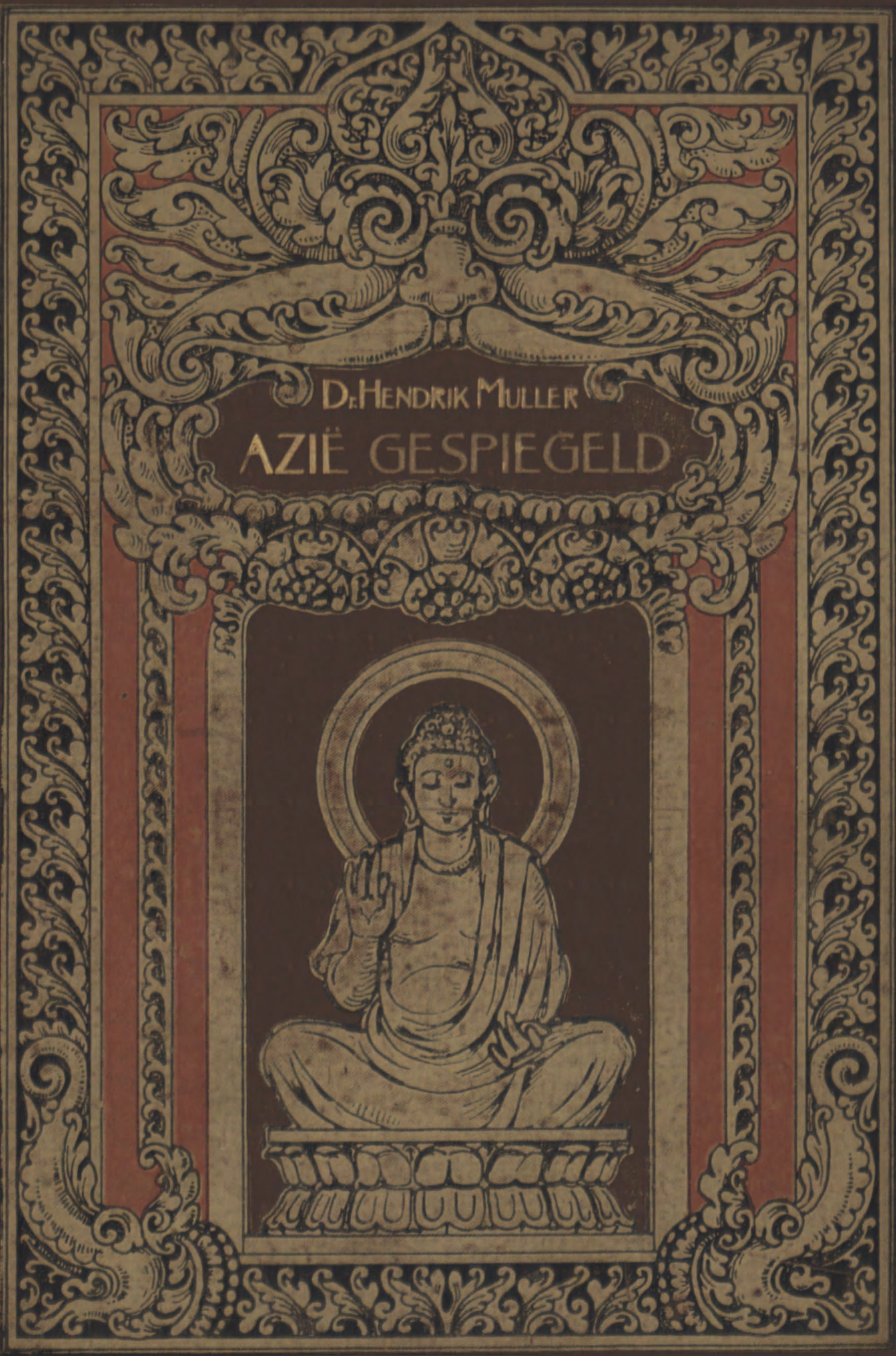

UITGAVE VAN H. HONIG TE UTRECHT

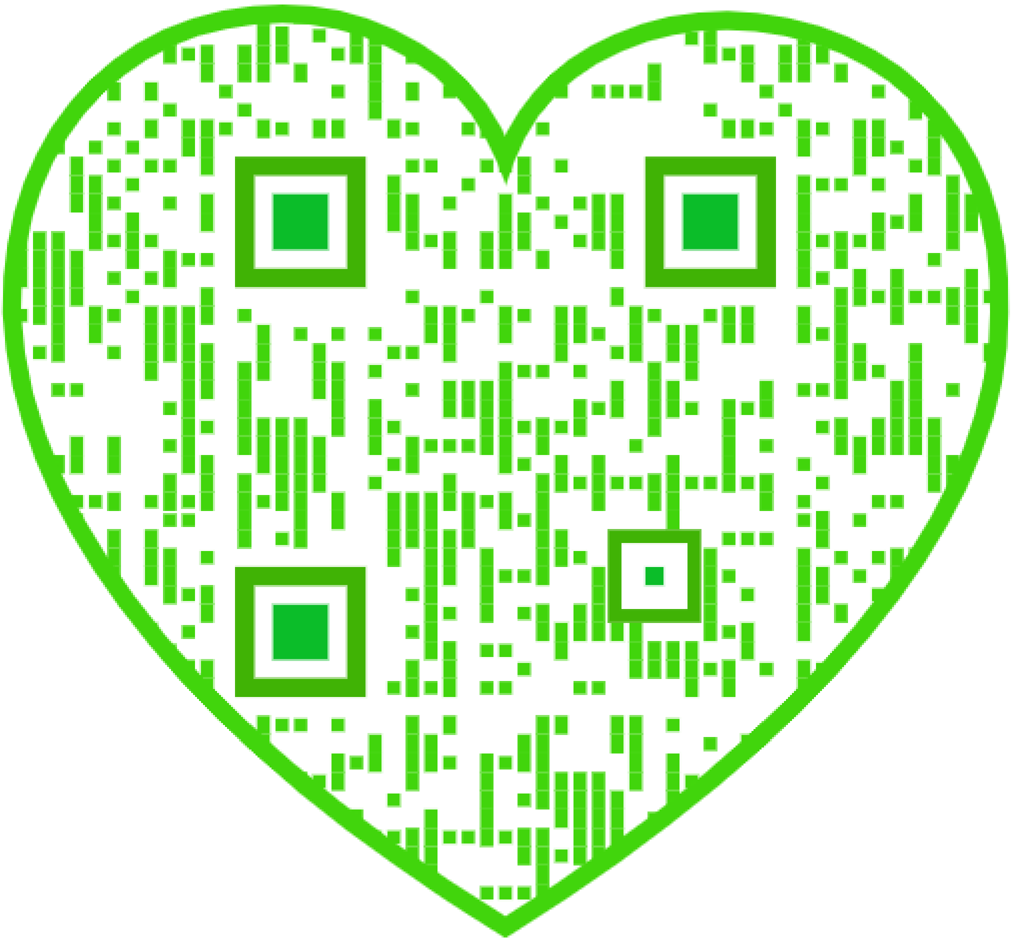

AZIË GESPIEGELD

I

Gelaatstorens-gebouw, bouwvallen van **Angkor, Cambodja.** Blz. 252.

AZIË GESPIEGELD

REISVERHAAL EN STUDIËN

VAN

DR. HENDRIK P. N. MULLER

I

DE PHILIPPIJNEN — SIAM
FRANSCH INDO-CHINA — KOREA
MANTSJOERIJE — DE SIBERISCHE WEG

MET 32 ILLUSTRATIES

UTRECHT — H. HONIG — 1912

Boek-, Courant- en Steendrukkerij G. J. Thieme - Nijmegen

INHOUD.

BLADZ.

INLEIDING VII

HOOFDSTUK I. DE PHILIPPIJNEN 3

HOOFDSTUK II. SIAM 95

HOOFDSTUK III. FRANSCH INDO-CHINA.

A. COCHINCHINA 179

B. CAMBODJA 211

C. TONKIN 269

HOOFDSTUK IV. KOREA 341

HOOFDSTUK V. MANTSJOERIJE 401

HOOFDSTUK VI. DE SIBERISCHE WEG 427

REGISTER 459

INLEIDING.

Het boekwerk, waarvan in dezen band het eerste der beide deelen wordt aangeboden, vindt zijn oorsprong in een reis van twee jaren, die mij in 1907—9, met uitzondering van Arabië, Perzië en het slechts doorspoorde midden, Azië in hoofdzaak heeft getoond.

Vooreerst heb ik getracht het geziene en ter plaatse geleerde hier naar waarheid weer te geven, voor zoover niet overbekend. En ten tweede vindt men hier de uitkomsten van het onderzoek in boekerij, archief en de talrijke meegebrachte bescheiden, dat ter aanvulling van het waargenomene of tengevolge daarvan noodzakelijk of wenschelijk scheen.

Bij dit onderzoek, evenals op reis, heb ik mij vooral laten leiden door wat mij van een Nederlandsch en Nederlandsch-Indisch standpunt van eenig belang scheen. Zoo vindt men hier een overzicht van de betrekkingen onzer Oost-Indische Compagnie met de behandelde landen, te meer omdat aldaar van groote belangstelling in die betrekkingen bleek.

De volgorde der hoofdstukken is niet die welke op reis

is in acht genomen en evenmin een aardrijkskundige. Daar elk land op zichzelf wordt behandeld, zal, vlei ik mij, die volgorde echter geen ernstig bezwaar ontmoeten.

China, Japan, het schiereiland Malakka en het Britsche Indië zullen in het volgende deel worden behandeld, en het Nederlandsche voor zoover daarmede geen volkomen overtollig werk zou worden verricht.

HOOFDSTUK I.

DE PHILIPPIJNEN.

I. DE PHILIPPIJNEN.

Voor de beste verbinding tusschen Hongkong, het middenpunt der Oost-Aziatische scheepvaart, en Manilla, zooals wij de stad noemen die ter plaatse altijd Manila geheeten heeft, hebben niet de Europeanen doch de Australiërs en de Japanneezen gezorgd. In Australië toch behooren de kleine maar geriefelijke booten thuis der Eastern and Australian Steamship Company, welke maandelijks van Japan over Shanghaï, Hongkong en Manilla naar Brisbane en andere Australische havens varen en langs denzelfden weg terugkeeren. Zij dienen in de eerste plaats om levensmiddelen van Australische herkomst te verspreiden en doen ook het Portugeesche Timor aan, omdat de regeering aldaar £ 150 aan vracht voor reizigers of goederen voor elke boot heeft gewaarborgd. Niet voor haar onder doen de Japansche booten welke, een der vele lijnen van de machtige Nippon Yusha Kaisha vormend, maandelijks Yokohama over Shanghaï en Hongkong met Manilla verbinden en van daar over Thursday-eiland Australië bereiken, van waar zij hoofdzakelijk wol, meer en meer in Japan voor kleeding gebruikt, het moederland binnenvoeren.

Een der scheepjes dezer lijn neemt mij in Hongkong op. Schip en bemanning zijn, op een Engelschen stuur-

man en een machinist na, geheel Japansch en voorzien toch volledig in Europeesche behoeften, ook wat voedsel betreft, terwijl de Japansche zindelijkheid voor de Nederlandsche zeker niet onderdoet. Sedert jaren keert de maatschappij, zoo verhaalt de gezagvoerder, 12 % aan dividend uit, dank zij de groote staatstoelage, die de Japansche volksvertegenwoordiging echter thans wil verminderen [1]).

Twee dagen varens, gedurende welke de wollen kleeding — het is Februari — voor het witte katoen der tropen moet worden verwisseld. Dan verrijzen begroeide bergeilanden aan onze linkerzijde en wordt in de baai van Manilla geankerd. Rechts ligt Cavite, waar in 1898 Spanje's vloot door de Amerikanen vernietigd werd, vóór ons de hoofdstad der Philippijnen, Manilla.

De rivier, die de stad doorsnijdt, de Pasig, kunnen zelfs betrekkelijk kleine stoomschepen als het onze niet opvaren; en totdat de landingshoofden zullen gereed gekomen zijn bieden de zeekaden alleen plaats voor oorlogsbodems. Een stoomsloep neemt ons dus op en brengt ons eerst een kom binnen, door twee golfbrekers beschut, en dan door een nauw kanaal naar den oever der genoemde rivier, van waar een soort sjees van elders ongekend model, calesa genoemd, de koetsier op een lilliput-bankje vlak achter het paard gezeten, ons na een langen rit voert naar het Metropole Hotel.

Gebouwd uit planken, bestaat het slechts uit een reusachtige zaal, die tegelijkertijd dient voor de maaltijden, voor lezen, schrijven, bezoek en rust, en waar zelfs de

[1]) „In geen enkel land is de regeering zoo vrijgevig met subsidies voor „stoomvaartlijnen als in Japan. De uitgaven in verband hiermede zijn in de „laatste jaren in die mate gestegen, dat thans een beweging op touw is „gezet, om tot beperking te geraken." De netto-ontvangsten der verschillende ondersteunde maatschappijen werden gezamenlijk in de laatste jaren door de regeeringsbijdragen overtroffen. (*Exportblad* 9 Nov. 1911).

echt-Amerikaansche drinktoonbank, de zoogenaamde „bar”, is onder gebracht, en voorts uit slaaphokjes waarvan de wanden niet hooger dan halverwege de zoldering reiken, zoodat elkeen zelfs het geringste geritsel zijner medegasten kan hooren. Het personeel, negers en inlanders, vertoont zich slechts met opgestroopte hemdsmouwen en treedt op met een drieste onverschilligheid, die aan de Amerikaansche overheersching doet denken, maar in Azië verrast. Dat thans, 1909, dus nadat de Vereenigde Staten elf jaren de Philippijnen hebben bezeten, de hoofdstad slechts dit ellendig verblijf voor vreemdelingen beschikbaar heeft, pleit noch voor de hoeveelheid noch voor de hoedanigheid van deze laatsten en wijst op de afgelegenheid der plaats, ver van het wereldverkeer [1]). De prijs is laag, voor kost en inwoning 5 pesos per dag, want welgestelden komen nauwelijks, rijkdom is zeldzaam in de eilanden en veel geld wordt niet verdiend. De naam pesos is uit den Spaanschen tijd gebleven, maar wordt thans gebruikt voor de munt, die Amerika uitsluitend voor deze eilanden heeft geslagen en die juist de waarde heeft van een halven Amerikaanschen dollar; zij is in 100 centavos verdeeld.

Het aangename, koele jaargetijde, aanvangende in November, dat de 80 graden F. zelden overschrijdt en in December, de koelste maand, zelfs de 68 niet, is thans, einde Februari, aan het kenteren, om plaats te maken voor drie evenzeer droge doch heete maanden van zelfs 95 graden. Onaangenamer nog zijn de overige vijf door de vereeniging van regen en hitte, welke een broeikaslucht veroorzaakt; zij

---

[1]) Het sedert verschenen Koloniale Verslag over 1909 erkent de noodzakelijkheid van verbetering en oppert het plan om met regeeringshulp een behoorlijk hotel tot stand te brengen. Dit plan is, naar ik hoor, inderdaad uitgevoerd en wel aan de Luneta.

zijn het die aan Manilla den naam bezorgen van „de „heetste plaats van de Maleische eilanden" [1]. Op het klimaat van onzen archipel heeft dat van den Amerikaanschen reeds door de hoogere breedte dit voor, dat de warmtegraden in den loop van het jaar en ook van het etmaal sterker verschillen, waardoor de Europeaan ook in de laagte de verfrissching geniet die in onze Oost alleen een tijdelijk verblijf in de bergen hem kan schenken.

Statig en langzaam komt een optocht voorbij. Aan de zijden van den weg loopen kinderen en vrouwen, de bloote voeten in muilen gestoken, ieder met een brandende kaars in de hand bij fellen zonneschijn; en dan volgt, door een drom inlanders gedragen, een plankier waarop een gekleurde Christus in fluweelen, met goud bestikten koningsmantel een zwart kruis torst. Een Spaansch priester in vol ornaat sluit den stoet. Dezen volgend komen mijn Javaan en ik spoedig, over een der vier machtige, druk betreden bruggen die de stadskwartieren aan beide zijden der Pasig verbinden, op een breeden rijweg langs zee, de Malecon, d. w. z. zeedijk, geheeten, en voorts op een uitgestrekt grasveld daarachter, de Luneta, waar thans, gelijk elken avond, duizenden zich komen verpoozen, luisterende naar de uitmuntende kopermuziek van Philippino's, d. w. z. van Christelijke, tot zekere hoogte vereuropeeschte inlanders.

Honderden deftige rijtuigen, getrokken hetzij door groote, soms zeer fraaie paarden uit Australië, hetzij door de kleine inlandsche, gelijksoortig met die in Nederlandsch-Indië, rijden stapvoets in een ontzaglijke ellips het veld om. Hun inhoud geeft een beeld van de bonte samenstelling der hoogere klasse. De donkere oogen en de zwarte kanten sluiers der Spaanschen overheerschen, maar ook

---

[1] Colquhoun, *The Mastery of the Pacific*, Londen 1902, blz. 103.

de gezonde wangen der Amerikaanschen vertoonen zich in grooten getale en de vreeswekkende tanden der Engelschen ontbreken evenmin. In eigen rijtuigen liggen dochters des lands niet zonder sierlijkheid achterover, zich alle onderscheidend door een opvallenden, doorschijnenden, stijven kraag, die wijd uitstaat als die van matrozen en eerst aan het middel eindigt. Inderdaad heeft Spanje hier een welgestelde bovenklasse van inlanders, ten deele vermengd met zijn bloed, nagelaten, die soms kleine plantages bezitten en zelfs tonnen gouds. Duizenden wandelaars, onder electrisch licht voortschuifelend over het grasveld, voltooien het beeld der bonte bevolking van Manilla. Alles draagt wit. De Chineezen hebben zich in witte Europeesche pakjes gestoken en verbergen hun staart, indien zij hem niet afgeknipt hebben, onder hun hoed. Van wit katoen zijn ook de pijen van priesters en het meerendeel der fraaie en praktische uniformen van de soldaten en meerderen. Zelfs hun schoeisel is wit, tot ergernis der Engelschen maar met Amerikaanschen zin voor de praktijk; veel te warm voor dit klimaat is echter hun hoofdbedekking, een vilten flaphoed of een Duitsche pet. Ook kaki wordt door het leger gedragen, aantrekkelijker gemaakt voor het oog door een uitmonstering in goud, rood of zwart. De inlanders bezitten blijkbaar geen inheemsche dracht meer, zooals alle andere Aziatische volken. Van batik, bij hun Javaansche broeders algemeen, geen sprake en evenmin van een hoofddoek; men moet naar de zuidelijke eilanden gaan om dezen te zien, tot de Mohammedanen, Moro's genoemd naar hun Arabische geloofsgenooten in het oude Spanje. In Europeesche kleederen uitgedost zijn de mannelijke inlanders, met hun strooien hoed, lange witte broek en daaroverheen gedragen hemd of baadje. Ook hun vrouwen volgen de dracht harer Europeesche zusters in hoofdzaak; boven een gewoonlijk

rooden rok met witte figuren dragen zij een doorzichtige, het hemd vertoonende blouse met zeer wijde mouwen, die geweven is uit zijde met hennep, het zoogen. jusi, ofwel uit een inlandsche ananas-vezel, de zeer fijne en zeer dure piña. Nooit ontbreekt de zooeven besproken wonderlijke kraag, eveneens van jusi of piña. Soms hangt een sluier naar Spaansche wijze van den haarwrong, maar meestal vormt het haar zelf een zwarten prachtmantel. De bloote voeten steken gewoonlijk in sloffen, die den gang belemmeren. Alles rookt sigaretten en zelfs sigaren, de vrouwen zoo goed als de mannen. Zwartgelakte tanden als bij de zuidelijke en westelijke buren ziet men niet.

De slungelende gang der mannen in hun wijde gewaden, hun onverschillige uitdrukking, kort gehouden steile haardos en ook hun gelaatstrekken voeren mijn gedachten terug naar de bewoners van onze Minahassa; doch de Philippino's schijnen mij grooter. Evenals daar ziet men soms sporen van vermenging met Japansch bloed, dagteekenend van vóór de komst der Spanjaarden, en hier vooral van vermenging met Chineezen, die toen wel reeds handelden op de Philippijnen doch er zich eerst daarna, voor zoover men weet, hebben gevestigd. Buitendien hebben Indiaansche soldaten uit Mexico, in zeer spaarzamen getale nu en dan door de Spanjaarden aangevoerd, levende sporen van hun verblijf achtergelaten en evenzeer de Spanjaarden zelven, ofschoon, zooals straks zal blijken, niet in zoo sterke mate als in Zuid-Amerika, daar zij het binnenland niet zijn ingetrokken, ja zelfs, behalve de monniken, door hun regeering en door dezen laatsten daaruit stelselmatig zijn geweerd. De Britten hebben bij hun korte overheersching Sepoy's uit Voor-Indië, soldaten, hier gebracht en achtergelaten en ook dezen leven hier nog in nazaten voort. Eindelijk heeft ook eenige vermenging plaats gevonden met de Negrito's, de aan negers

Tagalog-onderwijzers en onderwijzeressen, Eiland Luzon. Blz. 8.

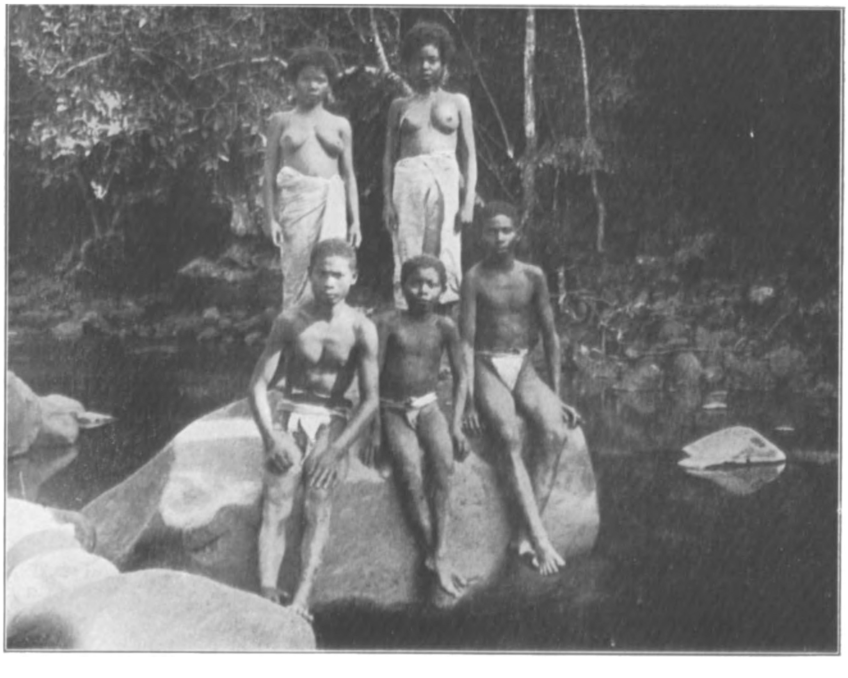

Negrito's, Eiland Luzon. Mariveles, Bataän, W. van Manilla. Blz. 11.

herinnerende oorspronkelijke [1]) bewoners der kolonie, die nog in natuurstaat voortleven in moeilijk toegankelijke bergstreken. Met uitzondering van deze lieden behooren, voor zoover men zich thans tot oordeelen bevoegd kan rekenen, [2]) alle inlanders van de Philippijnen, trots de oneindige verscheidenheid hunner huidskleur, tot hetzelfde nl. het Maleische ras.

Tot diepe teleurstelling van mijn Javaan en ook van mij kunnen wij ons echter met Maleisch in het minst niet verstaanbaar maken. En op den duur zijn alleen enkele woorden als apat (voor het Maleische ampat, vier), lima (vijf), anim (op Java anam, zes), carabao (karbouw) en nipa (een palmsoort) ons bevriend tegemoet getreden te midden van het Tagaalsch, de inlandsche taal van Manilla en omgeving. Ook op oostelijk Madagascar wordt die, zij het gewijzigd, gesproken, naar ik hoor.

Echt democratisch en ongewoon in een tropische kolonie vertoont denzelfden avond de directeur van het binnenlandsch bestuur (secretary of the interior), de heer Dean C. Worcester, die zijn ambt o. a. dankt aan zijn uitgebreide reizen in de binnenlanden, bij een voor ieder toegankelijke lezing lichtbeelden van de drie bevolkingsgroepen der Philippijnen, welke in de zooeven overziene, dooreenwarrelende menigte ontbraken, nl. van de Moro's, van de Negrito's en van de onbeschaafde, in hun natuurstaat voortlevende, heidensche inlanders van Maleisch bloed. Zijn mededeelingen, de aan te halen bescheiden en vooral de doorwrochte studiën, welke de Amerikaansche regeering tegelijk met de uitkomsten der volkstelling van 1903 en

---

[1]) Hieraan bestaat geen twijfel volgens Dr. David P. Barrows, chief of bureau of non-christian tribes, in *Census of the Philippine Islands* 1903, Washington 1905 I blz. 454.

[2]) *Census,* I blz. 411 en II blz. 16.

daarna in jaarlijksche koloniale verslagen [1]) heeft in het licht gezonden, geven van die drie groepen en voorts van de overige bestanddeelen der bevolking van Amerikaansch Azië een beeld, dat tot juister verstand van wat volgt in groote trekken thans reeds moge worden geschetst.

De Moro's dan, door hem vertoond, konden naar hun uiterlijk even goed op Sumatra thuis behooren. Zij noemen hun kleinere hoofden evenals daar datoe's [2]) en spreken een soort van Maleisch. Eerst in het begin der 16e eeuw, dus slechts een oogenblik voor de komst der Christenen, bereikte hen het Mohammedanisme, althans op verreweg het grootste hunner eilanden, namelijk Mindanao [3]). Hun overig gebied is dat van den Soeloe-archipel. Zij zijn verdeeld in verschillende stammen en groepen, welke echter alle, zooals gezegd, tot het Maleische ras behooren en die elkander, voor zoover de Europeesche overheid het hun niet belet, sedert de geschiedenis spreekt beoorlogen, naar het voorbeeld van de andere inlanders der kolonie. Zeeroof is altijd een hunner bestaansmiddelen geweest. Nog in 1848 zond de gouverneur-generaal J. J. Rochussen [4]) ingevolge last van het opperbestuur in Den Haag twee oorlogsschepen naar den sultan der Soeloe-eilanden met den eisch zich voortaan te onthouden van zeerooverijen in onzen archipel en de talrijke Nederlandsch-Indische onderdanen, daarbij buitgemaakt, los te laten; onder dezen bevond zich zelfs een broeder van den sultan

---

[1]) Deze worden in gewonen boekvorm, in octavo en gebonden uitgegeven, waardoor zij meer tot hun recht komen en bruikbaarder worden voor het algemeen dan onze koloniale verslagen met hun omvangrijkheid, overdaad van onbedrukt papier en losse ligging der bladen.

[2]) Colquhoun, *The Mastery of the Pacific*, Londen 1902, blz. 137.

[3]) Idem, blzn. 13—16.

[4]) *Toelichting en Verdediging* door den oud-gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië J. J. Rochussen, Den Haag 1853, blz. 64.

van Batjan. Aangezien de sultan der Soeloe-eilanden uitvluchten zocht en geen voldoende uitkomsten werden verkregen, schoten de schepen een gedeelte zijner hoofdstad in brand, waarop een twintigtal onzer onderdanen naar onze schepen vluchtte [1]. Genoemde gouverneur-generaal zette vervolgens een grootere expeditie op touw ten einde volledige voldoening aan zijn eischen te verkrijgen, doch moest haar achterwege laten ingevolge bevel uit Den Haag, omdat Spanje, ofschoon geen feitelijk gezag ter plaatse uitoefenende, aanspraak maakte op de opperheerschappij en verzet aanteekende. Eerst even vóór de komst der Amerikanen boetten de Moro's hun onafhankelijkheid in [2], en nooit hebben de Spanjaarden deze eilanden, evenmin als het zuidelijkste groote eiland, Mindanao, geheel onderworpen [3]. Nog uit het verslag der koloniale regeering over 1900 tot 1903 [4] bleek het dat de Moro's slavenhouders zijn.

De Negrito's verschillen ten eenenmale van alle inlanders van den archipel. Zwart [5], de neus plat, het haar gekroesd, vormen zij een van de kleinste menschenrassen der geheele wereld, nauwelijks 1½ meter lang. Op verscheiden eilanden der Philippijnen worden zij aangetroffen, ook op Luzon, zelfs in de nabijheid der eeuwenoude hoofdstad en altijd in de bergen, waarheen vrees eerst voor de

---

[1] Uitvoeriger verhaalt van deze expeditie het *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* van Dr. W. R. van Hoëvell, Groningen 1849, blz. 97 en vv.

[2] Colquhoun, *The Mastery of the Pacific.*

[3] John Foreman, *The Philippine Islands,* Londen 1892, een wat verouderde en niet voldoende doorwerkte studie in den vorm van een reisverhaal, die mij echter door den genoemden kenner des lands, Worcester, als nog steeds het beste boek over de Philippijnen werd aanbevolen, blz. 220/1.

[4] Washington 1904.

[5] Dr. David P. Barrows in *Census* I, blz. 436 en vv.

Maleiers en daarna voor de blanken [1]), vrees voor elken dwang tot het verlaten van hun natuurstaat, hen heeft gedreven. Thans niet talrijker meer dan een vijf en twintig duizend, leven zij nog gedeeltelijk als nomaden, wars van alle beschaving. Geestelijk zijn zij even zwak als lichamelijk en weinig valt van hen te hopen.

Goede verwachtingen daarentegen worden gekoesterd van de verschillende andere groepen niet-Christelijke inlanders. In de bergen en bosschen leven zij nog tamelijk wild voort, kennen geen andere kleeding dan de schaambedekking, gebruiken nog pijl en boog, zijn krachtig van lichaam, schuwen arbeid niet en hebben bijvoorbeeld dikwijls de berghellingen trapsgewijs tot sawahs veranderd. Zoowel naar aantal als naar hoedanigheden wordt de eerste plaats onder hen ingenomen door de Igorotten, bewoners van noordelijk Luzon, thans nog koppensnellers en menscheneters; vertoond werd de fotografie van als tabak saamgebonden stukken menschenvleesch. Voornamelijk onder hen maar ook onder andere groepen inlanders dezer kolonie bevinden zich lieden, die, als onze Dajaks en Bataks, misschien behalve Maleische en dus deels Mongoolsche ook verre Kaukasische en Ethiopische voorvaders bezitten [2]). Verreweg de meeste echter behooren tot het zuivere Maleische ras, ofschoon zij een groot aantal verschillende stamnamen voeren en ook ethnografisch groote verschillen aantoonen. Reeds dicht bij Manilla treft men hen aan.

Gezamenlijk beloopen, volgens de telling van 1903 waaraan groote zorg is besteed, de niet-Christelijke inlanders slechts 650.000, [3]) van welke de Moro's of Mohammedanen

[1]) John Foreman, blz. 210.

[2]) Colquhoun, *The Mastery of the Pacific,* blz. 53 en 246.

[3]) *Census* II, blz. 15. Het cijfer van 2 millioen voor dezen, vermeld op blz. 160 van de *Reports of the Philippine Commission* over 1900 tot 1903,

twee vijfden uitmaken en de Igorroten een derde. Alle overige inlanders, bijkans 7 millioen, belijden den Christelijken godsdienst[1]). Negen tienden der inlandsche bevolking Christenen; welk een verschil met alle andere koloniën in Azië! En zij zijn het niet alleen voor den vorm maar met liefde: „het is de vraag of in eenig land ter wereld „het volk een diepere gehechtheid voor zijn kerk heeft „dan dit," getuigt niet de Spanjaard, niet hij die dit heeft gewrocht, doch de overwinnaar, het Amerikaansche bestuur[2]).

De toepassing, dadelijk na de verovering, van de wet, die nieuwe Chineezen van Amerikaanschen bodem weert, heeft de kinderen van het Hemelsche Rijk, in 1886 nog 100.000 zielen[3]), reeds tot een veertigduizendtal teruggebracht, op 1000 na alle mannen. De Spanjaarden bedroegen slechts 15 jaren na het strijken hunner vlag geen 4000 meer, de Yankees daarentegen een goede 8000, de gezamenlijke blanken, een zeer cosmopolitisch bevolkingsdeel, slechts 14.271[4]).

In het geheel worden de honderden Philippijnsche eilanden[5]), een oppervlak van 320.000 □ kilom., dus een vierde van den omvang der Nederlandsche Aziatische

---

is dus een grove fout, aan het licht getreden bij de volkstelling van 1903. De laatste naam wordt gedragen door het uitvoerend bestuur der kolonie, bestaande uit de hoofden der departementen en enkele particulieren, door Washington benoemd, zooals verderop nader zal worden aangetoond; de leden dezer commissie zijn zoowel Philippino's als Amerikanen.

[1]) *Census* I, blz. 411.

[2]) *Report of the United States Philippine Commission*, Washington 1904, blz. 64.

[3]) *Census* I, blz. 490.

[4]) *Census* II, blz. 14.

[5]) Alleen reeds de provincie Palawan bestaat uit 358 eilanden, volgens het Verslag van den „secretaris voor binnenlandsche zaken" over de eerste helft van 1910, blz. 9.

eilanden, bewoond door 7.600.000 menschen, d. i. ongeveer een zesde van de bevolking van onzen archipel [1]. En deze verhouding dreigt nog ongunstiger te worden voor de Philippijnen, want de bevolking vermeerdert er jaarlijks in veel geringere mate dan op Java [2]. Luzon, het grootste en voornaamste eiland, dat de hoofdstad draagt, 35 % van het geheele oppervlak der kolonie beslaat en de helft harer bevolking bevat [3], nl. 3.800.000 zielen, is desniettemin bijkans even groot als Java, dat dertig millioen menschen rijk is.

Nieuwe verwondering wekt, dat in de geheele kolonie men slechts vier steden vindt boven de 10.000 inwoners en geen boven de 20.000 [4]) behalve de hoofdplaats, de eenige van beteekenis; zij heeft het thans tot 224.000 zielen gebracht [5].

Zeer uitgestrekt, bestaande uit een aantal wijken van verschillenden stempel, bekoort Manilla allerminst, met haar slecht verzorgden bouw van voorheen, haar dooreenmenging van behuizingen voor Europeanen, inlanders en Chineezen, haar aanplempingen, wegruimingen en vernieuwingen naar Amerikaanschen trant, totdat de reiziger zich aan den linker Pasig-oever, dichtbij haar monding, voor een hoogen, dikken, eerwaardigen stadsmuur bevindt, begroeid met gras en mos. Deze blijkt een afzonderlijk stadje te omvatten, een vesting te vormen, en daar wijzigt zich de indruk.

---

[1]) De bevolkingscijfers in *Brockhaus' Lexicon*, ofschoon in 1908 uitgegeven, verschillen aanmerkelijk van de hier gebruikte en laatste volkstelling; zij zijn dus verouderd.

[2]) n.l. sedert 1845 met 1.21 % tegenover 2.1 % voor Java in den loop der negentiende eeuw (*Census* I, blz. 443/4).

[3]) *Census* II, blz. 29.

[4]) *Census* II, blz. 38.

[5]) *Report Philippine Commission*, Washington 1908, part II, blz. 12.

Verscheidene schilderachtige renaissance-poorten, alle van gebeitelde wapenschilden voorzien, roepen den reiziger den tijd der conquistadores, de 16e eeuw, voor den geest. Is men binnengetreden, dan voelt men zich geheel aan het heden ontrukt. Aan de punt, daar waar in den Spaanschen tijd zee en rivier elkaar ontmoetten, verrijst het fort Santiago; van de vesting, het Intramuros geheeten deel van Manilla, is het afgesloten door een merkwaardige poort, die onbeholpen bebeiteld is en een levensgrooten, even uit den steen naar voren tredenden ruiter draagt. Van de wallen, die groote hoeveelheden wapentuig van eeuwen her en ook van thans bergen, ontwaart men buiten het fort en de vesting een gedenknaald, dragende het jaartal 1764 en gewijd aan Simon de Anda. Van het fort weder Intramuros binnengetreden, treft men louter stille straten aan waar men bekomt van het Amerikaansche gewoel buiten den muur, Extramuros. Voor de lage, weinig versierde kathedraal staat op een zonnig pleintje Karel IV in harnas en bepruikt, naast haar een houten bisschoppelijk gebouw, eenmaal wit, thans verveloos, eerwaardig maar zonder schoonheid. Daartegenover heeft men te midden van de bouwvallen van een huis, het door aardbeving vernielde stadspaleis van den Spaanschen landvoogd, tusschen hoog opschietend onkruid rijtuigen gestald. Over verhoogde voetpaden, die gedeeltelijk met nog duidelijk leesbare grafzerken zijn geplaveid, komt men telkens bij een andere kerk, vijf alleen reeds in de onmiddellijke nabijheid van de kathedraal. Intramuros heeft er niet minder dan tien, maar ook daar buiten treft men er een menigte aan, alle zonder kunstbejag, in de eenvoudigste renaissance-motieven, wit met gele randen, doodoud, soms met struiken begroeid die in de voegen hebben postgevat. Zelden hebben zij hooge vensters maar gewoonlijk een aantal boven elkander. Slechts één, de kruisvormige

Jezuïeten-kerk van Intramuros, verheft zich tot schoonheid, door haar bekleeding van binnen met donkerbruin hout, dat in zuivere renaissance uitmuntend is besneden; zij behoort bij het groote, ruime seminarie of „colegio" der Jezuïeten. Weer een kerk volgt, met vier steenen leeuwen ervoor, blijkbaar Chineesch, alles beplekt van ouderdom, een andere in baroc stijl met een heel klein klokkenhuisje ter plaatse van den ontbrekenden toren; een derde kerk staat loodrecht op de voorgaande. Geeft Amerika blijk van eerbied voor het Spaansche verleden, het verval heeft in Intramuros onmiskenbaar zijn intrede gedaan. Macao, in zekeren zin de zusterstad, wint het waarlijk; zij is beter onderhouden, schooner en schilderachtiger. De huizen dienen thans, gelijk die van oud-Batavia, bloot aan kleurlingen en inlanders tot woonplaats of zij herbergen regeeringskantoren, krijgsmacht en geestelijkheid. Nooit hooger dan twee verdiepingen wegens de aardbevingen en orkanen, dragen zij aan den buitenkant der bovenste een houten gang, ter afwering van de warmte, doeltreffend maar weinig fraai; in de koelte wordt de buitenwand daarvan weggeschoven. Beneden zijn de vensters, gelijk overal in Spaansche landen, door soms gebogen tralies verdedigd, terwijl evenmin de patio ontbreekt, de begroeide binnenplaats die de Spanjaarden van hun Moorsche landgenooten hebben overgenomen en naar al hun wingewesten overgebracht.

In een dezer eeuwenoude gebouwen, kazerne in den Spaanschen tijd, thans clubgebouw voor officieren van leger en vloot, kwartiert het bewind mij in. Mijn kamer is groot genoeg voor danszaal en heeft muren van meer dan een meter dikte, één venster slechts en daardoor koelte. De patio wordt door palmen overschaduwd en door een schat van bloemen vervroolijkt; in een hoek ligt een dansvloer voor wekelijksch gebruik. Uiterst behaaglijk voelt

Manilla. Poort Parian van Intramuros. Blz. 15.

Manilla. Spaansche Munt, Intramuros. Blz. 16.

zich de reiziger in deze tijdelijke woning en hij vraagt zich af, waarom de Amerikanen en Engelschen de eenigen blijven in de wereld, die hun societeitsgebouwen van slaapgelegenheden voorzien en daardoor zichzelven en hun kennissen uit den vreemde een onwaardeerbaar tijdelijk tehuis verschaffen. In een buitenwijk van Manilla hebben de Britten een soortgelijk clubgebouw opgericht, van velden voor tennis en andere sport voorzien, en die staan ook open voor vrouwen.

Chineezen en Philippino's zorgen in mijn nieuw verblijf voor behoorlijk voedsel en bediening, doch vertoonen hun gemis aan ontzag voor de Amerikanen door hun openhangende kleeding of opgebonden staart. Zooveel meer is de Spanjaard nog bij hen in aanzien — die behandelt hen van boven af en spreekt den Chinees aan met „Chino" in plaats van het „Mister" der Amerikanen — dat, als ik met mijn stok tik tegen deze oneerbiedige haardracht, zij hun staart dadelijk verlegen laten vallen, ofschoon mijn Spaansch duidelijk den vreemdeling verraadt. De Amerikanen kennen de gewoonten en zeden van inlanders en Chineezen niet en deze zien in hun toegevendheid ten aanzien der vormen een teeken van hun minderwaardigheid.

Binnen deze eerwaardige muren tracht ik, door navraag en lectuur, antwoord te vinden op de vragen, die den reiziger bestormen. Vanwaar dat onmetelijke onderscheid tusschen de Philippijnen en Nederlandsch-Indië, ofschoon één zoowel naar land als naar volk? Waarom slechts één stad van beteekenis in deze uitgestrekte kolonie? Wat hebben de Spanjaarden van haar gemaakt? Welke waren de hoofdtrekken van hun bestuur; wat is het verloop daarvan geweest? Wie was die Simon de Anda, zooeven genoemd? Waarom staan daar aan de Luneta, hoog op een zuil, die middeneeuwsche monnik

en die krijgsman vereeuwigd, Urdaneta en Legaspi, de eerste het kruis omhoog heffend, de ander het zwaard getrokken, een gedenkteeken dat juist uit Spanje was aangekomen bij de verovering door de Amerikanen en dat deze laatsten, ofschoon het strekte ter eere van den Spaanschen vijand, hier hebben opgericht, Engeland beschamend dat Kruger's gedenkteeken onuitgepakt liet? Heeft aan de geschiedenis van deze eilanden onze Oost-Indische Compagnie geen deel, die toch overal elders in Zuid- en Oost-Azië is opgetreden? Waarom ten slotte de verovering door de Amerikanen?

Een blik over de historie dezer eilanden blijkt onontbeerlijk ter verklaring van het heden.

Niet handelsbelangen dreven de Spanjaarden hierheen. Toen in 1521 de Portugees Ferdinand Magellaan, zooals onze vaderen hem noemden, of Fernao Magalhaes, zooals zijn naam werkelijk luidde, op zijn wereldberoemden tocht om Zuid-Amerika heen, in dienst van Spanje deze eilanden ontdekt en er enkele weken later den dood gevonden had, voerde een zijner kapiteins, Del Cano, de overblijfselen der vloot over de Molukken en de Kaap de Goede Hoop naar Spanje terug, zonder dat handelsbetrekkingen aangeknoopt waren. Dit was de eerste reis om den aardbol heen en Del Cano is dus de eerste landomzeiler geweest, terwijl Magellaan wel reeds te voren, in dienst van Portugal, over de Kaap de Goede Hoop het oosten, nl. Malakka, had bereikt, doch niet in één enkele reis de kringvaart heeft volbracht. Niet van dien tocht dagteekent de naam Philippijnen, want Magellaan noemde hen de Lazarus-eilanden, doch van Villa Lobos, den aanvoerder van een smaldeel dat hen in 1543 van Mexico uit bezocht; hij herdoopte hen naar zijn toenmaligen kroonprins.

Het duurde tot 1565, voordat Spanje zich ook op deze eilanden kwam vestigen en er zijn koloniaal programma

in toepassing ging brengen, niet den handel beoogende, veel minder nog den landbouw of de scheepvaart, maar uitbreiding van de macht zijns konings, van den omvang van diens rijk en invoering van het kruis. Dat programma is de oorsprong van het verschil met alle andere Europeesche koloniën in Azië.

Zeker, Portugal droeg eveneens het kruis voor zich uit en wist het te doen aanbidden ook buiten het bereik van zijn vlag, maar het heeft nooit op groote schaal veroverd. Handel en ook scheepvaart stonden ter dege op den voorgrond in zijn koloniale staatkunde, al leidde deze niet tot de vestiging van machtige, geoctrooieerde compagnieën als in de Vereenigde Provinciën en Engeland. Onze vaderen zijn tot de aanhechting van Aziatisch grondgebied slechts overgegaan ter wille van hun bedrijf, van de geldelijke uitkomsten voor de Compagnie. En ofschoon zij er Het Woord wel hebben gebracht aan ongeloovigen, in de Molukken met goeden uitslag, van grooten aandrang hiertoe is geen sprake geweest. De Engelschen kwamen uitsluitend ter wille van den handel en lieten den godsdienst geheel ter zijde. En toen hun Oost-Indische Compagnie ter halve hoogte der 18e eeuw haar veroveringen op groote schaal in Voor-Indië begon, dreef haar noch het geloof, noch de heerschzucht, maar het geldelijk belang en wel niet zoozeer de begeerte naar uitbreiding van haar handel doch in de eerste plaats naar de schatten die, in den vorm van belastingen en schattingen, uit de inlandsche rijken zouden worden geperst. Nog heden ten dage dragen hun besturende ambtenaren, gelijk aan onze controleurs en assistent-residenten, den veelzeggenden titel van collector.

Zoozeer uiteenloopende bedoelingen hebben tot volkomen verschillende uitkomsten geleid.

Het was Miguel Lopez de Legaspi, die de kolonie schiep. Als gouverneur en kapitein-generaal voor zijn geheele

leven van alle door hem te veroveren landen verliet hij in 1564 Mexico en bereikte in het volgende jaar de Philippijnen, waarheen hem de weg gewezen werd door den monnik Andres de Urdaneta, een oud-zeekapitein die onder een valsch voorwendsel op de vloot gelokt was. Zes jaren van verovering volgden en toen was de Spanjaard meester in de Philippijnen, althans in het belangrijkste deel daarvan. Manilla verrees, dank zij Legaspi, in 1571 [1]).

Met spoed en met kracht werd de bevolking, waar slechts bereikbaar, naar het kruis gedreven. Overal vestigde zich een geestelijke te midden van de inlanders. Als in Zuid- en Centraal-Amerika kregen tal van Spanjaarden uitgebreide stukken land, zoogen. encomienda's, waar zij heerendiensten en belastingen oplegden en tal van onlusten hebben doen ontstaan, totdat de zendelingen, allen leden van geestelijke orden, hen grootendeels uit het binnenland wisten te verwijderen. Al meer geraakten dezen zelven in het bezit van groote uitgestrektheden gronds, verdienden grof geld, dwongen, soms met geweld en opstand, de regeering zich voor hen te buigen, weigerden ook zich ingevolge de wet te onderwerpen aan de bisschoppen in de kolonie en werden feitelijk de meesters van het land. Zij zijn het uitsluitend, die de kolonie gemaakt hebben en deze draagt den stempel zoowel van hun deugden als van hun gebreken. Toen in 1719 de gouverneur Fernando de Bustamante de hand aan den ploeg sloeg om een einde

---

[1]) Met betrekking tot de zindelijkheid stonden deze lieden op geen ander standpunt dan de 17e-eeuwsche Franschen, van hetwelk een aanhaling verderop, aan het slot van het hoofdstuk Siam, getuigen zal. Vol verbazing toch schreef Antonio de Morga in 1609 over de inlanders: „zij „baden algemeen hun geheele lijven in de rivieren en kreeken, zoowel „oud als jong, zonder eenige aarzeling, want het schijnt hun nooit eenig „kwaad te doen!" (*Census* I, blz. 494).

te maken aan de wetsovertredingen en oneerlijkheden in het bestuur, namen de monniken, met het kruis in de hand, de leiding van een opstand, in welken de gouverneur en zijn zoon werden vermoord en straf volgde niet. Slecht werden de bevelen des konings uitgevoerd, en telkens schrijft zoowel de aartsbisschop [1]) als de gouverneur, in de laatste twee eeuwen altijd een krijgsman, naar Madrid, wanneer van daar aangedrongen werd op naleving der wet althans in groote trekken, om in Godsnaam de monniken maar te laten begaan, daar dwang niet alleen nutteloos doch ook onmogelijk was [2]). Onder alle Spaansche

---

[1]) O. a. aartsbisschop Santa Justa y Rufina einde der 18e eeuw (*Census* I, blz. 344).

[2]) Misschien is het voor niet-Katholieke lezers nuttig, tot recht verstand van wat gaat volgen, hier eenige inlichtingen te vermelden, mij van Katholiek-geestelijke zijde welwillend verstrekt: „Onder geestelijke orde „verstaat men een voortdurende vereeniging van personen van hetzelfde „geslacht, door den Paus bevestigd, waarin men streeft naar de hoogere „evangelische volmaaktheid door aflegging der drie geloften van armoede, „kuischheid en gehoorzaamheid en wel naar een gemeenschappelijken regel." Die regel verschilt bij de verschillende orden. „Door een monnik verstaat „men tegenwoordig een lid van een der vier groote bedelorden." Naast de orden staan de wereldlijke geestelijken, nl. zij, die niet door dezelfde geloften gebonden zijn. Bij beiden zijn broeders zij die de hoogere wijding, vereischt voor het opdragen der mis, niet of nog niet hebben ontvangen; en priesters (vaders of paters) degenen bij wie dit wel het geval is. „Monniken kunnen dus, als zij priesters zijn, evengoed als wereldlijke „priesters kerken en parochiën besturen." Terwijl leekebroeders alleen huiselijke diensten verrichten, bevinden zich onder de ordebroeders ook hoog ontwikkelde mannen, die zich o. a. aan het onderwijs en de wetenschap wijden. Orde-provincialen heeten de hoofden die de gezamenlijke monniken eener kerkelijke provincie besturen. De meening, dat een monnik altijd een klooster moet bewonen, is onjuist. Zie voor verdere bijzonderheden over dit tamelijk ingewikkelde onderwerp: Albers' Handboek der Algemeene Kerkgeschiedenis, Nijmegen; Dr. Heimbucher, Die Orden und Congregationen der Katholischen Kirche, Paderborn; ook Helyot I, blz. 61, terwijl Brockhaus' Lexicon eveneens licht brengt.

koloniën het verst van het moederland verwijderd, zijn de Philippijnen de stiefkinderen van Spanje geweest, te meer omdat zij niet alleen geen voordeel daaraan brachten, in welk opzicht ook, maar, met uitzondering van de laatste jaren, altijd zware offers aan de schatkist hebben gekost.

Zoolang Mexico aan Spanje heeft behoord, dus tot ongeveer 1820, waren de Philippijnen van dat wingewest afhankelijk, zoowel economisch als administratief [1]. Tot het midden der 18e eeuw mocht geen handel met het moederland gedreven worden ten einde geen inbreuk te maken op den Amerikaanschen handel der kooplieden van Cadiz en Sevilla en werd de geheele buitenlandsche handel, behalve die der Chineesche jonken, beperkt tot één enkel schip per jaar naar de West-Mexicaansche haven Acapulco, terwijl de kolonisten van Mexico, Peru en Chili evenzeer aan hun wensch om met Azië te handelen alleen door middel van dit eene jaarlijksche vaartuig konden voldoen [2]. Men gelooft zijn oogen niet, wanneer men dit leest en overal bevestigd vindt. Deze „nao" (vaartuig) behoorde aan den staat en werd altijd te Manilla en zeer gebrekkig gebouwd, zoodat het oversteken van den Stillen Oceaan gemiddeld acht maanden nam heen en half zoolang op de terugreis. Voortbrengselen van de Philippijnen werden niet geladen, want die bestonden slechts uit wat de inlanders zelven voor hun dagelijksch leven behoefden. Van grooten landbouw toch was geen sprake; het stond den Spanjaarden niet vrij zich naar eigen keus op deze eilanden te vestigen, in Indiaansche dorpen mochten zij niet wonen, ook al bezaten zij daar land en voor vreemdelingen was de kolonie ten eenenmale gesloten.

---

[1]) *Census* I, blz. 431.
[2]) Idem, blz. 427.

Behalve voor de Chineezen. Zij toch bleken voor de Spanjaarden eenvoudig onontbeerlijk. En al stonden zij herhaaldelijk op [1]), zelfs met pogingen om de Spanjaarden te verdrijven, al kwam het meer dan eens ook hier tot een Chineezenmoord op groote schaal en tot pogingen om hen uit te roeien, een oogenblik later hadden zij of hun rasgenooten weder de oude plaats bezet, terwijl zij, over de geheele kolonie verspreid, zelfs in de verste uithoeken aangetroffen werden [2]). In 1603 telden de Philippijnen reeds 20.000 Chineezen tegenover hoogstens 800 Spanjaarden [3]). Zij waren het die, wegens de dunheid der bevolking en haar ongeneigdheid tot arbeid, de forten en de huizen der Spanjaarden bouwden, op wie de kleinhandel en de ambachten grootendeels rustten, die voedingsmiddelen van verschillenden aard, zelfs het graan voor het dagelijksch brood, uit hun eigen land aanvoerden, in de kolonie niet gekweekt en toch voor de Spanjaarden onontbeerlijk. En uit Chineesche goederen, ook door hen aangebracht, bestond zoo goed als uitsluitend de lading van de jaarlijksche „nao", dus de geheele uitvoer of liever doorvoer dezer kolonie, bijna 2½ maal zoo groot als Java.

Ieder handelaar van Manilla van zekere beteekenis, ieder ambtenaar van zekeren rang had recht op een nauwkeurig omschreven en altijd uiterst klein deel der laadruimte; en ook de waarde en afmetingen der door hen of door wie hun rechten afkochten te laden balen en kisten waren

---

[1]) O. a. in 1639, waarbij 22.000 hunner den dood vonden. (*Census* I, blz. 488).

[2]) *Reseña Histórica de Filipinas desde su descubrimiento hasta 1903*, door T. H. Pardo de Tavera, Manilla 1906. De schrijver is een van de leiders der Philippino's, een halfbloed met Europeesche universitaire opleiding en verderop zal over hem worden gesproken. Aan deze geschiedschrijving zijn ook andere bijzonderheden door mij ontleend.

[3]) Fray (broeder) Concepción, Historia General de las Filipinas, *Census* I, blz. 485.

van overheidswege vastgesteld. De vracht werd over hen omgeslagen en bedroeg soms niet minder dan *f* 1200.— voor drie balen van slechts de dubbele waarde, omdat niet alleen de kosten der reis moesten worden goedgemaakt, maar ook allerlei personen en instellingen aan den wal met een deel der vrachtpenningen werden begiftigd, weduwen, onderofficieren, geestelijken enz., terwijl de gezagvoerder een à twee ton gouds schoon per reis verdiende. Toch maakten de verschepers een winst van 150 tot 200 %. Passagiers hadden *f* 2500.— per reis te betalen aan het einde der 18e eeuw en desniettemin zelven voor hun voeding te zorgen. Het werd 1815 voordat het laatste staatsgaljoen Acapulco verliet [1]).

De terugvracht bestond uitsluitend uit Mexicaansch zilvergeld, zoowel ter betaling der van Manilla verzonden goederen als ter aanvulling van het tekort in de schatkist der Philippijnen, dat tot in de 19e eeuw heeft voortgeduurd. Die munten vloeiden van daar in stroomen naar China omdat de Philippijnen geen produkten ter betaling bezaten en zijn door de Chineezen over de geheele Oost-Aziatische kust verspreid geworden, den weg banende voor de dollars van het vrijgevochten Mexico, die thans nog, hoewel in mindere mate dan voorheen, aldaar en voornamelijk in China worden aangetroffen. Op den duur zijn zij de waardemeters in geheel Oost-Azië geworden en hebben daar alle landen hun munteenheid naar hen vastgesteld. Nederlandsche munten daarentegen hebben nergens in Azië buiten de Nederlandsche kolonie een blijvende plaats veroverd [2]), ofschoon Coen gepoogd heeft

[1]) *Census* I, blz. 355.

[2]) Evenmin in vreemde landen, buiten Azië gelegen, behalve in de kleine neger-republiek Liberia waar het Nederlandsche goudgeld behoort tot de wettige betaalmiddelen.

den Hollandschen daalder in China in omloop te brengen [1]) en niettegenstaande bij den Aziatischen handel onzer vaderen die der Spanjaarden spoedig in het niet zonk. Waaraan dit opvallend verschijnsel toe te schrijven? In de eerste plaats misschien aan de omstandigheid dat onze voorzaten liefst en grootendeels betaalden met gewas en fabrikaat, terwijl de Spanjaarden slechts zilver hadden aan te bieden. En in de tweede plaats aan den voorsprong dien het Spaansche geld, reeds een eeuw lang door Spanjolen en Portugeezen in omloop gebracht, had op de munt onzer vaderen, toen deze kwamen opdagen. De Hollanders hebben dientengevolge van meet af aan Spaansch geld als betaalmiddel aangevoerd en gebruikt, en wel voornamelijk den peso duro of zilverpiaster die uit acht realen bestond [2]) en iets meer dan onze rijksdaalder gold; onze vaderen noemden hem, „den reaal van achten." Ook in Nederland behoorde de Spaansche reaal tot de wettige betaalmiddelen [3]).

De eerste helft der 17e eeuw, gedurende welke de Nederlandsche vaart naar en in de oostersche zeeën samenviel met den tachtigjarigen oorlog, bracht natuurlijk ook hier vijandelijkheden tusschen onze vaderen en de Spanjolen, zelfs gedurende het twaalfjarig bestand, dat buiten Europa door geen der partijen werd in acht genomen. De Spanjaarden trachtten de onzen te weren uit de Molukken sedert door de vereeniging van hun rijk met Portugal de rechten van dit laatste op die eilanden niet langer door hen werden ontzien. Zij verdreven de Hollanders in 1606 onder aanvoering van den Philippijnschen gouverneur

---

[1]) *De Nederlanders in China*, I, door W. P. Groeneveldt, Bijdragen Koninklijk Instituut 1898, blz. 111.

[2]) *Staring's lijst van alle binnen- en buitenlandsche maten, gewichten en munten*, Schoonhoven 1885.

[3]) *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië*, door P. A. van der Lith.

zelven, Acuña, uit Ternate, waar reeds vóór de geboorte der Compagnie een Nederlandsch koopman, Frank van der Does, was achtergelaten, en namen zelven dit eiland in bezit. Doch spoedig, in 1662 [1]), trokken zij zich voorgoed van daar terug en verwoestten er hun fort tegelijk met drie hunner sterkten op de Philippijnen zelven, omdat de garnizoenen daarvan dringend benoodigd waren te Manilla wegens den dreigenden aanval van onzen vijand op Formosa, Coxinga, en niettegenstaande de kleine Molukken hun evenveel aan geld en menschen hadden gekost als de geheele Philippijnen. Baat hadden zij er niet van beteekenis uit getrokken [2]). Daarentegen verschenen Hollandsche smaldeelen telkens in de Philippijnsche wateren ten einde den vijand afbreuk te doen en voornamelijk om de vaartuigen naar en van Manilla buit te maken. Herhaaldelijk is dit gelukt, inzonderheid met Chineesche jonken, hetgeen groot voordeel bracht aan de Compagnie en de opvarenden der kaperschepen. Daarentegen gingen deze laatste meermalen verloren en altijd wisten de Spanjaarden hun aanslagen op Manilla af te slaan. Reeds de vloot van Olivier van Noort raakte in 1600, op den loer liggend voor de jaarlijksche „nao," niet ver van Manilla in een hevig gevecht met de Spanjaarden, die zelven 300 man verloren doch 25 Hollandsche matrozen gevangen namen en ophingen en zich de zege toeschreven [3]), waar-

[1]) Pardo de Tavera vergist zich met deze gebeurtenis te plaatsen in 1669 (blz. 14 van bovengenoemd *Reseña*). Het juiste jaartal is 1662, blijkens de „generale missine" van Gouverneur-Generaal en Raden aan de Zeventien d.d. 26 Dec. 1662. De laatste Spaansche gouverneur van Ternate vertrok 2 Mei 1663 (Prof. Mr. J. G. Heeres).

[2]) John Foreman, *The Philippine Islands*, London 1892, blz. 58. Op Ternate en Tidore vond ik in 1907 onder de inlanders de herinnering aan de „Castilianen" nog levend en op het laatste eiland rekenden zij nog in „realen" (*f* 1.60) en „pedjoe's", verbastering van peso's.

[3]) *Census* I, blz. 318.

voor zij Gode met kerkelijken luister dankten; de onzen hebben echter even gunstig over den uitslag gedacht en „Godt almachtigh gedanckt voor de groote victorie, die „hij haer soo miraculeuselick verleent hadde" [1]. De vloot onder Wittert werd in 1610 door de Spanjaarden zoo goed als vernietigd [2]; de bekende vlootvoogd Paulus van Caerden stierf in de gevangenis van Manilla. Vergeefs was ook onze aanval op die vesting in 1616—1617, terwijl twee tochten, door de onzen in verbond met de Engelsche Oost-Indische Compagnie ondernomen om den gezamenlijken vijand te bestoken, in hoofdzaak vruchteloos verliepen. Pogingen der Nederlanders tot handel en vestiging op Mindanao en enkele kleine eilanden werden wel aangevangen doch niet krachtig en evenmin voortgezet, terwijl verzoeken van Philippijnsche hoofden om onzen steun tegen Spanje vruchteloos bleven. De reden was deze, dat de Compagnie, behalve voor haar kaapvloot bij Manilla die op grooter voordeelen hoopte, geen schepen voor de Philippijnen kon missen.

Daarentegen slaagde de groote Coen grootendeels in zijn streven om de Chineesche zeevaarders „van Manilla (te) „soecken weg te wercken om hen alsoo 't onswaerts te „dringen." Daar de Compagnie geen verlof tot vestiging in China vermocht te verkrijgen, voegt hij aan het bovenstaande, in het bewustzijn onzer kracht, toe: „Met al sulcken recht „als zij (de Chineezen) ons uit China houden, sullen (wij) „haer daerin doen blijven, totdat (wij) anders resolveeren". [3])

---

[1]) *Verhaal van de Wonderlijcke voyagie door de Strate Magallanes onder den Admirael Olivier van Noort anno* 1598, volgens de uitgave die in 1652 door Lucas de Vries te Utrecht werd ter perse gelegd, blz. 56, 57.

[2]) *De Nederlanders in de Philippijnsche wateren vóór 1626*, Proefschrift van Dr. D. A. Sloos, Amsterdam 1898, blzn. 24—25. Een welkome en navolgenswaardige studie.

[3]) Sloos, blzn. 43 en 71.

Tengevolge van dit streven en van het jacht maken op alle schepen, van en naar vijandelijke plaatsen onder zeil, verplaatste zich de vaart der Chineezen voor een zoo groot deel naar ons Zelandia op Formosa en naar Batavia, dat Spanje gedwongen werd zich in Holland van Chineesche zijde te voorzien [1]). Wel trachtten de Spanjaarden den Chineeschen handel tot zich te trekken door zich naast ons te vestigen op Formosa en er het fort La Santissima Trinidade te bouwen, doch de Compagnie verdreef hen van daar in 1642 [2]).

Bleef ook na den tachtigjarigen oorlog de toegang tot Manilla, de eenige haven die mocht uit- en invoeren naar en van plaatsen buiten de kolonie, gesloten voor Nederlandsche schepen evenals voor die van andere blanken, nu en dan wisten de onzen toch voor hun vaartuigen en waren toegang te erlangen door de aanstelling van inlandsche gezagvoerders en bemanningen; evenzoo deden de Engelschen. Ook kwamen enkele malen kooplieden uit Manilla naar Batavia. Uit de Generale Resolutiën van het Kasteel Batavia blijkt in de 18e eeuw Manilla vooral kaneel uit Batavia te hebben betrokken, ongetwijfeld afkomstig van Ceylon, uit de groote kaneeltuinen der Compagnie even buiten Colombo, die nog niet verdwenen zijn. Voorts werd tenzelfden tijde nu en dan een kleine handel tusschen de beide koloniën gedreven door particulieren. In de daaraan voorafgaande eeuw en wel in de vijftiger jaren dreven de onzen eenigen handel met Mindanao, van daar vooral rijst brengende naar de Molukken. Ofschoon „profijtelijk", is het verkeer nooit van beteekenis geweest.

---

[1]) Mr. L. C. D. van Dijk, *Neerlands vroegste betrekkingen met Borneo, Solo-archipel, Cambodja, Siam en Cochin-China*, Amsterdam 1862, blz. 302.

[2]) Idem, blz. 289.

Dit schijnt mij een gevolg van den Munsterschen vrede en wel van artikel 5, dat bepaalde: „Voorts is besproocken „ende gestipuleert dat de Spanjaarden sullen blijven bij „hare vaerten in soodanigen voege als zij de selve in „Oost-Indiën noch hebben, sonder hun verder te mogen „extendeeren, gelijck oock mede de ingesetenen van de „Vereenigde Nederlanden haer sullen onthouden van de „frequentatie van de Castiliaensche plaatsen in Oost-„Indiën" [1]). En op grond van deze bepaling ontzegde de Compagnie aan Spanje het recht om over haar weg, nl. langs de Kaap de Goede Hoop, het Verre Oosten te bereiken; reeds een gerucht te Batavia, dat een Spaansch schip langs de Kaap in aantocht was op weg naar Manilla, deed nog in het laatst der achttiende eeuw de „Edelheeren", den Raad van Indië, opstuiven.

Vijandelijkheden hebben in de 18e eeuw niet plaats gehad, behalve eens, in 1735, toen een Hollandsch smaldeel, onder bevel van Hermanus de Vrij, de uitlevering kwam eischen der wederrechtelijk gevangen genomen bemanning van een Nederlandsch schip. De Vrij dreigde met een bombardement. „Daar de billijkheid van dezen „eisch werd ingezien en de verdedigingsmiddelen zich in „slechten toestand bevonden, gaf de gouverneur toe." [2])

Eén oogenblik, te midden van de drie eeuwen van Spaansch bezit, heeft Manilla zich in vreemde handen bevonden. In 1762 toch bezetten de Engelschen, toen in oorlog met Spanje, de slecht versterkte hoofdstad en het nabijgelegen Cavite. Een oïdor, deels rechterlijk, deels besturend ambtenaar, Simon de Anda y Salazar, wist echter inderhaast van het binnenland uit een leger te vormen, dwong daarmede de Engelschen zich tot die

[1]) *Articulen en conditiën van den Eeuwigen Vrede tot Munster*, te Rotterdam 1648.

[2]) Geschiedkundig overzicht in *Census* I, blz. 317.

beide havens te beperken en behield de kolonie overigens voor de Spaansche kroon. Vandaar zijn eerezuil, hierboven besproken. De vrede van 1763 gaf beide havens aan Spanje terug. [1])

Dat verandering niet langer kon uitblijven, handel, verkeer en voortbrenging in het uitgestrekte Spaansche bezit althans iets minder dienden te worden bekneld en door de regeering veronachtzaamd, werd kort na deze gebeurtenissen eindelijk te Madrid ingezien. In 1774 brak Karel III althans eenigermate met het beperkende stelsel, dat de ontwikkeling der koloniën sterk in den weg had gestaan [2]). De scheepvaart en de handel tusschen de Philippijnen, andere Aziatische havens en Cadiz werden geopend, doch door de regeering in 1785 [3]) als een monopolie in handen gegeven aan een daarvoor opgerichte maatschappij. Voor zichzelve bereikte deze geen voordeel, in 1830 ging zij bankroet te gronde. Doch wel kwam haar werkzaamheid der kolonie ten goede, doordat zij geld beschikbaar stelde voor het uitoefenen van den grooten landbouw terwijl voorheen nauwelijks iets werd verbouwd boven de dagelijksche behoefte [4]) en doordat, deels om haar vrachtvaart op Spanje te voeden, deels ook tengevolge van den aandrang der Engelschen, Manilla in 1789 voor vreemde schepen die Aziatische produkten kwamen brengen werd opengesteld. Met haar val geraakte de kolonie, voor het eerst sedert zij bestond, „uit de vuist van het monopolie" [5]).

---

[1]) *Census* I, blz, 320/2.

[2]) Dr. Hendrik Muller, *Door het Land van Columbus*, Haarlem 1905, blz. 205. De staatkunde der Spanjaarden ten opzichte van den handel hunner Amerikaansche koloniën vindt men in dit werk in groote trekken aangegeven.

[3]) *Census* I, blz. 354.

[4]) Idem, blz. 427.

[5]) Idem, blz. 427.

Bracht in 1837 de algeheele openstelling van Manilla, in 1814 voorafgegaan door het verlof voor vreemdelingen om zich aldaar te vestigen en in 1855 gevolgd door de opening van andere havens [1]), eenig leven, eerst na de geboorte van het Suez-kanaal kwamen Spanjaarden zich in eenigszins beteekenenden getale in het land vestigen en de kolonie bleef in economisch opzicht achterlijk. Toen de controleur bij het binnenlandsch bestuur in Nederlandsch-Indië, J. A. B. Wiselius, in 1876 Manilla en omstreken bezocht [2]), voer nog slechts eens om de twee maanden een stoomboot tusschen Manilla en het moederland, nl. Cadiz, ofschoon differentiëele rechten zoowel vlag als lading beschermden. Belangrijke landbouwondernemingen van blanken ontbraken en wel omdat de inlanders alleen tegen voorschot wenschten te werken en den arbeid verlieten alvorens dit te hebben inverdiend, terwijl noch de nominale regeerders, de ambtenaren, noch de feitelijke, de ordebroeders, medewerking verleenden [3]). Ook Foreman, de hierboven reeds aangehaalde reiziger, nam eenige jaren later een algeheele onthouding en onverschilligheid van de overheid waar ten aanzien van landbouw en handel [4]). Spoorlijnen hebben onder Spanje geheel ontbroken en wegen, die in Nederlandsch-Indië altijd het ingetreden Europeesch bestuur op den voet volgen, waren zeldzaam en slecht; in hoofdzaak alleen de zee verbond de nederzettingen van inlanders en blanken. Een vloed van ambtenaren uit Spanje, gunstelingen van ministers en afgevaardigden, overstroomde de kolonie, vooral nadat de zeeweg door Egypte deze

---

[1]) *Census* I, blz. 446.

[2]) *Een bezoek aan Manilla en omstreken,* door J. A. B. Wiselius, Den Haag 1876, blz. 106.

[3]) Dito, blz. 118.

[4]) *The Philippine Islands,* blz. 103.

gemakkelijker bereikbaar had gemaakt. Gezamenlijk veel te kostbaar voor de bevolking, waren zij meestal onbekwaam en niet opgeleid voor hun taak, weinig arbeidzaam bovendien en zagen met Spaanschen trots diep neer op de inlanders en ook op de halfbloeden, ofschoon deze laatsten toch een betere plaats innamen op de Philippijnen dan thans nog in Britsche koloniën. Gemeenlijk bleven de ambtenaren slechts enkele jaren, werden teruggeroepen bij het omslaan van de politieke weegschaal in het moederland en achtten het niet de moeite waard de taal der inlanders onder hun gezag aan te leeren. En in het binnenland ontbrak het ook den besten hunner aan de macht om in werkelijkheid te regeeren, omdat daar de monniken volkomen het gezag in handen hadden en wisten te houden.

Hij, die bij de geschiedschrijving onpartijdigheid nastreeft, behoeft gelukkig niet bij tegenstanders van de Roomsche kerk of van haar geestelijkheid zijn inlichtingen te zoeken omtrent die feitelijke regeerders des lands, want hij vindt onverdachte getuigenissen in de geschriften van verscheidene priesters derzelfde kerk, behoorende tot de hoogere wereldlijke geestelijkheid; en niet anders dan de hunne luiden de verklaringen der Spanjaarden en van Katholieke Amerikaansche bestuursambtenaren.

Ziehier hoe in 1900 het provinciale hoofd van de orde der Franciscanen, talrijk in de kolonie vertegenwoordigd, de ambtelijke taak van den monnik als parochie-hoofd [1]) aldaar omschrijft, voor zoover die viel buiten de geestelijke plichten. Hij was inspecteur en examinator van de lagere school, voorzitter der besturen voor de plaatselijke belastingen, openbare werken, liefdadigheid, gezondheid en gevangenissen, van zijn handteekening hing het bedrag af

---

[1]) Parochie-hoofd is hij, die door de Nederlanders pastoor wordt genoemd.

van het hoofdgeld (cedula) evenals de beoordeeling der inlanders bij rechtszaken en ten aanzien van den dienstplicht, die één op elke vijf mannen riep, hij leidde de gemeenteverkiezingen, had de gemeentebegrooting te beoordeelen voor deze aan den provincialen gouverneur werd ingezonden, besliste omtrent de tooneelstukken die voor de daarop verzotte inlanders mochten worden opgevoerd, hield den burgerlijken stand bij enz. enz.

De rijkdom der ordebroeders vermeerderde nog hun macht. Reeds in de 17e eeuw werden „de schatten, welke „de monniken van Pampango (een provincie van thans „224000 zielen) alleen in hun kerken bewaarden, op 10 „millioen berekend" [1]) en langzamerhand werden zij de bezitters van de beste landerijen der bewoonde streken, ten slotte 420.000 acres of 168.000 hectaren, terwijl zij ook hoogst belangrijke inkomsten trokken uit hun buiten de kolonie, o. a. te Hongkong, zich bevindende bezittingen [2]).

Voorts waren zij blijvers, meer dan ooit nadat het moederland door de kloosters te sluiten hun zelfs de kans ontnam op wat de kolonie hun in zoo overdadige mate schonk; gewoonlijk bleven zij zelfs, zonder overplaatsing, in een en hetzelfde oord, zoodat hun persoonlijke tegenstanders slechts de keus hadden tusschen onderwerping of verhuizing. Hoezeer zij geslaagd zijn in hun streven om hun landgenooten, mogelijke mededingers naar de heerschappij en toch reeds minder getrokken naar de Philippijnen dan naar het goud- en zilverrijke Amerika, te weren, toont het ontzaglijk verschil met betrekking tot het aantal kleurlingen tusschen Spaansch-Amerika en deze kolonie. Terwijl toch bijv. bijkans de helft der Mexicanen en Columbianen zoowel inlandsche als blanke

[1]) Kapitein Diego d'Inojosa, aangehaald door Van Dijk in *Neerlands vroegste betrekkingen enz.*, blz. 297.

[2]) Foreman, blz. 155.

voorouders bezitten [1]), van de Venezolanen zelfs verreweg de meerderheid [2]), heeft de volkstelling van 1903 voor de geheele Philippijnen het verrassend kleine cijfer van slechts 15000 voor het aantal kleurlingen ontdekt; en zelfs in de hoofdstad, waar de blanken zich altijd hebben saamgedrongen, bedraagt dit getal slechts 2 % harer bevolking en nog minder dan dat der blanken.

Nog meer is er, dat tot de macht der monniken bijdroeg. Gaf Spanje aan geheel Centraal- en Zuid-Amerika, met uitzondering van Brazilië en Guyana, met zijn bloed ook zijn taal, in de Philippijnen hebben de ordebroeders zich met goed gevolg daartegen verzet, zoodat slechts 10 % der Christelijke inlanders, of 9 % van alle naturellen Spaansch machtig is [3]). Oorspronkelijk mogen dezen een gezamenlijke taal gehad hebben [4]), sedert eeuwen spreken zij een aantal onderling belangrijk verschillende talen en missen zij een algemeene die door hen allen verstaan wordt, zooals in Nederlandsch-Indië het Maleisch, dat, niettegenstaande de bevolking zooals wij zagen bijkans geheel tot het Maleische ras behoort, alleen in de zuidelijke Philippijnen, nl. door de Moro's wordt gesproken en elders in de kolonie in slechts enkele woorden voortleeft of wel doorgedrongen is. Werd dus de verspreiding der Spaansche taal tegengehouden, dan bleef onder de blanken het heft in handen van hem die door lang verblijf de taal zijner streek kende, dat is van den ordebroeder. Wel stelde artikel 4 der wet op het lager onderwijs van 1863, de eerste te dier zake, onderricht in de Spaansche taal verplicht voor elken inlander, evenals leerplicht werd voorgeschreven, doch inderdaad straften de monniken

[1]) *Door het Land van Columbus,* blzn. 273 en 348.
[2]) Dito, blz. 375.
[3]) *Census* I, blz. 530.
[4]) Dito, blz. 492.

elkeen die dit artikel in uitvoering bracht[1]). En daar slechts 2 tot 2½ dollar per maand aan den onderwijzer werd betaald[2]), wilden alleen eenvoudige inlanders, slechts eigen taal machtig, als zoodanig optreden. Aangezien de wet het toezicht op haar naleving aan de monniken toevertrouwde, is zij een doode letter gebleven.

Zij waren het verder die de hoogere ontwikkeling leidden, doordat zij, nl. de Dominicanen, het colegio van San Tomás te Manilla, sedert 1785 de „koninklijke universiteit" der kolonie, steeds geheel in handen gehad hebben; het standbeeld in Intramuros van Miguel de Benavide, die het colegio in 1619 stichtte, vertoont de monnikspij en de rector was steeds een Dominicaansche monnik[3]). Altijd hebben de pogingen der Spaansche regeering om de universiteit aan hen te onttrekken gefaald. De Jezuïeten, onder Karel III verbannen, in de vijftiger jaren der vorige eeuw weder toegelaten, kregen bij koninklijk besluit van 1863 de normaalschool tot opleiding van onderwijzers in handen, ofschoon die door de gemeente Manilla bekostigd werd; zij werd sterk bezocht en voldeed aan de bepalingen der wet, gelijk de Jezuïeten, veelal zeer hoog staande mannen[4]), ook op andere wijze zooals straks zal blijken in wetenschappelijk opzicht goede diensten aan de kolonie hebben bewezen.

Voorts maakten de koloniale hoofden der geestelijke orden door de wet van 1850 deel uit van den Raad van Autoriteiten, ongeveer onze Raad van Indië, evengoed als de hoofden der verschillende takken van bestuur, van leger en van vloot; ook de aartsbisschop en de bisschoppen waren leden van dien Raad, evenals de bis-

---

[1]) Tomás G. del Rosario, *Census* III, blz. 595.
[2]) Jägor, *Reisen in den Philippinen*, Berlijn 1873, *Census* III, blz. 595.
[3]) Foreman, blz. 196.
[4]) Idem, blz. 152.

schoppen der Anglikaansche kerk leden zijn van het House of Lords en schrijver dezes in Portugeesch Oost-Afrika den bisschop zag optreden als plaatsvervangend gouverneur-generaal.

Alleen wegens de zwaarste misdrijven kwamen de monniken voor de burgerlijke rechtbanken en zelfs in die gevallen waren zij gerechtigd eerst voor de geestelijke rechtbank te verschijnen. Hun mindere vergrijpen werden uitsluitend door de laatste berecht [1]).

Het bovenstaande toont, dat de oppermacht in de kolonie lag in handen der geestelijkheid en wel in hoofdzaak bij de leden der orden; „het koloniale stelsel grondde zich „op het beginsel om de geheele regeeringsmachine over „te laten aan de macht der geestelijke vereenigingen [2]).”

Verzetten de laatsten zich, zooals reeds opgemerkt, tegen inmenging van de wereldlijke geestelijkheid, buitendien bestond een voortdurende strijd tusschen de verschillende orden onderling. Daarentegen sloten zich de leden der zelfde orde vast aaneen, zoodat wie één lid te vijand kreeg de geheele orde tegenover zich zag staan. En gezamenlijk bekampten zij die koloniale bestuurders, die zich niet naar hun wenschen voegden, en bewerkten hun val, doordat de hoofden der orden in Madrid sterken invloed op de rijksregeering oefenden.

Welopgevoede mannen van hooge zedelijke beginselen ontbraken ook onder de monniken niet. Maar een groot, misschien het grootste deel hunner behoorde tot het onwetende, onopgevoede lagere volk van Spanje, veelal tot de boeren van Andalusië, en voor hen bleek de weelde en de groote macht, waarin zij zich in de binnenlanden plotseling geplaatst vonden, veelal te groot; „hun opleiding

---

[1]) *Report of the United States Philippine Commission* over 1900/3 aan den Secretary of War, Washington 1904, blz. 44.

[2]) Tomás G. del Rosario in *Census* III, blz. 590.

„en opvoeding stelden hen niet in staat de verzoekingen „te weerstaan, die onder de buitengewone omstandigheden „ook buitengewoon krachtig waren [1]).”

Dit geldt ook voor het overtreden der kuischheidsgelofte, dat schrijver dezes telkens den monniken in de Philippijnen hoorde verwijten en waarvan de veelvuldigheid ook door de overheden bij herhaling is erkend geworden. „Het zou zeer vreemd zijn,” verklaart de bisschop van Jaro, „indien eenige priesters niet vielen. Men zendt „een jong man uit in de woestenij, de eenige blanke in „de buurt, omringd door losbandige zeden met niemand „dan den Almachtige om hem te bespieden en in een „klimaat, dat hem dringt het hem omringende voorbeeld „te volgen. Hij wordt in alle vraagstukken geraadpleegd, „zijn oogen worden geopend en als hij niet sterk is zal hij „vallen [2]).” Ten onrechte schijnt echter aan de uitwerking, die deze zwakheid in de gezinnen des lands had voor de moeders, de gaden, de dochters, de zusters, een groot deel te worden toegeschreven van den haat en het verzet tegen de monniken, die de bevolking ten slotte naar de wapens hebben doen grijpen en die hebben meegewerkt om de kolonie voor het moederland te doen verloren gaan. „Het is een eer om kinderen van een priester te hebben „en weinig geheim wordt daarvan gemaakt,” verklaarde de reiziger Foreman [3]). De regeering oordeelt er niet anders over: „De vrouw werd in het algemeen niet om „zulk een vergrijp veracht, maar verhoovaardigde zich „vaak op haar verhouding tot den hoofdpersoon van het „dorp en op het vaderschap harer kinderen, die gewoonlijk „schooner, opgewekter en voorspoediger in hun loopbaan

---

[1]) *Report of the United States Philippine Commission* over 1900/3 aan den Secretary of War, Washington 1904, blz. 44.

[2]) Dito, blz. 45.

[3]) In zijn aangehaald werk, blz. 205.

„waren dan zuivere Philippino-kinderen. De inlandsche „priesters die (na de verdrijving der Spaansche monniken) „hun plaatsen hebben ingenomen, blijken minstens even „onzedelijk als deze, maar het volk draagt hun daarvoor „geen kwaad hart toe [1]."

Er zijn tijden geweest, dat ook inlanders en Chineezen, opgenomen in geestelijke orden, als parochie-priesters werden toegelaten, doch in de latere Spaansche jaren werden hun alleen kerkelijke ambten onder de Spaansche priesters toevertrouwd. En terwijl men in andere landen onder de monniken allerlei nationaliteiten aantreft, werden in de Philippijnen alleen Spaansche toegelaten, inderdaad een noodzakelijke maatregel wegens het voor een deel ambtelijke karakter der parochie-priesters.

In het geheel telde de kolonie bij haar overgang in Amerikaansche handen bijkans 1000 parochies en 1100 monniken [2], die behalve bij de Moro's en de weinige heidenen over haar geheele oppervlakte verspreid waren en in geen dorp ontbraken.

Goeds, zelfs groots valt er van hun werk in ruime mate aan te wijzen. Behalve dat zij van de inlanders de eenige Aziatische Christelijke natie hebben gemaakt, hebben zij zoowel hooger- als lager-onderwijs verkrijgbaar gesteld lang voordat daarvan in eenige andere Aziatische kolonie sprake was. Het is waar, dit onderwijs ging niet hoog en gold voornamelijk zaken van godsdienst en kerk; het is waar, reeds bij de komst der Spanjaarden wisten de inlanders hun eigen taal te lezen en te schrijven [3]. Doch lang voor de eerste wet op het openbaar onderwijs, werden algemeen in de dorpen priesterscholen aangetroffen en bij

---

[1]) *Report Philippine Commission* over 1900/3, blz. 45.

[2]) *Census* I, blz. 346.

[3]) *Tomás G. del Rosario,* hiervoren aangehaald, blz. 576.

de jongste volkstelling bleek niet minder dan een vijfde der geheele bevolking en de helft der Manilleezen beide kundigheden te bezitten, waarlijk schoone cijfers, die wegens de jeugd van het Amerikaansche bestuur slechts voor een onderdeel op het credit van het laatste kunnen worden geboekt. Hoever de monniken Europeesche zeden hebben verspreid blijkt hieruit, dat niet minder dan een derde der geheele bevolking wettelijk gehuwd is [1]), een cijfer dat slechts even beneden het overeenkomstige in de Vereenigde Staten daalt. Voorts bleek ter zelfde gelegenheid de geheele kolonie nog geen 500 prostituees te tellen, waarvan de meerderheid uit Japan stamde en 75 blank waren, terwijl er buiten Manilla nauwelijks een werd aangetroffen [2]). Ook de rust onder de bevolking hebben de monniken weten te bewaren, tot de opstanden uitbraken die op de verdrijving van Spanje zijn uitgeloopen. Terwijl toch de Vereenigde Staten somtijds 100.000 man aan troepen in de kolonie hebben gehad [3]) en er thans, naar ik van de overheid hoorde, twaalfduizend soldaten onderhouden, Amerikanen en negers, behalve nog vijfduizend inlanders, door Amerikaansche officieren aangevoerd en nog eens vijfduizend politie-dienaren, bedroeg de Spaansche bezetting tusschen 1828 tot 1896 slechts één- tot drieduizend [4]), dus nog belangrijk minder dan de Nederlandsch-Indische krijgsmacht in verhouding zoowel tot het zielental als tot

---

[1]) *Census* II, blz. 69.

[2]) Dito II, blz. 117.

[3]) Colquhoun.

[4]) Rede van den huidigen staatspresident W. H. Taft, toen hij na gouverneur-generaal der Philippijnen geweest te zijn, minister van oorlog geworden was en als zoodanig het beheer der kolonie in handen had; een ministerie van koloniën hebben de Vereenigde Staten niet. Die rede, gehouden 5 Oct. 1904, is te vinden in *Census* I, blz. 30/5.

het oppervlak [1]). Inderdaad, wat er goeds is in de kolonie hebben in hoofdzaak de monniken gewrocht.

Hebben zij daartegenover zich zooveel te verwijten dat zij ten slotte niet langer geduld zijn, de Spaansche regeering en burgers kunnen zelfs niet als zij wijzen op een groote creditzijde. Trouwens, „wat heeft Spanje gedaan met zijn „burgers van het Joodsche ras, dat aan de gansche wereld „een boek schonk, een godsdienst en een God? Wat met „zijn Arabieren, die hun schiereiland zijn beschaving had- „den gegeven en verdraagzaamheid hadden betoond in „den godsdienst?" [2]). De pijnbank hebben zij nooit opgegeven, nooit een einde gemaakt aan de misbruiken en wederrechtelijke afpersingen der landheeren en der ambtenaren, waarvan de inlanders de slachtoffers waren, nooit de hebzucht en de gruwelijke onderdrukking van dezen door de monniken, niet het minst in het gezinsleven, gebreideld, integendeel „de geheele toekomst van kolonie „en bevolking in handen gelaten van enkele vereenigingen „die in het eigen land niet geduld werden en die slechts „de belangen nastreefden der orden tot welke zij behoor- „den" [3]); lieden die in geen andere Spaansche kolonie in dezelfde positie werden toegelaten [4]).

De eerste helft der 19e eeuw bracht herhaalde opstanden; verbeteringen hadden zij niet ten gevolge. Tevergeefs trachtten in het moederland helderzienden de plaatsen der monniken in het binnenland te doen innemen door wereldlijke geestelijken. Vergeefs ook richtte de aartsbisschop met twee bisschoppen tot den landvoogd een gezamenlijk

---

[1]) De sterkte van het Nederlandsch-Indische leger bedroeg volgens het *Koloniaal Verslag* einde 1909 ruim 35000 man.

[2]) Dr. José Rizal, *Au Pays des Moines*, Parijs 1899, blz. 373.

[3]) Del Rosario, blz. 582.

[4]) Foreman, blz. 155.

bezwaarschrift[1]) over de monniken, klagende over hun misbruiken, tarting hunner overheden en straffeloosheid. De omwenteling in Spanje, die in 1868 koningin Isabella II van den troon stootte, vond weerklank onder de Philippino's, of Indio's zooals de Spanjaarden hen gewoonlijk noemden; wat in Spanje gelukt was kon, meenden zij, voor hen niet onbereikbaar blijven. Een oogenblik kwam Spanje hun inderdaad tegemoet. Doch de koloniale Spanjaarden en monniken slaagden er dadelijk in om het bestuur tot terugkeer naar het oude te dwingen en de gouverneur-generaal Izquierdo (1871—1873) verklaarde en toonde te komen met de crucifix in één hand en het zwaard in de andere.

Intusschen had zich langzamerhand een klasse van inlanders gevormd, als in Nederlandsch-Indië nog ontbreekt maar welke in vele opzichten overeenkomst vertoont met die der kleurlingen aldaar en tot welke ook de halfblanken behoorden, mannen die in de kolonie zelve meer dan lager onderwijs hadden genoten, soms scholen en zelfs universiteiten in Spanje hadden bezocht, in hun levenswijs en kennis niet ten achter stonden bij de zuiver blanke kolonisten uit het schiereiland en die als grondeigenaars, staatsleveranciers, in den kleinhandel of als pachters der gouvernementsmiddelen en monopolies somtijds niet onaanzienlijke fortuinen hadden verworven. Monopolies toch vormden een belangrijk deel der staatsinkomsten en deden in de latere jaren, o. a. tijdens het bezoek van onzen reeds genoemden landgenoot Wiselius[2]), een batig slot naar het moederland vloeien; meestal werden zij verpacht, zooals de maandelijksche loterijen en de hanengevechten, op welke de inlanders hartstochtelijk ver-

---

[1]) Aangehaald in *Census* I, blz. 344.

[2]) Zie diens in 1876 verschenen aangehaald werkje, blz. 97.

zot zijn; voorts was de opkoop van tabak (waarover nader uitvoeriger) een staatsmonopolie, evenals de verkoop van opium, sirih en zelfs van geestelijke aflaten [1]). Onder dezen hoogeren stand van inlanders nu, de zoogen. ilustrados, vereenigden zich velen, ook priesters, met het doel om luide de wenschen der bevolking te laten hooren en die zoo noodig in eischen om te zetten, allereerst uitzetting der monniken en terugkeer van hun landerijen in het bezit van de gemeenten, niet langer godsdienstdwang, verbanning van landzaten, willekeur, onderdrukking. Reeds de bloote onderteekening van den eersten wensch in 1888 bracht tal van aanzienlijken in gevangenschap! Afscheiding van Spanje werd niet begeerd maar wel zelfregeering, een verlangen dat niet getuigde van een juist besef van eigen peil.

Tot deze ilustrados behoorde de eenige groote man dien het geheele Maleische ras sedert eeuwen heeft voortgebracht, thans de nationale held voor volk en regeering, José Rizal. Geboren in 1861, bijkans zuiver inlandsch van bloed, behoorende tot de Tagalogs die Manilla omringen, behaalde hij in Madrid den graad van dokter in de medicijnen, studeerde aan verschillende universiteiten in Frankrijk, Duitschland en België ook letteren, wijsbegeerte en volkenkunde, droeg o. a. een studie aan onzen beroemden landgenoot den Leidschen hoogleeraar H. Kern op, werd een goed oogendokter, een taalkenner, ook teekenaar en beeldhouwer, maar was bovenal vaderlander. Edel, beschaafd en begaafd, vreedzaam en dichterlijk zooals een zijner Duitsche hoogleeraren hem beschrijft [2]) en ook zijn talrijk verspreide beeltenissen, o. a. de groote schilderij boven den voorzittersstoel in het Philipijnsche parlement, hem

[1]) Volgens Wiselius, blz. 118—122.

[2]) F. Blumentritt in *Internationales Archiv für Ethnographie*, Leiden 1907, blzn. 88 en vv.

toonen, kwam hij, door vergelijking van wat hij in Europa zag met zijn eigen land, door nadenken en door vaderlandsliefde, tot het schrijven van een boek dat hij in 1886 zijn landgenooten en overheerschers toewierp en dat naar aard en uitwerking herinnert aan „Uncle Tom's Cabin" en „Max Havelaar", met dit verschil dat naar deze door de overheerschers is geluisterd en naar zijn boek niet. Onder den titel „Noli me tangere" [1]) brengt het in roman-vorm de toestanden in maatschappij en bestuur in beeld, het onduldbare juk der onwetende monniken, de onmacht van het Spaansche bestuur en pleit het, wegsleepend en welsprekend, niet voor afscheiding, ook niet voor zelfregeering, doch voor verbetering. Dit boek heeft hem het leven gekost, ofschoon hem na de verschijning door een gouverneur-generaal steun was toegezegd. Wijd en zijd werd het, ook in twee inlandsche vertalingen, gelezen, opende de oogen, oefende een ontzaglijken invloed. Regeering en geestelijkheid verboden en bestraften het bezit en de lezing ervan. En zelfs thans nog, nu geheel andere toestanden heerschen, houdt de geestelijkheid het boek met goed gevolg ver van de kolonie; het gelukte mij in 1909, trots de hulp van de regeering en van den gouverneur-generaal zelven, niet te Manilla één enkel exemplaar ervan machtig te worden, in welke der vele vertalingen ook, terwijl in Europa elke boekerij van beteekenis er een uitgaaf van bezit [2]). De schrijver bereisde na de verschijning van dit boek Japan en de Vereenigde Staten, zond verdere geschriften in het licht, evenmin oproerig en minder bekend geworden dan „Noli me tangere," en wijdde zich eenige jaren

[1]) „Raak mij niet aan."

[2]) De Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage bezit een Fransche uitgave onder den titel „Au Pays des Moines," Parijs 1899 en een Engelsche verkorte bewerking „An Eagle Flight," New-York 1900.

in zijn land aan onbaatzuchtige geneeskundige hulp. Toen nu een in 1894 uitgebroken maar weder bedwongen opstand zich in 1896 ernstiger herhaalde, werd hij voor een krijgsraad gebracht, op beschuldiging van aanstoken tot gewapend verzet, en ofschoon hij noch aan het uitbreken van den strijd noch aan dezen zelven in het minst had deelgenomen, niet den weg ten oorlog had gewezen maar dien daar langs heen, den dag voor oudejaar van 1896 op de Luneta gefusilleerd. Dit heeft hem tot den nationalen martelaar verheven en de Amerikaansche regeering schuift zijn nagedachtenis op den voorgrond, geeft aan zijn beeltenis de eereplaats in de volksvertegenwoordiging, bij andere volken aan vorsten voorbehouden, noemt stadsgedeelten naar hem en zelfs een provincie en het is zijn hoofd dat het nationale zinnebeeld op den meest gebruikten postzegel vormt.

Tevens echter goot zijn dood olie in het vuur.

Toen in 1898 admiraal Dewey met een Amerikaansch eskader, tengevolge van den tusschen zijn land en Spanje wegens Cuba uitgebroken oorlog, in de baai van Manilla verscheen en er de Spaansche vloot vernietigde, sloeg Emilio Aguinaldo, een der Philippino-leiders, van de landzijde het beleg voor deze stad, riep de republiek uit en werkte mede tot haar val. De monniken werden door de opstandelingen, gelijk bij het oproer van twee jaar tevoren, uit hun parochies verjaagd en vluchtten naar Manilla. Veertig hunner werden door de Philippino's ter dood gebracht en tienmaal zooveel gevangen gezet; want het was tegen hen, „het voetstuk en de grondsteen van „Spanje's heerschappij" zooals de provinciaal der Augustijners hen noemde[1]), dat het verzet zich in de eerste

---

[1]) *Verslag Philippine Commission aan den minister van oorlog,* Washington 1904, blz. 42.

en voornaamste plaats richtte, hun oppermacht deed hen als de bron van alle onrecht, alle wreedheid en alle onderdrukking beschouwen. Nog in 1903 verklaarde de regeering, dat volgens de monniken zelven haat tegen hen onder alle klassen en de geheele bevolking was doorgedrongen.

Inbezitneming der kolonie door de Amerikanen heeft niet in de bedoeling gelegen bij het verklaren van den oorlog. Ik durf zoo boud spreken, omdat mij dit eenstemmig door een aantal bevoegde Amerikanen is verklaard, eerst in hun land zelf, kort na den oorlog, toen op Cuba en nu weder in de Philippijnen; en onder die zegslieden bevonden er zich, die in deze aangelegenheid mede aan het touw hebben getrokken. Neen, de oorlog ontstond doordat de openbare meening in de Vereenigde Staten hem wilde, wegens de ongerechtigheden der Spanjaarden op het vlak naast de Staten gelegen Cuba en hun verdrukking der Cubanen. Van dit besluit was de aanval op de Spaansche vloot, te Cavite bij Manilla opgesloten, het noodzakelijke gevolg, want haar moest worden belet de Amerikaansche vloot aan te tasten. Het beleg van Manilla was een oorlogsdaad die nog niet tot blijvende bezetting behoefde te leiden. Zelfs toen de Amerikaansche afgevaardigden naar Parijs vertrokken voor de vredesonderhandelingen, had hun regeering nog niet over het lot van de Philippijnen beslist. Ten slotte zag zij wel eenig voordeel in de ontsluiting van een nieuw gebied voor haar nijverheid en inzonderheid in het bezit van vaste punten nabij het ontluikende, ontzaglijke Chineesche Rijk en aan den Stillen Oceaan, welks kusten het tooneel beloofden te worden van algemeene mededinging. Maar daarenboven schijnt inderdaad een gevoel van verantwoordelijkheid te hebben medegesproken, nu in de Philippijnen nog veel slechter toestanden waren

aan den dag getreden dan die op Cuba, terwille waarvan het zwaard was aangegord, en nu de inlandsche medestrijders niet aan de wraakzucht der Spanjaarden mochten worden overgelaten.

Geenszins echter met instemming der opgestane inlanders is de Amerikaansche vlag ingevolge den vrede van 10 December 1898 geheschen. Niet daarvoor hadden zij hun bloed over gehad, en zij eischten thans, na Spanje's val, onafhankelijkheid, die ook, beweerden zij, door de Amerikaansche leiders vóór de samenwerking beloofd was. En ofschoon de onafhankelijkheid zonder eenigen twijfel slechts een oogenblik zou hebben stand gehouden om plaats te maken voor de overheersching van welke blanke mogendheid dan ook, nu de bevolking nog niet eens de hoogte van ontwikkeling had bereikt van de Cubaansche, onder welke door uitsterving inlanders geheel ontbreken, zij hebben drie jaren lang een werkelijken oorlog met hun nieuwe overheerschers gevoerd ter verwezenlijking van hun droombeeld. Eerst toen was de verovering althans grootendeels gelukt en werd een commissie van Washington naar Manilla gezonden om in de kolonie een burgerlijk bestuur in te voeren, de vaak reeds aangehaalde „Philippine Commission."

Geheel tot rust gebracht is het land nog niet. Het koloniaal verslag over 1907 spreekt van benden, over de geheele kolonie verspreid, „drie belangrijke in Iloilo; op 9 Augus-„tus 1906 werd een colonne Amerikaansch voetvolk aldaar „aangevallen, waarbij verscheiden officieren en soldaten „werden gedood; de volgende maand had een dergelijk „voorval plaats; in December stonden acht gemeenten „op" [1]). Het koloniaal verslag over 1909 vermeldt „ver-„scheidene ernstige verstoringen der openbare orde op

---

[1]) *Report Philippine Commission* over 1907, Part II, blz. 293.

„Mindanao"[1]). En tijdens mijn aanwezigheid werd een troep Amerikaansche soldaten uitgeroeid niet ver van Manilla zelf. Ook deze kolonie heeft dus haar Atjeh, doch de regeering hangt dit zoo min mogelijk aan de klok. Van gewapend verzet op groote schaal is echter geen sprake meer. Emilio Aguinaldo, aanvoerder ook in het verzet tegen Amerika, is thans eerzaam rijstplanter bij Cavite.

Inderdaad heeft het Amerikaansche bestuur de belangen der inheemsche bevolking ter harte genomen en eerlijk gezocht naar den nog onbetreden weg om een goed bestuur over naturellen in overeenstemming te brengen met republikeinsche en gelijkheidsbeginselen.

Aan de monniken-regeering kwam met het neerhalen der geel-roode vlag een einde. Van de 1124, die in 1896 parochie-hoofden waren, bleven reeds twee jaar na den overgang der kolonie slechts 472 over[2]) en in 1904 was het geheele aantal monniken, dus parochie-hoofden en ook andere, verder ingekrompen tot 246[3]), van welke volgens de volkstelling drie vierden Manilla bewoonden, zoodat in de provincie en als parochie-priesters niet meer dan een goede honderd overgebleven waren. Zij zijn tot hun geestelijke taak teruggevoerd en worden thans in aantal door inlandsche geestelijken sterk overtroffen, want van de 1153 geestelijken zijn 677 bruin. Over hun landerijen heeft de regeering overleg gepleegd met den Heiligen Stoel. De Philippino's betwistten de rechtmatigheid van den eigendom, bewerende dat de monniken van hun macht misbruik hadden gemaakt. Doch de wetgevende macht te Washington besloot deze landerijen terug te koopen, ten

---

[1]) *Report Philippine Commission* over 1909. Blz. 42 en 58/9.

[2]) *Report Philippine Commission* over 1900/3, Washington 1904, blz. 39.

[3]) *Census* I, blz. 346.

einde die weder aan de opgezetenen tegen vergoeding af te staan; in 1903 waren langs dezen weg de 420.000 acres alle op 10.000 na teruggekocht ten koste van 7¼ millioen Amerikaansche dollars. Dat de geestelijkheid in dit Roomsche land nog groote macht bezit spreekt van zelf.

Hoe het der kolonie in haar Amerikaansche jaren verder verging, moge thans een nadere blik op de hoofdstad in haar huidigen staat en op haar omgeving doen zien.

Slechts enkele minuten scheiden de club geworden Spaansche kazerne van het indrukwekkende, evenzeer binnen Intramuros gelegen gebouw, de Ayuntamiento, dat vroeger den Spaanschen gemeenteraad herbergde en thans de regeeringskantoren bevat. Tegen den statigen trap aan staat Del Cano, de hiervoren besproken wereldomzeiler; aan den muur hangt de schildering van de nederlaag eener Hollandsche vloot. Hier zetelt in den ochtend de gouverneur-generaal en werken (van 8 tot 12 en van 2 tot 5, dus zonder middagslaap) alle hoofden der departementen en hun geheele kantoor-personeel. Dientengevolge pleegt men dagelijks en mondeling overleg en vermijdt het heen en weer geschrijf, dat in Nederlandsch-Indië in de hand gewerkt wordt doordat de landvoogd door een uur sporens is gescheiden van zijn ministers en zijn Raad.

In de oude ontvangstzaal van dit zelfde gebouw vergadert het pas geboren Philippijnsche parlement, zoo jong nog, dat ik de eerste blijk te zijn, die het aangeboden vreemdelingenboek teeken; de openingszitting vond plaats in 1907. De met rood brocaat behangen muren vertoonen bas-reliefs van „Magellanes," zooals de Spanjaarden Magellaan noemen, van Urdaneta, den hierboven besproken zeeman-monnik die Legaspi op zijn veroveringstocht den weg naar de Philippijnen wees, en van anderen, die de geschiedenis der Philippijnen hebben gemaakt, terwijl de eereplaats boven den zetel des voorzitters door Indios en Amerikanen

gegeven is, zooals gezegd, aan José Rizal. Een groote „mace" van goud en zilver, als in het Britsche parlement op tafel ligt, een soort van schepter, wordt mij door den secretaris met trots vertoond, omdat die evenals alle meubelen ter plaatse is vervaardigd. Het voorwerp draagt het nieuwe wapen, bij welks vaststelling de Amerikaansche regeering, gelijk bij andere aangelegenheden, haar eerbied voor het verleden aan den dag heeft gelegd; men heeft het namelijk gevormd door op het Amerikaansche schild het oude wapen te plaatsen, een toren en een leeuw die een zwaard voert en het onderlijf heeft van een dolfijn. De afgevaardigden met hun voorzitter, die de eerste persoon is in de kolonie na den gouverneur-generaal, zijn 80 in aantal, allen zonder onderscheid zonen des lands, allen dragers van Spaansche namen en allen gekozen door het volk, dus niet, zooals veelal in Britsche wingewesten, voor een deel door de regeering aangewezen. Allen bedienen zich in de zittingen uitsluitend van de Spaansche taal, terwijl niet minder dan 48 het ambt van pleitbezorger uitoefenen. Hebben de Amerikaansche regeering en het „congres," d. w. z. parlement, door reeds tien jaren na de inbezitneming der Philippijnen deze volksvertegenwoordiging in het leven te roepen en haar zoowel het begrootingsrecht als het recht van initiatief toe te kennen, den weg ingeslagen naar zelfregeering, door de Philippino's dadelijk verlangd en zelfs geëischt, toch heeft Amerika stevig en terecht het heft in handen gehouden door de besluiten van deze vertegenwoordiging, „The Philippine „Assembly," te onderwerpen aan de goedkeuring der uitvoerende macht in de kolonie, de zoogenaamde Philippijnsche Commissie, welke tevens deel uitmaakt van de wetgevende macht, door als een soort van Eerste Kamer op te treden. Wordt door de Assembly geen overeenstemming met haar verkregen ten aanzien der begrooting,

dan geldt die van het voorgaande jaar. Telkens neemt de volksvertegenwoordiging voorstellen aan om de Amerikaansche macht te beknotten en onveranderlijk worden die besluiten door de Commissie geketst.

De laatste is gevormd naar Britsch koloniaal model en bestaat uit 9 leden, nl. uit den gouverneur-generaal, thans, 1909, de streng Roomsche oud-advocaat James F. Smith, in 1906 benoemd, die het als vrijwilliger in den Spaanschen oorlog tot generaal-majoor („brigadier-general") bracht en daarna onder den gouverneur-generaal Taft, thans staatspresident, departementshoofd geweest is; vervolgens uit de hoofden (zoogen. „secretaries" of „commissioners") der vier departementen, allen Amerikanen totdat in 1908 een zoon des lands, de procureur-generaal der Philippijnen, Gregorio Araneta, een portefeuille kreeg; en eindelijk uit drie of vier Philippino's, benoemd door den staatspresident; ook een Amerikaan kan tot deze „commissioners „without a portfolio" behooren.

De verdeeling der regeeringstaak onder de verschillende departementen verschilt geheel van die in Nederlandsch-Indië, ingevolge de andere toestanden en de andere bestuursrichting. Financiën en Justitie zijn in hetzelfde departement ondergebracht, Binnenlandsche Zaken in een tweede, terwijl de secretaris voor openbaar onderwijs ook de gevangenissen onder zich heeft omdat deze een opvoedend karakter hebben, zooals straks zal blijken. Het vierde departement heet dat voor Handel en Policie, een vereeniging die ook daarin haar oorsprong vindt dat de gouvernements-vaartuigen, alle tot deze afdeeling behoorend, zoowel ten dienste staan van den handel, daar waar andere vervoermiddelen ontbreken, als van de policie. Ook de openbare werken, spoorwegen, post en telegraaf behooren tot deze groep.

In 1908 heeft de wetgevende macht der kolonie een

nieuwe staatsrechtelijke instelling in het leven geroepen door de benoeming van twee „resident-commissioners to the United States", aan wie de tweede kamer te Washington, het Huis van Vertegenwoordigers, het recht van toegang tot haar vergaderingen en van debat heeft verleend [1]). Dit recht hebben zelfs de agenten te Londen der Britsche zelfbesturende koloniën niet.

Behouden is de Spaansche indeeling van de kolonie in provinciën en municipaliteiten; doch de schijn van zekere mate van zelfregeering, die daaraan door Spanje gegeven was, heeft wegens fnuiking van de macht der monniken voor werkelijkheid plaats gemaakt. Elk „provinciaal gouvernement" bestaat thans uit een door de bevolking gekozen gouverneur, soms een Amerikaan maar meestal een zoon des lands; voorts uit een „treasurer", benoemd door den gouverneur-generaal, omdat de regeering de koorden der beurs in handen wil houden; en eindelijk uit het zoogenaamde derde lid, door de kiezers aangewezen. De municipaliteit wordt niet gevormd door een dorp doch door een kring van dorpen en bestuurd door een raad met een „presidente" aan het hoofd, een titel behouden uit den Spaanschen tijd. Beide worden door de bevolking mondeling gekozen. De grenzen der kiesbevoegdheid zijn ruim getrokken en omvatten alle belastingbetalers, allen die kunnen lezen en schrijven en eindelijk hen die onder Spanje eenig ambt hebben bekleed.

Dit alles wordt mij uiteengezet door den jovialen, op een energiek priester gelijkenden landvoogd, die mij op meer dan één wijze zijn erkentelijkheid betoont voor de inlichtingen, op Java aan zijn zendeling ten aanzien van bevloeiïngen gegeven [2]). Wat de rechtsmacht aangaat, ver-

---

[1]) *Report of the Philippine Commission* over 1908, blz. 8.

[2]) In 1909 werd hij vervangen door den secretary of commerce and

volgt hij, aan het hoofd staat het hooge hof (supreme court), benoemd door den staatspresident. Dan volgen de „courts of first instance," waarvan de leden door den gouverneur-generaal in rade worden aangewezen, terwijl de laagste rechter is „the justice of the peace", op aanbeveling van het betrokken hof van eersten aanleg benoemd door den landvoogd.

Het belastingstelsel berust op het beginsel om zooveel mogelijk het bestaande te behouden [1]) maar de laagste bevolkingsklasse te ontlasten, die onder Spanje bijna de geheele begrooting droeg. Ten eerste bestaan de belastingen uit de zg. cedula, een hoofdgeld, dat in 1884 de heerendiensten ten bate der openbare macht van 40 dagen per jaar verving [2]), thans één peso per man van 18 tot 60 jaar, onder Spanje ongeveer achtmaal meer; ten tweede uit die op den grond, $^{3}/_{8}$ tot $^{7}/_{8}$ ten honderd van de belastbare waarde, een aan Amerika ontleende nieuwigheid die veel tegenstand ontmoet; niet bewerkte gronden zijn vrij; ten derde uit de accijnzen op tabak en alcohol; ten vierde uit de licenten (patenten) voor schouwburgen, handelsondernemingen enz.; ten vijfde uit de pachten van visscherijen, markten en ponten, eigenlijk nauwelijks belastingen; ten zesde uit de zeer hooge inkomende rechten, twee derden der totale inkomsten [3]); en eindelijk ten zevende uit uitvoerrechten op hennep, suiker, tabak,

---

police, tevens vice-gouverneur, Cameron Forbes, die thans, zomer 1912, nog het bewind voert.

[1]) Zoo is o. a. het metrieke stelsel, in Amerika nog niet in gebruik, door de regeering hier vastgehouden.

[2]) Op Java „worden thans gemiddeld niet meer dan acht dagdiensten „'s jaars gevorderd" (C. J. Hasselman in Colijn's „*Neerlands Indië*" II, blz. 75) en op de Buitenbezittingen geen of gemiddeld niet meer dan dit cijfer.

[3]) In 1908 bijv. bedroegen zij 16 millioen pesos op 22 millioen aan uitgaven.

copra en indigo, in stand gehouden, zegt de landvoogd, omdat de bevolking eraan gewoon was. Opium is geen middel meer, want het gebruik daarvan is sedert kort verboden behalve voor medische doeleinden en ook de heerendiensten zijn afgeschaft.

Gezamenlijk voorzien deze bronnen thans in de behoeften der koloniale schatkist buiten die voor het leger en de vloot en $^2/_3$ der kustopnemingskosten, welke door Washington worden gedragen, terwijl de geheele schuld der kolonie slechts 10 millioen peso's bedraagt [1]). Per hoofd der bevolking kost het algemeen, provinciaal en gemeentebestuur 1.91 Amerikaanschen dollar, geen hoog bedrag.

Van deze belastingen worden enkele ten deele afgestaan aan de municipaliteiten en aan de provinciën. Een derde van die op den grond besteedt men voor den aanleg van bruggen en wegen, waarvan het binnenland bij de komst der Amerikanen zoo goed als verstoken was; terwijl de overige twee derden worden geheven ten bate van het openbaar onderwijs, op hetwelk de Amerikanen zich met groote, volgens velen met te groote, kracht hebben geworpen.

Men streeft er o. a. naar, allen inlanders zonder onderscheid de Engelsche taal te leeren, ten einde te voorzien in het hiervoren reeds vermelde gebrek aan een taal, die over de geheele kolonie wordt verstaan. Thans wordt op elke school Engelsch onderwezen en sedert kort is op de lagere school die taal zelfs het middel tot het onderricht. Het doel is niet de inlanders zooveel mogelijk tot Amerikanen te maken, zegt de regeering, hetgeen met hun wensch zou strijden en toch niet zou gelukken, doch hun te leeren eenvoudige zinnen te zeggen en te lezen in de

---

[1]) Zie de „balance sheet of the insular government at the close of business," een balans als die van den koopman en langs den weg der dubbele boekhouding opgemaakt, te vinden in het *Report of the Auditor*, Manilla 1908, blzn. 10/11.

toekomstige landstaal. Over de geheele kolonie zijn de scholen verspreid. Voor mij ligt een fotografie waarop in een stampvolle school bijkans naakte Igorotto-kinderen op leitjes leeren schrijven, en reeds spreken de kinderen van barbaarsche Negrito's, ver in het binnenland, eenigermate Engelsch; op 5 plaatsen is een school voor hen opgericht [1]). „Er is geen municipaliteit en geen vroegere „pueblo zonder school en met uitzondering van zekere „eilanden in den Soeloe-archipel mist nauwelijks één „bewoond eiland van de kolonie zijn school [2]).” In het geheel telt men in de Philippijnen thans 3982 scholen met een half millioen leerlingen, nl. een vierde van alle kinderen, zoowel jongens als meisjes, van de geheele kolonie in hun schooljaren (5 tot 18 jaar). Het schoolbezoek bedraagt gemiddeld 80 % [3]). De regeering durft op grond van dit alles reeds met 1 Januari 1915 de Engelsche taal als de officieele bij de rechtspraak invoeren [4]).

Zonder moeite is kunnen worden voorzien in de behoefte aan bij de 800 Amerikaansche onderwijzers, niettegenstaande die op een kleine honderd na het examen voor den burgerlijken dienst hebben afgelegd en niet meer dan drieduizend gulden verdienen, dus minder dan in Nederlandsch-Indië [5]). Een vierde van dit achthonderdtal bestaat uit vrouwen. Behalve een paar honderd inlandsche onderwijzers, in dienst der regeering, telt de kolonie thans

---

[1]) Verslag van den directeur van onderwijs, Manilla 1908, blz. 46.

[2]) Dito, blz. 7.

[3]) Dito, blz. 90 en Verslag over 1909, blz. 48.

[4]) Het *Report Philippine Commission* over 1909, blz. 189, meldde, dat dit reeds 1 Januari 1913 zou geschieden, doch volgens mededeeling van onzen consul is die datum twee jaar moeten worden verschoven.

[5]) Volgens *Eighth Annual Report of the Director of Education*, Manilla 1908, blz. 51. Het gemiddeld salaris bedroeg volgens het rapport der „Philippine Commission,” Washington 1908, Part 2, blz. 159, 2449.32 Pesos, d. w. z. Philippijnsche dollars van f 1.25.

niet minder dan 6200 municipale onderwijzers, voor 1/3 vrouwen en allen inlanders, benoemd door de superintendenten van onderwijs inplaats van door den directeur en betaald niet door de kolonie doch uit municipale schoolfondsen. Gemiddeld verdienen deze lieden vijfhonderd gulden per jaar. „Wanneer men nagaat dat verre „de meerderheid hun geheele onderwijs en vakopleiding „hebben ontvangen sedert de Amerikaansche inbezit„neming, dan is het een belangrijk resultaat dat over „de 6000 onderwijzers zijn geleverd, in staat om lager „en meer uitgebreid onderwijs te geven in de Engelsche „taal" [1]). Inderdaad!

De koloniale regeering verlangt nog verder te gaan met haar onderwijsmaatregelen en vraagt daartoe een jaarlijksche bijdrage van voorloopig twee millioen gouden dollars uit de moederlandsche schatkist. Met het stelsel om jonge Philippino's te doen opvoeden in Amerika, dat in 1907 nog op 123 inlanders werd toegepast op kosten der koloniale schatkist, heeft zij slechts een matig bevredigende ondervinding opgedaan; de jongelieden brengen, teruggekomen, onrust onder de bevolking. En thans verklaart de regeering, dat „geld voor opvoeding „beter besteed kan worden in de kolonie, dan voor leer„lingen in Amerika" [2]).

Dat zij met haar onderwijspolitiek op den goeden weg is, het wordt in breede en niet te minachten kringen betwijfeld. Het algemeene afkeurende oordeel van „Gods Engelschen" [3]), die het geheele bestuur der Amerikanen in de Philippijnen een bewijs achten van hun onervarenheid op koloniaal gebied, kan ter zijde gesteld worden, omdat deze nu eenmaal in hun hart alle koloniaal bezit

---

[1]) Aangehaald verslag van den directeur van onderwijs, blz. 55.
[2]) Koloniaal Verslag over 1909, blz. 191.
[3]) Milton.

waar hun vlag niet wappert een vergrijp achten tegen Godes wil. Maar ook onbevooroordeelde vreemdelingen, ilustrado's en Amerikanen van ondervinding verlangen dat het onderwijs niet langer, zooals ook in onze Minehassa (althans tijdens mijn bezoek in 1907) en evenzeer in Fransch Indo-China[1]), een overmaat kweeke van inlanders die, wars van handenarbeid, met de pen, als klerken en ambtenaren, hun brood willen verdienen, doch hen integendeel drijve naar den landbouw en naar het ambacht. Thans moet de rijst, het volksvoedsel, uit Saïgon worden aangevoerd, trots de geschiktheid des lands voor de teelt ervan, terwijl het ambacht, tot nog toe bijna uitsluitend door de Chineezen beoefend, om inlandsche krachten roept sedert nieuwe Chineezen het land niet meer mogen binnenkomen. De halve kennis en de oppervlakkige ontwikkeling, door de clericale universiteit van Manilla verstrekt, hebben geleid tot werkeloosheid, tot ontevredenheid en tot een zelfoverschatting, die ten grondslag heeft gelegen aan den vruchteloozen strijd om onafhankelijkheid, voor welke de Philippino's naar het eenstemmig oordeel van deskundigen, ook onder henzelven, hoegenaamd niet rijp zijn. Gevreesd wordt dat, nu algemeene verspreiding van Europeesch onderwijs gepaard gaat aan de democratische zeden en inzichten van Amerika, die nooit hun intrede hebben gedaan in het Verre Oosten en die een peil van ontwikkeling veronderstellen, nog in geen tientallen van jaren voor de inlanders bereikbaar, ontevredenheid en onlusten het gevolg zullen zijn. Doch wat nood? „Wij nemen proeven „bij het opvoeden en besturen van dit volk," zeide mij luchthartig de landvoogd. „en slagen zij niet, dan zal „ons dit niet deren." Inderdaad leggen de Philippijnen

---

[1]) Zie het hoofdstuk Indo-China hierachter.

voor de Vereenigde Staten slechts weinig gewicht in de schaal en gevaarlijk kunnen onlusten voor hen nooit worden, want het moederland telt tienmaal meer inwoners dan de kolonie.

De Nederlanders, die de proefnemingen der Amerikanen zouden willen herhaald zien in ons Indië, mogen bedenken, dat voor Nederland en Insulinde deze cijfers juist omgekeerd tegenover elkaar staan en de bedachtzaamheid onmisbaar is, die in de Philippijnen desnoods kan worden achterwege gelaten. Het werd door den landvoogd volmondig beaamd; „hoe soetjesser, hoe sekerder" leerde mij President Steijn. Voorts sturen de Amerikanen aan, naar de landvoogd en zijn raadslieden mij verzekerden, op loslating der kolonie, zoodra zij, na een halve of een heele eeuw, rijp daartoe zal zijn, tenzij zij dan als een der vereenigde staten wil en kan worden opgenomen. Voor Nederland zou verlies van Indië, sedert eeuwen daarmede verweven, een ramp zijn en evenzeer voor Indië zelf, dat nooit één is geweest en onmiddellijk onder andere en minder begeerlijke meesters zou komen. Buitendien hebben de laatste vier eeuwen de beide koloniën, ofschoon door de natuur naar land en volk als één bedoeld, in volkomen verschillende richting ontwikkeld; in de Philippijnen bijvoorbeeld grootendeels Christenen, bij ons overwegend Mohammedanen enz. Wat heel misschien op den duur passen kan voor de eersten, zou voor de anderen noodlottig kunnen worden. En waarschijnlijk zal ook in de Philippijnen een vaderlijke regeering nog voor geruimen tijd de beste zijn. In elk geval heeft Amerika op koloniaal gebied oneindig meer te leeren van ons dan omgekeerd.

Dat broeder Jonathan niet geacht wordt door de inlanders, is grootendeels aan zijn democratische denkbeelden toe te schrijven; hij gaat gemeenzaam met hen om, verkondigt gelijkheids-leerstukken, Amerikaansche vrouwen

van verdachte zeden weert hij niet en ziet men driest rondwandelen met inlanders, Chineezen en negers. Op nieuwjaarsdag komt elke inlandsche karrevoerder, als hij wil, een handdruk en een dronk halen bij den oppersten landvoogd! Doch buitendien staat de Amerikaan niet in hoog aanzien bij den inlander, omdat algemeen, ook bij blanken in de kolonie, de overtuiging heerscht, dat aan Aguinaldo en de zijnen door Amerika onafhankelijkheid is beloofd in ruil voor hun hulp tegen Spanje en dat deze dus bedrogen zijn.

Verdiensten heeft echter het Amerikaansche bewind in meer dan één opzicht, ook buiten de reeds besprokene. Verlaat men de stille straten van Intramuros, waar alleen de electrische straatverlichting, pas voor olielampjes in de plaats getreden, niet spreekt van langvervlogen eeuwen, dan heeft men dadelijk een teeken voor zich van het streven naar de verbetering der openbare gezondheid, waardoor de Amerikaansche overheerschers zich kenmerken en dat een hunner grootste verdiensten vormt als koloniale mogendheid. Op Havanna hebben zij, voornamelijk door demping der moerassen, de gestadige gele koorts geheel doen wijken. Hier, rondom de wallen van Intramuros, liep in den Spaanschen tijd een zeer breede gracht; thans is die gedicht en wel een zeer leelijke, onbebouwde strook wildernis geworden, doch niet langer een kweekplaats van ziekten gebleven. Volgens Foreman vormde nog in 1892 de omgeving van Intramuros in den regentijd een moeras, dat door inlanders werd bewoond en op groote schaal koorts verspreidde. Ook hieraan is een eind gemaakt, en hun vervallen woningen, door de nieuwe regeering fotografisch voor vergetelheid behoed, moeten langzamerhand voor behoorlijke plaats maken. Men was tijdens mijn bezoek bezig niet minder dan 100 kilometer riolen te leggen in Manilla, waar het voorheen geheel daaraan ontbrak.

Ziekenhuizen worden vergroot of opgericht. In één enkel jaar, 1908, vaccineerde het bestuur 1.700.000 menschen, een cijfer, eenig in de wereld voor hetzelfde tijdsverloop; en de kosten bedroegen gemiddeld slechts $2^1/_2$ centavos of $3^1/_8$ Holl. cent per hoofd [1].

Verder tracht de regeering — het werd reeds aangestipt — het gebruik van opium geheel te beletten; sinds 1 Maart 1908 is de invoer ervan verboden behalve als geneesmiddel, en voor het daartoe benoodigde behoudt de regeering zich voor zelve te zorgen. De Spanjaarden verboden in hun tijd het schuiven wel aan de inlanders, doch inbreuken hierop kwamen veelvuldig voor [2], en gemiddeld werden in de tien jaren, aan het verbod voorafgaande, ongeveer 100.000 kilo's per jaar [3], dus een belangrijke hoeveelheid, ingevoerd, eenige tonnen gouds aan invoerrecht jaarlijks in de schatkist werpend. Dit cijfer slonk in het jaar na het verbod opeens tot 52 kilo's [4]. „Toen de „gevreesde 1e Maart 1908 was aangebroken, wendden de „lijders zich in wanhoop tot de ziekenhuizen, waar de „regeering hen grootmoedig in behandeling deed nemen. „Daar vochten zij, dreigden, schreeuwden en toonden zich „wanhopig, totdat zij zich overtuigden dat het der regeering „ernst was. Toen onderwierpen zij zich rustig aan de „behandeling van ontwenning, versterkende voeding en „zedelijke aanmoediging en zij werden genezen. De Chi„neesche consul-generaal en de Chineesche kamer van „koophandel verleenden waardevollen bijstand in de ge„heele aangelegenheid" [5]. Intusschen vinden op groote

---

[1]) Koloniaal Verslag over 1908 II, blzn. 19 en 88.

[2]) Wiselius, *Een bezoek aan Manilla*, Den Haag 1876, blz. 122.

[3]) *Annual Report of the Insular Collector of Customs*, Manilla 1908, blz. 37.

[4]) *Koloniaal Verslag* over 1909, blz. 178.

[5]) *Annual Report of the Bureau of Health*, by Victor G. Heiser, Manilla 1908, blz. 74.

schaal smokkelarijen plaats, die vaak worden ontdekt.

Zorg voor de openbare gezondheid heeft op den voorgrond gestaan bij de oprichting van het merkwaardige Bureau of Science, dat in één gebouw, gelegen in een nieuwe wijk, alle proefondervindelijke wetenschappelijke onderzoekingen verricht, een verzameling dus van staatswerkplaatsen op het gebied der wetenschap, onder één leider, Dr. med. Freer. Ten eerste worden daar de voedingsmiddelen onderzocht, ter uitvoering der Amerikaansche pure food law, ook het drinkwater. En van alle ingevoerde waren onderzoekt men hier monsters, alvorens hen uit de tolkantoren vrij te laten; slechts één dag houdt men hen daartoe op. Beantwoordt de hoedanigheid niet aan het opschrift, dan moet de waar van andere etiketten worden voorzien en indien zij ondeugdelijk is weer worden ingescheept of vernietigd. Beide maatregelen had men pas op verschillende zendingen van Hollandsche kaas, boter en gecondenseerde melk toegepast en voorts op de meeste whiskey's van anderen oorsprong. De medische afdeeling stelt onderzoekingen in omtrent epidemische ziekten, onder welke de bekende Zuid-Afrikaansche runderpest, die ook hier „rinderpest" genoemd wordt; bereidt serums daartegen en tegen typhus, pokken en cholera; bestudeert ziekten-overplantende muggen en andere insecten. Zij richt thans naast het hoofdgebouw een school op voor inlandsche artsen, waar de opleiding niet bij die in de Vereenigde Staten zal achterstaan, benevens een ziekenhuis en inrichting ter opleiding van inlandsche verpleegsters. Tijdens mijn bezoek kwam de bisschop aandringen op erkenning door de regeering van de medische graden, door de hiervoren besproken universiteit van San Tomás verleend, doch kreeg nul op het rekest, omdat de opleiding er onvoldoende is. Eindelijk heeft men aan het Bureau of Science

den uitmuntenden maatregel te danken, die de talrijke melaatschen samenbrengt op een eiland, waar niemand toegelaten wordt buiten de verplegers, geestelijken en ambtenaren. Dit voorbeeld schijnt ook voor Nederlandsch-Indië en, zooals vroeger door schrijver dezes betoogd, voor Suriname met zijn overmatig aantal lijders aan deze ziekte, overwegenswaard [1]).

Is hiermede een oppervlakkig overzicht gegeven van de gezondheidsmaatregelen der Amerikanen, het Bureau of Science beweegt zich ook op ander gebied. Alle waren, door de regeering ingekocht, als cement en kaki-drills, onderzoekt het, en voorts de maten en gewichten van de geheele kolonie, terwijl het daarvan standaarden uitzendt naar alle provinciale ontvangers, opdat bedrog worde voorkomen; in dit opzicht schijnt er voor de Nederlandsch-Indische regeering ook nog wel iets te doen, naar mij bijv. in Oost-Sumatra bleek. Niet minder dan 7000 fotografische afbeeldingen, van belang voor de geschiedenis, volkenkunde, geneeskunst, landbouw enz., heeft het Bureau in de geheele kolonie vervaardigd en stelt die hier voor ieder verkrijgbaar. Het bodemonderzoek van het Bureau heeft als begin geleid tot het delven van een zestigtal tonnen steenkolen per dag, naast wat koper, ijzer en goud; tot het winnen van terpentijn uit de dennen van de bovenlanden achter Manilla en van gom-copal, op duizend voet en hooger in den bodem gevloeid uit boomen; zestig ton per maand heeft de uitvoer thans bereikt. Met de zijdeteelt is een begin gemaakt. Ten slotte zijn op allerlei gebied, zoo van gedroogde planten en gesteenten als van boeken en inlandsche voorwerpen, voor ieder toegankelijke verzamelingen aangelegd, welke nog in haar kindsheid verkeeren en aan welke inzonderheid 's Lands Plantentuin

---

[1]) *Door het Land van Columbus*, Haarlem 1905, blzn. 457, 469, 471.

te Buitenzorg groote, dankbaar aanvaarde schenkingen heeft gedaan. De vrijgevigheid der Nederlandsch-Indische regeering, verklaart men mij hier, is eenig in de wereld en steekt sterk af bij de gewoonte der Britten in het moederland en in de koloniën, om alleen tegen geld en dan nog zoo min mogelijk anderen landen en wingewesten ter wille te zijn. Het meeste van het hier opgesomde werk van het Bureau of Science verricht de staat ook in andere koloniën, doch zelden zooals hier geschiedt dit door één enkele instelling, in één enkel gebouw, waardoor het voordeel van wederzijdsche inlichting en samenwerking wordt verkregen. De jaarlijksche kosten bedragen 362.000 peso's, een bedrag dat het Philippino-parlement tot klachten aanleiding geeft maar in het niet zinkt bij den soortgelijken post op de Nederlandsch-Indische begrooting.

Dit is reeds hiervan een gevolg, dat aan verbetering van de hoogst achterlijke toestanden op landbouwgebied nog slechts in zeer beperkte mate de hand is geslagen. Wel heeft de regeering in 1908 een landbouwbank opgericht, twee jaren na de postspaarbank [1]), maar nog kort geleden moest zij getuigen „dat geen enkele groote onderneming voor „de ontwikkeling van den landbouw op touw gezet is" [2]), niettegenstaande de groote vruchtbaarheid van den bodem en de geschiktheid van het klimaat. Niet alleen aan de Spaansche regeering is de achterlijkheid te wijten, maar evenzeer aan het betrekkelijk geringe aantal der inlanders. Terwijl toch de bevolkingsdichtheid op Java, waar zij zelfs grooter is dan in Nederland en slechts voor die in België onderdoet, 229 bedraagt per vierkanten kilometer, wijst zij in de Philippijnen slechts het cijfer van 26 [3]) aan en daar woont wegens het oorspronkelijk zeevarend karakter

[1]) *Koloniaal Verslag* over 1908, I, blz. 12.
[2]) Idem, 1909, blz. 49.
[3]) *Census* II, blz. 29.

der Maleiers 65% der bevolking aan de kust [1]), het binnenland grootendeels ledig latende. En ten tweede denkt de regeering zelfs niet eraan de vrijgevigheid na te volgen, waarmede in Nederlandsch-Indië woeste gronden worden beschikbaar gesteld voor den blanken ondernemer, die daarvoor geen koopprijs behoeft te betalen doch slechts een jaarlijksche lage pacht, eerst na vijf jaren ingaande. Die vrijgevigheid is eenig in Aziatische koloniën en heeft de ontwikkeling van den particulieren landbouw sterk in de hand gewerkt, maar verkreeg een bedenkelijke zijde met het oog op de schatkist, toen de particuliere landbouw tot bloei was gekomen en de meeste goede beschikbare gronden op Java waren afgestaan. In de Philippijnen moet evenals in de Britsche Aziatische koloniën de grond door den ondernemer worden gekocht; en zelfs heeft de wet, ter voorkoming van speculatie, het landbezit dat zich in één hand mag bevinden grootelijks beperkt. Meerdere vrijheid ten deze wordt thans door de koloniale regeering bepleit.

Hoe weinig het binnenland tot nog toe de aandacht heeft getrokken blijkt reeds hieruit, dat thans nog van het hoofdeiland, waarop de hoofdstad gelegen is, vier centrale gedeelten ondoorzocht zijn gebleven, volgens de getuigenis van den hoofdbestuurder van het mijnwezen [2]). Ook „de „geheele Pacifische kust van noordelijk Luzon is nog zeer „weinig betreden", klaagt de directeur van onderwijs [3]).

Met haar wegen bevindt zich de kolonie in een even droevigen toestand als met haar landbouw, erkende de directeur van handel en policie nog in 1908 [4]) en zij staat

---

[1]) *Census* II, blz. 30.

[2]) Geographical Work in the Philippines door Dr. W. P. Smith in *Geographical Journal*, Londen, Nov. 1909, blz. 544.

[3]) *Report* over 1907-1908, blz. 45.

[4]) *Koloniaal Verslag* over 1908, II, blz. 478.

hierin verre bij Nederlandsch-Indië achter. Aan verbetering slaat thans de regeering de hand doch slechts op bescheiden schaal. Daarentegen heeft zij sporen en trams aangelegd over 842 kilometers [1]), en wel op het hoofdeiland en op drie andere. Te groote voortvarendheid is hierbij betracht, gelijk bij andere openbare werken door de Amerikanen in deze kolonie ondernomen; sommige, met veel kosten aangelegd, zijn onbruikbaar gebleken.

De aanleg van wegen is, naast onderwijs, voor de regeering een middel om de wilde stammen aan hun barbaarschheid te ontrukken en hun orde alsook een begin van beschaving bij te brengen, zonder wapengeweld. Het bestuur over deze stammen en hun land durft de regeering niet aan de Philippino's overlaten, zooals deze verlangden, omdat onderdrukking en uitbuiting het gevolg zouden zijn. Zij heeft het opgedragen aan volbloed Amerikanen, die, ofschoon lager bezoldigd dan jonge controleurs in Nederlandsch-Indië en somtijds in de vervulling hunner taak den dood vindende, haar met liefde en niet zonder gelukkige uitkomsten vervullen. Het laatste koloniale verslag bevat fotografieën van wilde Igorotten op sneltochten en daarnaast van beschaafd eruit ziende onderofficieren der marechaussee; die fotografieën stellen dezelfde personen voor, met slechts drie jaar tusschenruimte afgebeeld. [2])

Ook over het algemeen staan de bezoldigingen der Amerikanen eer beneden dan boven die der staatsdienaren in Nederlandsch-Indië, ofschoon men het omgekeerde zou verwachten en geen pensioenen worden verleend. De gouverneur-generaal ontvangt 30.000 pesos of 37.500 gulden, dus slechts weinig meer dan een vierde der bezoldiging van zijn Nederlandsch-Indischen ambtsbroeder. De direc-

[1]) *Koloniaal Verslag* over 1908, blz. 334.

[2]) *Report of the Secretary of the Interior*, 1e helft van 1910, Manilla 1911, blzn. 20—21.

teuren der departementen verdienen *f* 26.000.—, dus iets meer dan die te Batavia, houtvesters en, zooals wij zagen, onderwijzers, minder. Toch vindt de regeering geschikte werkkrachten te over, omdat lust in de te vervullen taak den doorslag geeft en niettegenstaande in geriefelijkheid des levens de kolonie buiten Manilla uiterst weinig aanbiedt en bij Nederlandsch-Indië verre achterstaat.

Heeft de Amerikaan de hoofdstad zelve aan haar achterlijkheid ontrukt en haar voorzien van verscheidene waardevolle, nieuwe inrichtingen, die het materieele leven belangrijk verbeteren, veraangenaamd is het verblijf voor den Europeaan niet sedert Spanje zijn vlag streek. De hem omringende inlanders zijn driest geworden en even ontevreden gebleven als voorheen, omdat zij hun idealen hooger gesteld hebben, zoodat die nu even ver van de werkelijkheid verwijderd liggen als onder Spanje. De welvaart vermeerderde niet, naar ik van verschillende zijde hoorde, de koopkracht verminderde, de prijzen stegen. Onder Spanje vlood het leven van den blanke gemoedelijk en kalm heen, terwijl het thans het Amerikaansche evenaardt in rusteloosheid en gejaagdheid.

Overschrijdt men bijv., van Intramuros uit, de Pasig, dan bereikt men straten met een verkeer, druk als in de Londensche city, waartusschen steeds volle electrische trams met vermoeiend geraas en geschel zich naar alle deelen der uitgestrekte stad spoeden. Daar loopt een winkelstraat, de z.g. Escolta, die ook in Europa op haar plaats zou zijn en in Nederlandsch-Indië haar weerga mist; hel verlichte winkels, steeds van meer dan één verdieping, rijen er zich aan elkaar.

Daarachter ligt een wijk van grootendeels Chineesche winkels, ofschoon de uithangborden meestal Spaansche namen vermelden. Onder Spanje bracht namelijk voor de Chineezen hun voordeel mee Christen te worden, daar

zij anders zoo goed als rechteloos waren en gelijktijdig namen zij dan Spaansche namen aan. De laatsten hebben zij behouden onder Amerika, doch het Christendom veelal weder voor het godsdienstige stelsel hunner vaderen verruild, terwijl de opleving van het nationale beginsel hen soms ertoe brengt om, ofschoon zij zelf meestal den staart hebben laten knippen, hun kinderen, allen van Philippijnsche vrouwen verkregen, dien te laten dragen, in den staart ziende een aloud kenmerk hunner nationaliteit en niet een teeken van onderworpenheid, hun slechts 2½ eeuw geleden door de Mantsjoe-overheerschers opgelegd. Buiten Manilla hebben Chineesche halfbloeden zich opgewerkt tot de eerste plaatsen onder de bevolking en zich overal verspreid, zoodat de portretten van de honderden tegenwoordige „presidentes" en gouverneurs, in de lijvige boekdeelen over de laatste volkstelling door de regeering opgenomen, voor meer dan half hun getal echt Chineesche gelaatstrekken vertoonen, nauwelijks verinlandscht. Inderdaad behooren Chineesche mestiezen tot de vermogendste en invloedrijkste lieden van de geheele kolonie. Dat zij zeden, kleeding en godsdienst sedert lang van de Christenen hebben overgenomen, onderscheidt de Philippijnen opnieuw scherp van Insulinde.

Naast de zooeven vermelde straten strekt zich de wijk uit waar de groothandel gedreven wordt van Manilla en ook, althans voor een overwegend deel, van de geheele kolonie. Negen tienden toch der invoerrechten van de gezamenlijke Philippijnen worden aan het tolkantoor der hoofdstad betaald, terwijl vijf achtsten der koloniale uitvoeren te Manilla worden geladen.

Het zijn slechts vier produkten welke aan de kolonie beteekenis geven op de wereldmarkt, en onder deze komt naar de waarde van den uitvoer de bekende tabak niet

bovenaan doch het laatste, terwijl de eerste plaats tegenwoordig onbetwist wordt ingenomen door een veel minder bekend voortbrengsel, nl. de Manilla-hennep. Op deze volgen suiker en copra en eerst daarna de tabak.

Aan Manilla-hennep brengt de kolonie thans jaarlijks voor een waarde van niet minder dan 42 millioen gulden voort [1]). Zij is niet zooals in Mexico de vezel van de agave (maguey), een soort van aloë, doch die van de bladeren eener alleen oneetbare vruchten voortbrengende banaan of pisang, hier abaca geheeten. De bloementros moet worden afgesneden vóór den bloei, daar anders de vezel waardeloos wordt. Met maguey, die de sisal-hennep levert, beplant men tegenwoordig arme, braak liggende gronden; deze verbouwing bevindt zich nog in haar begin. Om uit de bladeren de vezels te verkrijgen wordt niet algemeen hetzelfde soort van werktuig gebruikt. Het goedkoopste en eenvoudigste, Duchemin geheeten en passend zoowel voor abaca als sisal, wijkt meer en meer voor de vinding van Clarke, welke een beteren, ineengedraaiden draad levert. Nederlandsch-Indië rust zich sedert kort [2]) ernstig toe om met de hennep de Philippijnen op zijde te streven. Moeilijk zal dit niet vallen, aangezien op landbouwgebied de Amerikaansche eilanden bij de Nederlandsche verre en verre tenachterstaan in geschiktheid, ijver en aantal der inlandsche werkkrachten, in kennis der leiders, in kapitaal, in zorg der regeering, ja in elk opzicht.

De suikeropbrengst der Philippijnen zinkt bij die van Java in het niet en bedraagt jaarlijks gemiddeld niet meer dan een veertiental millioenen guldens, een tiende

---

[1]) *Report Insular Collector of Customs,* Manilla 1908, blz. 127, aan welk verslag deze gegevens zijn ontleend of getoetst.

[2]) Namelijk sedert het vezelcongres te Soerabaya in 1911.

van Java's uitvoer [1]). Ook in werkwijze staat de Philippijnsche suikerfabrikant verre bij dien op Java ten achter.

Copra, het vleesch der kokosnoten, voert de kolonie in den laatsten tijd voor een even hooge, soms zelfs grootere waarde uit als suiker, sedert Europa er niet alleen voor kaarsen en zeep maar ook voor spijs olie uit weet te slaan en bereid is daarvoor hooge prijzen te betalen. De aanplant van den kokosboom eischt luttel kennis en moeite, slaagt gemeenlijk overal in tropische kustlanden en de zon zorgt voor het hard worden en drogen van het vleesch en het losraken daarvan uit de opengehakte schaal. Bij den inlander vindt dientengevolge deze cultuur gemakkelijk ingang, temeer omdat het lange tijdsverloop tusschen aanplant en eersten oogst, gemeenlijk zeven jaar, voor hem niet telt. Thans bedraagt de Philippijnsche copra niet minder dan 27 % van de voortbrenging daarvan door de geheele wereld [2]).

Met haar tabak is de kolonie in hoedanigheid achteruitgegaan sedert de Spaansche regeering in 1882 haar monopolie prijsgaf. Reeds in 1780 had zij dit ingevoerd [3]), en in verschillende opzichten bootste ons Nederlandsch-Indische cultuurstelsel het een halve eeuw later bewust of onbewust na. In enkele provinciën was de bevolking tot den aanplant verplicht ten behoeve van de regeering en die betaalde haar slechts een zeer geringen prijs, van welken nog een groot deel in de zakken der ambtenaren belandde. En ook de vrijwillig geplante tabak mocht

[1]) De uitvoer van suiker der Philippijnen bedroeg van 1905 tot en met 1910 gemiddeld ± 120.000 ton jaarlijks (*Annual report of the insular collector of customs*, Manilla 1908, blz. 41 en *Nederl. Exportblad* 14 Oct. 1911) en die van Java over 1910—1911 1.175.000 ton (Colijn's *Neerlands Indië* II, blz. 155).

[2]) De laatste geraamd op 450.000 ton. *Handelsberichten* 2 Mei 1912, blz. 171.

[3]) Wiselius, *Een bezoek aan Manilla en omstreken*, blz. 110.

over de geheele kolonie slechts aan de regeering worden afgeleverd. In de hoofdstad en haar omgeving vond de verwerking tot sigaren plaats, welke in de laatste jaren van het monopolie niet minder dan 20.000 werklieden vorderde. Thans geschiedt de aanplant zoowel door maatschappijen als door inlanders, op eenige dagen stoomens afstand van Manilla, zoowel in het noorden van Luzon als ten zuiden van dit eiland. Ten einde in het gebrek aan lichte soorten te voorzien heeft men ons Deli-gewas hier overgebracht, met niet onbevredigend gevolg, doch zonder dat men de groote bladeren van Sumatra verkrijgt. Den ouden roem der Manilla-sigaren heeft men echter niet weten te handhaven. Hoofdzaak is de uitvoer van de bladeren, in de laatste jaren tot een bedrag van vier millioen gulden, en het vroegere moederland trekt daarvan nog meer dan de helft, terwijl de voortbrenging aan sigaren een bedrag van twee en een half millioen gulden becijferde, totdat de tariefswijziging in de Vereenigde Staten (waarover straks meer) den aanmaak en uitvoer kwam in de hoogte drijven [1]. In Nederlandsch-Indië, waar vroeger de Manilla-sigaar sterk in trek was, werd zij gedurende de laatste Spaansche jaren zeldzaam wegens het hooger geworden invoerrecht. Doch Amerika wist dit te doen dalen, zoodat thans jaarlijks weder voor een 60.000 gulden in onze Oost aan Manilla-sigaren wordt verbruikt, tienmaal zooveel als door Nederland.

Het is de opheffing van het tabaksmonopolie geweest, welke in Manilla het Nederlandsche handelshuis Meerkamp en Co. heeft doen ontstaan, thans reeds een kwart eeuw oud, voorspoedig en geacht. Zijn personeel werft het steeds grootendeels in het moederland aan, doch zijn bedrijf richt zich voornamelijk naar andere

---

[1] Vgl. *Ned. Exportblad*, 14 Oct. 1911.

gewesten en beperkt zich niet tot tabak. De stichter, de heer P. K. A. Meerkamp van Embden, de eenige Nederlander in de Philippijnen, toen hij zich hier uit Rotterdam kwam vestigen, vertegenwoordigt er zijn land sedert bijkans 25 jaren en op waardige wijze als consul. Over de veertig Nederlanders staan aan zijn consulaat ingeschreven, verspreid wonend over de geheele kolonie, vooral priesters.

Beroepsconsuls telt Manilla niet minder dan zeven, nl. van Spanje, Engeland, Frankrijk, Duitschland, Japan, België, het laatste overal aldus vertegenwoordigd wegens zijn ontzagwekkende nijverheid, en ten slotte van China [1]). Is de Amerikaansche regeering dus de Nederlandsche voor geweest met de toelating van een Chineeschen consul in haar Aziatisch gebied, de voorafgegane sluiting der kolonie voor nieuwe Chineesche inkomelingen hief bezwaren en gevaren op. Ook te Londen werd onlangs (1909) een consul van China, en wel voor het eerst, toegelaten, niet echter een staartdrager en consul missus als op de Philippijnen maar een onbezoldigd Britsch koopman.

Trots de onmiddellijke nabijheid van Nederlandsch-Indië wordt over en weer geen handel van beteekenis gedreven: de jaarlijksche uitvoer daarheen bedraagt gemiddeld slechts een honderdtal duizenden guldens, de invoer een half millioen [2]). En het geringe verkeer kan slechts langs een omweg, over Singapoer, plaats vinden, of wel over het Portugeesche Timor met de Australische lijn, in den aanvang van dit hoofdstuk besproken. De Amerikanen hebben een proef genomen met een maandelijkschen

[1]) En ook na mijn vertrek uit de kolonie van Turkije, wegens de Mohammedanen in de zuidelijke Philippijnen.

[2]) *Annual Report of the Insular Collector of Customs*, Manilla 1908, blzn. 133/4.

stoombootdienst tusschen Zamboanga, op Mindanao gelegen, en ons Menado, een afstand van slechts 30 uren varens; doch de onderneming is wegens gebrek aan passagiers en goederen opgeheven. De landvoogd, die, evenals het gros zijner landgenooten, ons en ons koloniale beheer hoogelijk waardeert, beaamde mij dat wederkeerige bezoeken en bestudeering van elkanders werk voor beide partijen leerrijk zouden zijn, en hij gevoelde daarvoor zooveel, dat hij aan onze Paketvaart Maatschappij een jaarlijksche bijdrage uit de koloniale schatkist heeft doen aanbieden voor een geregelde verbinding. De geldelijke kansen bleken echter desniettegenstaande voor deze vennootschap te slecht. De allerbekoorlijkste omgeving van Menado, de Minahassa, heeft reeds eenige Amerikanen uit de Philippijnen in hun verloftijd getrokken en zal dit op grooter schaal kunnen doen, wanneer logies en middelen van verkeer, thans zeer gebrekkig, inzonderheid voor reizigers die niet op de hulp onzer ambtenaren mogen rekenen, er zich naar het voorbeeld van Java zullen hebben ontwikkeld.

Met Nederland zelf zetten de Philippijnen jaarlijks slechts voor 1 à 200.000 dollars om. Haar grootsten handel drijft de kolonie, behalve met het nieuwe moederland, met Groot-Brittannië, dat haar voorziet van katoenen kleedingsstoffen en er ook meer blanke onderdanen bezit dan andere rijken behalve Amerika en Spanje; met de Fransche kolonie aan de overzijde wegens de rijst van Cochinchina; en met China en Australië die andere voedingsmiddelen aanvoeren. Zwitserland, Duitschland, Spanje en Japan voorzien evenzeer in de behoeften der Philippijnen, doch slechts tot een matig bedrag. Met de Vereenigde Staten neemt het handelsverkeer, zoowel wat in- als wat uitvoer betreft, de eerste plaats in sedert in 1909 het wederzijdsche tarief op een geheel anderen grondslag werd gevestigd.

Sindsdien zijn namelijk alle Amerikaansche goederen in de Philippijnen vrijgesteld van invoerrecht, en evenzeer de voortbrengselen van de laatste in de Vereenigde Staten, alleen met deze beperking, dat van tabak en suiker een invoerrecht wordt geheven voorzoover de aanvoer een per jaar vastgesteld maximum overschrijdt; dit maximum bedraagt voor suiker veel meer dan de geheele kolonie thans aan dit produkt voortbrengt. Aldus heeft het Congres te Washington de belangen der volkplanting met die der voortbrengers in Amerika trachten te verzoenen. Alleen rijst is zoowel in de kolonie als in het moederland aan het voor vreemde landen geldende tarief onderworpen. Ongetwijfeld zal deze vrijgevige nieuwe wetgeving den nog zeer zwakken band tusschen de kolonie en den laatsten veroveraar versterken, haar ten goede komen en haar voortbrenging, inzonderheid van suiker en sigaren, doen toenemen, voor zoover niet de reeds besproken achterlijkheid van den landbouw, de schaarschheid der bevolking en haar afkeer van geregelden arbeid belemmerend in den weg treden. Het bewind der Amerikanen over dit tropische land, waar de natuur ook zonder noemenswaardigen arbeid in de noodzakelijkste behoeften der menschen voorziet, is tot nogtoe weinig geschikt om dien afkeer te doen verminderen; integendeel.

De grootste voortbrengster van tabak in de kolonie is een Spaansche maatschappij, gevestigd te Barcelona, de Compañia General de Tabacos de Filipinas, in de wandeling de Tabacalera genoemd. Zij werkt deels met Fransch en Belgisch kerkelijk kapitaal, bezit haar eigen plantages (hacienda's) van tabak in het noorden van Luzon en een fabriek van anijs-alcohol voor de inlanders naast die van sigaren te Manilla, vervaardigt suiker op het eiland Negros, plant op groote schaal abaca evenals copra en voert haar produkten met eigen stoomschepen aan. De tabak bereikt

de fabriek gefermenteerd en in matten van abaca-bast, wordt daar bevochtigd en opnieuw gefermenteerd, ontdaan van de stelen en dan met de hand, zonder eenig werktuig, tot sigaren gerold van den aan beide einden stompen vorm, ofwel geperst tusschen twee houten blokken waarin een aantal holten zijn uitgesneden van den vorm der Havana-sigaren; het dekblad wordt er dan met de hand omheen gelegd en daarna vastgeplakt. De ouderwetsche Manilla-vorm der sigaren is aan het verdwijnen en ik vond in de fabriek een Amsterdamsch vakman, opzettelijk ontboden, als leider der vervaardiging van het Havana-model. Hij voelde zich zeer tevreden met werkkring en land, en was juist bevorderd tot onderdirecteur van een der fabrieken dezer maatschappij in het binnenland. Ook andere Nederlanders heeft zij in haar dienst. Machines die sigaren en sigaretten volledig vervaardigen zijn hier wel in werking, doch bevredigen alleen voor goedkoope waar. In den regentijd droogt men het fabrikaat in kokers, door welke met calcium gedroogde lucht wordt getrokken. De lokalen laten voor de arbeiders niets te wenschen over. Deze gaan zorgvuldig gekleed en verdienen dagelijks van $\frac{1}{2}$ tot 4 gulden, gemiddeld 4 tot 5 kwartjes. Volgens den mij rondleidenden landgenoot vervaardigt de Hollandsche werkman vijfmaal meer dan de Philippino in denzelfden tijd.

Sedert 20 jaren bezit Manilla in een buitenwijk, dank zij een ondernemenden Zwitser, een groote fabriek van hoeden, vilten en strooien, en van zon- en regenschermen. Wegens de hooge invoerrechten op de benoodigde grondstoffen ziet de fabrikant zijn afzet beperkt tot de kolonie en sedert het nieuwe, zooeven besproken tarief ook tot de Vereenigde Staten. Daar de inlander algemeen een strohoed van den matrozen-vorm draagt, vindt de fabriek binnenslands gemakkelijk aftrek voor een dagelijksche voortbrenging van niet minder dan 200 dozijn daarvan,

dus voor $^3/_4$ millioen stuks per jaar. De grondstof komt in den vorm van gevlochten strooken rijststroo bijna uitsluitend uit Japan en China, daar de kolonie, evenals Java, de geschiktste soort mist. Chemisch bleekt men die strooken hier in water, naait hen door machines samen, bestrijkt hen met lijm en perst hen dan machinaal tot den gewenschten vorm; de opmaking geschiedt met de hand. Wolafval uit Europa levert de vilten hoeden, van welke de fabriek dagelijks 60 dozijn voortbrengt, uitsluitend goedkoope waar. De wol wordt gewalst tot een zeer dunne laag, een machine windt die rond een dubbelen kegel en daarna wordt zij op den rand der beide kegels doorgeknipt tot het embrijo van twee hoeden. Men perst dit tot vilt, terwijl de machine voortdurend schudt om de stof ineen te wrijven, verzadigt haar met stoom en water, verft haar in een bad waarin zij tegelijk krimpt en trekt haar ten slotte over een blok van den gewenschten hoedvorm. Strijkijzer en naaimachine voltooien het fabrikaat. Van zon- en regenschermen maakt de inlander, zelfs de gewone landman in het binnenland, een zoo algemeen gebruik, ook bij zijn dagelijkschen arbeid, dat deze fabriek er jaarlijks $^5/_8$ millioen binnen de kolonie van verkoopt. Ook voor dit fabrikaat komt de grondstof uitsluitend uit den vreemde, de stof en baleinen uit Europa en de stokken uit de Tonkineesche bamboe-bosschen. Na de komst der Amerikanen heeft zich in deze fabriek het werkloon verdrievoudigd en bedraagt thans 2 tot 3 pesos (d. i. halve Amerikaansche dollars) voor de mannen en $1^1/_2$ peso voor de vrouwen per dag, terwijl de werktijd niet langer duurt dan 9 uren.

Het tarief van invoerrechten heeft dezelfde Zwitsersche firma in 1903 ook een groote fabriek van vuurhoutjes doen oprichten, welke evenmin als de zooeven besprokene op de vrije markt kan mededingen. De fabriek ligt aan de Pasig bij het dorp Santa Anna, waar de vreemdeling

weder, gelijk telkens in Philippijnsche vlekjes, wordt getroffen door de overmatige grootte van het steenen kerkgebouw, altijd met een aantal kleine, onregelmatig onder en naast elkaar geplaatste vensters. Het fabrieksgebouw bestaat uit een hier volgemetseld ijzeren geraamte uit België, waar men zich uitmuntend op de goedkoope en degelijke vervaardiging verstaat. De machines, volgens den eigenaar alle van de laatste vinding, stammen uit de Vereenigde Staten. Na veel zoeken heeft men op het eiland zelf geschikt, week hout gevonden, dat recht van vezel moet zijn en de rivier komt afzakken. Machines zagen het tot groote blokken, schillen die met een lang mes tot reepen, snijden die tot lucifers-vorm, schudden de houtjes vervolgens tot zij evenwijdig liggen en persen die dan stuk voor stuk in de gaatjes van een ketting, die hen met het einde sleurt eerst door parafine en dan door het ontbrandbare mengsel, welks samenstelling een geheim is en verschilt naar gelang van het klimaat. Machines ook zorgen geheel voor de vervaardiging der doosjes, doch met de hand worden deze gevuld. Dit alles zag ik niet geschieden doch het werd mij gewezen, omdat werkstaking heerschte, een met de Amerikanen ingevoerde nieuwigheid. Een half millioen doosjes levert deze fabriek dagelijks af. Jaarlijks betaalt zij den staat 240.000 peso's aan accijns, niet minder dan 80 procent van den kostprijs.

Ik heb deze ondernemende en bekwame firma gewezen op den lagen loonstandaard en de geschiktheid, werkzaamheid en talrijkheid der bevolking van Java en haar aangemoedigd, daar de vervaardiging van een artikel dat veel handenarbeid vordert en waarvoor de grondstof in de kolonie te vinden is ter hand te nemen, van meening zijnde dat op den duur fabriekmatige nijverheid het best overbevolking zal tegengaan. Hij wees mij eerst op het schipbreuk lijden van een paar fabrieken in Nederlandsch-

Indië, o. a. van een welke vuurhoutjes vervaardigde, maar zou ten slotte toch een onderzoek gaan instellen, vertrouwende op de belangstelling der overheid.

Evenzeer aan een vreemdeling, ditmaal een Duitscher, behoort een in hetzelfde dorp gelegen klein fabriekje van knoopen, doosjes en schijven van paarlemoer, die weggedraaid worden uit inlandsche schelpen. Met deze kleine nijverheid wordt nog al geld verdiend; haar voortbrengselen bedingen een hoogen prijs en voor Nederlandsch-Indië schijnt zij overweging waard.

Aan het Amerikaansche bestuur dankt Manilla een inrichting die er het materieele leven ontzaglijk heeft verbeterd, doordat zij zuiver drinkwater verschaft, ijs en afgekoelde opslagruimte voor voedingsmiddelen. Aanvankelijk ten behoeve van haar troepen, heeft de regeering in een buitenwijk een 750 voet diepe artesische bron aangeboord en daaromheen een fabriek gebouwd, waar het water door zand wordt gezuiverd en voorts in ijs veranderd. Voor het laatste zorgt vloeibare ammonia, die door sterken druk in gasvorm overgaat en vervolgens door pijpen wordt geleid langs bakken met water en langs de koelkamers aan welke zij de warmte onttrekt, om daardoor langzamerhand weer tot vloeibaren toestand terug te keeren. Deze inrichting, die in geen Amerikaansche stad ontbreekt, bewaart vleesch en boter uit Australië soms meer dan een jaar in uitmuntenden toestand en eveneens inlandsche visch, eieren en vruchten. Het baart verwondering, dat Nederlandsch-Indië, waar ijs overal wordt vervaardigd en dat vlak naast Australië gelegen is, dit voorbeeld zoo schaarsch toepast, temeer waar de winst hier jaarlijks 15 pCt. bedraagt behalve nog een ruime afschrijving. Ook op het schiereiland Malakka, zelfs in kleine Europeesche nederzettingen, trof ik dergelijke koelkamers aan; dank zij haar stond het voedsel er niet bij dat in Europa ten achter.

Een zeker niet geringeren dienst hebben de Amerikanen aan dit wingewest bewezen door de toepassing van hun gevangenis-stelsel, dat zij thans over de geheele kolonie hebben ingevoerd. Men gaat uit van het beginsel, dat de misdadigers moeten worden opgevoed tot goede burgers en tracht dit te bereiken door flinke voeding, gezondheidsmaatregelen, tucht, het leeren van een ambacht en het gewennen aan geregelden arbeid. De directeur verklaarde mij dat recidiven nauwelijks voorkomen en de ontslagenen tot de allerbeste burgers behooren. Gewoonlijk bergt de gevangenis een 3000 tal, behalve nog 2000 die erbuiten aan openbare werken zijn ten arbeid gesteld. Alle veroordeelden komen hier, zoowel voor de zwaarste misdrijven als voor geringe. Bij hun ontslag wordt hun een weinig geld meegegeven en zorgt het bestuur voor een werkkring, indien zij niet zooals meestal naar hun dorp terug wenschen te keeren, om daar uit te oefenen wat zij hier hebben geleerd. Bij goed gedrag worden zij vóór hun tijd vrijgelaten, terwijl op hun eergevoel wordt gewerkt door den besten onder hen een onderscheidingsteeken op de mouw te hechten en hen als meesterknechts, onderwijzers enz. met het toezicht op anderen te belasten. Allen toch ontvangen onderricht in de Engelsche taal, altijd van mede-gevangenen, en voorts, voorzoover noodig, in de gewone vakken der lagere school. De gevangenis ziet er uit als een drukke werkplaats. Ik zag er automobielen en rijtuigen herstellen, de laatste zelfs vervaardigen, meubels van hout en rotting maken, zittingen opvullen met ineengedraaid zeegras, een uiterst praktisch materiaal, zilveren voorwerpen kloppen of gieten van de afgedankte Spaansche munt enz. De verkoopprijzen zijn zoo vastgesteld, dat particulieren deze concurrentie niet behoeven te vreezen. In een groote wasscherij worden zoowel strijkijzers als mangels („mangles") door electrici-

teit bewogen. Elken avond exerceeren de gevangenen ter wille van tucht en gezondheid, en wel op de tonen van „Hail Columbia" en Europeesche muziek, uitgevoerd door een uitsluitend uit gevangenen bestaand korps, dat hier wordt opgeleid. De Philippino's bezitten een merkwaardige begaafdheid en smaak voor muziek, ook Europeesche, en brengen die allerwegen in Oost- en Zuid-Azië ten gehoore, in Nederlandsch-Indië, in Japan, in Hindostan, soms zelfs, zooals op Medan en Bandoeng, in vasten dienst. De stafmuziek te Batavia kunnen zij echter niet evenaren; die vindt trouwens in het geheele werelddeel haar weerga niet en maakt zelfs den pas uit Europa gekomen toehoorder naijverig. Elken morgen moeten de gevangenen zich in schoone kleeding steken en baden; en indien de reiniging niet behoorlijk geschiedt, dan wordt deze aan een ander opgedragen, die zoo harde borstels moet gebruiken dat zij nooit meer nagelaten wordt. Luiheid wordt gestraft door een zwaren steenen bal gedurende geruimen tijd altijd langs hetzelfde pad te doen heen en weer dragen, hetgeen zoo verveelt, dat ten slotte geregelde vakarbeid wordt gekozen. Alleen de ter dood veroordeelden werken niet doch blijven in eenzame overpeinzing tot zij op de binnenplaats zonder toeschouwers worden geworgd. De vrouwen leven afgezonderd van de mannen en ook de teringachtigen slapen afzonderlijk, nl. op het dak. De legersteden bestaan uit kanvas of gevlochten bamboe in telkens drie boven elkaar geplaatste ijzeren geraamten.

Niet minder merkwaardig en verdienstelijk is een instelling van openbaar nut, die niet aan de overheid doch aan de Jezuïeten is te danken, door eerstgenoemde geheel bekostigd wordt, groote diensten bewijst aan de wetenschap en de zeevaart, ook buiten de kolonie, en bovenaan staat onder al haar zusters in Oost-Azië, nl. het observa-

torium. Het behoort tot de gebouwen van een groote Jezuïeten-kostschool. Het geheele personeel bestaat uit Jezuïeten-paters, allen Spanjaarden sedert den dood van hun Nederlandschen ambtgenoot, vader Renkin, die uit Noord-Braband stamde. Deze vond een werktuig uit, dat bij aardbevingen het onderaardsche geluid opvangt, sterker maakt en in het observatorium doet hooren. Overal heen worden de in deze buurt zoo hevige en gevaarlijke stormen aangekondigd. Den regenval zie ik meten door een werktuig dat, zoodra er genoeg water gevallen is om een druppel van bepaalden omvang te vormen, dezen opvangt en tegelijk een wijzer doet verspringen. Op een ander werktuig teekent de zon aan hoelang zij telkens schijnt, door een bruine streep te branden in een papier dat met uren is gemerkt. Een reuzen-kijker van vele meters lang met een fotografie-toestel eraan verbonden kan in alle richtingen met den pink worden bewogen. Middenin het huis, doch geheel los daarvan, is een steenen pijler gebouwd, waaraan allerlei werktuigen zijn bevestigd, die zelven alle aardbevingsverschijnselen aangeven. Zelfs zie ik, hoe een dier instrumenten zonder menschenhulp de kortelings heel in het verre Messina plaats gevonden hebbende aardschudding heeft medegedeeld. Spoedig hoopt de mij rondleidende directeur ver genoeg te zijn om zelfs de plaats der aardbeving door de werktuigen te doen aangeven.

Met de Amerikanen heeft de Protestantsche godsdienst zijn intrede gedaan en wel in de voornaamste plaats onder leiding van de Methodisten. Hun te New-York gevestigd zendingsgenootschap werkt ook te Singapoer en omgeving, in het westen van ons Borneo en op Buitenzorg. Evenzeer als Amerikanen heeft het Zweden, Engelschen en Duitschers in dienst. Hun bisschop, de heer W. F. Oldham, reist voortdurend de verschillende zendingsstaties af, een man

van geestdrift zoowel als van takt, die tegenover mij geen enkel oogenblik zijn vriendelijkheid remde, toen ik moest nalaten instemming te betuigen met zijn wensch naar afschaffiing van den wijzen regel in Nederlandsch-Indië, om niet aan een genootschap voor al zijn zendelingen, wie ook, bij voorbaat toelating te verleenen, doch alleen aan bepaalde personen, d.w.z. aan diegenen hunner tegen wie geen bezwaar bestaat. Die regel noodzaakt tot een onderzoek naar de personen en kost dus wel tijd; doch in afgelegen Buitenbezittingen met schaarsch en ver verwijderd Nederlandsch gezag de leiding in handen te geven van aan de regeering geheel onbekende leden van naijverige natiën als de Engelsche en Duitsche, schijnt een stap die rijpe overweging vraagt. Geschikte vreemde hulp in kerstening en beschaving heeft daarentegen in dezelfde streken schoone vruchten gedragen en verdient dankbare aanvaarding.

Eerst door een geheel kwartier van winkels voor inlanders, bijkans alle gedreven door Chineezen — in de Philippijnen evenals in Nederlandsch-Indië leggen de inlanders zich slechts in geringe mate op het handelsbedrijf toe — en dan door lange wijken van inlandsche woningen met wanden meestal van gevlochten bamboe, daken van nipa (de palmsoort, die ook in Insulinde huisbedekking verschaft) en altijd op palen, ofschoon de moerassen eronder thans door de Amerikanen zijn drooggemaakt, brengt mij de bisschop allereerst naar het Methodisten-hospitaal voor Philippijnsche vrouwen, middenin deze inlandsche buurt gelegen. Ofschoon pas nieuw gebouwd, heeft het vensters van oesterschelpen, die tot schijven zijn gespleten. Die houden nl. zoowel de zonnestralen als de hitte tegen en laten toch licht door, terwijl zij ter plaatse worden gevonden en men dus geen vensterglas uit den vreemde behoeft te betrekken. In Spaansche

behuizingen te Manilla en in aloude gebouwen in het Portugeesche Goa treft men hen algemeen aan, tot spot der Engelschen, maar zoo doeltreffend, dat de Amerikanen, zeker niet wars van nieuwigheden, een fabriekje buiten Manilla hebben opgericht waar de oesterschelpen met dit doel, voor hun eigen gebouwen en zelfs kerken, worden gespleten en rond gevijld. Ofschoon godsdienst in dit ziekenhuis wel onderwezen wordt, dient het hoofdzakelijk tot opleiding van inlandsche pleegzusters, wier taak eerst in de tweede plaats een godsdienstige zal zijn en in de eerste het tegengaan van de schrikbarende sterfte onder de zuigelingen, een der grootste oorzaken van het lage bevolkingscijfer der kolonie. Verderop, aan de grens der stad, staat de Methodisten-kerk, uit gewapend beton hoogst eenvoudig gebouwd, en daarnaast de kostschool tot opleiding van inlandsche zendelingen. Het hoofd der school, mej. Dekker, is wel een Amerikaansche, doch haar beide ouders waren Nederlanders en zij verstaat nog mijn Hollandsch. Snoezige inlandsche meisjes spreken het Engelsch op de wijze als onze nonna's het Hollandsch en zorgen evenzeer voor onmiskenbare r's. Met haar ronde hoofdjes, lange zwarte haren, heel licht bruine huidskleur, schitterende tanden, die zij telkens in volle pracht vertoonen, en lenige bewegingen lijken zij pas uit Insulinde aangekomen. Onder haar bevinden zich een aantal kinderen van Amerikaansche soldaten bij inlandsche vrouwen; de vaders bekostigen haar opvoeding.

Nu gaat het naar een vermogenden inlander, die tot de Methodisten-kerk is overgegaan en mij ten maaltijd heeft genoodigd, met de gastvrijheid die den Philippino onderscheidt. Bezitter van een aantal „cockpits", gebouwen voor hanengevechten, die hem een jaarlijksch inkomen van bij de 40.000 gulden verschaften, hoorde hij in het Tagaalsch een Amerikaansch Methodisten-zendeling preeken, sloot

zich aan, werd zelf prediker en liet die gebouwen vervallen, overtuigd geworden van de verkeerdheid der hanengevechten en van hun nadeeligen invloed op de bevolking. De tram brengt ons eerst door nette dorpen, altijd van paalwoningen, die meest verscheidene vertrekjes bevatten, dan langs braak liggende paddie-velden, naar het groote dorp Malabon, waar ons een carromata wacht, een rijtuigje als de calesa maar met een vasten kap; ongeveer alle rijtuigen in de kolonie behooren tot een dezer beide soorten die dagteekenen uit den Spaanschen tijd. Ook de woningen van Malabon zien er verzorgd uit en zoowel de straten als de voorname huizen, ofschoon inlandsch, hebben electrisch licht, afkomstig van Manilla. Doch de wegen bevinden zich in een bedroevenden staat, doordat het der municipaliteit aan fondsen ontbreekt. Als wij de bamboe-woning van onzen gastheer hebben bereikt zet zich deze met ons aan tafel, gekleed in wit hemd en witte broek, bidt in het Tagaalsch en nuttigt met ons beiden een verzorgden inlandschen maaltijd van oesters, visch, hoenders, gekookt rundvleesch, tomaten en aardappelen, terwijl chocolade gedronken wordt waarin men opgerolde bladeren doopt, gevuld met kleefrijst; vruchten, confijt als bij de Boeren in Zuid-Afrika en thee vormen het nagerecht. Staande omringt zijn gezin, de vrouwen alle weder gestoken in roode gebloemde rokken en doorzichtige, witte bloezes met de nationale kraag over het hemd, de tafel. Ook zijn schoonzoon, een Spaansch halfbloed naar deze erkent, en diens groote schoone vrouw maken deel uit van het gezin; gewoonlijk wonen jonggehuwden bij de ouders in ten einde deze te verzorgen. Ten slotte wordt ons door een paar dozijn kindertjes een Tagaalsch en godsdienstig vaarwel lieflijk toegezongen. Het dorp blijkt zijn eigen Methodisten-kerkje, een uiterst eenvoudig gebouw, te bezitten. De ernaast gelegen woning van den predikant,

een inlander, wordt electrisch verlicht en vormt een voorbeeld hoe een bamboe-huisje geriefelijk ingericht worden kan. Zoo nationalistisch zijn de Philippino's tegenwoordig gestemd, dat een aantal hunner, Methodisten-zendelingen, zich van de Amerikaansche moederkerk hebben afgescheiden en een eigen Philippijnsch Methodisten-kerkgenootschap hebben gesticht.

Wat de hanengevechten voor de Philippino's beteekenen is niet meer in de hoofdstad te zien, want daar heeft de regeering die verboden, doch erbuiten, waar zij nog op tal van plaatsen worden gehouden. Een machtige electrische tram, tot stikkens toe gevuld met inlanders, brengt mijn Javaan en mij naar een groot, hoog, rond gebouw van bamboe, dat op een Europeesch paardenspel gelijkt. Middenin bevindt zich een sterk verhoogde, ronde vloer die met tralies is afgesloten en waar het gevecht plaats vindt. Het wordt omringd door een houten amphitheater dat duizenden plaatsen aanbiedt en geheel bezet is door inlanders, Chineezen en ook veel Amerikanen. Zorgvuldig wrijven de dozijnen mededingende eigenaars van hanen dezen de spieren, binden hun een vlijmscherpe spoor aan een poot en wekken dan hun strijdlust op door hen om de beurt in elkaars koppen te doen pikken, terwijl de snavel van het slachtoffer wordt toegehouden. De dieren zetten hun vederkragen op van woede, storten zich met de bekken op elkaar, vliegen over elkander heen om hun spoor te kunnen gebruiken, blijven elkaar soms in de oogen staren met gebogen koppen als worstelaars en na weinige minuten valt er een zieltogend neer. De overwinnaar wordt dadelijk opgenomen, zoodat men het weerzinwekkend schouwspel van Bali mist, waar de overwinnaar op zijn weerloos slachtoffer wordt aangehitst en zelfs geduwd tot hij dit heeft omgebracht. Telkens komt een nieuw paar ten tooneele. En intusschen weergalmt het gebouw van

de kreten der inlanders, rasgenooten toch van den zwijgenden Javaan, die in de hoogste opgewondenheid, met druk gebaar, waar men ook heen ziet aan het wedden zijn, twee, drie, ja tien peso's neersmijtend bij elk gevecht, ofschoon zij barrevoets gaan en hun kleeding tot het eenvoudigste en onontbeerlijkste beperken. Vechthanen vormen voor den Philippino, evenals voor den Menangkabauer op Sumatra, den Balinees en zoo menigen Nederlandschen inlander, een boven alles geliefkoosd bezit, en de hartstocht voor dezen strijd voert hem vaak tot dezelfde ellende als de drank den blanke.

De luidruchtigheid en drukke gebaren van den Philippino, die hem met andere hoedanigheden van den Javaan onderscheiden, gaan gepaard met een lust tot redevoeren, in de hand gewerkt door het voorbeeld der Latijnen, dat ook zijn liefde voor uiterlijk vertoon nog heeft doen toenemen. Ten eenenmale verschilt hij voorts van den Javaan door de hooge plaats, die hij der vrouw heeft ingeruimd. De inlandsche maatschappij draagt haar geen lager achting toe dan den man, gunt haar denzelfden invloed en in het gezin heeft haar stem zelfs den boventoon. Veel meer dan de mannen ook wijden zij zich aan de nering en zij werken zich zelfs somtijds op tot kooplieden van eenige beteekenis. Sommige vermogende inlandsche vrouwen besturen met bekwaamheid haar eigen bezittingen. Ook in dit opzicht verschillen dus de Philippijnen van overig Azië, met uitzondering van Burma waar de vrouw een nog hoogere plaats bekleedt, van de vrouwen-arme Himalaya en van de Menangkabausche landen op Sumatra met hun matriarchaat. Het bestuur der Amerikanen zal het verschil van de Philippino's met andere Aziaten op den duur nog vergrooten.

Hoezeer zij vereuropeescht zijn toont haast elke straat in den avond; want daar weerklinkt dan overal Europeesche

dansmuziek en ziet men onvervalschte inlanders in een huis op palen, maar zonder wanden, keurig en onverpoosd zich wijden aan den dans der blanken, een schouwspel, ongekend in eenig ander Aziatisch wingewest.

Voor de Europeanen bepaalt zich de avondontspanning grootendeels tot voorstellingen door rondreizende troepen in een allerleelijkst en vervallen houten gebouw, dat van binnen met geverfd linnen, vol gaten en scheuren, is bespannen en nochtans den wijdschen naam draagt van „grand metropolitain opera house.” [1]) Ik zag er een opvoering van een soort opera door een Australischen troep, uitsluitend door kinderen gevormd. Anderhalf dozijn meisjes van zes tot zestien jaar en een paar knapen zongen uitmuntend op vol orkest vroolijke, lichte wijzen en dansten daarbij met onovertroffen sierlijkheid; een bijna volmaakte voorstelling, met uitzondering van de afgrijselijk platte uitspraak der Engelsche taal, echt cockney. Doch pijnlijk trof de hartstocht, dien deze kinderen in hun dansen legden, de rokjes optillend als in nachtelijke zanghuizen, een zesjarig meisje een liefdesliedje behaagziek te hooren zingen, verhalend van een pas gehuwde vrouw die in den trein door een vreemdeling wordt gekust; „she dit not „mind, she did not care,” klonk het telkens herhaalde refrein. Werd een dergelijke voorstelling door leden van een ander volk gegeven, de Britten zouden buiten zich zelven zijn van verontwaardiging. Dit geval herinnert aan Singapoer, waar avond aan avond, onder toezicht der Britsche overheid, een uitgebreid stadskwartier een tooneel aanbiedt, dat zelfs in de meest barbaarsche landen der wereld zijn wederga mist.

Even ongewoon is de Spaansche begraafplaats voor blanken, nabij het Bureau of Science gelegen en dat nog

---

[1]) Thans bezit Manilla, naar ik hoor, een beteren schouwburg.

steeds dienst doet. De lijkkisten bevinden zich hier niet in den grond doch in de nissen van ronde, concentrische muren, als weggeborgen documenten, het voeteneinde naar voren. Het middelpunt wordt ingenomen door een koepelvormige kapel en achter deze cirkels bevindt zich een soortgelijke hof voor kinderlijkjes.

Evenzeer uit den Spaanschen tijd dagteekent de behuizing van den landvoogd, Malacañan geheeten. Oorspronkelijk was zij slechts voor zomerverblijf bedoeld. Indrukwekkend is zij allerminst, uiterlijk verwaarloosd, laag en geheel van hout behalve de onderste verdieping, gelijk alle gebouwen uit den Spaanschen tijd. Beneden wonen daar geen blanken doch zijn personeel, paarden, rijtuigen en voorraden ondergebracht. Een grootschen stempel als de paleizen op Buitenzorg en Rijswijk dragen de kamers evenmin — zalen vormen zij geen van alle — doch wel zijn zij smaakvol gemeubeld met fraai ouderwetsch Spaansch huisraad en versierd met ridderwapens en kunstvoorwerpen, alles zorgvuldig op zijn plaats gelaten. Machtige schilderstukken, die Spaansche souvereinen voorstellen, hangen nog steeds aan de wanden, alweer een teeken van den eerbied der Amerikanen voor het verleden, ook al behoort dit alleen anderen volken toe. Ook in dit opzicht onderscheiden zij zich van de Britten, die ik aan de oud-Hollandsche Goudkust fraai behouwen grafzerken onzer vaderen heb zien gebruiken voor trapjes naar de rivier; die van plan zijn geweest, een der schoonste en ontzagwekkendste bouwwerken der wereld, het wit marmeren, met edelsteenen bezette Taj Mahal te Agra in Voor-Indië, voor afbraak te verkoopen; en die ook de fraaie poort van het Hollandsche fort ter Kaapstad, gemerkt met onzen leeuw en het monogram onzer Oost-Indische Compagnie, zouden hebben gesloopt, ware de betreurde vriendin van ons volk en ons verleden,

mevrouw Koopmans de Wet aldaar, niet tusschenbeide gekomen. Lieflijker zitplaats is niet gemakkelijk aan te wijzen dan die op het reusachtige balkon dat het geheele huis van den landvoogd omringt en een verrukkelijk uitzicht biedt op de smalle, ondiepe, troebele Pasig aan zijn voet met haar nooit ophoudende kronkelingen, op de kleurenpracht van den lusthof die het huis omgeeft, en op het frissche, heldere groen der rijstvelden die aan het landschap een Hollandsch karakter verleenen. Opnieuw voelt zich de gast hier bekoord door de onovertroffen tafelmuziek van zuiver inlandsche mannen en vrouwen die allen een soort van mandoline bespelen, zacht, fijn, geestig en opwekkend.

Den wel praktischen maar onooglijken bouwtrant uit den Spaanschen tijd passen de Amerikanen niet toe en hun nieuwe huizen gelijken op die van Cleveland in Ohio, Indianapolis en andere binnenlandsche steden in hun moederland. Gewapend beton dient hun voor de groote gebouwen, hout voor de kleinere. Wel hebben zij Manilla verruimd, verfrischt en uitgebreid, doch zonder dat een stelsel aan den dag treedt of liefde voor het uiterlijk der stad. Telkens ontmoet men groote leege plekken, met onkruid begroeid, bouwvallen, half ingezakte inlandsche woningen, verweerde muren en vervelooze houten wanden. Ook de Spaansche regeering heeft blijkbaar uitsluitend aan haar eigen kwartier, nl. Intramuros, thans slechts een klein onderdeel van Manilla vormend, haar zorgen gewijd. En de cycloon van 1882, die de halve stad verwoestte, vertoont nog steeds haar gevolgen.

Vervolgt men den weg van Malacañan naar de bergen, dan bereikt men eerst San Pedro, een groot, net dorp, evenzeer aan de Pasig gelegen, dat aan Zuid-Sumatra herinnert. De woningen bevatten vaak drie en meer vertrekken, zijn soms uit planken, meest echter uit bamboe

opgetrokken en staan altijd op palen waartusschen veelal matten zijn gespannen, tot stalling van de karbouwen. Men schrijdt voort langs paddie-velden, als sawah's omdijkt, doch voor hun water geheel afhankelijk van den regenval. De vrouwen die de sawahs bewerken dragen allen machtige sla-bakken van bamboe op het hoofd. Een tweede dorp heeft zijn naam aan de rivier gegeven. Hier komt ons een begrafenisstoet voorbij van louter inlanders en toch dragen allen zwarte Europeesche kleederen en cylinder-hoeden, een schouwspel als in onze Minehassa; vier paarden in zwarte netten trekken de lijkkoets. Dan volgt het dorp Mariquina, waar Philippino's een inlandsche soort van voetbal spelen met een bal van gevlochten riet. Geen nederzetting zonder een overgroote steenen kerk, die veelal gedeeltelijk ingevallen is en waarvan de vensters met gegolfd ijzer half toegespijkerd zijn om de kosten van glas te besparen. Ofschoon de weg door de Amerikanen verbeterd is haalt hij niet bij de wegen in Nederlandsch-Indië en sommige bruggen waggelen. Telkens komt men bamboe-stoelen voorbij als in Atjeh, maar niet zoo hoog, en ilang-ilang-boomen, welker bloesem door distillatie de grondstof levert voor haast alle Europeesche reukwerken, hooge, kaarsrechte stammen. De waarde van het produkt is zeer groot, wel *f* 125 per half kilogram, doch men moet, zegt men mij, vijftien jaren wachten alvorens de aanplant tot volle voortbrenging is gekomen. Nog staan de Philippijnen in uitvoer van dit artikel bovenaan, thans gevolgd door de Fransche Oost-Afrikaansche eilanden en zij voeren het onder den naam van ilang-ilang-olie jaarlijks voor een waarde van een half millioen gulden uit, grootendeels naar Frankrijk. Er is naar het schijnt geen reden waarom evenzeer in dit produkt ons Indië niet nummer een zou kunnen worden. Ook de indigostruik komt men tegen, doch slechts een enkele en wilde;

Igorrot-school, Nueva Viscaya, Eiland Luzon. Blz. 54.

Woning van een Philippino, Eiland Luzon. Blz. 88.

want ofschoon de naam Manilla saamgesteld is uit de Tagaalsche woorden voor „waar indigo groeit," wordt deze hier niet meer aangeplant. Dan verrijzen tal van bloedboomen, aldus geheeten naar hun vuurroode bloesems; zoodra deze ontluiken moet volgens de zeden der Igorroten bloed vloeien en gaan zij uit op sneltochten. Het dorp San Mateo wordt bereikt, dat aan Mexico doet denken door zijn primitief pleintje met een paar kleine gebouwen die een poginkje doen er statigheid aan te verleenen. De overige huizen bestaan alle uit bamboe. Het geheele dorp is zorgvuldig onderhouden. Iets verder breekt zich de San Mateo-rivier schilderachtig een weg door lage rotsheuvels en daarachter, bij het dorp Montalban, naar een berg geheeten, bouwen de Amerikanen thans voor het opvangen en reinigen van water een groote inrichting die de Spaansche waterleiding van Manilla, dagteekenend van de zeventiger jaren der vorige eeuw, moet aanvullen. In dit opzicht is dus Spanje Soerabaya voor geweest.

De laatste avond. De zon werpt van achter de aarde rose licht op het lichtblauwe uitspansel en op de donkerblauwe wolken, een pracht die, op een schilderstuk weergegeven, een droombeeld zou schijnen en zooals ik nergens buiten de Philippijnen aanschouwde. Ten afscheid verzamelen zich enkele ilustrados, zoo van zuiver inlandsch als gemengd bloed, in het oude Spaansche huis van een hunner voormannen. Muren als van een fort, reusachtige vertrekken, tal van kerkbeelden, siervoorwerpen en Spaansch huisraad, alles eeuwenoud. Algemeen spreekt men afkeuring uit over de tegenwoordige overdrijving van het onderwijs aan de inlanders, dat deze wegdrijft van den landbouw en van den handenarbeid, terwijl juist de algemeene ledigheid diende te worden bestreden zooals reeds door Rizal bepleit werd en het bewonderens-

waardige stelsel der Hollanders gevolgd, dat tot den arbeid aanzette en dat, volgens deze heeren, Nederlandsch Indië had moeten vasthouden, slechts gezuiverd van zijn uitwassen. Inderdaad kunnen matige heerendiensten en zelfs gedwongen aanplant in sommige der Buiten-Bezittingen niet alleen het land doch ook de bevolking baten en vooruitbrengen, en voedt de inlander tegen deze wijze van belasting minder bezwaar dan tegen die in geld, omdat hij immers geld mist en tijd daarentegen in overvloed bezit. Ronduit erkent echter het gezelschap, dat het bestuur der Amerikanen hoog staat boven dat der Spanjaarden; de eersten werken ten minste, doen hun best, zijn eerlijk, terwijl onder de Spaansche ambtenaren wettelooze zelfverrijking regel was. Doch veel te zwaar vindt men de bestuurskosten. En als ik wijs op het reeds vermelde gemiddelde cijfer daarvoor, per hoofd $ 1.91, dan noemt men dit hoog tegenover de armoede allerwegen die het gevolg is van de algemeene ledigheid. Deze heeft sedert de wering der Chineezen den grond bijkans waardeloos gemaakt, zoodat die thans soms niet meer dan een peso per hectare bij verkoop opbrengt, minder dus dan de Nederlandsch-Indische regeering *per jaar* gemiddeld ontvangt voor de door haar in erfpacht uitgegeven gronden. Tot deze spotprijzen koopen thans de Amerikanen zooveel mogelijk land op. En als zij eenmaal zich het meeste en beste daarvan zullen hebben verworven, dan zullen, verklaart men mij, ongetwijfeld de Chineezen worden toegelaten, die den bodem zullen bebouwen en daardoor tot waarde brengen. Geen uitsluiting dus van Chineezen, maar hen tot zich getrokken, mits men hun belette om grondeigenaars te worden. Het huidige peil van den inlander maakt den wensch naar dadelijke onafhankelijkheid, verklaart mij een der heeren, drager van een Parijschen doctoralen graad, schrijver, wetenschappelijk

onderzoeker, vriend en bewonderaar van den Nederlandschen talenheld Kern, eenvoudig belachelijk. Het voorbeeld van Cuba's vrijlating doet niets ter zake af, omdat daar geen enkele inlander meer gevonden wordt en de bevolking er veel hooger staat. Dat drie vierden van de volksvertegenwoordiging hier wordt gevormd door de partij die de onmiddellijke onafhankelijkheid eischt, de imediatistas of wel nacionalistas, terwijl de ondersteuners van het Amerikaansche bewind slechts een vijfde uitmaken, is volgens hem een bewijs temeer van de algeheele onrijpheid der kiezers. En vraag ik den heeren ten slotte naar de reden, die volgens hun meening de Amerikaansche regeering zich hier deed vestigen, dan antwoordt men mij glimlachend: „les Américains sont venus pour nous mon-„trer la voie à une vie comfortable et les Espagnols celle „qui mène au ciel."

HOOFDSTUK II.

SIAM.

II. SIAM.

Het was September 1908. Door onderlinge afspraak beperkte zich de reisgelegenheid van Singapoer naar Siam's hoofdstad, Bangkok, tot één enkele passagierslijn, de Noord-Duitsche Lloyd. De „Siam Steam Navigation Company" toch, een dochter der „Danish East Asiatic Company", die in 1910 een tweewekelijkschen dienst tusschen die beide plaatsen en de grootste andere havens van Siam met zes stoomschepen heeft ingesteld, bestond nog niet. En ook de geregelde vaart van de Nederlandsche Paketvaart-Maatschappij tusschen Java en Siam lag nog in het verschiet; zij begon in Juni 1911.

Ofschoon slechts 1400 ton metende, was het scheepje „Deli", dat met één enkel zusterschip dezen dienst van den Noord-Duitschen Lloyd onderhield en ons thans voerde, tot een zeer geriefelijk vaartuig voor reizigers ingericht. Zoowel de eerste-klasse hutten, vooruitgebouwd, als de aan den achterkant eraan grenzende kajuit, kwamen met deuren en vensters uit op een gang langs zee, frisch en vroolijk; doch de campagne bevond zich boven en de reiziger miste dus de wandeling gelijkvloersch over het heele schip die medewerkt om zijn verblijf op de Nederlandsche Paketvaart-booten behaaglijk te maken. De Noord-

Duitsche Lloyd heeft zich onweerspreekbaar opgewerkt tot een eerste plaats, onder de vaste lijnen op en in Azië en menigeen acht haar zelfs de beste. Zij heeft echter de schaduwzijde van een overdreven fooienstelsel, een gevolg der te geringe bezoldiging welke ver bij die op Nederlandsche schepen achterstaat; reeds gedurende de reis dient het op tal van schepelingen toegepast en verzwaart ten slotte de kosten aanzienlijk.

De helft van het aantal hutten wordt ingenomen door leden van het koninklijke Siameesche huis, terugkeerend van een reis door Java, dat zoowel den koning als zijn maagschap bekoort en telkens tot zich trekt. Het hoofd van het gezelschap, Prins Bhanurangsi, een volle broeder des konings en als zoodanig Koninklijke Hoogheid, is minister van oorlog en bedient zich van de Engelsche taal. Dan volgt in rang de ongeveer 23-jarige tweede echte zoon van Zijne Majesteit, Paribatra, die kapitein à la suite was bij het Duitsche leger, zeer goed Duitsch spreekt en thans aan het hoofd staat van de vloot. Vijf andere prinsen dragen, als kinderen des konings bij tijdelijke echtgenooten, bloot den titel van Hoogheid; een Europeesche taal zijn zij niet machtig. Het gezelschap toont zich waardig, zacht, beminnelijk en keurig van vormen. [1])

Drie dagen varen wij, van Singapoer af; en dan verraadt de bruine zandkleur van het water de nadering van Siam. Een Siameesch lichtschip doemt op, nog een, en spoedig dwingt een sterke baar, de richel waarmede ook de Menam zich tracht te verdedigen door haar zand te laten vallen daar waar zij op de zee stoot en dus haar laatste vaart

[1]) De jeugdige vlootvoogd waarschuwt mij nadrukkelijk voor het boek over zijn land door von Hesse Wartegg, daar dit zonder kennis van zaken geschreven is en overloopt van fouten; daarentegen roemt hij het werk van den bekenden Ad. Bastian *Die Geschichte der Indochinesen*, Leipzig 1866.

verliest, zelfs kleine schepen als het onze om te wachten tot hoog water. Een torpedo-jager, pas in Japan gebouwd, de Siameesche effen roode vlag met den witten olifant voerend, haalt de prinsen af, die zich thans in witte Europeesche krijgsdracht hebben gestoken of in vaderlandsche kleedij, bestaande uit de witte kiel der Europeanen, lage schoenen, witte kousen en daarboven de panoeng, de korte broek die men zich telkens vormt door een langen lap van kleurige effen zijde in de breedte om het middel te knoopen, zoo, dat de knoop van voren komt, dan de lap tusschen de beenen en vervolgens onder den knoop door te trekken en hem eindelijk aan de achterzijde vast te steken. Eens de baar over, bereiken wij de monding eerst na een uur stoomens. De rivier, in den aanvang zeer breed, versmalt zich spoedig, draagt duizenden afdrijvende plantjes gelijk de rivier van Palembang en biedt ook overigens hetzelfde beeld van een alluvialen stroom met zeer vlakke, slechts even boven het water zich verheffende oevers, bezet met palmen en nette palenhuisjes. Bij het stadje Paknam, rechts, even voorbij de monding, verrijst uit het water een kleine tempel, een laag wit gebouw met een dakvorm zooals alleen Siam of voorheen daaraan behoord hebbende streken te zien geven en welke eenigszins herinnert aan de Padangsche Bovenlanden. Het dak heeft namelijk den vorm van een driehoekige, half ineen geschoven zaktelescoop, met dit onderscheid dat het grootste stuk zich niet aan het einde maar in het midden bevindt. Naast dit gebouw staat, hoog erbovenuit stekend, een reusachtige witte handschel, overbekend aan den reiziger door Burma, maar slanker, de stoepa, Boeda ter eere. Aan de overzijde begint de onafzienbare reeks van rijstvelden, die geheel Siam bedekken voor zoover het bevloeid is en die met de djatti-bosschen den rijkdom en den uitvoer van het rijk voortbrengen. Dan vertoonen zich in de

verte de toppen van schoorsteenen, rijstpelmolens verradend, meerendeels het eigendom van Chineezen. Tal van kreeken, getrouw aan het delta-karakter van het landschap, openen zich aan beide zijden en voeren een menigte schuiten naar den stroom, die begint te wemelen van drijvende woningen en vaartuigen, ook stoomers, meest onder Duitsche vlag sedert de genoemde Lloyd de Britsche booten in deze vaart heeft opgekocht. Niets dan dit drukke vertier doet de nadering eener groote stad vermoeden, totdat wij plotseling landen aan een kade en daar vastmeeren; wij zijn te **Bangkok**.

Het eenig bruikbare logement, het hotel Oriental, wordt gehouden door een Levantijnsche, die, getrouw aan haar landaard, weder verbaast door haar talenkennis, zich ook eenigermate tot het Hollandsch uitstrekkend. Ofschoon twaalf tikals, d. i. *f* 10.80 per dag, voor verblijf en voeding moet worden betaald, dus dubbel zooveel als gemeenlijk in Nederlandsch-Indische logementen, is alleen het voedsel eenigermate bevredigend, en te dankbaarder neem ik dus mijn intrek bij onzen landgenoot J. Homan van der Heide en zijn gade, die, ofschoon volslagen onbekend met mij, dadelijk huis en hart openen terwille van den gezamenlijken landaard. De koning heeft, tengevolge van wat hij in Nederlandsch-Indië gezien had, eenige jaren geleden de regeering aldaar aangezocht hem ingenieurs te leenen om in zijn land hun kennis van bevloeïingswerken toe te passen, aangezien dit veel en veel meer rijst, het eenige belangrijke voortbrengsel van den landbouw, zal kunnen opleveren, indien het deltawater van plaatsen, waar het den landbouw belet, wordt gevoerd daarheen waar het daarvoor ontbreekt. Dientengevolge is onder de leiding van genoemden ingenieur van den Nederlandsch-Indischen Waterstaat een bevloeïingsdepartement te Bangkok opgericht, aan hetwelk zeven

Nederlandsche ingenieurs zijn verbonden. Dit heeft een groot plan ontworpen waarmede de koning en zijn regeering grootelijks ingenomen zijn en dat geleidelijk wordt uitgevoerd; reeds zijn veel sluizen, bruggen en graafwerken, de laatste met Nederlandsche baggermolens, door die ingenieurs tot stand gekomen en hebben zij Siameezen tot goede helpers opgeleid.

Andere Nederlanders herbergt Siam op dit oogenblik niet behalve den gezant, tevens consul-generaal, de heer F. J. Domela Nieuwenhuis en zijn gade. Wel bezit het half Nederlandsche, half Zwitsersche handelshuis Diethelm & Co., zuster van de firma Hooglandt & Co. te Singapoer, ook hier een kantoor, doch Nederlanders zijn daaraan voor het oogenblik niet verbonden.

De koningin der Nederlanden heeft hier echter een paar duizend onderdanen stammend uit Insulinde, grootendeels Javanen, Maleiers, bewoners van het eiland Bawean en een tachtigtal Chineezen. De Nederlandsche vertegenwoordiging vindt in hen haar voornaamste reden en werkzaamheid, temeer aangezien van oudsher de onderdanen van Christelijke staten hier worden berecht door hun consuls. Jarenlang heeft de vraag, tot welke personen de Nederlandsche consulaire bescherming en rechtspraak zich hier mochten en moesten uitstrekken, een punt van geschil uitgemaakt tusschen de Siameesche regeering en de Nederlandsche vertegenwoordigers, doordat de Belg Rolin Jacquemyns, vroeger minister van justitie in zijn land en later door den Siameeschen vorst in dienst genomen als raadgever tegenover het buitenland, ontdekt had, dat door een verzuim in de Nederlandsche wetgeving de Aziatische landzaten van Nederlandsch-Indië volgens die wetgeving vreemdelingen waren, waartegen van Nederlandsche zijde werd aangevoerd dat dit een binnenlandsche aangelegenheid vormde en Nederland zich niet gerechtigd achtte zijn beschermende hand

terug te trekken van zijn eigen inlanders en van de in Insulinde geboren en getogen Chineezen. Al die Aziaten toch bleken op de bescherming van Nederland den grootsten prijs te stellen, omdat zij hen onthief van zware belastingen, den Siamees opgelegd, en omdat de Siameesche rechtspraak al te zeer te wenschen overliet. Tenslotte is een oplossing gevonden een goed tiental jaren geleden, ten tijde dat de heer Van Delden hier consul-generaal was, volgens welke de in Siam geboren kinderen van Nederlandsche Aziaten Siameesche onderdanen worden, terwijl deze zelven alleen de Nederlandsche bescherming blijven genieten indien zij jaarlijks een pas nemen voor *f* 3.50 en kunnen bewijzen inderdaad Nederlandsche Aziaten te zijn. Deze regeling is willekeurig, steunt op geen Nederlandsche wet en is dan ook door de vaderlandsche regeering niet bekrachtigd. Bij gebrek aan beter is zij echter in uitvoering gekomen en gebleven. In 1910 heeft de Nederlandsche wetgever deze aangelegenheid geregeld door de inlanders en de Vreemde Oosterlingen die in Insulinde inheemsch zijn te verklaren, niet tot Nederlanders en niet langer tot vreemdelingen, maar tot Nederlandsche onderdanen. Willen zij de aan die hoedanigheid verbonden rechten behouden bij een verblijf buiten de Nederlandsche koloniën, dan eischt de wet thans van hen aanmelding bij den Nederlandschen consul binnen drie maanden na aankomst en herhaling dezer aanmelding telken jare, in de eerste drie maanden des jaars. Aangezien zij werkzaam zijn tot ver in het binnenland van Siam, maakt deze eisch het behoud dier rechten moeilijk en veelal onmogelijk. Voorts verliezen volgens die wet zij, die buiten Nederlandsch-Indië geboren zijn de hoedanigheid van Nederlandsch onderdaan, wanneer zij zich niet voor hun achttiende jaar op Nederlandsch grondgebied vestigen. Ook deze bepaling zal het aantal onderdanen van de koningin der Nederlanden in Siam

gelijk in andere vreemde landen aanzienlijk doen slinken.

Deze wet komt een groot eind tegemoet aan een vurigen wensch van den Siameeschen vorst, zonder dat eenige tegendienst van hem bedongen is geworden. Van het tegenovergestelde hebben Frankrijk en Engeland het voorbeeld gegeven. Gebruik makende van den sterken aandrang der Siameesche regeering tot vermindering en ten slotte opheffing van de consulaire rechtspraak, heeft de Engelsche regeering eerst, in ruil tegen opheffing daarvan voor Britsche gekleurden in het binnenland, waar toch reeds, wegens den verren afstand, de bescherming voor haar beschermelingen van weinig waarde was, de concessie verkregen van uitgestrekte, hoogst waardevolle djatti- of teak-bosschen. Later heeft Engeland zijn rechtspraak over zijn Aziaten ook in Beneden-Siam prijsgegeven, maar het heft feitelijk in handen gehouden door de aanwezigheid bij die rechtspraak te eischen van een Engelsch ambtenaar en zich toch als schadeloosstelling bedongen den afstand van notabene verscheidene Siameesche provinciën op Malakka, grenzende aan de vroeger aan Siam reeds ontnomene, zoodat dit schiereiland sedert 1909 bijna geheel Britsch is geworden. Frankrijk heeft bij zijn verdrag met Siam van 23 Maart 1907 de exterritorialiteit prijs gegeven voor zijn „Aziatische onderdanen en beschermelingen" en de consulaire rechtspraak slechts voor de Fransche burgers behouden, maar daarvoor vergoeding gekregen in den vorm van den afstand van drie belangrijke gewesten, naast Cambodja gelegen, nl. Battambang, Siem Réap en Sisophon. Zelfs het onmachtige Portugal heeft zich indertijd evenals Engeland den kosteloozen eigendom weten te doen afstaan van een uitgestrekt erf, en ook het fraaie consulaats- of gezantschapsgebouw erop is een geschenk van Siam.

Nederland daarentegen is in 1909 in Siam achteruit gedrongen. Engeland toch heeft geëischt, dat de Siameesche

regeering al haar beschikbare fondsen zal besteden, en buitendien vier millioen pond zal leenen van de zoogenaamde Gefedereerde Maleische Staten, voor den bouw van een spoorweg van Bangkok naar het zuiden, waar hij moet aansluiten aan de lijn door het schiereiland Malakka naar Singapoer, welke Engeland, dank zij de overschotten, door de uitvoerrechten op tin in de schatkist dezer Maleische Staten gestort, ten deele reeds gebouwd heeft en thans voltooit. Ten gevolge van dien eisch en tegen zijn zin heeft de koning toen den heer Homan van der Heide, welke zeer bekwame man bij hem en zijn regeering in hoog aanzien stond, en evenzeer eenige der Nederlandsche ingenieurs op diens voorstel moeten laten gaan, omdat er voor diens plannen geen geld was. Niet ten onrechte noemde een Siameesch gouverneur de Franschen voor Siam de cholera en de Engelschen de tering [1]. En dat de koning tot de verminking van zijn bevloeiïngsdepartement niet werd gebracht door gebrek aan waardeering hetzij voor de leiders daarvan of voor de Nederlanders in het algemeen, dat bleek duidelijk bij en uit de ontvangst die schrijver dezes in zijn land mocht genieten.

In het begin der zestiende eeuw heerschte Siam nog over verreweg het grootste stuk van het schiereiland Malakka. Toen bijv. de stad van dien naam, die anderhalve eeuw lang Nederlandsch bezit zou zijn, door Albuquerque in 1511 veroverd werd, stond zij onder een vorst die van Siam afhankelijk was en zich tegen dezen had verzet. Siam bedankte Portugal maar kreeg zijn bezit niet terug, eerste verlies aan Europa [2]. Ook Pinang en het aan den vasten wal daartegenover gelegen stuk, die

---

[1]) Zie het belangrijke opstel over Siam van Mr. J. A. N. Patijn, die aldaar een jaar lang als een der rechtsgeleerde raadgevers heeft vertoefd, in *Elsevier's Maandschrift* van 1902.

[2]) Dr. A. Bastian, *Geschichte der Indochinesen*, blz. 366—7.

door Engeland zonder strijd werden bezet, het eerste in 1786, het tweede in 1800, behoorden tot die tijdstippen tot het Siameesche gebied [1]). Langzamerhand heeft Siam het meerendeel zijner provinciën op het schiereiland aan Engeland moeten afstaan; zij worden grootendeels niet door Siameezen bewoond doch door Maleiers, onder eigen sultans. Zijn oostelijke provinciën heeft Siam gaandeweg aan Fransch Indo-China zien verloren gaan, zooals in het volgende hoofdstuk nader zal worden uiteengezet. Thans wordt dientengevolge het rijk in hoofdzaak gevormd door het stroomgebied van de Menam of „moeder van het water," beslaat het een 600.000 tal vierkante kilometers, dus ongeveer vijfmaal het oppervlak van Java, en herbergt het een ongeteld, op 6½ millioen geschat aantal inwoners, onder welke een driehonderdtal Engelschen, ongeveer tweehonderd vijftig Franschen en een paar honderd Duitschers [2]). Het meerendeel dezer vreemdelingen bevindt zich in 's lands dienst.

Toen de koning besloten was, zich spiegelend aan Japan, zijn onafhankelijkheid tegenover Europa te vrijwaren door invoering van westersche instellingen, heeft hij de blanken, die hij daartoe tegen hooge bezoldiging tot zijn dienst riep, gekozen uit verschillende landaarden, waardoor naijver zou worden vermeden en gehoopt mocht worden op den steun van hun regeeringen. Elk dezer volken kreeg zijn tak van staatsdienst te behartigen; de Engelschen, die op het leeuwendeel der ambten de hand legden, de invoerrechten, het boschwezen en de schatkist; Duitschland het spoorwegwezen en de posterijen; Italianen de openbare werken; als raadgevers bij de rechtszittingen zijn in hoofdzaak Franschen en Engelschen aangesteld,

---

[1]) *Journal of an Embassy to the courts of Siam and Cochinchina*, by John Crawfurd, London 1830 I, blz. 29, 30 en 245.

[2]) *Almanach de Gotha* 1911, blz. 1137.

terwijl de vloot een begin van ontwikkeling kreeg en een veldwacht wordt opgericht, beide onder de leiding van Denen. Deze zijn het land binnengevoerd door hun landgenoot Richelieu, een merkwaardig en handig man, oud scheepskapitein, over wien in Siam verschillend wordt gesproken en geoordeeld, volgens sommigen een avonturier die zijn doorluchten naam zonder recht voerde en eigenlijk Richet heette, terwijl de koning mij verhaalde dat Richelieu door diens vorst aan hemzelf aanbevolen werd, goede diensten heeft bewezen, aan het hoofd der vloot is gesteld en na terugkomst in Denemarken tot Deensch kamerheer benoemd is geworden. In het land gekomen een kwart eeuw geleden, in den morgen van de ontwikkeling der Siameesche instellingen in westerschen geest, heeft hij een nieuw bewijs geleverd hoe nuttig een enkel vaderlander, in den vreemde gevestigd, daar voor zijn stamland kan zijn. Want behalve de genoemde takken van staatsdienst is ook de grootste winkel van Bangkok Deensch, verbindt, zooals gezegd, een Deensche stoombootmaatschappij de Siameesche havens onderling en met Kopenhagen en behoort de tram in de hoofdstad, een uiterst voordeelige onderneming, aan Denen. Dit alles is bereikt zonder dat Denemarken hier door gezant of consul vertegenwoordigd werd; de Russische minister neemt de Deensche belangen waar en beide vlaggen wisselen elkaar aan zijn woning dagelijks af. De Belgen hebben een aantal plaatsen bezet ten tijde dat hun genoemde landgenoot Rolin Jacquemyns 's konings „algemeene raadgever" was; grootendeels zijn zij weder verdwenen, nadat hij was afgetreden en zijn staatkunde van verzet tegen de Fransche eischen schipbreuk geleden had. Een Amerikaansche beroemdheid in het volkenrecht, de heer Strobell, oud-gezant en oud-hoogleeraar, volgde hem op, na wiens dood opnieuw een Amerikaan, prof. Jens I. Westengard, werd benoemd;

Z. M. Chulalongkorn, Koning van Siam. Blz. 126.

Bangkok. Klong Taphan Han. Blz. 105.

hun raad heeft geleid tot stilling van den landhonger van Frankrijk en Engeland, waarmede, verzekert het diplomatendom te Bangkok, thans Siam's onafhankelijkheid op hechten grondslag is geplaatst. Evenals indertijd in de Zuid-Afrikaansche Republiek bevoordeelen al deze ambtenaren zooveel mogelijk hun eigen vaderland met bestellingen en de vergeving van ambten, zoodat Nederland door de opheffing van de eenige aan zijn zonen toevertrouwde taak ook in dit opzicht verlies lijdt. Aan den opbouw des lands nemen de Portugeezen geen deel, doch talrijk zijn zij wel, een drieduizendtal [1]), uitsluitend gekleurde nakomelingen der oude kolonisten over wie straks zal worden gesproken. Zij zijn Christenen gebleven.

Onder al deze vreemdelingen zijn de Chineezen niet meegerekend, want zij worden beschouwd als Siameesche onderdanen, voor zoover zij niet onder de bescherming staan van Europeesche mogendheden. Gezamenlijk maken zij, naar men mij verzekerde, wel de helft der bevolking van Bangkok uit. Zóó lang reeds bewonen zij het land, dat haast geen Siamees gevonden wordt zonder Chineesch bloed en zelfs de koning is daarvan niet vrij; China beweert trouwens, dat Siam een deel vormt van het Hemelsche Rijk. Terwijl de inlanders zich bijna allen aan den landbouw wijden, hebben de Chineezen den handel grootendeels veroverd en oefenen zij ook ambachten op groote schaal uit. De wijk te Bangkok, in welke zij zich het talrijkst hebben vereenigd, Sampeng geheeten, in hoofdzaak een eindelooze, zeer nauwe en overdekte straat die zich onmerkbaar op volgebouwde bruggen voortzet over de kanalen, zoogenaamde klongs, heen als te Florence en die van de zelfde grootscheepsche onzindelijkheid getuigt als de Chineesche buurten overal ter wereld waar de overheid niet

---

[1]) Brockhaus 1910.

ingrijpt, bevat naast winkel aan winkel een aantal speelhuizen, in Siam onveranderlijk door Chineezen gehouden. Overdag is er geen sterveling te bekennen dan de eigenaar met zijn eenige centimeters lange nagels, teeken als op Bali van aristocratische onthouding van handenarbeid. Van middernacht af daarentegen krioelt het er van Siameezen onder wie speelzucht een algemeen vaderlandsch gebrek is en van Aziaten uit de omliggende landen, Burmeezen, inlanders van het thans tot Burma behoorende oude rijk van Pegu, bekend reeds uit de berichten van de dienaren der Vereenigde Oost-Indische Compagnie, Cambodjanen, Siameezen uit Laos, daar gewoonlijk Thaï genoemd, Maleiers en tenslotte Chineezen. Het spel is een soort van lotto, waarbij gezet wordt op de letters van het Siameesche alphabet; de Siameezen schrijven namelijk niet zooals de Chineezen, Japanneezen enz. in teekens welke een geheel woord of denkbeeld aanduiden, doch in letters, gelijk reeds de 17e eeuwsche Nederlandsche „oppercoopman" Jeremias van Vliet berichtte [1]), en die lettersoort is alleen aan hen eigen. Dit spel heeft zulk een uitbreiding gekregen, dat de meeste kwartjes-vormige muntstukken in omloop een rechthoek vormen, omgebogen door de spelers of de speelbazen teneinde hen gemakkelijker op de speeltafel met de hark te kunnen verplaatsen.

De staat trekt groote inkomsten uit deze speelhuizen. De koning zeide mij, de laatste liever te willen afschaffen, maar de inkomsten niet te kunnen missen, zoolang de verdragen met Europa zijn inkomende rechten blijven beperken tot drie ten honderd van de waarde, een inderdaad zeer laag cijfer.

Van al deze ingezetenen onderscheiden zich de Siameezen door de alleen aan hen eigen panoeng, de tot een broek om het onderlijf geslagen slendang, die in den aanvang

[1]) In zijn te Leiden in 1692 verschenen *Naukeurige beschryvinge van het koningryck Siam.*

van dit hoofdstuk is beschreven. Zelfs de koningin vertoont zich veelal in dit kleedingsstuk. Daarboven draagt de vrouw uit den hoogeren stand een witte, vaak Europeesche bloeze. Sedert het bezoek eener Duitsche prinses aangekondigd werd, moeten ook alle vrouwen uit de lagere klasse, tenminste in de stad, zich het bovenlijf eenigermate bedekken en slaan daar zorgeloos een korten lossen doek omheen die schouders en armen onbedekt laat, gelijk voordien alleen door de Bangkoksche jonge meisjes geschiedde [1]. Beide seksen knippen het dichte harde hoofdhaar kort af, zoodat het recht overeind staat. En daar ook de weinige kleeding voor man en vrouw ongeveer dezelfde is, baardgroei ook hier zich slechts karig vertoont en de mannen een zachte gelaatsuitdrukking hebben, bespeurt de nieuw gekomene niet altijd dadelijk het geslacht der voorbijgangers. Het is een klein, niet mooi slag menschen, vriendelijk, vroolijk en zacht, eruit ziende als Maleiers met een weinig Chineesch bloed, de jukbeenderen minder uitstekend dan bij de Chineezen, donkerder van gelaatskleur, de oogen niet gespleten en in het algemeen goed doorvoed. Zwaarlijvigen, in het Nederlandsche Indië, het Britsche en ook in andere streken van Azië zeldzaam onder gewone inlanders, ziet men hier telkens; wel doodt de Siamees niet, tenzij Europeesch opgevoed, want hij is Boedist, doch hij nuttigt als hij kan het vleesch van dieren die door anderen zijn gedood of die gestorven zijn. Kleine kinderen dragen het haar in een knopje boven den schedel saamgebonden, totdat dit tusschen den 9- en 12-jarigen leeftijd, als de rijpheid is ingetreden, wordt doorgesneden, een met den godsdienst verband houdende gebeurtenis, die met plech-

---

[1]) *Aanteekeningen, gehouden op een zending naar Siam* door Mr. A. Loudon, algemeen-secretaris van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, opgenomen in het *Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde* van het Bataviaasch Genootschap, 1862, blz. 413.

tigheid wordt gevierd. Siri-kauwen heerscht ook hier algemeen en bederft het uiterlijk der talrijke liefelijke en zelfs schoone vrouwen, doordat het spoedig de lippen doet uitpuilen, terwijl daarenboven het zwartlakken der tanden ook hier onder de vrouwenwereld op groote schaal plaats vindt.

De meeste inlandsche woningen staan, uit bamboe gevlochten en op palen, aan de klongs, die in zoo grooten getale sommige stadsdeelen doorsnijden, dat zij er een tweede Palembang of Venetië van maken. De voorzijde der huisjes keert zich naar den waterkant en daar heerscht een vertier als in de Londensche city, met honderdduizenden vaartuigen, alle bij de regeering ingeschreven omdat er belasting voor betaald moet worden. Geen ingezetene van Bangkok zonder een of meer eigen booten. Velen ook wonen daarin het geheele jaar of in drijvende huizen van hout; wijlen de Nederlandsche consul-generaal Keun bijvoorbeeld, had in de negentiger jaren woning en consulaat in zulk een boothuis gevestigd.

Het oude gedeelte der stad is omringd door een hoogen witten muur, met kanteelen in den vorm van een even boven den steel afgeknipt lotosblad, een in Siam en ook in andere zuidelijk-Boedistische landen telkens voorkomend figuur dat zich evenzeer vertoont aan statiegewaden en in afzonderlijke, overeindstaande en beschreven gedenksteenen, de „stele's" der oude Grieken. Hier en daar heeft de koning dien muur doen wegbreken, hetzij terwille van de besproken tram, welker uiterst eenvoudige wagentjes zich kenmerken door een verplaatsbaar hek, hen al naar de behoefte in twee afdeelingen splitsend, en sterk door de inlanders worden gebruikt, hetzij om ruimer toegang te geven tot de nieuwe wijken, die naar Europeeschen trant zijn aangelegd. Daar heeft men het water grootendeels teruggedrongen, uitmun-

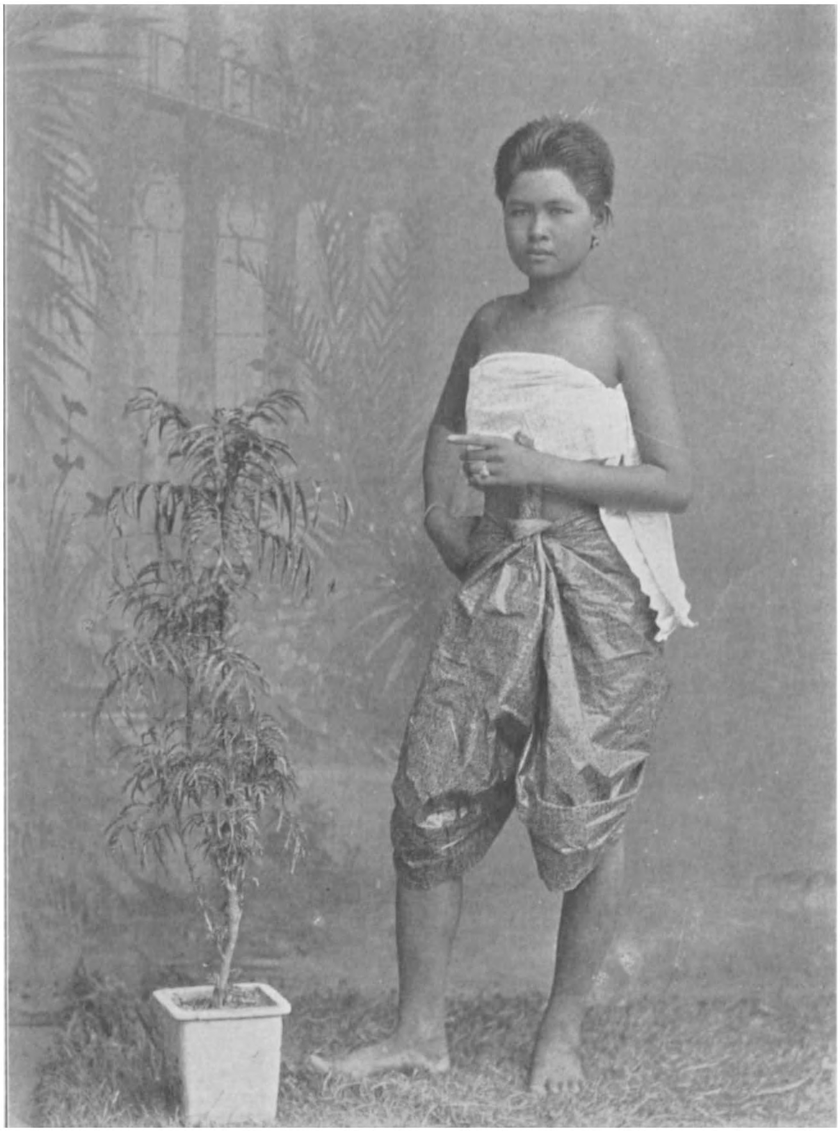

Siameesche in gewone stadsdracht. Blz. 107.

tende, harde wegen aangelegd en vormt steen de bouwstof; inlanders en blanken wonen er dooreen. Het Britsche gezantschapsgebouw staat er te midden van een grooten tuin en daarvoor, aan de straatzijde, een standbeeld van Koningin Victoria, door de Engelschen opgericht, wel juist nog op den grond van het gezantschap, doch met het tuinhek erachter inplaats van er voor, opdat de voorbijganger het beschouwe als te behooren tot de stad en dus als hulde van Siam aan Groot-Brittannië. Inderdaad geeft de gedwongen afstand van half Siam aan de Britsche kroon, evenals de gedwongen staking, midden in het werk, van de bevloeiïngswerkzaamheden terwille van louter Britsche spoorwegbelangen, alle aanleiding tot een dergelijke hulde! Nederland bezit hier geen eigen huisvesting. Turijnen hebben een paar indrukwekkende en werkelijk fraaie bruggen gebouwd, bekleed met marmer en brons, die in het klein de Pont Alexandre III te Parijs in de gedachten oproepen. Groote statige Europeesche paleizen van twee verdiepingen herbergen de departementen van algemeen bestuur en het garnizoen, dat men dagelijks ziet exerceeren, Europeesch gekleed, de kuiten bloot, goed gedrild door Siameesche officieren. De laatste zijn opgeleid in de legers van Denemarken, Duitschland of Rusland en in de laatste jaren heeft de koning den algemeenen weerplicht en een driejarigen dienst ingevoerd.

Een sterk inheemsch, alleen in Siameesche landen te vinden karakter daarentegen dragen de „wat's," de groepen van godsdienstige gebouwen, waarvan de toppen in een aantal buurten boven de woningen uitsteken en die tot de grootste merkwaardigheden des lands behooren. In groote trekken komen zij onderling overeen.

Gaat men de „wat" des konings binnen, die naast zijn stadspaleis gelegen is, Wat Prah Keo, dan bevindt men zich in een met effen tegels geplaveiden tuin waarin

echter boomen niet ontbreken en die hier en daar opgehoogd is tot terrassen, aan de boven- en zijkanten geheel bedekt met tegels van glanzend en bont Chineesch aardewerk. Groote bronzen en porseleinen dieren van phantastischen vorm, leeuwen voorstellende, zijn van gelijken of Burmaanschen oorsprong, en Chineesch zijn ook de potten in alle grootten die heesters bevatten en de opengewerkte hekken van meest groen of wit aardewerk. Alle gebouwen bestaan uit hout, sterk en kunstig gebeeldhouwd, verguld op donkerrooden grond en hier en daar bezet met bloemen, figuren en dieren van Chineesch porselein in allerlei kleuren. Van boven eindigen zij hetzij in een suikerbroodvormig torentje, hetzij in een spits die in Siameesche landen de plaats vervult van de kroon. Die spits bedekt het Siameesche wapen, kenmerkt op het tooneel de leden van het vorstelijke huis, verheft zich bij openbare gebouwen vaak boven de vensters en boven de poorten en verbeeldt het bovenste deel der stoepa's of dagoba's welke het zuidelijk Boedisme overal vergezellen, de handschelvormige gebouwen van alle grootten, van een paar meters hoogte tot honderden voeten, in welker midden een overblijfsel van Boeda, een nabootsing daarvan dan wel de asch van een vroom of aanzienlijk Boedist verborgen is. De daken vormen soms een kruis, dragen altijd den beschreven vorm van een driehoekigen telescoop en zijn meest bekleed met glinsterende tegels van effen groen, omgeven met een rand van geel of oranje, de heilige, ook door de priesters en monniken gedragen kleuren van den Boedist. Zij eindigen aan de bovenhoeken in den ietwat gekrulden staart van den slang, de naga, „koning der slangen" volgens den mij begeleidenden kamerheer-ceremoniemeester. Deze staart is mede een heilige figuur van Siameesche landen gelijk het kruis bij de Christenheid, doordat de slang ook in

het vervormde Boedisme een rol speelt zoo goed als in het Oude Testament, als in den godsdienst der oude Mexicanen en als in andere. Verspreid over den tuin of als wachters bij de deuren, dan wel tegen de gemetselde groote waterbekkens aan, staan een aantal beelden, sommige naar Chineesche voorbeelden en phantastische wezens voorstellend, andere trachtende Europeanen na te bootsen op kinderlijke, lachwekkende wijze. Daar ziet men bijvoorbeeld een kortbeenig Engelsch soldaat, geflankeerd door vriend Ganesja, hier Ganes genoemd, het dikbuikige kind met den olifantskop dat zulk een belangrijke plaats bekleedt in het Hindoeïsme en geboren is uit Visjnoe's echtgenoote Párwadi. Gelijk toch het Oude Testament zijn plaats heeft in den Christelijken bijbel ziet ook het tamelijk zuiver Boedistische Siam het Hindoeïsme niet geheel over het hoofd. De koning onderhoudt bijv. nog steeds eenige Brahmaansche priesters; en zelfs de naam van de oude hoofdstad, Ajudia, is die in het Sanskrit van het koninkrijk van den Hindoe-god en -held Rama [1]). Ook Hanuman, die soms groene aap uit het Ramajana-verhaal, heeft hier zijn standbeelden, en zijn krijgstochten ziet men telkens op de muren geschilderd; Siam's oude letterkunde toch is grootendeels ontleend aan die van Voor-Indië en Ceylon en ook bij haar treedt de Ramajana op den voorgrond. Een der gebouwen nu, de boekerij, bevat honderden, meest fraai verluchte handschriften op aaneengeregen reepen palmbladeren of wel op Chineesch papier, als een harmonica saamgevouwen. De beide buitenste bladen, den band vormend, bestaan uit besneden ivoor of donker hout dat met parelmoer is ingelegd, een Chineesche versieringswijs, waarin de Annamieten thans het fraaiste en kunstigste werk leveren en die hier vroeger veel

[1]) *Journal of an Embassy to the courts of Siam and Cochinchina,* by John Crawfurd, London 1830, II, blz. 139.

werd toegepast doch tegenwoordig slechts zelden en onbeholpen wordt gevolgd. Ook de boekenkasten, steeds midden in het vertrek staande, geheel vierkant van oppervlak, de wanden van den grond af iets naar elkander toe loopend, heeft men op gelijke wijs versierd of wel zwart gelakt met gouden beschildering. De deuren in Wat Prah Keo en andere wats versmallen zich evenzeer eenigszins naar boven, zooals in het oude Egypte, daardoor een stevigen indruk gevend. Het middelste gebouw is de eigenlijke kerk. Twee oude, geel-marmeren beelden uit Italië, een godin voorstellend en een ouden, lang gebaarden Mozes, bewaken daar den schoonen, hoogen, met goudglas versierden ingang. De liefelijke, vroolijke en tegelijk prachtige bekleeding van andere gebouwen met bloemen en figuren van aardewerk is voor deze ruimte niet ernstig genoeg geacht en men heeft er de hooge muren geheel beschilderd met tafereelen uit de Ramajana en uit de geschiedenis van Boeda. Achterin troont op een onmetelijk voetstuk, dat terrasgewijs oploopt en met verguldsel en stukjes glas is bedekt, heel in de hoogte een Boeda van jaspis, die schatten moet hebben gekost. Hij is omgeven door offers, zooals brandende reukstokjes, kaarsjes, de paarse, lelieachtige limphea, witte tuberozen en vooral de echte offerbloem, de roode lotos, groot als anderhalve sinaasappel; maar ook door oude gouden lijfsieraden, met edelsteenen bezet, een jak bezaaid met paarlen, robijnen en diamanten, een liggenden Boeda van bergkristal, duizenden andere beeldjes van den heilige in allerlei grootten en, o! heiligschennis, door een nieuwen nikkelen Duitschen scheerspiegel en Europeesche papieren bloemen onder een stolp. Geheel kaalgeschoren priesters, monniken en leerlingen in hun gele peplum, het evenbeeld hunner gelijken op Ceylon, in Burma en Cambodja, rooken sigaretten. Ook in Siam wijden zich de meeste jonge mannen gedurende

Bangkok. Een deel van Wat Pra Keo. Blz. 110.

twee, drie of vier jaren aan den godsdienst en leven zij dan met en als de priesters in kloosters, mogen zich slechts voeden met wat hun geschonken wordt, ontvangen onderricht en verstrekken dit op hun beurt aan de kinderen des lands. Een nabootsing van Angkor Wat in dezen tempel is het eenige wat Siam thans overblijft van dit wereldwonder, de tempelstad in bouwval die de koning in 1907 aan Cambodja heeft moeten teruggeven, die dus thans onder Frankrijk staat en aan welke het volgende hoofdstuk een beschrijving wijdt. De groote stoepa's van Burma en Ceylon zijn in Siam zeldzamer; Wat Prah Keo heeft er slechts een, geheel verguld. Daarentegen vloeien de wats over van kleine stoepa's, enkele menschenlengten hoog, die gewoonlijk en ook in dezen tempel wit bekalkt zijn. In Siam geeft men aan de stoepa's den naam pratsjadí's.

Een scherpe tegenstelling met de vroolijke pracht van dezen koningstempel vormt Wat Poh, een zeer oude, vervallen, deels ondergeloopen groep van tempelgebouwen in de binnenstad. Hier is mijn begeleider een Siameesche, inlands gekleede kleurling, Robert Hendriks geheeten, misschien een afstammeling van onze vaderen uit den tijd der vestiging in Siam van de Compagnie, die zooals verderop zal blijken reeds twee en een halve eeuw geleden behagen schepten in de dochteren dezes lands; de man beweert echter van een Schot af te stammen, evenals Afrikaners, een naam dragende als Swanepoel, Jacobs of een dergelijken, daarmede hun vurig begeerde afstamming van Hugenoten trachten te bewijzen! De wat wordt omgeven door een witten muur, die met een onafgebroken reeks van lotosbladvormige kanteelen is bezet en waar een loopgang tegenaan is gemetseld als in een fort. Naast de poorten der lage muurtjes, die de verschillende hoven en terrassen van elkander scheiden, waken reuzen, onder anderen Europeesche koopvaardijkapteins met ringbaarden en kachel-

pijpvormige hoeden, een glimlach op de lippen als wegens de verbastering die de Chineesche beeldhouwer hen heeft doen ondergaan. Langs dozijnen pratsjadi's, een tiental meters hoog, wit en slank, en niet minder Chineesche beëlden, een klein vijvertje vol lotos en een paar masten met te halver hoogte een steenen bak voor vuur, komen wij eerst aan eenige kunstmatige rotsjes zooals men in Chineesche tuinen telkens ziet en dan aan een van voren open gebouw, door hooge boomen overschaduwd, waar school gehouden wordt en Chineezen juist aan de knapen rijst, gepeperde groenten en zoete spijzen als in den Nederlandschen archipel venten. Gespeeld wordt met een strooien bal, die behendig met de zool van den voet achterwaarts omhoog wordt geworpen. Wadend door de overstrooming bereiken wij vervolgens een groot, vervallen gebouw, dat geheel ingenomen is door een liggenden reuzen-Boeda. Hij steunt het hoofd met rechter-arm en -hand en heeft een vriendelijke, ietwat schampere uitdrukking, de mondhoeken even opgewipt, de oogen als altijd half geloken. Het beeld, 50 meter lang, bevindt zich in verwaarloosden toestand; hier en daar vertoont zich nog het verguldsel, dat de zuidelijke Boedisten telkens en met zware kosten op de beelden van hun grooten voorganger aanbrengen, teneinde een credit van verdiensten bij hem te verkrijgen; jaarlijks voert het land voor niet minder dan gemiddeld $5^1/_2$ millioen gulden aan bladgoud daartoe in [1]). Een ander gebouw bevat een paar honderd, iets minder dan levensgroote Boeda's, alle verguld en naast elkander langs den wand opgesteld. Elk dezer beelden vertoont een ander gelaat, maar steeds spreekt dit van diep nadenken. Boeda's haar wordt altijd weergegeven als dat der negers in kooltjesvorm en verheft zich middenop den schedel; in Siam

---

[1]) *Handelsberichten* 1912, blz. 788.

stijgt het daar tot een spits, zooeven besproken, of wel een knop, herinnerend aan de hiervoren beschreven haardracht der kinderen. Die knop maakt mij den indruk van een vlam, voorkomende uit de hersens, de heilige gedachte. De overige bestanddeelen van Wat Poh behoeven geen beschrijving.

Tegenover het bevloeiïngsdepartement, aan de andere zijde van de Menam, verrijst Wat Tsjeng, de „tempel des lichts", bewaakt aan den ingang door twee reuzen, hooger dan deze laatste, een knuppel in de hand en geheel hetzelfde monstergelaat vertoonend als de tempelwachters op Bali; hier dekt hen de koninklijke kroon of liever spits. Weder aan de paden en tegen de muren tallooze beelden die soms Europeanen onhandig nabootsen, muurbekleedingen van Chineesche tegels in zachte bonte kleuren, beschilderingen aan de binnenzijden met oorlogstafereelen naar Chineeschen trant, een lange galerij vol Boeda's, gebeeldhouwde en vergulde deuren van groote pracht in lijsten met parelmoer. Aan weerszijden voor een ernstigen Boeda, hoog op zijn vergulden, met stukjes glas bezetten lotostroon, knielt een schijnbaar gouden aanbidder. Voor den hoofdtempel verrijst een kolossale toren van de suikerbroodvormige soort, praprang geheeten. Geheel bedekt is deze praprang met figuren, beelden en bloemen van Chineesch porselein, frisch en fraai; knielende mannetjes houden met de handen boven het hoofd een der verdiepingen op. Vanbuiten bevindt zich een trap, die zich in den toren voortzet tot men, heel boven, de stad voor zich heeft in al haar uitgestrektheid, maar grootendeels onder boomen verborgen.

Naast deze „wat" een andere, Wat Galea, welker hoofdtempel door zijn hoogte van overal zichtbaar is en geheel wordt ingenomen door een vergulden Boeda, gezeten op een kussen van opgestapelde lotos, hout; men heeft hem

een sjerp omgeslagen van gele, witte en oranje zijde. Aan de eene zijde van dit gebouw verrijst de boekerij, aan de andere het klooster der priesters.

Wat Radj Borphit onderscheidt zich door een gothischen en een baroc-koepel, elk een Boeda beschaduwend, en Wat Sutat door zijn porseleinen pagoda's van Chineeschen vorm en zijn gothieke zolderingen.

Nog meer tempelgroepen telt de stad. Het herstel en in orde houden van al die uitgestrekte tempelgebouwen weegt zwaar op de schatkist. Alle dragen zij een vriendelijk, opgewekt karakter overeenkomstig dat van het zuidelijke Boedisme, verschillen van den in Burma geijkten vorm der godsdienstgebouwen maar herinneren daaraan, terwijl zij zich scherp onderscheiden van die der Annamieten, Chineezen, Japanners en Koreanen, zoowel in hun uiterlijk als doordat alleen Boeda hier wordt vereerd.

Evenals de tempels draagt ook het tooneel een gedeeltelijk vreemd, gedeeltelijk inheemsch karakter. Behalve in den schouwburg van den kroonprins, die meestal Engelsche stukken doet opvoeren, worden steeds dezelfde oude tooneelspelen ten gehoore gebracht. In een houten zaaltje als in Europa, doch zoo eenvoudig mogelijk, de banken van hout, vol menschen trots het late avonduur, zie ik rechts op het tooneeltje het orkest, bestaande uit een trom en kafferpiano's, deels van hout en deels van metaal, herinnerend aan Javaansche gamelang's maar veel eenvoudiger. Drie mannen, een soort van clowns in gewone kleedij, de dagelijksche wereld voorstellend, begeleiden de spelers met blijkbaar grappige opmerkingen. Het stuk wordt uitsluitend door vrouwen opgevoerd, ofschoon zij ten deele prinsen voorstellen. Allen dragen de koninklijke spits, verguld op rooden grond en met zeer kleine stukjes mica bezet, terwijl de schouderbedekking opwipt als de daken, als een naga-staart. Het gelaat spierwit van de

poeder, de wenkbrauwen geschilderd, zeer fraai gekleed in glinsterende gouden weefsels, ook al met stukjes mica bezet, spreken zij zooveel mogelijk door den neus en gaan telkens over in een krijschend gezang. Ook haar bewegingen zijn zoo onnatuurlijk mogelijk; loodrecht op den arm draait de uitgestrekte hand, terwijl de voet als in Burma telkens een scherpen hoek vormt met het been. Ofschoon herhaaldelijk een gevecht wordt voorgesteld, lachen de speelstertjes voortdurend en het gaat vroolijk onder haar toe: het zuidelijke Boedisme kweekt opgeruimdheid.

Stortregen na afloop der voorstelling dwingt mijn begeleider, naï (d. i. heer) Tom, en mij te schuilen in een nieuwerwetsche Siameesche woning; vriendelijk en ongevraagd toont de bewoner mij haar. In het woonvertrek, dat naast het gangpad geheel is opgehoogd, slaapt gezamenlijk het gezin op een matje, allen onder hetzelfde muskieten-gordijn. Daarachter ligt het kookvertrek en boven bevinden zich nog twee kamertjes. Stoelen ontbreken, want de Chineezen zijn het eenige volk in Oost-Azië dat niet neerhurkt; en het huisraad beperkt zich tot etensgerei en enkele, voor ieder onontbeerlijke voorwerpen, ofschoon de bewoners tot den middenstand behooren. Aldus rijt zich huis aan huis, sommige dienend tot winkel, alle onder één gevel, een geheele straat lang. De lagere stand gebruikt slechts bamboe en palmblaren als bouwstof.

Zijn brood of liever zijn rijst verdient zich deze voor een deel in de houtzagerijen, eigendom van Britsche maatschappijen, die langs den hiervoren vermelden weg de concessies hebben verkregen van uitgestrekte djattibosschen ver in het binnenland. Het hout zinkt tenzij afgestorven, en daarom hakt men den bast even boven den wortel in een cirkel weg, waarop langzamerhand de dood intreedt. Eerst daarna wordt de boom omgehakt.

Dan slepen olifanten hem naar een kreek, men bestempelt hem met het teeken van den eigenaar en laat hem dan aan zijn lot over. Langzamerhand zakt hij dan naar de Menam af om, in het breede deel van den stroom gekomen, met andere tochtgenooten tot een vlot te worden saamgebonden en eerst zes jaren na de insnijding van den doodelijken ring Bangkok te bereiken. De regeering ontvangt als betaling van het hout slechts één tiende van den marktprijs te Bangkok, zoodat de maatschappijen zeer groote winsten maken; tegenwoordig deelen zij gemiddeld 25 % jaarlijks uit en vroeger bedroeg het dividend nog veel meer. Zij mogen de bosschen slechts uitdunnen, niet geheel wegkappen, doch behoeven niet bij te planten, daar deze zichzelven aanvullen. Kostbaar zijn alleen de bijkans onontbeerlijke olifanten, want de prijs daarvan bedraagt minstens 3000 gulden per stuk, en voorts de groote inrichtingen te of nabij Bangkok waar de stammen met stoom of electrische kracht worden gezaagd. Daartoe legt men hen op ijzeren planken die zich langzaam naar de sneldraaiende zaag bewegen. Juist had de laatste den vinger van een inlander afgesneden; en deze, door ons medelijdend aangesproken, gaf een noodlottig voorbeeld zijner onnoozelheid door ons te wijzen hoe zijn ongeluk geschied was en dit dus ten tweede male te ondergaan. De buitenkant vormt het beste deel der stammen en van binnen zijn zij veelal rot of hol. Het hout is uiterst hard en sterk, zoodat men er ook spoorwegwielen van maakt, niet echter uit één stuk doch door een aantal driehoeken spilsgewijze tot een massieve schijf saam te voegen. De besturen in Engeland achten voor hun blank personeel goede omgangsvormen van zoo overwegende waarde, dat zij alleen jongelieden in dienst nemen die een universitaire opleiding hebben genoten en dat zij naar vakkennis niet vragen. Ook op Java bezitten sommige dezer vennootschappen

soortgelijke ondernemingen en zij rouwen thans bij voorbaat over het vooruitzicht, in 1912 de concessies daartoe mogelijkerwijs niet te zullen zien vernieuwen en dus daar hun winsten aan de schatkist te zullen moeten afstaan.

De Europeesche fabriekswerktuigen, welke hier tal van inlanders een levensonderhoud doen vinden in houtzagerijen en rijstpelmolens en welke hun uit Europa zoowel kleeding als tal van andere benoodigdheden goedkooper verschaffen dan zij die kunnen vervaardigen, hebben ook hier een ongunstigen invloed geoefend op het inlandsche handwerk en evenzeer de toeneming van het stoomverkeer, dat den aanplant van rijst voor uitvoer voordeelig maakt zoodat de bevolking zich zooveel mogelijk daaraan wijdt. Dezen achteruitgang van het handwerk toont de vergelijking aan der verzameling van oude kunstnijverheid in het museum naast het koninklijke stadspaleis met wat thans in de winkeltjes aan inlandsch fabrikaat te koop wordt geboden. Dit beperkt zich in hoofdzaak tot houten kokers in allerlei afmetingen voor het bewaren der lijkasch, de deksel weder in den vorm der koninklijke spits; tot afbeeldingen van Boeda, evenzoo gekroond, de nagastaart aan alle lichaamshoeken en gezeten onder het drie- of meervoudige zonnescherm dat ook het koninklijke wapenschild flankeert; en voorts tot enkele grove voorwerpen voor huishoudelijk gebruik. De Siamees past overal waar het mogelijk is de alleen hem eigen versieringswijs toe van vergulding der uitgesneden figuren op donkerrooden grond en invoeging van zeer kleine stukjes mica of glas; in den grond is zij dezelfde als de Burmaansche maar in uitvoering fraaier, zorgvuldiger en niet zooals daar halfbarbaarsch. Verdwenen is de vervaardiging van het porselein en aardewerk, dat nooit talrijk is geweest en om zijn eigenaardigheid, grijs craquelé, gewoonlijk met blauwe figuurtjes van Boeda, hoog gewaardeerd werd en wordt.

Evenzeer heeft de bekwaamheid een eind genomen tot het gieten van brons, die aan duizenden Boeda's het aanzijn gaf en aan kanonnen, met zilver en goud ingelegd, van welke het museum nog bewonderenswaardige overblijfselen bevat; het metaal voerde de Nederlandsche Compagnie aan, zooals straks zal blijken. Van vroeger stammen ook de weefsels, rood en paars met goud, herinnerend aan de Sumatraansche, sommige met de figuren gedrukt op het garen voordat dit geweven werd. En de oude zijdenijverheid begint eerst een kiem van herleving te vertoonen, nu de koning Japansche leermeesters heeft aangesteld. Op kleine schaal en ruw worden nog voorwerpen, meest sirih-doozen, gelakt, zwart of rood met gouden figuren, overeenkomstig het bekende fabrikaat van Chineezen in het Palembangsche. Beter werk vertoonen de nog steeds naar ouden trant vervaardigde gevaarten, bestaande uit een aan vier zijden in trappen oploopend houten onderstel, verguld en met stukjes mica bezet, en uit de daarop rustende, evenzoo versierde, handschel-vormige lijkkist waarin de doode in staande houding is opgeborgen, nadat het lijk door ingieting met kwik en het wegloopen der sappen is uitgedroogd. Aldus bewaart de Siamees in zijn fraaiste vertrek zijn afgestorvenen, totdat hij, meest eerst na een jaar, het lijk verbrandt. De asch bewaart hij dan in een der zooeven beschreven kokers. Te midden van voorbeelden van al deze zaken, van wonderen aan oud-Chineesch porselein en van eerwaardige, uit „wat's" afkomstige schilderstukken, tafereelen voorstellende uit het Ramajana-verhaal, waarin steeds de aap Hanuman met zijn soms groene gelaat op den voorgrond treedt, nu eens vluchtende op een dak of met zijn staart een brug vormende voor zijn soortgenooten, dan weder in liefdesbetoon verzonken, bevat het genoemde museum des konings een groot aantal voorwerpen die hij van zijn geliefd Java heeft medegebracht, waaronder

ook gemeene Duitsche lampjes en voorwerpjes van aardewerk, die met hun molentjes, vaarten en trapgevels het eerwaardige Nederlandsche fabrikaat trachten na te bootsen en onteeren.

Een tweede koninklijke verzameling, eveneens behoorende bij het stadspaleis, de boekerij, bevat in een honderdtal der reeds beschreven vierkantige, schuin oploopende kasten een menigte Siameesche handschriften, fraai verlucht met bonte tafereelen naar Chineeschen trant, en tevens verschillende boeken over Siam van oude Hollanders die de beste bronnen geacht worden voor de kennis des lands in hun tijd. Daarom laat de bestuurder, Dr. O. Frankfurter uit Hamburg, die deels vertalen, en reeds verscheen onder den titel „Van Vliet's Historical account of Siam in the „17th century" te Bangkok in 1904 een Engelsche vertaling van de beschrijving van Siam door den Nederlandschen zeventiende-eeuwschen opperkoopman Jeremias van Vliet. O. a. merkte ik hier op het verhaal van Joost Schouten, die in 1634 de steenen factorij der Compagnie in de toenmalige hoofdstad des lands, Ajudia, stichtte, en het „Journael van „de treffelijke reyse gedaan naar O.-Indiën ende China „met elf schepen door den manhaften admirael Corns „Matelief de Jonge, Amsterdam 1648." De geschiedenis der betrekkingen der Compagnie, d. i. van Nederland, met Siam wordt in de tweede helft van dit hoofdstuk uiteengezet.

Het stadspaleis zelf nu, met de reeds besproken gebouwen omgeven door een hoogen witten muur en staande aan een voorplein met verwrongen Chineesche planten en een marmeren waterbekken, is Europeesch van aanleg en uiterlijk, behalve dat het dak het beschreven Siameesche karakter draagt en op drie plaatsen door de koninklijke spits gekroond wordt. Een der ruime ontvangstzalen is versierd met borstbeelden van Europeesche vorsten, waarvan één, fraai en waardig, den laatsten koning der Neder-

landen voorstelt, met stropdas en het Gulden Vlies, blijkbaar vervaardigd naar het groote zeemansportret door Pieneman in de Rotterdamsche Yachtclub. Levensgroote schilderijen geven de koningen van Siam te aanschouwen. Vroeger bezat het rijk er steeds twee tegelijk, voor het geval van overlijden in den oorlog, en eerst de thans (d. w. z. 1908) regeerende koning Chulalongkorn heeft aan dit gebruik een einde gemaakt [1]; zelfs in de zeventiger jaren der 19e eeuw bestond het nog, blijkens de berichten van W. H. Senn van Basel [2], die van 1876 tot 1878 als Nederlandsch consul te Bangkok vertoefde. Een oom van koning Chulalongkorn ziet men afgebeeld in de kleeding van priester en was dit zijn heele leven lang; ook Zijn Majesteit zelf is een overtuigd Boedist. Een tweede zaal bevat Europeesche schilderijen waar Lodewijk XIV, Napoleon III en koningin Victoria, op hun tronen gezeten, Siameesche gezantschappen ontvangen, die naderen op handen en voeten. Ook deze kruipende wijze van den troon tegemoet te gaan heeft Chulalongkorn afgeschaft. In de troonzaal staan een aantal groote gouden en zilveren boomen, verplichte huldeblijken der Maleische vorsten die thans Britsche onderdanen geworden zijn, verscheiden vijfvoudige zonneschermen en de troon die met tal van gouden Boeda's is versierd en tot hemel het negenvoudige zonnescherm heeft. Zeldzaam en schoon marmer in figuren bedekt den vloer. Inderdaad maakt dit paleis een koninklijken indruk. Naast de troonzaal klatert een fontein in een hof, die gevuld is met nieuwerwetsche Italiaansche beelden. En een gang vertoont zelfs tien nabootsingen van den bekenden Griekschen knaap, een doorn zoekende in zijn voetzool en van de half knielende Venus uit Napels, beide in oploopende grootten. (!) In een woonvertrek zie ik een kleine fotografie van Koning

---

[1]) Z. M. is 23 October 1910 overleden.

[2]) Zie zijn *Schetsen uit Siam*, Amsterdam 1880.

Willem III der Nederlanden, Zijn Vrouw en Dochter, eigenhandig van een opdracht in het Engelsch voorzien, en een eveneens onderteekend portret van Paus Leo XIII, dien Koning Chulalongkorn in 1897 bezocht, terwijl in een ander woonvertrek grootendeels ledige albums opnieuw onze Koningin en Haar Koninklijken Vader te aanschouwen geven. De rookkamer hangt vol schilderijen, die ontkleede Europeesche vrouwen voorstellen, bij welke de mij begeleidende ceremoniemeester ongeloovig verklaart, dat zoo volmaakte schoonheden niet kunnen bestaan en deze schilderijen dus moeten zijn samengesteld uit de afbeeldingen van ledematen van verschillende personen, van de eene de voeten, van de andere de armen of het haar enz.

Naast het stadspaleis verrijst een echt Siameesch gebouw, bestemd voor de plechtigheden op nieuwjaar en het afsnijden van den haarknop, hiervoren besproken. Een troon komt er uit op het plein, terwijl de erachter liggende zaal evenzeer een troon bevat, deze van parelmoer, en voor de koningin een aan dit vertrek grenzende, afzonderlijke troonzaal gebouwd is. Als in Burma wordt de troon niet van voren bestegen doch door een deur in den achterkant bereikt. Het gebouw aan de andere zijde van het stadspaleis, eveneens Siameesch van vorm, bevat opnieuw een troonzaal en doet dienst op geboortedagen en andere feesten; het heet Amarinta, zegt mijn begeleider. Drie tronen staan er voor elkander, de achterste heel hoog, schuitvormig en versierd met de staart der naga, de middenste iets lager, met goud en mica bedekt en de voorste Europeesch van vorm, thans door Zijne Majesteit gebruikt. Uit het venster zie ik op het dak van een pendoppo, een soort muziektent, waarvan het dak in Chineesch gekleurd porselein een volledige voorstelling geeft van een dorp met al zijn huizen, tempels, bewoners en dieren.

Enkele passen verder zetelt in weidsche Europeesche

zalen de minister van buitenlandsche zaken, Z. K. H. Prins Dewawongse, broeder des konings, een kort en zwaarlijvig man die een goedhartigen indruk maakt; hij beheerscht de Engelsche taal volkomen, zoowel bij monde als bij geschrifte.

Tenslotte behoort tot de paleisgebouwen de stal van twee zoogenaamde witte olifanten, ofschoon wit aan hen in het geheel niet te bekennen is; zij zijn vaal met rose plekken op de ooren, een soort van albino's onder de olifanten, zeer groote dieren. Aan geen koning van Siam mag de witte olifant ontbreken, want reeds van oudsher gingen zijn voorzaten prat op het bezit van dit uiterst zeldzame dier, dat heilig werd geacht, zoodat zij de hoedanigheid van „bezitter van den witten olifant" als een titel hebben aangenomen en achter hun naam geplaatst. Reeds Joost Schouten verhaalt in 1636 [1]) van de eer, aan witte olifanten door de Siameezen bewezen, en dat het koninklijk paleis er een herbergde. Jeremias van Vliet noemt in 1642 den vorst van Siam al den „elefants koninck" [2]). De zeilmaker J. J. Struys bevindt in 1650: „ook werd den witten eliphant en eenige andere „meer, die binnen 's konings hof huyshouden, in goude „en silvere drink- en watervaten aangerecht" [3]). En in het verslag der ontvangst van Lodewijk den XIV's gezant, straks te bespreken, heet het: „in het uitgaan „leidde de heer Constans zijn Excellentie om den witten

---

[1]) *Beschrijvinge van het Magtigh koninckrijcke Japan* door François Caron t'Amsterdam 1649, waarin voorkomt een „Beschrijvinge van de Regeringe, „Macht enz. des koninckrijcks Siam, gestelt in den jare 1636 door Joost „Schouten, directeur weghens de geoctroy. Oost-Ind. Comp. aldaar," blz. 72.

[2]) *Verhael van 't succes der legatie* van Van Vliet naar Siam, 28 Mei 1642, oud-koloniaal archief.

[3]) J. J. Struys, *Drie aanmerkelijke en seer rampspoedige Reysen*, 1647 tot 1673, Amsterdam 1676, blz. 28. Hij bevond zich in Siam in 1649 en 1650.

„olifant die in Indiën zo zeer geacht is en het onderwerp „van zo veel oorlogen geweest heeft" [1]). Inderdaad is de witte olifant aan de vorsten van Siam verbonden als de oranjekleur aan het Nederlandsche koninklijke huis en kenmerkt vlag, wapen en hoogste ridderorde.

Niet in het stadspaleis woont de koning gewoonlijk doch in de behuizing die hij zich pas in het Dusit-park heeft gebouwd. Daar ontvangt hij mij. In een automobiel brengt er mij een Siamees, Phya (d. w. z. markies) Phyat Kosa geheeten, „onderstaatssecretaris voor buitenlandsche zaken", die mij zijn Zuid-Europeesch uiterlijk verklaart met de mededeeling, gedeeltelijk van Portugeeschen oorsprong te zijn, den beroemden naam van Xavier te hebben gedragen en Portugal hier als vice-consul te hebben vertegenwoordigd, maar daarna, den algemeenen regel in het oosten omkeerende, den landaard zijner inlandsche moeder te hebben aangenomen, vervolgens secretaris-tolk van 's konings gezantschap te Parijs te zijn geweest en zich thans geluk te wenschen met zijn ommezwaai. Langs breede boulevards als in Parijs, verhard en met een ruiterpad ernaast, rijden wij door het nieuwe, Noord-Europa nabootsende park naar den koninklijken lusthof, temidden daarvan gelegen en een aantal villa-achtige gebouwen bevattend, o. a. het paleis en een houten ontvangsttent. Behalve de genoemde minister van buitenlandsche zaken, in panoeng gestoken, bevinden zich voor deze tent onze beminnelijke gezant, in de nieuwe fraaie gala-dracht voor de tropen, nl. helm en kiel, alles wit met gouden borduursel op licht blauwen grond, de kamerheer-ceremoniemeester Chamun Chong Bhakdi Ong Kwa en eenige officieren. Men biedt ons vruchtenwater en thee aan en brengt ons dan,

[1]) *Reis na Siam door den ridder de Chaumont*, gezant van den Franschen koning bij dien van Siam, beschreven door Guy Tachard, Jezuïeten-pater en vertaald door G. van Broekhuyzen, Amsterdam 1687.

geheel volgens het gebruik in Europa, de tent of hal binnen tot den koning. Zijn Majesteit maakt een zeer sympathieken indruk. Wat grooter van gestalte dan de gemiddelde Siamees, noch mager noch gezet, mist hij de blijken van zijn 55 jaren; zijn haar is vol en grootendeels zwart gebleven en zijn vriendelijk, zacht, geelblank gelaat ongerimpeld, terwijl de oogen schitteren als die van een verrukte jonge schoone. Sterk steken de jukbeenderen uit, wijzend op Chineesch bloed; de dikke lippen worden door een kleine snor slechts even bedekt. Hij draagt een militaire uniform naar Europeeschen trant, zwarte broek met breede roode bies en een witten wapenrok, versierd met een ris dienstmedailles en één ster, spreekt in goed Engelsch, met zangerige hooge stem, voortdurend op bijna denzelfden toon, dankt den gezant, wiens voor vreemdelingen moeilijken naam hij volkomen juist uitspreekt, voor de uitmuntende ontvangst die zijn broeder en zonen onlangs weder van onzen gouverneur-generaal mochten ondervinden en gaat dan spoedig met nadruk uitweiden over de wenschelijkheid der afschaffing van de capitulaties, voorn. van de rechtsmacht der Europeesche vertegenwoordigers in zijn land over hun aldaar gevestigde medeonderdanen. Hoe kan ik orde en wet handhaven, zegt hij, zoolang duizenden, onderworpen aan het gezag van vreemde mogendheden maar ver in het binnenland wonende, buiten het bereik harer vertegenwoordigers, niet gebracht zijn onder het gezag mijner ambtenaren? Heb ik niet verbetering gebracht in mijn rechtspraak en daarbij met groote kosten Europeesche deskundigen als voorlichters aangesteld? Ook later is Z. M. telkens op dit punt teruggekomen en daarop richt hij thans zijn grootste aandacht. Inderdaad heeft hij, naar ik van bevoegde zijde verneem, ook de rechtspraak, het zwakke punt in alle inlandsche staten, verbeterd. Dat zij echter reeds beantwoordt aan alle eischen die Europeesche

mogendheden voor haar landzaten en beschermelingen mogen stellen, dit hoorde ik niet betoogen. En het voorbeeld van Japan, waar de blanke thans de inlandsche rechtspraak heeft aanvaard, waarschuwt tot voorzichtigheid, nu daar volgens algemeen getuigenis nationale gevoelens veelal het vonnis ten opzichte van vreemdelingen beheerschen en de slecht bezoldigde rechters niet altijd van onpartijdigheid blijk geven. Intusschen, op den duur zal, vergis ik mij niet, inwilliging van den koninklijken wensch niet uitblijven. En het is te hopen dat alsdan Nederland een tegendienst zal weten te bedingen, bijvoorbeeld zooals Engeland, waardevolle economische voordeelen of zich op zijn minst, zooals Portugal deed, een gezantschapsgebouw zal doen aanbieden en niet zooals gewoonlijk zijn troefkaarten onbenut zal uit handen geven.

Onmiddellijk na dit gehoor ontvangt mij de in den aanvang van dit hoofdstuk reeds genoemde broeder des konings Prins Bhanurangsi, mijn beminnelijke tafelbuur toen ik het voorrecht had tijdelijk bij den landvoogd te Buitenzorg te verblijven en aan wien ik 's konings vriendelijkheid in niet geringe mate te danken heb. Hij bewoont een ruim Europeesch paleis, indrukwekkend en met koepeltjes op het dak, dat Turijnen voor hem hebben gebouwd en waarvan de weerga in onze, van schoone bouwwerken zoo goed als verstoken Oost niet te vinden is. De ontvangst vindt plaats in een groot vertrek dat evengoed aan een Europeesch diplomaat zou kunnen behooren, vol snuisterijen, beelden, schilderstukken en voorwerpen uit Java, het geheel wat al te kleurig alleen, zooals gewoonlijk bij hen, blanken zoo goed als inlanders, die gewoon zijn geraakt aan het felle zonnelicht der tropen. Terwijl hij bevroren gelei van ramboetan, champagne, koffie met rum, Smirnaasch confijt en sigaren, alles van uitmuntende hoedanigheid, doet ronddienen, verhaalt hij op eenvoudige

wijze, overeenkomstig zijn ongedwongen vormen welke aan Europeesche vlagofficieren herinneren, van zijn diepe smart over het afsterven kortgeleden van zijn oudsten zoon die in het Duitsche leger diende, en brengt ons dan naar de groote ontvangstzaal boven, waar diens lijk, naast dat zijner echtgenoote, eveneens pas verscheiden, wordt bewaard in de hooge, bijkans de zoldering bereikende lijkkist van den hiervoren beschreven vorm; een geschilderd portret staat ervoor, den knaap vertoonend in Europeesche kleedij en ernaast een aantal vijfvoudige pajongs en ontelbare vazen, van alle grootten, met bloemen gevuld. In zijn uitgebreide boekerij ontbreekt het niet aan Europeesche werken. Zoo toont hij ons zijn woning, verhaalt in vlot Engelsch van zijn godsdienst, ondervindingen en 's lands verleden, zonder dat iemand van het verdere gezelschap, zijn zoon of de reeds genoemde onder-staatssecretaris den mond ongevraagd durft openen, totdat een uur later de kroonprins ons wacht in zijn gelijksoortig paleis en vervolgens Prins Paribatra die niet minder behuisd is; licht drukt het onderhoud van zijn vorsten niet op het land!

Enkele dagen later ontvangen de gezant en ik een kaart in de landstaal, anderen hoven ten voorbeeld, met een vertaling erbij in het Engelsch, de diplomatieke taal des lands, ons noodende voor den koninklijken disch des avonds nog denzelfden dag, in het nieuwe paleis van Dusit-park. Het gebouw, geheel Europeesch, bevat geen weidsche zalen en gelijkt een villa van een vermogend en aanzienlijk burger. Wij vinden er een zevental Siameesche prinsen, allen in Europeesche uniform, witte, zwaar bestarde kielen boven zwarte broeken met breede gouden streep en witgepluimde steken, en buitendien den Japanschen gezant met zijn secretaris. De adjudant-generaal brengt de beide laatsten met ons in een ander vertrek, waar spoedig de koning verschijnt, gevolgd door het zevental van daareven,

die aan den drempel van de open deur blijven staan onderwijl de koning met ons vieren beleefde woorden wisselt. Dan wenkt hij den prinsen nader te treden en wordt plaats genomen aan een cirkelvormigen disch, de koning tusschen zijn broeder Bhanurangsi en zijn zoon Paribatra, de laatste heel klein, heel recht op, waardig en stijf ingevolge zijn Duitsche krijgsopleiding, wij vieren vreemdelingen ieder tusschen twee Siameezen. De spijslijst luidt in het Siameesch, doch het voedsel bootst het Engelsche na, dat, zegt Prins Bhanurangsi, „te hard" is, althans voor de tropen, inderdaad een juiste kenschetsing. Kristallen torren op de tafel verspreiden electrisch licht, aan de hoeken wuiven inlanders in roode Europeesche livrei met ontzaglijke waaiers ons koelte toe en onzichtbare inlanders doen goede Europeesche muziek hooren. De Siameezen spreken slechts fluisterend, de koning daarentegen luid, zeer langzaam, vriendelijk en voortdurend, echter vrijgevig gelegenheid tot antwoorden latende en doordringende in de aangeroerde onderwerpen. Van deze blijkt hij zonder uitzondering volkomen op de hoogte. Hij heeft, zegt hij, zijn gezondheid en jeugd bewaard door zich van Europeesche spijzen en dranken te onthouden, doch schiep behagen in de rijsttafels van Java. Zijn kennis van het Sanskrit, waaruit o. a. de woorden pasangrahan, Boeroeboedoer en tal van andere stammen, maakte dat hij daar de inlanders gemeenlijk zonder moeite verstond. Ook den Boeren-oorlog blijken hij en een paar zijner ministers-bloedverwanten nauwkeurig te hebben gevolgd en een der laatsten toont mij zelfs portretten van Vrijstaters uit die dagen. Als de koning, na ons vreemdelingen vriendelijk te hebben toegedronken, mij in een klein vertrek heeft terzijde genomen, betoogt hij opnieuw de wenschelijkheid der afschaffing van de capitulaties, gaat zijn veertigjarig bewind na, zijn streven naar verbetering van

regeering en volk en naar het behoud zijner onafhankelijkheid en verklaart dat alleen vrees voor een omwenteling hem heeft wederhouden van nog sneller en nog ingrijpender maatregelen ter hervorming. Van een erfelijken adel wil hij niets weten; daarvoor pleit niets, hij acht dien onrechtvaardig en gevaarlijk. Den eenigen erfelijken adel verleent koninklijk bloed en zelfs die gaat in het vierde geslacht verloren. Het is waar, zegt hij, alle hooge ambten in Siam bevinden zich in handen van deze afstammelingen der koningen, doch hun gehoorzaamt het volk liever dan gelijken. Hij toont ons zijn boekerij met portretten onzer beide vorstinnen, verhaalt hoe hij ten hove in Nederland het unieke voorrecht had twee koninginnen tegelijk den arm te bieden en daardoor de deur niet binnen kon, en brengt ons ten slotte op een grasveld voor het huis waar hij tot middernacht met ons de koelte geniet. Het was een belangwekkende, aangename avond, die een indruk achterliet van minzaamheid, waardigheid en ware gastvrijheid.

Dat in hetzelfde park een standbeeld voor koning Chulalongkorn staat te verrijzen heeft hij inderdaad verdiend. Terwijl alle vorsten van Achter-Indië in de laatste halve eeuw hun onafhankelijkheid hebben ingeboet, heeft hij zich weten staande te houden, zelfs zonder oorlogvoeren. En vergelijkt men de reisverhalen en berichten over Siam van voorheen, ook die van enkele tientallen jaren geleden [1]), met het heden, dan vindt men een merkwaardigen vooruitgang. Toen bijv. in 1821/2 John Crawfurd namens den gouverneur-generaal van Britsch-Indië Siam bezocht om

[1]) O. a. *Aanteekeningen betrekkelijk Siam* door Harry Parkes, in *Verhandelingen en Berigten betrekkelijk het zeewezen en de zeevaartkunde*, door Jacob Swart 1856, 1e Afd. Schrijver was destijds Britsch consul te Amoy en verkreeg later in het oosten bekendheid als diplomaat. Dit geschrift bevat vele onjuistheden.

verlof te verkrijgen tot de aanstelling van een Britschen consul, een verdrag te sluiten en vrijen handel te openen, werd dit laatste geweigerd, omdat zoowel in- als uitvoerhandel liepen over den koning en zijn hof, die de daaraan verbonden voordeelen niet wilden missen; alleen de in het land geboren en getogen Chineezen wisten dezen weg ter zijde te laten. Heel Siam telde toen slechts één enkelen vreemden vertegenwoordiger, nl. den Portugeeschen consul [1]). In 1862, toen Nederland nog slechts door een vreemden koopman, in consulaire hoedanigheid, te Bangkok was vertegenwoordigd, gaf Mr. A. Loudon, Algemeen Secretaris van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, verslag van zijn zending als Gouvernementscommissaris ten zelfden jare naar Siam [2]), welke ten doel had het bestaande verdrag aan te vullen en met gunstig gevolg werd bekroond; de ontstentenis eener koninklijke benoeming wist de regeering te Batavia goed te maken door hem niet zonder statie te doen optreden, hem eenig gevolg en mariniers mede te geven en het gezantschap op twee regeeringsbodems te doen overvoeren. In dit betrouwbaar en waardevol verslag nu verhaalt hij o. a. hoe een groot deel der bevolking nog in slavernij verkeerde, vier maanden des jaars in heerendienst ten behoeve van vorst of landsgrooten moest worden gewerkt, verminkingen van onderhoorigen slechts met boete werden gestraft, de inquisitie bloeide, elke groote zijn eigen gevangenis had voor zijn lijfeigenen die hij naar willekeur kon bestraffen en de gevangenissen zich in bijkans ongelooflijke toestanden bevonden. Geheel Bangkok boogde toen slechts op een klein stukje weg, terwijl overigens het verkeer over water of over morsige voetpaden moest

---

[1]) *Journal of an Embassy enz.* I, blz. 221 en v.v.

[2]) *Tijdschrift Bataviaasch Genootschap* 1862.

plaats vinden. Sedert 1874 nu kan niemand meer slaaf worden en is de slavernij het tijdperk van uitsterving ingetreden. Ook den toestand, beschreven door onzen genoemden consul W. H. Senn van Basel, is het heden ontgroeid [1]). En onze tegenwoordige gezant vond weder een belangrijken vooruitgang, toen hij enkele jaren geleden na een afwezigheid van vijftien jaren in Siam terugkeerde. Zeker, het koninkrijk heeft nog niet het peil van Europa of Japan bereikt, en het is de vraag of het tropisch klimaat, dat verslapt, plichtsvervulling en stiptheid tegenwerkt, dit ooit zal veroorloven. En een belangrijk deel van zijn grondgebied heeft Siam onder dezen koning ingeboet. Doch hij is het spreekwoord van het halve ei en den leegen dop indachtig geweest. Zij, die den koning verwijten, dat hij, evenals zijn voorgangers in de 17e eeuw, „heeft neffes „de koninginne ofte principale vrouwe een groot aantal „concubijnen uyt de edelste ende schoonste maeghden der „lande gesocht" [2]), mogen bedenken dat éénvrouwigheid geen oostersche zede is; dat de aanzienlijke Siameesche geslachten het zich tot een eer rekenen een dochter in zijn woning te hebben en haar koningskind zelfs een belangrijk deel van het familiebezit nalaten; voorts, dat, gelijk in Mohammedaansche landen, ook in Siam geen onechte kinderen bestaan.

Hoezeer Siam Europa in het oog vat ten voorbeeld toont o. a. zijn muntpolitiek, die zijn belangrijk verkeer met China en Hongkong bemoeilijkt, doordat de koning sedert November 1908 den gouden standaard heeft ingevoerd en daarmede de vastheid van den wisselkoers op landen met den zilveren standaard, zooals China en Hongkong, ver-

---

[1]) W. H. Senn van Basel, *Schetsen uit Siam*, Amsterdam 1880.

[2]) Schouten in *Beschrijvinge van het Magtigh koninckrijcke Japan* door François Caron, blz. 65.

loren ging, terwijl de Franschen in Indo-China ten aanzien van hun muntstelsel den tegenovergestelden weg bewandelen door inzonderheid op hun Aziatische buren het oog te richten en daarom niet het Fransche muntstelsel doch den zilveren standaard bezitten [1]). De eerste stap tot munthervorming is in Siam geweest de afschaffing als betaalmiddel van de bikkelvormige muntstukken van zilver, die in Oost-Azië zoo vaak als knoop worden gedragen, „Siamsche munte sijnde fijn gemunt silver van „fatsoen gelijck een musquet kogel", zooals zij reeds in de 17e eeuw werden omschreven [2]). Zij werden vervangen door inderdaad fraaie zilveren en ook koperen munten van Europeeschen vorm, die de beeltenis des konings dragen. De eenheid, de tikal, is iets grooter dan een gulden en is verdeeld in 64 atts. Een stuk van 16 atts heet saloeng en een van de halve waarde foeong, het oude woord sedert eeuwen [3]); het koperen 2 attsstuk is een pai. In 1902 werd de gelegenheid voor de vrije aanmunting van zilver gesloten; doch, ofschoon een kleine hoeveelheid goudgeld werd geslagen, de tikal bleef aan sterke koersverschillen onderhevig. Tengevolge van het vertrouwenwekkende bestuur des konings en van den steeds verbeterenden toestand der schatkist, welker uitgaven de inkomsten zelden overtreffen en zelfs nu en dan enkele millioenen tikals per jaar daaronder blijven [4]), rees de koers van den tikal gestadig en bedroeg tijdens mijn be-

---

[1]) Zie het volgende hoofdstuk over Cochinchina.

[2]) Pieter van Dam, *Beschrijvinge van de Oost-Ind. Co.*, handschrift, rijksarchief den Haag, II.

[3]) *De derde voyagie van Gijsbert Heecq naar Oost-Indijen*, handschrift, rijksarchief, Den Haag, uitgegeven door S. P. L'Honoré Naber, *Marineblad* 1910/11, blz. 431.

[4]) Zie het belangrijke verslag van den gezant Domela Nieuwenhuis in *Handelsberichten* van 6 Januari 1910.

zoek ongeveer *f* 0.90. Werd voorheen door verschillende banken papieren geld uitgegeven, dit recht is thans ingetrokken en het geschiedt alleen door den staat. Door de zooeven vermelde invoering van den gouden standaard is thans vastheid van wisselkoers verkregen met de landen die dezen grondslag evenzeer bezitten en de koers van den tikal op goudpariteit gehandhaafd, namelijk op 1 sh. 6½ d.; het doel van Siam's muntpolitiek is bereikt. Doch, zooals te voorzien was, de landbouwers moeten zich thans met minder tikals dan voorheen voor het groote uitvoerartikel des lands, de rijst, vergenoegen.

Deze munthervorming is mogelijk geweest doordat de uitvoeren steeds in hooge mate de invoeren overtreffen, zelfs in slechte oogstjaren met meer dan 25 pCt.

Drie vierden van den uitvoer bestaat uit rijst [1]) en wel jaarlijks voor de ontzagwekkende hoeveelheid van een millioen tonnen ter waarde van 80 millioen tikals. Daarna komt het hiervoren besproken hout, teak, voor 12 millioen tikals en 77000 ton gemiddeld per jaar. Gewoonlijk vindt een gedeelte van de rijst haar weg naar Nederlandsch-Indië en dit heeft den stoot gegeven tot de reeds vermelde geregelde vaart van Nederlandsche stoomschepen tusschen beide landen. Omgekeerd voorziet Siam zich voornamelijk daar van de benoodigde suiker en petroleum [2]), terwijl zoowel de genoemde kolonie als vooral Nederland-zelf in het rijk van den witten olifant afzet vinden voor hun lijnwaden.

Thans het land in, **de rivier op**, in het hooggewaardeerde gezelschap van den „koning der wateren", zooals Z. M. mij den heer Homan van der Heide noemde, in diens huisboot, twee vertrekjes met een badkamer bevattende

---

[1]) *Bulletin économique*, Hanoï (Tonkin), Maart—April 1908, blz. 248.

[2]) Het eerste voor ongeveer een half millioen tikals, het tweede voor driemaal zooveel, gemiddeld per jaar.

en gesleept door een stoombootje. Een afstammeling eens vroegeren konings, Edinburgsch geneesheer, die, gezamenlijk met een Oostenrijkschen apotheker, veel geld heeft verdiend door in te gaan op de aansporingen van het bevloeiïngs-departement, nl. door kosteloos verkrijgbaren woesten grond tot waarde te brengen en bereikbaar te maken door middel van het graven van afwaterings-kanalen, maakt den tocht mede in zijn motorbootje, aan de gezamenlijke gezellige maaltijden ons verhalend van land en volk en ons een vernieuwd bewijs gevend der ware voornaamheid van den opgevoeden oosterling. Hij gaat nieuw maagdelijk terrein zoeken, dat wel nog in overvloed verkrijgbaar is, doch slechts bezwaarlijk bereikt kan worden. Wegen toch ontbreken in Siam overal zoogoed als geheel. Spoorwegen, deels aangelegd door den staat, deels door particulieren, behooren nog tot de zeldzaamheden, het verkeer ziet zich beperkt tot de ossenkar dwars door het veld naar den naasten waterweg, en ook dit middel vervalt telkens door overheersching van het water. Vandaar het groote nut der plannen en werken van genoemd departement, door welke Siam ook weder een suikerland kan worden, zooals het oudtijds was; de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie toch kocht „zwarte" en bruine suiker [1]) in haar factorij te Ajudia op en ook Loudon bevond [2]) in 1862, evenals de Britsche afgezant Crawfurd veertig jaren vroeger [3]), dat veel suiker, zij het op primitieve wijs, vervaardigd werd, terwijl het land thans alleen suikerriet oplevert dat door den inlander als versnapering gekauwd wordt.

Eerst stoomen wij langs een statig wit stoomvaartuig, het groote koningsjacht, dat den souverein herhaaldelijk

---

1) Dagregister van 1642.
2) Zie zijn aangehaald verslag, blz. 415.
3) *Journal of an Embassy enz.* I, blz. 243.

over de zee vervoerde en langs een paar Siameesche kanonneerbooten, en slaan dan een waterstraat in, de huizen, als in Palembang, met de voorzijde naar ons gekeerd, drijvend, gewoonlijk van planken, veelal tegelijk winkel en woning. Alles baadt zich nu, heel kuisch en heel vroolijk. Tal van Maleiers en ook Javanen zien wij, kenbaar aan hun als vrouwenrok gedragen sarong en kalot, soms ook fez, die hier bij alle Mohammedanen den hoofddoek vervangen. Wij stoomen en stoomen, wel twee uren achtereen, zonder dat zich gapingen tusschen de drijvende huizen vertoonen. Dan worden zij zeldzamer en bereiken wij paddie-velden, die thans, September, onder water staan, en, niet als sawah's aangelegd zijnde zooals die vóór Bangkok, een deel van de rivier schijnen te vormen, Tallooze groote zware rijstbooten zakken deze af in vloten van een dertigtal, door één enkel sleepbootje getrokken en gedeeltelijk bedekt met huisjes van gevlochten bamboe, dat ook hier in groote hoeveelheden aan de oevers groeit. Hun rijst is altijd minstens een jaar oud, want in den oogsttijd bevatten de kanalen te weinig water om te kunnen worden bevaren. Dan landen wij aan een dorp zonder eenig pad en betreden het houten eenvoudige nette regeeringsgebouwtje, waar ik alle bescheiden, in Siameesch schrift, zorgvuldig gerangschikt vind in kartonnen omslagen en kasten als in Europa. Daarop weder uitgestrekte ondergeloopen velden, op welke de paddie schijnt te drijven; inderdaad doet zij dit, de zoogenaamde drijvende rijst, [1]) welker stengels zich vaak tot acht meter verlengen en die ondergeloopen land althans iets doen voortbrengen. Geeft deze aanplant slechts een karige uitkomst, de Siameesche landbouwer beschikt daarentegen gemiddeld over veel meer grond dan de Javaansche, nl. „in den regel 10 à 15

---

[1]) Zie volgende hoofdstuk over Cambodja.

„bahoe en zeer dikwijls 20 bahoe en meer"[1]. De zon gaat onder en is in enkele minuten verdwenen, maar werpt van achter de aarde roode breede strepen op het helderblauwe uitspansel, een oostersche kleurenpracht.

Den volgenden morgen gaan wij dwalen over de velden, in het ondiepe motorbootje. De landbouwers loopen tot bij den nek in het water hun rijstvelden te beploegen en onkruid op te diepen als voedsel voor hun karbouwen, die zij op vluchtheuveltjes hebben opgeborgen als gedurende een Hollandschen watersnood. Zonder vaartuig kunnen zij hun zeer verspreide woningen niet bereiken, die hoog op palen boven het water uitsteken. Heel vrijmoedig, onafhankelijk, vroolijk en vriendelijk praten de lieden met ons, vertolkt door den geneeskundigen vorstenzoon; men herkent in hen het zuidelijke Boedisme. Een oude boer komt ons den weg wijzen, een reuzen bamboehoed op, bestaande uit een cirkelvormigen rand, die op het hoofd rust en die een ietwat kegelvormig dakje draagt. Hij verhaalt, hier met zijn acht zoons te werken. Acht? Ja, want de heeren moeten bedenken, hier buiten ontbreken de gezelligheid en ontspanningen van Bangkok. Hij wil ons een eend schenken, doch zijn zuster zegt, vertaalt onze dokter, dat hij er nog een kip bij moet doen, en van een tegengeschenk of betaling wil hij niets weten, Voortvarende komen wij telkens langs een dak op palen, een vloertje, enkele voeten boven het water, overschaduwende; dat zijn de rustplaatsen voor reizigers, de pasanggrahans der Siameezen, door hen gebouwd om verdienste te erlangen bij Boeda. Alleen de bamboe-boschjes, waartusschen atap-woningen half wegschuilen, doen het landschap verschillen van de Friesche meren en dat nog

---

[1] Voordracht van J. Homan van der Heide, *Indisch Genootschap*, 's-Gravenhage, 28 Maart 1905, blz. 125.

slechts van nabij gezien. Waarheen men ziet en gaat, overal breede stroomen of kanalen.

Over de Menam Sikoek bereiken wij in den namiddag het dorp Bang Pa In, waar de koning een zomerverblijf bezit. De intendant, Prins Srethawongse, een koninklijke hoogheid, weder een kennis uit Buitenzorg, heel beminnelijk, alleen de Siameesche taal machtig, leidt ons daar langs een vijver met in zijn midden een karakteristiek Siameeschen koepel, kruisvormig, elk been met een aantal ineengeschoven daken, en geheel, de pilaren zoogoed als het dak, glinsterend bedekt met bonte tegels. Rechts en links een paleis, beide Italiaansch van uiterlijk. Het eerste bestaat uit ontvangkamers, die behangen zijn met Siameesche historiestukken, niet slecht geschilderd, doch met een ander perspectief dan Europeanen volgen. Het tweede paleis, door vierkante vijvers van het eerste gescheiden en eveneens Europeesch van stijl en meubeling, gezellig en aangenaam, is gevuld met reisherinneringen des konings uit Europa. In zijn slaapkamer hangt o. a. op de eereplaats een vermakelijke Fransche plaat uit het tweede keizerrijk, waar op den achtergrond van een schildersvertrek een deftige vrouw met den kunstenaar zijn werk bezichtigt, terwijl haar moeder naast haar door een lorgnet wantrouwend kijkt naar haar kleinzoontje, een schooljongen, die op inspectie is uitgegaan, achter een schut op den voorgrond een aldaar verstopt ontkleed model ontdekt en dit nu verbaasd aanlacht, terwijl de anderen die vrouw niet kunnen zien; alleen de schilder kijkt verschrikt op naar den knaap. Ook in ernstige paleizen toont zich de koning een levenslustige schalk en bewonderaar van Europeesche schoonen, wier beeltenissen hij elk afzonderlijk met electrisch licht doet bestralen. Een derde paleis hier werd hem geschonken door Chineesche kooplieden uit Bangkok en draagt den stempel van hun

landaard. Een aantal groote vertrekken, twee boven elkaar, bevloerd met fraaie gebloemde tegels, de muren rood, bevatten er een overdaad van met parelmoer ingelegde meubels en porcelein in alle kleuren en grootten en zijn trots den afstand van Bangkok evenzeer als de beide vorige paleizen electrisch verlicht. Bewoond is het nooit geworden. Ook hier ontbreekt niet de eigenaardige Chineesche soort van schepter, in Chineesche landen welbekend, gewoonlijk een geschenk van den vorst aan aanzienlijken of omgekeerd en bestaande uit twee of drie fraai besneden ronde schijven van jaspis of goud, die door een gebogen lat of tak worden saamgehouden en den vorm hebben van groote paddestoelen. Die plant toch, de zoogen. tsji, verlengt het leven, geeft kracht en gezondheid [1].

Wij stoomen verder noordwaarts. Steeds meer verspert de waterplant den weg, de Java-waterhyacint, die door een prinses van daar voor vermaak is meegebracht maar zich hier zoo schrikbarend heeft vermenigvuldigd dat kanalen er soms onbevaarbaar door worden, een ramp voor geheel Beneden-Siam. In de verte begint zich een lichtblauwe rand te vertoonen, de oostelijke bergen, afsluitende het vriendelijke vlakke landschap, dat weer alle schakeeringen van groen vertoont, hernieuwde stomme weerlegging der veelvuldige bewering als zou tropische plantengroei lijden aan eentonigheid van kleur. In de breede machtige kruin van een mangaboom heeft een palm wortel geschoten en steekt er thans als een bepluimde vlaggestok bovenuit. Een speelgoedtreintje schuift voort langs telegraafpalen. Onophoudelijk komen ons bootjes voorbij in allerlei grootten, meest zoowel van voren als aan den achterkant sterk opwippend en zonder kiel,

---

[1]) Prof. Dr. J. J. M. de Groot, *The Religious System of China*, Leiden, deel IV, blz. 306 en vlg.

zoodat zij erg schommelen; staande wordt geroeid, slechts met één riem en door één man. Vaak wordt gepagaaid, ook slechts aan één zijde, in vaartuigjes van nog geen meter lengte, en zelfs de kleinste knapen bewegen zich op het water als op het vasteland. Elk dorp heeft zijn eigen klein houten hoofdje met een trap, zorgvuldig in orde gehouden, en ook de woningen, gewoonlijk opgetrokken uit gevlochten bamboe of planken, de venstergaten van luiken voorzien, spreken van orde.

De avond daalt, wij bekomen; want, ofschoon de warmste tijd reeds voorbij is, durende van Maart tot Juni en in welken de thermometer soms tot 100 graden Fahrenheit rijst, leeft men in de vier volgende, natte maanden als in een broeikas en voelt zich in de middaguren stoven; telkens las ik dan 93 graden af binnenshuis. Toch begeeft men zich hier in die uren als regel niet ter ruste en houden de kantoren Europeesche tijden, terwijl de voorname Siameezen eerst in den namiddag hun taak aanvaarden. Dat Siam op een hoogere breedte ligt dan Java toonen de maanden November tot Februari, de koude, welke dagen kennen van slechts 50 graden.

Nu de zon zich terugtrekt, werpen de wolken een oogenblik parelmoer in het oliegladde water. En het is pikdonker als wij een oogenblik later de plaats voorbijvaren waar onze oude Compagnie anderhalve eeuw lang haar factorij heeft gehad. Duizenden dansende lichtjes van boothuizen en vaartuigen omringen ons; wij zijn in het Judia onzer vaderen, thans Ajuthia geschreven maar volgens onzen Siameeschen reisgenoot Ajudia uitgesproken, zetel des konings en hoofdstad des rijks tot in 1766/7 [1]) de Burmanen haar verwoestten en de koningen het kleine Bangkok tot hun residentie verhieven.

---

[1]) Zie slot van dit hoofdstuk.

Ajudia. Blz. 141.

Ofschoon, blijkens de ontelbare lichtjes, een uitgebreide stad, inderdaad een twintigtal duizenden zielen rijk, mist zij een logement en moeten reizigers hun toevlucht zoeken in de kloosters der wat's en daar hun eigen voedsel meebrengen en bereiden. Wij overnachten dus in eigen vaartuig.

Slechts zeldzame paden bezit de stad en thans zijn die ondergeloopen. Overigens bestaan straten en pleinen uit water en ook de markt wordt daarop gehouden. Aan onze landingsplaats strekt zich een klein pleintje uit waar thans, den vroegen morgen, inlandsche veldwachters in kaki, kuiten en voeten bloot, gedrild worden door een Siameeschen luitenant. Schor schreeuwt hij zijn bevelen uit, omdat de bevelhebber van het korps, een Deen, altijd schor is. Een grooten dienst hebben deze lieden het land bewezen, doordat zij een einde hebben gemaakt aan de diefstallen, vooral van vee, die enkele tientallen jaren geleden nog algemeen in de binnenlanden heerschten. Op dit pleintje staat nog een zeer eenvoudig vroeger paleis van den tegenwoordigen koning waar thans de belastingambtenaren zijn ondergebracht en recht wordt gesproken; de zaal is op Engelsche wijze ingericht met een afpaling voor de getuigen, een andere voor de beschuldigden en een verhevenheid voor de rechters. Een gebouwtje daarnaast, tot geschiedkundig museum ingericht, bevat o. a. hetzelfde monster met kol-oogen en uitstekende hoektanden, dat aan geen nieuwen of ouden tempel op ons Bali als wachter ontbreekt. Een ander gebouwtje heeft men geheel gevuld met niets dan Boeda's, staande en zittende, steen en brons, altijd met het door de haren gevormde kroontje en vaak, bij wijze van stralenkrans, het lichaam omgeven door de zeven koppen, waaiervormig uitgespreid, van de naga, de legendarische slang; elk gelaat verschilt van het andere, doch geeft

nooit een mensch volkomen weer. Ook hier trachten vromen zich verdienstelijk te maken door stukjes goudblad te plakken op de beelden. Evenmin ontbreekt hier Boeda's voetafdruk in steen, wel 1½ meter lang en in vierkante vakjes verdeeld, elk met een ander teeken, o. a. de afbeelding van Ganesja, het dikbuikige kind met den olifantssnuit, ofschoon dit een godheid is van het Hindoeïsme en geheel vreemd aan Boeda's leer. Praktisch heeft men ontvluchting uit de naburige gevangenis tegengegaan door op de muren losse steenen te stapelen, die bij overklimming luidruchtig neerploffen op bolle zinken platen aan den voet. Aan den oever hebben Chineezen een wijk opgebouwd van winkeltjes en nauwe stegen, alleen over planken begaanbaar.

Wij vervolgen onzen weg de rivier op, terwijl ons motorbootje kronkelend en moeilijk zijn weg baant tusschen de duizenden schuiten. Gele monniken worden door hun leerlingen achter ons aan geroeid, het dagelijksch voedsel ophalend dat zij zich niet zelven mogen verdienen maar ten geschenke moeten ontvangen volgens Boeda's leer.

Buiten landen wij aan een moeras, zoo dicht begroeid, dat wij slechts met moeite ons kunnen voortbewegen, betreden de uitgestrekte overblijfselen der oude paleizen en doorschrijden dan een wildernis met een paar dozijn slanke pratsjadi's, tot halve hoogte verborgen door woesten plantengroei en die, gelijk in Burma en Ceylon, juist aan elk der vier hemelstreken een nis bezitten voor een thans verdwenen Boeda, elke nis hier gekroond met een spits als die der pratsjadi zelve, den koningskroon. Ten slotte gaan wij op een heuvel een hooge ommuring van groote roode baksteenen binnen, die geheel volgegroeid is en te midden van machtige gemetselde pilaren een reuzen-Boeda omringt, hol en van brons, schijnbaar gezeten op een troon van planten, die ook wortel hebben

geschoten op zijn schouders en hoofd, zoodat de natuur hem omkranst en kroont. Heel in de hoogte troont hij op een voetstuk van vier menschenlengten; en ofschoon zijn hoofd is ingeslagen blijft hij indrukwekkend en trekt nog steeds de vromen, evengoed als vóór de verwoesting, anderhalve eeuw geleden. Hoog boven op een der pilaren groeit waarlijk een bô, de heilige boom onder welken hij zat te peinzen, alsof de natuur hem heeft willen terugvoeren naar zijn aardschen tijd.

In stand gehouden is de beroemde olifanten-kraal, reeds door Joost Schouten in 1636 beschreven [1]), waarheen nu en dan, nog steeds geheel op dezelfde wijze als toen, bij koninklijke feesten door jagers, op tamme olifanten gezeten, wilde worden gedreven, een ommuring als een fort, met zich steeds vernauwende, uit staande palen bestaande gangen, waarin men de wilde dieren onder den duim krijgt en hun een touw om den poot slaat ter vastbinding aan een der palen in het binnenste vierkant.

Ten slotte leggen wij op den terugweg aan bij een wat, waarvan de hoofdtempel geheel is ingenomen door één vergulden Boeda. Wel een paar duizend kleinere, evenzeer met goud beplakt, omringen hem, en de muren bevatten zeker een honderdduizend nisjes, elk met een Boeda'tje ter grootte van een hand. De invloed der Chineezen vertoont zich hier, doordat genummerde stokjes, bij wijze van dobbelsteenen, voor het groote beeld worden neergeworpen ter verkrijging van het overeenstemmend genummerde Chineesche drukwerk, dat onze toekomst ontsluiert.

* * *

Thans worde een blik geworpen op het verleden des

---

[1]) *Beschrijvinge van het Magtigh koninckrijcke Japan* door François Caron, blz. 71.

lands, voor zoover dat verleden aan het Nederlandsche gepaard gaat ofwel op het voorafgaande licht werpt. Daartoe is kennis genomen van de talrijke oorspronkelijke of uitgegeven bescheiden, te 's-Gravenhage ter beschikking van den onderzoeker, een rijke verzameling welke echter nog wacht op de uitgave der 18-eeeuwsche Dagregisters van het kasteel Batavia.

Reeds van voor de stichting der Oost-Indische Compagnie dagteekenen de betrekkingen der Nederlanders met het Siameesche rijk. Niet met het eigenlijke Siam, onmiddellijk door den koning bestuurd, maar met het schiereiland Malakka, waarvan het noordelijk gedeelte, ofschoon door een aantal van elkander onafhankelijke vorstjes geregeerd, reeds door de eerste Nederlandsche zeevaarders werd bevonden den koning van Siam als opperheer te erkennen en dat, trots herhaald verzet, van dezen afhankelijk is gebleven totdat in den allerjongsten tijd, zooals hierboven is uiteengezet, Engeland er, schrede voor schrede, den „bezitter van den witten olifant" heeft weggedrongen, evenals Frankrijk aan diens opperheerschappij over Cambodja [1]) en Laos [2]) in de tweede helft der vorige eeuw een einde heeft gemaakt.

7 November 1601 verscheen namelijk te **Patani**, in den aanvang ook wel Patana genoemd, een stad nog op huidige

---

[1]) Zie o. a. Joost Schouten's aangehaald opstel in *Beschrijvinge van het Magtigh Koninckrijcke Japan,* door François Caron.

[2]) Zie o. a. *Berichten van een Maleier over Siam,* uitgegeven door den heer De Hollander, Bijdragen II S. R. VIII Koninklijk Instituut 1873, blz. 247. Overigens is dit een fantastisch, onbruikbaar reisverhaal, geschreven door een Maleier uit Nederlandsch-Indië, met het doel om, zooals in het opstel wordt medegedeeld, bij den gouverneur-generaal Pahud in de gunst te komen en een lint te verkrijgen. De schrijver vergezelde een ander ingezetene van Nederlandsch-Indië, evenzeer van Arabische afkomst, als secretaris naar Siam, waarheen de laatste door genoemden landvoogd met een zending was belast.

kaarten ter oostkust van het schiereiland te vinden, „de „zeevoogd Jacob Korneliszoon van Neck, van Macao, met „de schepen Amsterdam en Gouda." Hij was „de eerste „van onze natie die te Patani ten handel gekomen is."[1]) Patana „vond hij te behooren tot de schoonste en sterkste „steden van Oost-Indiën. Het koninkrijk Patana behoort „onder Siam en de koningin betaalt alle jaaren aan den „keizer van Siam als blijk van afhankelijkheid een gouden „bloem. De Chineezen zijn er zoo menigvuldig, dat zij „zelfs de landzaaten in getal overtreffen."[2]) Die landzaten waren Mohammedanen, maar verscheiden pagoden met Boeda-beelden wezen op de aanwezigheid van Siameezen. Reeds drie dagen na zijn aankomst was hij met de koningin van Patani overeengekomen, dat „d'onse aldaer een huijs „zouden timmeren om haeren handell te bedrijven, 't welck „zij ook terstondt hebben beginnen te maken" en dat hun peper zou worden geleverd tot een toen vastgestelden prijs[3]). „Sulx heeft de comp. al van den aanbeginne af „daar een comptoir gehad. Als wanneer in 't jaar 1603 een „vloot van 12 schepen onder den admiraal Steven van der „Hagen na Oost-Indiën wiert uitgerust en daarmede een „goet getal bedienden derwaarts gesonden, hadde de comp. „niet boven twee comptoiren, het eene tot Bantam en 't an„dere tot Patani. Raekende het laatste wierd geordonneert „dat van de voors. bedienden daar voor opperkoopman „soude blijven Frederik Houtman voor den tijd van drie „jaeren en hem waren bijgevoegt twaalf assistenten. Ook

---

[1]) Valentijn, *Oud en Nieuw Oost-Indiën* III, 2e stuk, 1726.

[2]) *Nederlandsche reizen*, uitgegeven bij Petrus Conradi, Amsterdam 1784, deel III, blz. 37—39.

[3]) *Overzicht der betrekkingen van de Nederl. Oost-Ind. Comp. met Siam* in Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. van het Bataviaasch Genootschap, onder redactie van Mr. J. A. van der Chijs 1864, blz. 438, ongetwijfeld van de hand van genoemden redacteur.

„zijn met die vloot afgegaan twee predikanten, namentlijck „Abraham van der Beets om tot Bantam en d' ander „Johannes Mollenbeecker in Patani te blijven. Wijders is „dat comptoir in die tijden van sodanige aghtinge geweest, „dat gemeynt wiert, oock d' ordre daartoe lagh, dat men „den handel van Bantam daar soude trecken" [1]).

Inderdaad was Patani aan het zuidelijke begin van Oost-Azië voor een stapel- en aanlegplaats gunstig gelegen en zelf had het ook een niet te versmaden verbruik van goederen en aanbod van voortbrengselen des lands, in de eerste plaats van tin, thans nog het groote uitvoerartikel van het schiereiland, voorts van hout, peper en enkele produkten van mindere beteekenis. De Engelschen hebben hier dan ook spoedig evenzeer een „comptoir" gesticht [2]). Aan de groote verwachtingen, in den aanvang blijkens het bovenstaande ervan gekoesterd, heeft Patani echter niet beantwoord, ook niet voor de Engelschen [3]). In de eerste jaren en in de geschiedenis onzer betrekkingen met Japan ontmoet men het telkens in de hoedanigheid van stapelplaats [4]), totdat de Compagnie andere factorijen, zoogenaamde

[1]) *Beschrijvinge van de Oost-Ind. Comp.* door wijlen den advocaat Pieter van Dam, handschrift aanwezig in het Rijksarchief te 's-Gravenhage, deel II, 212 en 213. Hij werd geboren in 1621, werd in 1652 advocaat van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie en bleef dit. Van 1693 tot 1701 schreef hij zijn voornoemd werk, hetwelk de geschiedenis der Compagnie behandelt tot 1700. Zes jaren later overleed hij. (Opstel van W. E. van Dam van Isselt over Pieter van Dam in Nijhoff's Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, 1905—1906).

[2]) Valentijn, als voren, blz. 76; Pieter van Dam II, blz. 212 en 213; en brief van den koopman Druyff uit Patani aan Bewindhebbers, van 3 Juli 1620, oud-koloniaal-archief.

[3]) „Hunnen handel is hier van weinig belang geweest," Valentijn, als voren, blz. 76.

[4]) Zoo schrijft o. a. de gouverneur-generaal J. P. Coen aan bewindhebbers, 1 Januari 1614, over een „cargasoen rouwe Sijde" aangebracht door Chineezen naar „Patane" en daar door de onzen ingekocht. (*Bouw-*

logies of comptoiren, stichtte aan den vasten wal in Zuid-oost-Azië, op Java en inzonderheid, in 1624, op Formosa waar het Nederlandsche fort Taiowan het middelpunt werd van 's Compagnie's handel en scheepvaart op Oost-Azië [1]). 3 Augustus 1621 werd door Gouverneur-Generaal en Raden besloten: „preparatie te maken om de lastige en gansch „ondienstige kantoren van Patani, Ligor, Siam,.... te „lichten" en de koningin van Patani te verzoeken dat haar volk te Jacatra zou komen handelen [2]). Dit besluit werd

---

stoffen voor de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel, uitgegeven en toegelicht door P. A. Tiele, deel I, den Haag 1886, blz. 62).

[1]) Zooals overbekend werd de Compagnie van dit eiland verdreven in 1662 door den grooten Chineeschen zeeschuimer, later in China tot hoog aanzien gekomen, die bij ons, ook thans nog, bekend staat onder den naam Coxinga. De Engelschen en Amerikanen schrijven zijn naam echter Kue Sing; bijv. John Foreman in zijn reisverhaal en studie *The Philippine Islands*, Londen 1892, en Dr. D. P. Barrows, chief of Bureau of Non-christian Tribes, op blz. 488 van het reeds aangehaalde officiëele boekwerk *Census of the Philippine Islands in 1903*, Washington 1905, deel I. Aangezien de *x* in het Portugeesch als *sj* wordt uitgesproken, klinkt het woord Coxinga in die taal ongeveer hetzelfde als het Engelsche Kue Sing. En daar te dien tijde het Portugeesch nog de meest verbreide Europeesche taal in het Verre Oosten was, en zelfs een lingua franca, vermoed ik, dat ons Coxinga nageschreven is van de Portugeezen en daarin de x niet volgens de Hollandsche doch volgens de Portugeesche wijze behoort te worden uitgesproken. Dat wij „Formosa 40 jaren hebben *bezeten*" (1624 tot 1662), zooals vermeld staat in *Neerland's Indië*, Amsterdam 1911, blz. 384, schijnt mij onjuist. In 1626 toch legden de Spanjaarden een bezetting op Formosa, verhaalt Dr. D. A. Sloos in zijn proefschrift *De Nederlanders in de Philippijnsche wateren vóór 1626*, Amsterdam 1898, blz. 101, terwijl van Dijk in zijn reeds aangehaald werk *Neerland's vroegste betrekkingen enz.*, Amsterdam 1862, blz. 289 zegt: „De verovering der Spaansche veste „La Santissima Trinidade op Tayovan door de onzen in 1642 bragt den Spanjaarden en den Spaansch-Chineeschen handel ook een gevoeligen slag."

[2]) Geput uit de aanteekeningen uit het oud-koloniaal-archief, gemaakt door Prof. Mr. J. E. Heeres en door dezen hoogst welwillend aan schrijver dezes geleend.

ten aanzien van Patani in 1623 uitgevoerd [1]). Doch de handel bleef onderhouden, door het zenden van schepen, ook van particulieren, aangezien Coen „den handel met de „buitenkantoren, voor zooveel dit dien der Compagnie niet „stoorde, gedeeltelijk aan de particulieren of vrijburgers" [2]) wilde overlaten; langs dien weg zouden de in die dagen zoo noodige aanvoeren van rijst en ook de andere begeerde produkten toch der Compagnie in handen vallen en de hooge onkosten der eigen factorijen vermeden worden. Noode echter miste Patani de factorij der Compagnie en in 1632 verzocht de overheid aldaar om herstel van deze [3]). Twee jaren later zond de Compagnie, op verzoek van den Siameeschen vorst, een smaldeel naar Patani om zijn vazal te tuchtigen, [4]) doch bij aankomst was het Siameesche leger, waarmede de vloot had moeten samenwerken, reeds vertrokken en bepaalde de laatste zich tot geringe vijandelijkheden. Toen deze in het vergeetboek waren geraakt, in 1644, verzochten „de koning te Patani en de grooten „(opnieuw) ernstelijck om de restabilatie van een comp„toir" [4]). Weder echter zonder goeden uitslag. En weldra houdt het Dagregister van het kasteel Batavia voorgoed op met van Patani zelfs te spreken.

Ook in andere havens van Siameesch Malakka heeft de Compagnie kortstondige vestigingen bezeten, namelijk in andere zoogenaamde „tinquartieren, (nl.) Perha, Queda en de „Oedjangh Salangh, item Ligor ende Sangora" [5]).

De eerstgenoemde vestiging, **Pera,** was van deze de zuidelijkste. Thans wordt die naam niet langer door een oord

---

[1]) Brief van Coen aan Bewindhebbers van 16 Juni 1623.

[2]) v. d. Chijs blz. 414.

[3]) Antonie Caen's verslag zijner zending naar Patani en Siam in 1632 in Tiele II, 221.

[4]) *Dagregister van het Kasteel Batavia.*

[5]) Dito.

gedragen doch door een rijkje, tusschen Pinang en Singapoer aan de Straat van Malakka gelegen; wel spellen de Engelschen dit „Perak", doch die „k" wordt niet uitgesproken in het Maleisch. Van veel beteekenis is deze factorij niet geweest, want zij wordt in de bescheiden der Compagnie slechts bij uitzondering genoemd. „Ongeveer „1650 vestigden de Hollanders een handelsstation aan de „Perak-rivier en verkregen er het monopolie van den tinhan„del, die toen reeds eenige beteekenis had" [1]). Dit jaartal kan veilig naar voren worden geschoven, want het Dagregister spreekt reeds van de factorij te „Perach" in 1644. „In „1651 werd de factorij aangevallen door de Maleiers en „werden de Hollanders allen over de kling gejaagd. De „factorij werd weer opgericht en verschillende malen ver„laten tengevolge van de vijandelijkheid der bevolking" [2]). Het Dagregister vermeldt bijv., dat zij in 1661 door de onzen bezet was en twee jaren later „gelicht" werd, tegelijk met het kantoor in Siam en met de zoo dadelijk te bespreken factorij te Ligor, tengevolge van de beletselen die de Siameesche koning aan 's Compagnie's handel in den weg legde en zeer tegen den zin van den vorst van Pera. „De laatste Hollandsche factorij in Perak stond te Peng„kalan Halban, eenige (Eng.) mijlen bezuiden de tegen„woordige stad Teluk Anson, werd verlaten in 1783 en „opnieuw bezet eenige jaren later, totdat de Hollanders „in 1795 door de Engelschen werden verdreven. Siam „onderwierp Perak in 1818, doch zes jaren later kwam „het onder Britsche (zoogenaamde) bescherming, totdat in „1874 Engeland het rijkje in bezit nam" [3]). Dit is met het

---

[1]) *Handbook of the Federated Malay States*, compiled by H. Conway Belfield, Londen 1906, blz. 55.

[2]) Conway blz. 55. Ook Prof. Heeres vermeldt dit feit in *Neerland's Indië*, Amsterdam 1911, blz. 342.

[3]) Conway, blz. 55.

volgende het eenige onzer oude „tinquartieren" op Malakka, dat reeds vóór de allerjongste jaren in Engelands bezit is overgegaan.

In hetzelfde rijkje „was ongeveer 1670 het eiland Pangkor „of **Dingding** door de Hollanders bezet, doch het werd „verlaten in 1690 en hun fort, waarvan de overblijfselen „nog heden aanwezig zijn, deed men in de 19de eeuw in „de lucht springen" [1]). Dit moet geschied zijn vóór 1821; want John Crawfurd zegt in het reeds aangehaalde verhaal zijner in dat jaar aangevangen reis van Calcutta naar Siam: „Eenige onzer landden bij de bouwvallen van het „Hollandsche fort, eiland Dingding of Pangkor" [2]).

Queda, tegenwoordig geschreven „Kedah", even benoorden Pinang aan Malakka's westkust gelegen, wordt evenzeer in 's Compagnie's schrifturen slechts bij uitzondering genoemd. Het was een der oudste „tinquartieren". In 1642 sloot de Compagnie met den vorst aldaar een overeenkomst, die haar de beschikking over het leeuwendeel van het tin moest geven, en blijkens dit verdrag bezat zij er in dat jaar een „logie" [3]). Het Dagregister leert, dat dit kantoor in 1644 nog in wezen was. 5 Februari 1648 schreven Gouverneur-Generaal en Raden den gouverneur van Malakka echter aan, het te lichten. [4]). De bevolking behoorde tot de „subjecten van den Siammer" [5]).

Wat **Oedjangh Salangh** aangaat, een eilandje ter westkuste van noordelijk Malakka, het Dagregister van 1642 spreekt van een Hollandsche „logie" aldaar en in 1643 kwam de Compagnie met den plaatselijken gouverneur overeen, dat „zij voor andere schuldenaers (schuldeischers)

---

[1]) Conway, blz. 55.
[2]) *Journal of an Embassy* I, blz. 459.
[3]) *Heeres' Corpus Diplomaticum* I, blz. 365.
[4]) Tiele III, blz. 434.
[5]) *Dagregister* van 1645 en Tiele III, blz. 484.

„geprefereerd” zal zijn en niemand, van welke natie ook, er zal mogen handel drijven zonder een daartoe verlofgevende pas te vertoonen van haar opperhoofd in de ten jare 1641 door haar op de Portugeezen veroverde vesting Malakka [1]). Ook hier vormde het opkoopen van tin het hoofddoel en -bedrijf. „Maar onze logie in 't jaar 1658 afge-„loopen en verbrant, mitsgaders 13 van de bedienden om „'t leven geraakt sijnde, is dien handel, dewelcke in allen „gevalle niet veel wilde zeggen, voort nagebleven,” [2]) niettegenstaande de koning van Siam in 1661, op onze klachten, aan de overheid te Oedjangh Salangh beval, dat hij „de „Nederlandse natie als zijn oogappel zal hebben te bewa-„ren” [3]). Dit eilandje is hetzelfde, dat vaak, vooral door de Engelschen, naar den klank, met „Junk Ceylon” is aangeduid.

Sangora, thans onder den naam van Singora te vinden aan de oostkust iets benoorden Patani, heeft tot onze oudste vestingen op het schiereiland behoord, want reeds in 1622 liet Coen haar lichten, ofschoon hij den handel er met gaande en komende schepen deed voortzetten [4]), zooals o. a. ook blijkt uit een brief van Gouverneur-Generaal en Raden van 3 Juni 1645 [5]). Sangora behoorde evenzeer tot de onderhoorigheden van Siam [6]).

Eindelijk Ligoor of **Ligor,** benoorden Sangora gelegen en nog heden onder denzelfden naam bekend. Dit is van al 's Compagnie's vestigingen op Siameesch Malakka de belangrijkste geweest en heeft het langst stand gehouden. Zij verving die te Patani en Sangora. In 1642 was de

---

[1]) Tiele III, blz. 171.
[2]) Pieter van Dam II, blz. 225—226.
[3]) *Dagregister* 1661.
[4]) Tiele II, inleiding blz. XXXII.
[5]) Nl. de „commissie voor den oppercoopman Isaacq Moerdijck.”
[6]) Zelfde bron.

Compagnie er gevestigd naast de Portugeezen voor den opkoop van tin [1]). „Uit Ligor kan veel tin getrocken werden" en evenzeer peper, schrijft 28 Mei 1642 Jeremias van Vliet in zijn „Verhael van 't succes der legatie naar Siam" en hij deelt mede, dat ook deze vorst aan Siam onderworpen was. Uit het Dagregister van 1648 blijkt dat toen de „logie" stand hield, terwijl dat van 1661 de uitzending vermeldt van hout voor een nieuwe factorij aldaar. Twee jaren later echter werd besloten haar te lichten [2]), om dezelfde reeds medegedeelde reden als Perak; doch tengevolge van daarop van den koning van Siam verkregen bevrediging, zoo dadelijk te bespreken, werd hierop teruggekomen. In 1668 verkreeg de Compagnie er het monopolie voor den opkoop en uitvoer van tin „tot den ordinaris prijs" [3]). De Dagregisters van 1672 en 1678 vermelden den voortduur van 's Compagnie's vestiging ter plaatse; en de scheepsheelmeester Abraham Bogaerts, die in 1690 van Batavia naar Siam vertrok, verhaalt dat „in de zeestad Ligor de Hol„landsche maatschappije nu een steene handelsplaats heeft „die pas op mijn komst volbout was" [4]). In de 18e eeuw echter maakte de ongeneigdheid van Siam's vorsten om de Compagnie in haar bevoorrechte stelling, ingevolge de gesloten overeenkomst van 1664, te laten, evenals hun streven om den handel met het buitenland zooveel doenlijk aan zichzelven te trekken, handelaars voor eigen rekening als zij evenals hun voorgangers en ook andere Achter-Indische vorsten waren, eerst tijdelijk en daarop voorgoed een einde aan deze factorij en steeds gelijktijdig aan die te Ajudia, de beide eenig overgeblevene van 's Compagnie's vestigingen in het Siameesche rijk. In 1705 toch besloten Gouverneur-

[1]) Tiele III, blz. 54.
[2]) *Dagregister* blz. 352.
[3]) *Tijdschrift Bataviaasch Genootschap* 1864, blz. 422.
[4]) Abraham Bogaerts, *Historische reizen*, Amsterdam 1711, blz. 231.

Generaal en Raden „het Siameesche hof kennisse te geven „dat men voornemens is van daar op te breken ten ware „de vorst mogte goedvinden de Compagnie weder den vrijen „handel aldaar en op Ligor toe te staan" [1]. Inderdaad brak zij in 1705 „met den geheelen ommeslag in Siam" op [2]. Doch toen het volgende jaar de oude contracten hersteld werden heropende zij beide factorijen; uit haar bevel van 1707 aan haar dienaren te Ligor en in Siam, om niet met inlandsche vrouwen te huwen, blijkt dat toen haar factorij te Ligor weder door haar bezet was, ingevolge de generale resolutie van de Bataviasche regeering van hetzelfde jaar [3]. In 1732 herleeft het plan om weder op te breken bij de regeering te Batavia, en last daartoe wordt in 1740 door haar gegeven, tenzij de koning zijn schuld zou betalen en de overeenkomsten hernieuwen. Dit geschiedde niet en men hief dus in 1741 de vestiging op, den handel voortzettende door de zending van eenige schepen jaarlijks, heropende de beide factorijen op bescheiden schaal in 1752, doch, daar de verliezen aanhielden, sloot men Ligor vier jaren later voorgoed [4], terwijl Ajudia, zooals straks zal blijken, nog een oogenblik voortleefde.

Thans onze betrekkingen met het **eigenlijke Siam**, veel belangrijker dan die met de onderhoorigheden. Zij vingen aan met de zending van den koopman Cornelis Specx naar Ajudia, de toenmalige hoofdstad, in de hoop door 's konings betrekkingen met China zelven met dit rijk in aanraking te zullen kunnen geraken [5]. Dit doel werd niet bereikt. Doch de koning, tot nog toe met geen

[1] *Realia*, register op de generale resolutiën van het Kasteel Batavia 1632—1805.

[2] Tijdschrift *Bataviaasch Genootschap* 1864.

[3] Zie *Realia*.

[4] Idem.

[5] v. d. Chijs, blz. 411.

andere Europeanen dan de Portugeezen in aanraking gekomen, die al sedert den aanvang der zestiende eeuw in geregeld verkeer met Siam stonden, met wie reeds zijn in 1527 gestorven voorganger het eerste handelsverdrag had gesloten [1]) en die machtig waren geworden in het rijk, was niet onkundig van den strijd welken de opkomende Nederlandsche macht in de Indische wateren zegevierend met dezen voerde en achtte het van belang zich te vergewissen omtrent de gesteldheid van dien nieuwen staat en omtrent de kans om in de Nederlanders een tegenwicht ten opzichte der Portugeezen te vinden. Daarom vaardigde hij in 1607 „ambassadeurs" naar Holland af, die eerst met Cornelis Specx [2]) naar Bantam zeilden en van daar op de retourvloot van Cornelis Matelief de Jonge in het volgende jaar Nederland bereikten. Zij brachten den Prins van Oranje, gewoonlijk door de Compagnie als souverein van de Vereenigde Provinciën tegenover oostersche vorsten voorgesteld, omdat deze geen gemeenebesten kenden en allicht den republikeinschen staatsvorm minder zouden achten, geschenken over van hun vorst, „die gehou- „den wordt voor den machtigsten koningh van Indiën" [3]) zooals toen geheel zuidelijk en oostelijk Azië werd genoemd; zelfs Japan werd geacht tot Indië te behooren en ook de vorst van Siam duidde nog in 1636 zijn rijk als Indië aan [4]). In 1609 kwam het gezantschap weder in Siam terug.

Intusschen had zich een begin van handelsbetrekkingen

1) Dr. A. Bastian, *Geschichte der Indochinesen,* Leipzig 1866, blz. 367.

2) Overleden 11 Juni 1608, volgens blz. 141 van het „Journael van de „treffelijcke reyse gedaen naer Oost-Indiën ende China met elf schepen „door den manhaften Admiraal Cornelis Matelief de Jonge uytghevaren „in den jare 1605. En wat haer in de volghende jaren 1606, 1607 ende „1608 wedervaren is, t'Amstelredam 1648."

3) Matelief, blz. 113.

4) Namelijk in zijn brief aan den gouverneur-generaal van 10 Februari 1646, opgenomen in het *Dagregister.*

gevormd; want in 1610 reeds was een Nederlandsch koopman voor de Compagnie in Siam gevestigd [1]). Grootendeels werden de Siameezen van kleedingsstoffen voorzien door Mooren, die deze uit Voor-Indië aanvoerden en gevestigd waren in de Siameesche stad Tenasserim, gelegen aan de westzijde van het schiereiland en thans behoorende tot Burma, dus Britsch bezit. De koning nu trachtte de Compagnie in dien handel te betrekken door haar het dicht daarbij gelegen eiland Mergui, sleutel voor de rivier van Tenasserim, aan te bieden [2]) en herhaalde dit in 1613 [3]). Doch de Compagnie zag meer heil in een vestiging aan de hartader des lands, aan de Menam, en daar stichtte het opperhoofd in Japan, Brouwer, op weg daarheen, ten zelfden jare voor het eerst een vast kantoor, [4]) dat vervolgens geruimen tijd door Cornelis van Nijenroode bestuurd is geworden. Groote voordeelen gaf de nieuwe vestiging niet, zij verbrandde in 1622 [5]) en Coen, die, zooals onder Patani opgemerkt, dergelijke kleinere kantoren liever in handen van particuliere Nederlanders zag, deed haar in hetzelfde jaar, tegelijk met Patani en Sangora, opheffen, den handel echter met gaande en komende schepen voortzettende. De Heeren Zeventienen, altijd beducht voor de verbreking van hun monopolie, zonder hetwelk hun groote kosten niet konden worden goedgemaakt, deelden echter dit inzicht van Coen niet en reeds in 1625 [6]) was hun vestiging in Siam herleefd.

„In Siam heeft de Compagnie een comptoir principalijk

---

[1]) v. d. Chijs, blz. 412.
[2]) Dito. Dito.
[3]) Brief 20 September 1617 aan Bewindhebbers van Corn. van Nijenroode, oud-koloniaal-archief.
[4]) v. d. Chijs, blz. 412.
[5]) „ „ „ 413.
[6]) Brief 8 September 1625, oud-koloniaal-archief. Valentijn zegt: in 1627.

„tot den inlandschen handel in hertevellen en sapan- of „bresilyhout, waarin een zeer groote en profitabele handel „gedreven wordt. Naar wij bericht zijn zoude Siam jaar„lijks uitleveren aan de kant van 200.000 stuks hertevellen „ruim en groote abondantie van rood hout, lood, roche„vellen en eenige andere waren meer, welke zoo door de „Chineezen en Japansche kooplieden alsmede door ons „van daar gehaald en wederom naar China en Japan ver„voerd en met groot profijt verhandeld worden;" aldus berichtte de in het vaderland teruggekeerde Gouverneur-Generaal Pieter de Carpentier op 29 September 1628 aan de Staten-Generaal [1]). In latere jaren zijn de genoemde vellen, met de huiden van roggen en runderen, het hoofdartikel der Siameesche factorij geworden en daarnaast verf- en bouwhout. Grooter belang had echter in die dagen voor de Compagnie somtijds de opkoop van rijst in Siam, dat met Japan vaak de onzen in den archipel geheel daarvan voorzag, zooals Gouverneur-Generaal en Raden 3 Februari 1625 aan Bewindhebbers schreven; ja, berichtten zij 6 Januari 1628, Batavia zou hongersnood hebben geleden zonder den rijstaanvoer uit Siam [2]).

„Groote caressen en vriendschap heeft de Koning door„gaans aan onze natie bewezen en hetzelve niet alleen „met goede onthalinge, minnelijke brieven maar zelfs ook „met expresse gezanten bevestigd, in voegen dat hij ten „regarde van ons wel voor een van de goedertierenste „prinsen van Orienten mag gereputeerd worden"; aldus de afgetreden gouverneur-generaal de Carpentier in zijn aangehaald verslag.

Nadat de koning telkens gevraagd had, waar het ant-

---

[1]) *Verslag van den toestand van Compagnie's handel in Indië,* Rijksarchief te 's-Gravenhage.

[2]) Tiele, deel II, inleiding blz. XXXII.

woord en de tegengeschenken van den Prins van Oranje bleven, [1]) werden deze eindelijk, in 1628, door Joost Schouten en Marees plechtig aangeboden. Eerstgenoemde komt in 1633 uit „als directeur van het kantoor Siam" en begint in het volgende jaar een groote, steenen, nieuwe factorij aldaar, weder [2]) te Ajudia, „op een bijsonder eyland buiten „de stad" [3]) te bouwen. In 1636 bericht hij, dat de nieuwe „logie" gereedgekomen is [4]).

Met dezen bouw treedt 's Compagnie's factorij in Siam op onder haar vaste en belangrijke vestigingen en begint een tijdperk van geregeld en levendig handelsverkeer. Reeds in 1638 wordt de factorij door Batavia genoemd „een pro„fitabel kantoor" [5]). Anderhalve eeuw heeft zij haar ambtenaren en handelswaren geherbergd. Welkom is dus de beschrijving die Gijsbert Heecq ons van de factorij heeft nagelaten, zooals hij haar vond in 1655. Zij lag, verhaalt hij [6]), „omtrent 28 mijlen dese rivier opwardt ende niet „boven een musquet-schoot beneden de voornoemde stadt „Judia recht tegen over het Portugese en Japance quartier „aen de kant van de riviere die tusschen ons ende haer „wijdt ende snel genoegh deur vloeydt.... Vorder is een „vast en treffelijck gebouw tamelijck groot ende hoogh „met luchtige solders en ruyme bequame packhuysen „daaronder.... altemael uyt enckel gebacken steenen ge„metseldt ende met goeden kalck bepleystert.... Van voo„ren gaat men na de eetzale met een dubbelde trap....

---

[1]) Brieven van Gouverneur-Generaal en Raden aan Bewindhebbers van 27 Januari 1625 en 13 December 1626, beide in oud-koloniaal-archief.

[2]) Zie volgende blz.

[3]) Valentijn, blz. 59.

[4]) *Dagregister.*

[5]) Brief van Gouverneur-Generaal en Raden aan Bewindhebbers van 22 December 1638, oud-koloniaal-archief.

[6]) *Heecq's derde voyagie,* blz. 439 en vv.

„opwart en.... aen wederzijden van dese ruyme zale ist „al afgedeelt met verscheyden kamers, houdende 't opper„hoofd sijn residentie aen de rechte handt en de tweede „persoon op de slinckerhandt, voordt d' ondercoopluyden „en principale assistenten.... Item woonden noch eenige „assistenten nevens den chirurgijn, bottelier, kock, trom„petter, beeldtsnijder, timmerlieden, 2 smidts en eenige „andere matrosen, waeronder boeckbinder, backer, paer„deknecht en diergelijcke in verscheijden andere steene „kamerties omlaagh (achter de logie) aen de gracht". De heeren voerden dus een zekeren staat en zagen niet op kosten. In den tuin onder twee „piramiden.... lach het „laatste Opperhoofd voor Hr. Westerwoldt regerende, begra„ven genaempt Hr. Krayer wiens naam, datum en wapen „daer boven aan te sien en te lesen is. Onder d'ander „lagen eenige kinderen van Hr. van Rijck alhier bij sijn „huysvrouwe (suster van Hr. Trompert Secretaris van de „weeskamer op Batavia) geprocureert. Naest aen dese thuyn „was het neerlandts kerckhoff, daer van oudts hooge en „lage, bij malkanderen begraven werden, stondt mede een „hooge piramide daer Hr. Moerdijcq (voormaels in sijn „leven Opperhoofd) onder rusten.... Voor desen placht „des E. Comps logie binnen de stadt Judia te wesen, maer „staet nu ongelijck bequamer om alles op en af te sche„pen, als verhaeldt".

Omtrent het bedrijf der Compagnie ter plaatse bezitten wij een inlichting, juist uit die stichtingsjaren. „Den prin„cipaelsten handel bestaet in hertevellen, rochevellen, loot, „sapanghout, benjamin, gommelack, gout ende edele ge„steenten, daer Japan de rochevellen, hertevellen, sapan„hout ende loot is treckende." Verkocht werden: „catoene „lijnwaten van de cust van Coromandel", specerijen, „rood carmosijn ende swart laecken, spiegels ende alle „soorten van Chineese waeren, iser (= ijzer), cooper ende

„metael daar de coninck geschut af giet." [1]) Hoofdzaak waren „de verkopinge van kleeden en opkopinge van herte-„vellen en sappingh(hout) na Japan" alsook van rijst voor den Archipel, verhaalt het eerste opperhoofd dezer nieuwe „logie", Joost Schouten [2]). Langzamerhand is de opkoop van rijst op den achtergrond getreden, ook omdat de koning die voor de Compagnie zoo onontbeerlijk achtte dat hij daarin een beslissend wapen tegen haar meende te bezitten, en kreeg het bedrijf der Compagnie in Siam „zijn meeste betrekking tot den handel van Japan" [3]). „Ons is „noit toegelaten om het binnenste des lands te leeren „kennen" [4]).

De koning was „insonderheyt 't onswaert seer genegen, „gevende ons meerder vrijheyt als syn eygen natie, soo „in handelen, coopen ende vercoopen, thol en licent vrij „als andersints, mitsgaders den vrijen in ende toeganck „te hove als 't ons maer heeft belieft, dat noyt geen andere „natie heeft toegelaten geworden" [5]). En Schouten schrijft: „Desen prince houdt de Nederlanders boven de Portugijzen „in sonderlinge respect, 't welcke bij den voorgaende „koningh zoo groot is geweest, dat hij over 't nemen van „een Hollands jacht binnen zijne riviere van Siam anno „1624 de spaensche galeye van Don Fernando da Siliva „geweldelijck doen nemen, behoorlijcke straffe geexuteert „ende de Compagnie haar jacht ende goederen gerestitueert „heeft, waer over met Manilha in oorloghe vervallen ende

---

[1]) *Remonstrantie der gelegenheyt des coninckrijckx van Sjam omtrent 1634*, opgenomen in Kronyk van het Hist. Genootsch., tweede serie, 1854, blz. 188/190.

[2]) *Beschrijvinge van het Magtigh koninckrijcke Japan* door François Caron, blz. 78.

[3]) Valentijn, blz. 56.

[4]) Dito, dito.

[5]) *Remonstrantie enz.* als boven.

„groote schade in zijn vaert op China geleden heeft"[1]. „Den koopman Schouten mach 't sijnen believen als Man-„dorijn in de vergaderinge van Mandorijns compareren „ende neffens deselve voor den Coninck verschijnen, dat „een groote reputatie voor ons is"[2]. Deze gunstige stemming steeg nog toen in 1637 Schouten den koning een brief „in goud geschreven, een goude croone en een „swaert van den Heere Prince van Orangien" plechtig aanbood[3]. De brief was volgens de gewoonte der Compagnie in het Hollandsch gesteld; zulke schrifturen werden in Siam „eerst uyt het Nederduyts in Portugies en daer „naer wt Portugies in Malleys ende uyt Malleys voorts „int Chiams getranslateert"[4], een nieuw bewijs, van de bekendheid en den invloed die de Portugeezen aan hun moedertaal hebben weten te verschaffen: nog in de twintiger jaren der negentiende eeuw was het Portugeesch de taal, in welke de Siameesche regeering tot Europa sprak[5].

Schouten was „een man van sonderlinge wetenschap en „ongemeen verstandt" en is „door sijn bequaemheyt en „capaceteyt geklommen tot Ordinaris Raadt van India, „maer namaels in den jare 1644 om zijn grouwelijcke „Sodomia op Batavia in mijn aensien geworcht ende tot „pulver verbrandt"[6].

Onder zijn opvolger, Jeremias van Vliet[7], blijft de

---

[1]) *Beschrijvinge van het Magtigh koninckrijcke Japan*, blz. 70.

[2]) Brief aan Bewindhebbers van den Gouverneur-Generaal Hendrik Brouwer en Raden van 27 December 1634.

[3]) *Dagregister*.

[4]) Antonie Caen's *Verslag zijner zending naar Patani en Siam in* 1632; hij schrijft het bovenstaande uit Siam. (Tiele II, blz. 221).

[5]) Crawfurd, *Journal of an Embassy enz.* I, blz. 267.

[6]) Heecq's *Derde voyagie*.

[7]) Brief 28 December 1636 van den gouverneur-generaal Brouwer, op het oud-koloniaal-archief.

bloei der factorij aanhouden; 27 Maart 1640 schrijven Gouverneur-Generaal en Raden hem over den „goede „toestand van comp.'s commercie int Siamse rijck" [1]). De bevredigende verstandhouding met de Siameesche regeering, in 1640 verstoord, herstelt zich in het volgende jaar en hij vermag 4 November 1641 aan den gouverneur-generaal te berichten, dat de Nederlanders met veel meer onderscheiding worden behandeld dan de Portugeezen „en met deze en haere negotie staat het hier zeer slecht"; zelfs verbiedt de koning zijn onderdanen „de papenkerk" te bezoeken. Geheel is toen de Engelsche concurrentie verdwenen, doch de koning gaat voort zelf handel te drijven. Het ontbreekt in Siam aan koopkracht, „doordien „de gemeente in Siam door 's Conincx pracht begeerlijck„heit ende procedueren seer verarmt" [2]). De Siameesche koningen hebben zich n.l., zooals reeds blijkt uit de brieven der factorij van dien tijd, o. a. uit die van van Vliet, en ook volgens vreemde reizigers uit de 19e eeuw, beschouwd als erfgenamen hunner onderdanen, van welke vaak het meerendeel tot de lijfeigenen van vorst of grooten behoorden, en buiten het rijk mochten de Siameezen zich niet vestigen. Telkens leest men van gewelddadige troonopvolgingen en van moorden op groote schaal, door den nieuwen koning op de verwanten van zijn voorganger en diens aanhang gepleegd. Buitendien is Siam keer op keer in oorlog gewikkeld, nu eens met zijn vazallen, dan weder met zijn westelijke buren, de koningen van Pegu en Ava, oorlogen in welke de Siameesche legers, somtijds, o. a. in 1628, uit Japanners bestaande, zelden zegevierden en voor welke meer dan eenmaal, nu eens met goed gevolg, dan weder zonder, de hulp der Compagnie werd ingeroepen; [3])

[1]) Oud-koloniaal-archief.
[2]) *Verhael van 't succes der legatie enz.*
[3]) Bijvoorbeeld 5 Januari 1622 tegen Cambodja.

voortbrenging en koopkracht werden er telkens door verlamd. Wel gaf de handel der Compagnie in die jaren groot voordeel, doch dit was voornamelijk toe te schrijven aan haar buitengewone positie in Japan; en de omvang van haar bedrijf in Siam stond noch in verhouding tot het ontbreken van een even krachtigen mededinger, noch tot de groote beteekenis van Siam te dien tijde. Het bezit der Compagnie toch in Siam bedroeg in die dagen, met inbegrip der uitstaande schulden, niet meer dan 1½ [1]) tot 2½ [2]) ton gouds, terwijl de jaarlijksche uitvoer naar Japan, „op 't welck handel 't comptoir Siam principalijck geres-„tabileert is," [3]) evenmin omvangrijk doch uiterst winstgevend was. 15 October 1643 bijv. schreef het opperhoofd te „Nangasaki", Johan van Elseracq, aan Reynier van 't Zum of van Tzum, die in 1641 de factorij als oppercoopman van Jeremias van Vliet overnam, [4]) dat: „het cargasoen" van Siam, 10 Augustus in Japan gekomen en dat *f* 44.457 : 11 : 4 bij inkoop gekost had, bij verkoop *f* 144.300 : 6 : 15 opgebracht heeft. „Er is dus op geadvanceert 218/9 % 't welck „voorwaer een treffelijcke advance is" [5]). En ook in 1646 „gaf het Siam cargasoen in Japan extraordinari winste", zijnde ingekocht voor *f* 42021 : 3 : 12 en verkocht voor *f* 125871 : 4 : 11 [6]).

Voor Batavia kocht de factorij toen, behalve de reeds genoemde produkten, ook „zwarte" en bruine suiker op, [7])

---

[1]) *Dagregister* van 1644.

[2]) „ „ 1642.

[3]) *Verhael van 't succes der legatie* van Van Vliet.

[4]) *Dagregister* van 1641. Valentijn zegt: 1642, in deel III, 2e stuk, blz. 72.

[5]) Brief in oud-koloniaal-archief; ook *Dagregister* van 1644, namelijk brief van v. Elseracq aan de regeering te Batavia.

[6]) Brief van 21 October 1646 van v. Tzum uit Japan aan het opperhoofd in Siam, oud-koloniaal-archief. De gulden had 20 stuivers van 16 penningen.

[7]) *Dagregister* van 1642.

evenals tin, peper en muskus, [1]) en kleine zendingen vonden plaats van indigo, gekweekt uit door de Compagnie van Java aangevoerd zaad en „met voordeel in patria „verkocht", terwijl de andere Siameesche voortbrengselen zoo goed als uitsluitend in Azië werden verbruikt. „Het „uytvoeren van rijs, balcken ende swalpen (gaat) nae „wensch", [2]) terwijl in 1645 het monopolie, met vrijdom of verlaging van tollen het gestadige doel van 's Compagnie's streven, verkregen werd ten opzichte van vellen „voor „eeuwichlijck ofte ten minsten 's conincx leven" [3]).

Wij „sijn daer nu in groten aensien ende respect", schrijven Raden van Indië aan Bewindhebbers 17 December 1645, tevens meldende, dat de koning „4 stux schone jonge „oliphanten" naar Batavia zond, „tot schenckagie, dat „extraordinarie is" [4]).

In de „commissie [5]) voor den oppercoopman Isaacq Moer„dijck" als „eerste persoon ende opperhooft over comps „volck, middelen ende vorderen ommeslach in Siam" spreken de Raden van „India" van de factorij als „soo „aensienelijck comptoir" en blijkt dit een aantal Nederlandsche ambtenaren te tellen, die, naar 's Compagnie's gewoonte, somtijds in rade moesten worden vereenigd. Tevens waren zij toen reeds onttrokken aan de rechtspraak des lands en vormde de factorij een stukje Nederlandsch grondgebied binnen het rijk, dezelfde rechtstoestand dus in welken de Christenen thans zich in niet-Christelijke landen, met uitzondering van Japan, bevinden. Moerdijck toch werd in die commissie aangewezen „om uyt crachte

---

[1]) *Dagregister* van 1644.

[2]) Schrijft Gouverneur-Generaal Ant. v. Diemen aan Bewindhebbers in 1643 (Tiele, III, blz. 137).

[3]) Tiele, III, blz. 249.

[4]) Tiele, III, blz. 451.

[5]) Oud-koloniaal-archief.

„dezer continueel in Rade te presideren, recht ende justitie soowel int crimineel als civil met advys van Rade „te administreren", enz. De bedienden der Compagnie moeten den eed afleggen „aen den staet der Vereenighde „Nederlanden ende de meergemelte comp."

Onder den opperkoopman Jan van Muyden blijkt de verstandhouding met den koning voortreffelijk. „De koning „en alle mandarijns," schrijft hij in 1647 aan Gouverneur-Generaal en Raden [1]), „thonen hun gantsch genegen tot „onze natie" en zijn ons in alles behulpzaam, terwijl in het volgende jaar de Compagnie niemand minder dan Abel Jansen Tasman uitzendt met schepen om den koning tegen vazallen te helpen, een tocht die echter slechts ten deele volbracht wordt. De Compagnie voelde zich sterk, zelfs oppermachtig, in de oostersche zeeën te dien tijde. 7 Juli 1648 bijv. wordt de factorij door de regeering te Batavia aangeschreven [2]): „alle vreemde naties die zonder „onze passen varen, behalve die van den Mataram, Jamby, „Siam, Patani, Ligoor ende Johoor, als nae geen vijanden „plaetsen tenderen, zult (gij) voor vijanden aentasten. In„sonderheyt oocq in die voege snedigh uytsien naer Cambo„dias en Contchinchins vaertuygh, tsij van daer compt ofte „derwaerts tendeert"; te dien tijde toch stond de Compagnie in vijandschap met de beide laatstgenoemde rijken [3]).

Was de Nederlandsche factorij thans op haar hoogste punt van aanzien, macht en welstand gekomen, haar ambtenaren verloren eigen welzijn niet uit het oog. Dezelfde Jan van Muyden, „'t geweesen opperhoofd in Siam", werd bij resolutie van het kasteel Batavia, op 23 April 1650 genomen [4]), „voor den raad van justitie deser steede" ge-

---

[1]) Oud-koloniaal-archief.

[2]) Dito.

[3]) Zooals blijken zal uit het volgend hoofdstuk onder Cambodja.

[4]) *Realia.*

daagd „over suspicie van ontrouwe in sijne directie ge-„pleegd.” Geheel en voorgoed was het bevel vergeten, door bewindhebbers in den eersten tijd der Compagnie gegeven, om zich, op poene van verlies van traktement, te onthouden van gemeenschap met inlandsche vrouwen; en de ambtenaren kweekten integendeel „bastaartkinderen,” die de koning niet wil toestaan „uit te voeren” omdat hij die als zijn onderdanen beschouwt en deze immers het land niet mogen verlaten [1]). Die zede vindt de reeds genoemde Gijsbert Heecq [2]) in 1655 algemeen heerschende in de Nederlandsche logie, bij hoog en laag, „int generael „40 personen sterck met die omlaagh dienstdeden. Leefden „hier seer weeldighlijck om den grooten overvloedt als „verhaaldt, hielden de meestendeel al Concubijnen ofte „bijzitten .... copen ofte bouwen haer een huys, voor-„gevende dit ten nauwsten eenigszints bestaen magch, „als sijnde wettelijck (volgens de Siamsz maniere) dewijl „sij clagen .... geheel van Nederlantsche vrouwen (haers „gelijcke) versteken zijn, daer noch bijvoegende de spreuke „Pauli, dat het noch beter sodanigh te trouwen is als .... „namaals te branden .... tot het Opperhoofd incluys, „want van dese Plage bijna niemant vrij en was, sowel „de barckiers als de meerdere. Die maer soveel won dat „hij daer sodanigen verkensjuffrou op houden kon, most „een eigen juweel hebben .... Aengaende de kinderen „(so lange sy hier blijven) gaat het noch redelijck mede, „want sij (den meesten tijt) die in haer kamers hielden „en waren altemael met een à 2 stucx begaeft, so datse „'t selve malkander niet en behoefden te verwijten, maer „vertreckende, moeten sij haer (volgens deselve) voor een „groote somme 'tzij voor een ofte twee kinderen aen de „E. Compe laten debiteeren, waervan sij onderhouden

[1]) *Dagregister* van 1642.
[2]) *Derde voyagie* enz.

„worden ende besteet, teweten meest altemael bij eenen „Tomas de Fransman alhier vrijburger ende woonachtigh „niet verre van de logie, zigh met tappen van bier, aracq „en bollepons voor de matrosen als andere generende, „sijnde omtrent dese riviere (met een vaertuych van „Batavia comende) bij ongeluck gestrandt en also voort „continueel in sijn vrijigheyt hier metterwoon gebleven, „en wert sijn Huys gemeenelijck 't Weeshuys bij d'onse „genoempt."

Behalve deze factorij bezat de Compagnie in die dagen een „Packhuys op 't plaets Amsterdam 7 mijlen beneden „Bencocq" [1]), dat ook door Abraham Bogaerts in het verhaal zijner reis van 1690 wordt vermeld: „omtrent een „halve mijle opwaarts heeft de Hollandsche Maetschappij „aan de slinkerzijde een groote houte loos of pakhuis, „Amsterdam genaamt" [2]). De bouwvallen van deze vestiging waren nog in de twintiger jaren der 19e eeuw zichtbaar; „tegenover Pakman, een paar mijlen verder," schrijft toch de Britsche, reeds aangehaalde afgezant Crawfurd in het verhaal zijner in 1821 aangevangen reis, „liggen de „bouwvallen van een klein baksteenen fort, door de „Hollanders gebouwd. Door de verandering van den „rivierloop liggen zij nu in den stroom en verdwijnen „daarin bij hoog water" [3]).

„Bancock" was „nog slechts een stedeken" [4]) in den tijd van Joost Schouten en ook de reeds aangehaalde zeilmaker J. J. Struys spreekt er in 1650 met dezelfde woorden over: „omtrent 8 mijlen in de rivier leght een kleyn bemuurt

---

[1]) Gijsbert Heecq, blz. 425.

[2]) A. Bogaerts, *Historische Reizen*, blz. 229.

[3]) *Journal of an Embassy*, I. blz. 119.

[4]) *Beschrijvinge van het Magtigh koninckrijcke Japan*, door François Caron, blz. 65.

„stedeken genaamt Bankok." [1]) Het was „het eerste tolhuys, „een kleyn bemuurt casteel". [2])

Tegenover Bangkok lag de wijk der Portugeezen,[3]) die de Compagnie ook na hun afscheiding in 1640 van Spanje bestookte wegens Brazilië. In 1655 bijv. begonnen de schepen op welke Heecq voer reeds op de reede hun vaartuigen aan te tasten, welke van hun Macao, toen nog een eiland, [4]) waren gekomen.

Niet door hun mededinging noch door de opkomende der Engelschen, over welke in 1661 voor het eerst geklaagd wordt, [5]) doch door het streven des konings om den handel der Compagnie, inzonderheid op Japan, aan zichzelf te trekken en bovendien haar te dwingen in Siam uitsluitend met hèm handel te drijven, begint met de tweede helft der 17de eeuw haar bloei in Siam te tanen. Heecq vindt in 1655 den handel onder het „opperhooft Volckerus Wes-„terwoldt" kwijnen en de verstandhouding met den koning slechts matig. Natuurlijk blijven de persoonlijke eigenschappen der plaatselijke bestuurders niet zonder invloed en zoo vermeldt het Dagregister van 1661, dat „de koop-„man van Rijk gedurende zijne (des konings) absentie in „de vergadering van Mandorijns als een raedspersoon zal „worden gebruykt". Doch deze eer ging niet gepaard met wegneming der hinderpalen, aan 's Compagnie's bedrijf in den weg gelegd, en onder van Rijk's opvolger, Poolvoet, liep het spaak met de verstandhouding, zoodat de regeering te Batavia in 1663 last gaf tot sluiting van al haar kantoren in Siam en onderhoorigheden. [6]) Het plan was, door

[1]) J. J. Struys, *Drie Reysen*, blz. 28.
[2]) Pieter van Dam, II.
[3]) Bogaerts, blz. 230.
[4]) „ „ 428.
[5]) *Dagregister.*
[6]) Idem.

schrikaanjaging betere voorwaarden af te dwingen, niet om voorgoed te vertrekken; zóó slecht was het nog niet met den handel gesteld: „op het sluyten der boeken" toch werd „bevonden dat Siam voorleden jaer suyver gewon- „nen heeft *f* 19855 : 1 : 5, dat, na den tijd, noch al gaen „can". [1]) Slim vertrekt dan ook het opperhoofd in het geheim, na eerst geld te hebben opgenomen bij den koning en sappanhout op crediet te hebben gekocht, aldus het heft in handen nemende en aan de Siameesche regeering een nieuwe reden gevende om den terugkeer der Nederlandsche ambtenaren te begeeren.

Inderdaad treft het middel doel. Reeds het volgende jaar wendt Siam zich tot de groote heeren te Batavia, ten einde heropening hunner factorij te bewerken, maar tevens bitter klagende over de opperhoofden van Rijk en Poolvoet, die telkens, ook buiten de factorij, het recht in handen hadden genomen, voornamelijk ten opzichte der Chineezen, wier zeehandel zij gewelddadig hadden belemmerd, terwijl zij de lading hadden gelicht uit vreemde schepen, welke de verkregen rechten der Compagnie op alleenhandel met betrekking tot de vellen, de tin en inzonderheid tot Japan niet in acht namen. Van onwillige betalers hadden de opperhoofden eenvoudig de schepen aangehouden en zich de lading daarvan toegeëigend. Ziedaar waarom, zegt de koning, de verstandhouding te wenschen overliet.

Doch op het kasteel Batavia wordt voet bij stuk gehouden. De Compagnie blokkeert den mond der Menam en gaat voort met juist dezelfde maatregelen als waarover geklaagd werd; zij stond op de handhaving der verkregen rechten en wilde de Chineezen niet ontzien na het door haar pas op Formosa van Coxinga en zijn vrijbuiters ondervondene, de bekende gebeurtenis die aan 's Compagnie's

---

[1]) *Dagregister* van 1664, blz. 98.

vestiging op dat eiland een moorddadig einde maakte.

Nederig verzoeken de Engelsche „opperhoofden van 't „fort St. Joris op Madraspatnam" of Madras zooals de stad thans kortweg heet, aan de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, onlangs door een bekwaam Britsch koloniaal geschiedschrijver terecht den „formidabelen mededinger „en tegenstander" van den Engelschen oosterschen handel in de 17e eeuw genoemd [1]), verlof om met een schip, dat zij naar Siam willen „dispacheeren", de blokkade te mogen breken, namelijk dat dit schip „niet gemolisteerd ofte door „de Uwe in 't minste niet belet moge worden," mededeelende dat het vaartuig alleen restanten komt weghalen en belovende „den coning van Siam, Uwen vijant, noch directe„telijck, noch indirectelijk (te zullen) versien van ammunitie „ofte eenige soorte van provisien" [2]). Goedgunstig wordt hierop beschikt door Batavia, doch besloten alle vaartuigen naar en van Siam, behalve de Engelsche, te visiteeren, totdat bevrediging zal zijn verkregen. Verlangd wordt herstel der vroegere privilegiën, „straffe over de affronten ons aangedaen", vrije handel, dus zonder den koning als tusschenhand, ook op Ligor en Oedjangh Salangh en (notabene) „uyt„banning van de Chinesen", in Siam woonachtig [3])! Verder krijgt Pieter de Bitter, die in hetzelfde jaar, 1664, ter onderhandeling naar Siam gezonden wordt, in last om te eischen „dat de Comp. macht sal hebben om de onwil„lige debiteuren in Comp. logie te versekeren" [4]), dus gevangen te houden; „dat sijn Majt ons zal helpen de schult „van (zekeren) Mondas Naen invorderen"; en „dat alle „kinderen uit Siamse moeders en de wettige moeders met „hare wettige mannen niet en sullen verhindert worden

[1]) Sir Courtenay Ilbert, *The Government of India*, Oxford 1907 blz. 8.
[2]) *Dagregister* van 1664, blz. 166.
[3]) „ blz. 237.
[4]) „ blz. 247.

„uyt Siam te gaen;" dan zal de Compagnie den koning het geleende terugbetalen.

Toen de Bitter in Siam verscheen bleek, dat de koning, zoodra 's Compagnie's ambtenaren zijn land hadden verlaten, uit vrees voor haar een haastigen vrede had gemaakt met zijn buurman van Pegu; hij was mak geworden. Den geëischten vrijen handel bewilligde hij, bestraffing voor de affronten, geen hooger rechten dan voorheen; zijn volk zoo goed als hijzelf zal zich voortaan onthouden van Chineezen op de vaartuigen te gebruiken [1]), „en al sulke „schepen, waarop die natie bevonden sal werden, sullen „voor goede prijs aengeslagen werden sonder dat d'E. „Comp^{e}. daer van oyt ietwes aen iemanden schuldig sal „zijn te restitueeren. Voorts is veraccordeert dat de comp. „voor althoos sal hebben den uytvoer van alle d' herte- „vellen ende kohuyden". De verlangde hulp bij schuldenaren wordt beloofd. „En ingevalle yemant van comps. „residenten eenig swaer delict in Siam quame te begaen, „soo en zal echter de conink noch die van justitie den- „selven niet mogen te rechten maar sal (aan) 't opperhoofd „van d'E. Comp^{e}. moeten overgelevert (worden) om gestraft „te worden naer de Nederlantse wetten." Voorts zullen de Hollandsche kinderen bij Siameesche moeders vóór hun 7^{e} jaar het land mogen verlaten. Daarentegen beloofde de Bitter betaling door de Compagnie harer schuld aan den koning en dat zij Siameeschen schepen zou toestaan naar Macao, Manilla, Canton en andere havens te varen „soo „lange d' E. Comp. met voorschreven plaetsen in vrient- „en bontgenootschap sij", waartoe zij dan dien schepen passen zal geven. Slechts in éénen eisch kon de koning met geen mogelijkheid treden, de uitzetting der Chineezen, in zijn land woonachtig. Inderdaad, die waren immers

---

[1]) *Dagregister* blz. 523.

zijn onderdanen, betoogt hij in het antwoord, gesteld in de Maleische en Portugeesche taal, dat hij de Bitter naar Batavia meegaf, „soo menigte duysenden van Chinesen „die door het gantsche rijke verspreyt en van oude tijden „af aldaer ter neder geseth, met de Siammers getrouwd „en gemixtureerd waren." [1]). De Compagnie stemde toe en op deze voorwaarden met nog enkele van weinig belang werd 22 Augustus 1664 de vrede gesloten en de factorij heropend [2]).

Door de uitsluiting der Chineezen van de Siameesche schepen was de Siameesche groote vaart gefnuikt, want „de „Siammers zijn tot de navigatie selve onbequaem gelijk mede „tot den handel in Japan noch niet toegelaten" [3]). En buitendien was het door de Compagnie bedongene inderdaad zoo kras, dat het telkens en telkens van Siameesche zijde verbroken geworden is. Reeds in 1665, het volgende jaar, begint het berouw: „Ongetwijffelt, dat hem (den coninck) „nu het gemaekte contract begint te smerten als zijnde „door het selve niet alleen zijn reputatie ende achtbaer„heyt geraeckt en vercort maer oock zijne hoope van „winst op gemelten Japansen en Chinesen handel gans „ijdel geworden" [4]). Hij stuurt dan ook ten zelfden jare een gezant naar den gouverneur-generaal met het verzoek om één enkel schip, dat hij naar Japan wil zenden, bemand met Chineezen, niet aan te houden. De HoogEdele Heer weigert, doch besloten wordt om den koning, in plaats van die Chineezen, „een Nederlants stierman en „een kloeck matroos te zenden voor die reis;" aldus geschiedt, doch de reis heeft geen voortgang.

---

[1]) *Dagregister* 1664, blz. 526.

[2]) Het verdrag is voluit te vinden in *Tijdschrift Bataviaasch Genootschap*, 1864, blz. 447.

[3]) *Dagregister* 1664.

[4]) Dito 1665, blz. 42.

Jaren van ongerepte vriendschap en samenwerking volgen. Telkens stuurt de koning, die zich in zijn brieven nu altijd omschrijft als de vorst „wiens troon van goud „is ende (die) den witten elephant heeft," gezanten aan „den capityn van Jaccatra" met allerlei verzoeken, meestal om de uitzending van Hollandsche ambachtslieden om buskruit te maken, goud en ijzer te smeden, steenbakkers, steenhouwers, timmer- en stuurlieden, zeggende, dat die hun vak het beste verstaan en „(wij) op de woorden van de „Hollanders mogen vertrouwen, 't geen (wij) op de Portu- „gesen niet mogen doen" [1]), maar ook om goederen, die de koning, als echte handelaar, ja winkelier, nauwkeurig en in bijzonderheden omschrijft. Zooveel mogelijk voldoet de Compagnie aan zijn wenschen en wisselt geregeld geschenken met hem.

Haar Siameesche handel bestond in die dagen „meest in hartevellen voor Japan" [2]). Zij bracht naar Siam wel „deese „en geene koopmanschappen.... maar wij kunnen met die „lijwaten (lijnwaden) tegens de Moren niet markten, sulx dat „wij meest met contante speties daar moeten komen" [3]). Hieruit blijkt, dat de reeds vroeger niet groote omzet sterk beknot was geworden; en tenzelfden tijde, n.l. in 1679, komt opnieuw ontrouw van het opperhoofd der factorij aan den dag. „Dirck Thymonse de Jonge, oppercoopman, „heeft zigh niet trouwelijck gedragen maar op een indi- „recte wijse een goede somma gelts van daer gebracht"; hij wordt deswege te Batavia aangehouden [4]).

Tal van vreemdelingen van uiteenloopenden landaard woonden omtrent de tachtiger jaren der 17e eeuw aan de Beneden-Menam. „Het is bij de Siammers een groote eere

[1]) *Dagregister.*
[2]) J. J. Struys, *Drie Reysen.*
[3]) Pieter van Dam II.
[4]) *Dagregister* van 1679, blz. 567 en 568.

„en maakt bij andere Koningen en Potentaten groote naam „en ontsag veel vreemdelingen in hare Landen te hebben: „derhalve den Koning yder sonder onderscheyt vrij laat „handelen en wandelen na sijn gelieven sonder in sijn „gewoonte of Godsdienst eenigszins bemoeyt of beswaart „te werden. Echter geeft hij den eenen meer vrijdom als „den anderen en is tot deze (de Nederlandsche) Natie „meer als tot geene genegen" [1]). Veel talrijker dan deze waren in Siam, om van Chineezen en „Mooren" uit Voor-Indië niet te spreken, de Portugeezen, „Daar zijn in dit „koningrijk acht of negen huisgezinnen van rechte Portu„geezen, maar van degeenen die men Mestichen noemt, „dat's te zeggen die uit een Portugees en een Siammis „geboren worden, meer als duizend" [2]). Hun bedrijf werd gesteund door het bezit van het toen nog niet verzande Macao, de eenige Europeesche vestiging die de Chineezen in hun land duldden, en de koning dreef met hen zoo goed handel als met de onzen [3]). Een aantal Portugeesche paters woonden te Bangkok en hadden er een eigen kerk, terwijl het Siameesche leger talrijke Portugeesche halfbloeden telde [4]). De Engelschen speelden nog geen rol van eenige beteekenis; in 1679 werd „het nieuw Engels opper„hooft uyt oorsake dat hij zigh ongemeen trots hadde „aangestelt zeer veragtelijck afgewesen en met eenen ontseyt „in Siam geen logie te mogen hebben" [5]), en in 1688 brak de Engelsche Oost-Indische Compagnie haar factory in Siam voorgoed op [6]). Een Turk uit Konstantinopel was gouverneur van het koninklijk kasteel te Bangkok en een Griek,

[1]) J. J. Struys, *Drie Reysen*, blz. 43.
[2]) Aangehaalde *Reis na Siam door den ridder de Chaumont.*
[3]) Valentijn, blz. 63.
[4]) *Second voyage du père Tachard*, Amsterdam 1689.
[5]) *Dagregister* van 1679, blz. 563.
[6]) *Journal of an Embassy*, II, blz. 143.

Constantin Faulkon, regeerde feitelijk het land, een avonturier, die als knaap in dienst der Engelsche factorij had gestaan, zich in het vertrouwen des konings had gedrongen en ten slotte eerste minister geworden was.

Onder al die vreemdelingen betreden tenzelfden tijde in Siam de Franschen het tooneel, thans nog niet voor lang. Jezuïeten-paters hunner natie kwamen zich bij hun Portugeesche broeders voegen; in 1679 ontvangt de gouverneur-generaal te Batavia een brief van „den Franschen „bisschop van Siam" [1]). Zij bouwden hun eigen kerk te Bangkok; een Fransche factorij verrees. Ter vergrooting van hun invloed bewogen zij den koning tot het zenden van een gezantschap naar Lodewijk den XIVen, waarvan de plechtige ontvangst, in kruipende houding, is afgebeeld op het hiervoren besproken schilderij in het oude koninklijke paleis te Bangkok. Een Fransch gezant, de reeds aangehaalde ridder de Chaumont, beantwoordde deze afvaardiging en de Siameesche vorst werd overreed om Fransche troepen in zijn land toe te laten en in dienst te nemen, zoogenaamd tot steun van zijn troon tegen inlandsche mededingers. Een Siameesche prins van den bloede echter zag het dreigende gevaar, opende zijn koning de oogen, en, toen de Fransche krijgsmacht, in samenwerking met Faulkon, 's konings gezag wederstreefde, werd de Griek om het leven gebracht en de Fransche bezetting het land uitgezet; het was in 1688 [2]). Aldus eindigde ook deze mislukte poging der Franschen in de 17e eeuw om de Nederlandsche Geoctroieerde Compagnie na te streven.

Lieflijke zeden heerschten toen in Siam. De vorst, die in 1689 regeerde, „had zijn eigen zuster ten gemalin genomen en teelde daar een dochter bij met welke hij nader-

[1]) *Dagregister.* De eerste bisschop voor Siam was door den Paus in 1662 benoemd, volgens Crawfurd in zijn aangehaald werk I, blz. 248.

[2]) *Tijdschrift Bataviaasch Genootschap* 1862, blz. 493.

„hand getrouwd is" [1]). In ander opzicht echter heerschte er grooter reinheid dan in hooge kringen van Europa; want de Chaumont verhaalt als een merkwaardigheid: „de „koningin baad zich alle dagen 't welk de gewoonte van „geheel Indiën is" [2])!

De eerste helft der 18de eeuw is een tijdperk van voortdurenden strijd tusschen de Compagnie en den koning over de inachtneming van de hiervoren uiteengezette overeenkomst van 1664. De vorst is het juk moede en trekt er telkens onder weg zonder echter de voordeelen van 's Compagnie's vestiging te willen ontberen. Hij beknot den toegestanen vrijen handel en de monopoliën en tracht de Compagnie te noodzaken haar handel door zijn bemiddeling te drijven, zoodat jaar in jaar uit de factorij verlies laat en zij meer dan eens tijdelijk gesloten wordt, de handel dan met gaande en komende schepen plaats vindt en de factorij slechts op belangrijk bescheidener schaal wordt heropend. In 1760 werd zij door invallende Burmeezen verwoest, geplunderd en haar opperhoofd, „de „resident Bang", vermoord. [3]) Kracht, macht en aanzien der Compagnie hadden een dalende richting ingeslagen en het streven naar eigen voordeel was, zooals bekend is, langzamerhand ook bij de hooge heeren te Batavia op den voorgrond getreden. Zich onmachtig voelende om de hinderpalen uit den weg te ruimen of wel de daaraan verbonden krachtsinspanning en kosten schuwende, gaven zij ten slotte in 1765 last „het comptoir op te breken" [4]). Dit is intusschen niet geschied door de Hollandsche ambtenaren doch door de Burmanen, die in 1766 het beleg sloegen voor Ajudia en de stad 28 April 1767 verwoestten.

---

[1]) Valentijn III, blz. 72.
[2]) Aangehaalde vertaling van G. van Broekhuyzen, achteraan blz. 54.
[3]) Van der Chijs, blz. 423—436.
[4]) *Realia.*

„La réputation du courage des Hollandais attira dans leur „quartier beaucoup de Siamois et de Chinois qui sous „leur ombrage se crurent à l'abri de la tempête" [1]. De factorij onderging echter hetzelfde lot als Ajudia zelf.

Hiermede namen onze factorijen in het Siameesche rijk voorgoed een einde. Wel verzocht de bestierder des rijks in 1769 „dat de Comp. zig daar weder etablis„seere", [2]) doch dit is niet geschied, en het „register op „de generale resolutiën van het kasteel Batavia," dat tot 1805 loopt, gaat voortaan het land van den witten olifant stilzwijgend voorbij.

---

[1]) Dr. A. Bastian, *Geschichte der Indochinesen*, Leipzig 1866, blz. 384. Deze woorden worden door hem aangehaald.

[2]) *Realia.*

HOOFDSTUK III.

FRANSCH INDO-CHINA.

III. FRANSCH INDO-CHINA.

A. Cochinchina.

Wij bevonden ons in Siam, in Bangkok, mijn Javaan en ik, en moesten naar Fransch Indo-China, zooals de Franschen, teekenend, Achter-Indië noemen. In den drogen tijd kan de reis over land geschieden, in een tiental dagen tot Pnom-Penh, Cambodja, op olifanten of met wagens. [1]) Thans, in September, viel aan de landreis niet te denken; daarvoor waren de te doortrekken streken te zeer overstroomd. De eenige geriefelijke zeeverbinding loopt over Singapoer, waarheen van Bangkok alleen de Noord-Duitsche Lloyd een geregelden dienst onderhoudt, terwijl van daar geen andere vaste booten loopen naar Fransch Indo-China dan die der Messageries Maritimes en der Chargeurs Réunis. Wil de reiziger dezen grooten omweg en deze overscheping niet, dan is hij gedwongen gebruik te maken van een oud klein stoomscheepje, de Donaï, het eenige dat van Bangkok vaart op de Fransche kolonie, namelijk op Saïgon.

---

[1]) Van deze overland-reis heeft onze landgenoot Mr. J. A. N. Patijn een tiental jaren geleden ondervinding opgedaan en die in het *Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijksk. Genootsch.* deel XX bekend gemaakt.

Geheeten naar een binnenrivier, aan welke Saïgon is gelegen en die zich bij die stad in de Saïgon-rivier uitstort, behoort het bootje aan de te Parijs gevestigde maatschappij Messageries Fluviales. Deze onderhoudt ook een geregelden dienst op de hoofdrivieren van Cochinchina en het daarachter gelegene Cambodja. Voor de veertiendaagsche vaart tusschen Bangkok en Saïgon moet haar de Fransche regeering jaarlijks 150.000 franken toeslag betalen. Toch heb ik nergens in de wereld een zoo gebrekkig maalschip [1]) ontmoet. De verlichting beperkt er zich in de kajuit tot een paar olielampen en ontbreekt volkomen aan dek. Daar de op Fransche reizigersbooten nooit ontbrekende administrateur, wiens taak bij andere volken op kleine schepen door gezagvoerder of stuurlieden wordt verricht, uit zijn karige bezoldiging alles moet vergoeden wat gebroken of vermist wordt, heeft hij de ballons voor de kaars, die de hut moet verlichten, zorgvuldig opgeborgen en waait de vlam telkens uit. Kan men aan dek na zonsondergang geen hand voor oogen zien, overdag verdrijft de hitte van daar, omdat geen houten of dubbele zonnetent beschutting biedt doch slechts een enkel zeil. De badkamer dient tevens tot berging van groenten en is dus onbruikbaar. Alles is even vuil en met niets kan men vrede hebben dan, gelijk gewoonlijk bij Franschen, met het voedsel. Met deze maatschappij legt Frankrijk geen eer in.

Drie dagen na ons vertrek van Bangkok houden wij even stil voor Poeloe Condor om er de post af te geven. Dit eilandje met Maleischen naam, welken reeds de oud-Hollandsche scheepsjournalen uit het eerste kwart der zeventiende eeuw vermelden, dient de Fransche regeering als strafkolonie voor inlandsche misdadigers. Een half etmaal later ligt Kaap St.-Jaques voor ons, een versterkte

[1]) Waarom niet het Hollandsche woord voor mail gebruikt!

berg die den ingang beschermt der Rivier van Saïgon. Als wij deze opvaren, blijkt zij een zeer breede, machtige stroom te zijn. Aan de geheel vlakke oevers beginnen weldra rijstvelden zich te vertoonen, de rijkdom van Cochinchina. Woningen ontwaren wij nauwelijks. De rivier kronkelt zich geweldig door het alluviale, natte, uiterst vruchtbare land, totdat na vijf uur opstoomens in de verte twee torens opdoemen, die der kathedraal van Saïgon. Rechts verschijnen ellendige strohutten van inlanders, dan een aantal boeien om aan te meren, tal van handelsvaartuigen, ook inlandsche zeilschepen voor rijstvervoer, en vier Fransche oorlogsstoomers. Ten slotte vertoont zich een groot gebouw, pas opgericht voor huisvesting der marine, en dan ankeren wij. Voor ons, links, ligt Saïgon.

Ofschoon nog geen halve eeuw in het bezit der Franschen, is Saïgon de eerste plaats waar deze blijvend hun macht in het Verre Oosten gevestigd hebben, het uitgangspunt van hun Oost-Aziatisch rijk.

Ook hier heeft de zending den weg bereid. Toen namelijk in 1770 een opstand in het keizerrijk Annam, dat de geheele tegenwoordige kolonie behalve Cambodja en Laos besloeg, het vorstelijke geslacht had verdelgd, vluchtte de eenig overgeblevene daarvan bij een Franschen Roomschen zendeling, Pigneau de Béhaine. Frankrijk betwistte in die dagen in Voor-Indië de toekomstige oppermacht aan Engeland en greep de thans in Indo-China aangeboden gelegenheid aan. Het kwam met den vorstenzoon in 1786 overeen, hem met troepen uit Voor-Indië op den troon te helpen tegen afstand van het schiereiland Tourane en van het zooeven genoemde Poeloe Condor benevens verleening van handels- en zendingsvrijheid. De onderneming gelukte, doch wegens de inwendige beroeringen in Frankrijk maakte dit geen gebruik van zijn verkregen aanspraken. Na de Restauratie nam het den gevallen draad weer op

en begon onderhandelingen, die echter afstuitten op volkomen onwil van Annam's keizer om betrekkingen met Frankrijk aan te knoopen. Aandrang werd beantwoord met terdoodbrenging van zendelingen. Toen kwam in 1847 een Fransch eskader voor Tourane, de havenplaats van de hoofdstad Hué, en vernietigde een aantal Annamitische schepen. De in hetzelfde jaar opgetreden keizer Tu-Duc, die tot 1883 heeft geregeerd, wreekte zich door een moord op geestelijken en inlandsche Christenen. Daar onder de eersten zich ook twee Spanjaarden hadden bevonden, werkte een troepenmacht uit Manilla met Frankrijk mede om Tourane in 1858 in bezit te nemen en in 1859 Saïgon. Dit was de hoofdplaats van Neder-Cochinchina, dat vroeger aan het koninkrijk Cambodja had behoord en tegenwoordig bloot Cochinchina wordt geheeten, gelijk het toenmalige Opper-Cochinchina thans Annam wordt genoemd [1]). Terwijl Tourane voorloopig weder werd verlaten bleef Saïgon sedert in Fransche handen.

Dadelijk streefde Frankrijk naar uitbreiding van deze nieuwe kolonie. Toen in 1862 de vrede met Tu-Duc werd gesloten, ontwrong het dezen behalve de verbintenis tot betaling van 17 millioen franken oorlogsschatting aan zichzelf en 3 millioen aan Spanje, het eilandje Con-

---

[1]) Zoo noemde bijv. de koning van Siam in zijn geschiedkundig pamphlet, verschenen om bij de inmenging der Franschen zijn rechten als leenheer te vrijwaren, Hué, thans de hoofdstad van Annam, de hoofdstad van Cochinchina. (Ad. Bastian, *Geschichte der Indochinesen*, Leipzig 1866, blz. 490). In den geloofsbrief, dien de „gouverneur-generaal van de Britsche „bezittingen in Indië" in 1821 meegaf aan John Crawfurd, zijn afgezant naar den vorst te Hué, „werd Zijne Majesteit betiteld met keizer van Annam, „een algemeene uitdrukking voor Tonkin en Cochinchina." (*Journal of an Embassy to the courts of Siam and Cochinchina* bij John Crawfurd London 1830, I, blz. 326). Ook hier (blz. 147) wordt Hué de hoofdplaats genoemd van Cochinchina.

dor en het Saïgon omgevende gebied [1]), waaronder de stad Mytho, die belangrijk was wegens haar ligging dicht bij zee aan de hartader des lands, aan de Mekong. Daarop, in 1863, wendde Frankrijk zich tot den koning Norodom van Cambodja, die eveneens tot in onze dagen heeft geregeerd. Zijn voorganger had zich, reeds in de vijftiger jaren, tot keizer Napoleon gericht om steun tegen Siam en Annam, zonder goeden uitslag. Thans overreedde Frankrijk Norodom om zich aan de cijnsplichtigheid tegenover de vorsten van deze beide rijken en hun opperheerschappij te onttrekken en zich onder bescherming van Frankrijk te stellen, waartegen dit hem zijn troon waarborgde. Vier jaar later volgde de uitbreiding der Fransche bezitting tot de Cambodjaansche grens.

In die dagen voelde men in Frankrijk al zeer weinig voor deze kolonie en liet haar in hoofdzaak over aan de koloniale ambtenaren. Met ijver doch evenzeer met alle gebreken der onervarenheid gingen deze aan den arbeid, Fransche zeden, instellingen en inzichten overplantend, zooveel maar mogelijk bleek. De belangstelling der overheid in het moederland werd eerst gewekt, toen in de dagen van den eersten minister Jules Ferry koloniale uitbreiding het middel scheen om aan de Fransche nijverheid door een uitzonderingstarief afzet te bezorgen tot prijzen, welke den opgekomen arbeidersstand hooge loonen zouden verschaffen en in de vrije markt niet te bedingen zouden zijn; een te wenschelijker afzet, omdat het in 1880 ingetreden stelsel van bescherming de voortbrenging overprikkelde. Toen werden in oude archieven lang verwaarloosde en vergeten aanspraken te voorschijn gehaald, bijv. voor Madagascar en voor West-Afrika, werd voorts de verovering van Tunis voorbereid en trachtte men ook

[1]) Namelijk de provinciën Bien-Hoa, Gia-Dingh en Dinh-Wong.

in Indo-China aanleiding tot verdere uitbreiding te vinden. Dit is gelukt. Hoe, zal in de beide volgende onderhoofdstukken blijken.

Het Fransche gebied in Indo-China, d. w. z. tusschen Hindostan en China, bestaat thans uit vijf aaneengesloten stukken. Vooreerst uit Cochinchina, het zuidelijkste stuk, dat reeds onder denzelfden naam door onze eigen zeevaarders in onzen gouden tijd werd vermeld. Daar ligt de belangrijkste stad der geheele kolonie, Saïgon, en daar wordt in den vorm van rijst de rijkdom voortgebracht, die door de uitvoerrechten voorziet in de tekorten op de begrooting der andere deelen [1]). Toch is de bevolking van Cochinchina noch groot, noch dicht, 3.000.000 inwoners op 57.000 vierkante kilom.; Java, ofschoon slechts 2½ maal zoo groot, heeft juist 10 maal meer inwoners. Achter Cochinchina ligt het tweede deel der kolonie, het koninkrijk Cambodja, dat, ofschoon evenzeer aan zee gelegen, economisch bijkans geheel van Cochinchina afhankelijk is, doordat zijn waterweg naar zee, de beide armen van de Mekong, door Cochinchina heen ligt. Het strekt zich over het drievoudige oppervlak van Cochinchina uit (175.000 vierk. kilom.) en telt zelfs niet de helft der inwoners daarvan. Het derde deel, het tegenwoordige koninkrijk Annam, vormt een lange, economisch weinig belangrijke kuststrook aan de andere zijde van Cochinchina; het heeft 5½ millioen inwoners op 160.000 vierk. kilom. grondgebied. Achter Annam en geheel van de zee afgesloten strekt zich het grootste doch minst bevolkte deel der kolonie uit, het zoogenaamde Laos, dat onze vaderen

[1]) „De gouverneur-generaal van Neder-Cochinchina bevond zich te „Saigun, hetwelk, met uitzondering van Kachao in Tonkin, het rijkste en „meest handeldrijvende deel van het koninkrijk was;" aldus reeds John Crawfurd in zijn zooeven aangehaald dagboek zijner zending in 1821 naar het hof van Hué, I, blz. 308.

„het land der Louwen" noemden. Meer dan dubbel zoo groot als Java herbergt het nog geen millioen menschen; het is uiterst moeielijk bereikbaar, bergachtig en economisch vooralsnog van zeer weinig beteekenis. Het noordelijkste en vijfde gebied wordt gevormd door Tonkin, na Cochinchina het kleinste (120.000 vierk. kilom.) doch met zijn 6 millioen zielen het volkrijkst[1]).

Alles te zamen genomen heerscht dus Frankrijk in Indo-China over een 16.000.000 inlanders en een gebied van 800.000 vierkante kilometer, beide cijfers ongeveer veertig percent van de overeenkomstige in het Nederlandsche Oost-Indische rijk.

Nog een klein stukje kust met bijbehoorende eilandjes

---

[1]) De laatste statistische cijfers aangaande het oppervlak en de bevolking van Fransch Indo-China, volgens de koloniale statistiek van 1906, zijn de volgende.

Gewesten.	Oppervlakte in vierkante kilom.	BEVOLKING.			
		Europeanen. a)	Inlanders.	Halfbloeden.	Totaal.
Cochinchina. . . .	56.965	14.160	2.854.290	2.064	2.870.514
Cambodja	175.450	720	1.181.845	10.969	1.193.534
Annam	159.890	1.644	5.507.131	4.906	5.513.681
Tonkin	119.750	7.120	5.888.939	451	5.896.510
Laos	290.000	191	663.343	193	663.727
Kouang-Tcheou-Wan	1.000	55	177.031	11	177.097
Fransch Indo-China .	803.055	23.890	16.272.579	18.594	16.315.063

a) De Europeanen van de land- en zeemacht, niet begrepen onder de bovenstaande cijfers, bedroegen in:

Cochinchina	5.958
Cambodja	212
Annam	112
Tonkin	5.883
Laos	2
Totaal. . . .	12.167 mannen.

bezit Frankrijk, in de buurt doch niet naast een dezer landen gelegen, n.l. Kwan-Tsjeoe-Wan. Het ligt tegenover Hongkong en werd aan China ontwrongen in 1900, toen Duitschland met Kiautsjau was voorgegaan. Dat Frankrijk hier een goede keus zou hebben gedaan, heb ik nooit gehoord. Tegenwoordig heeft dit stukje nog niet de minste beteekenis. Staatkundig vormt het een onderdeel van Fransch Indo-China.

Sedert 1887 worden de gezamenlijke deelen der kolonie door een gouverneur-generaal geregeerd en de genoemde onderdeelen elk door een résident-supérieur, behalve Cochinchina, welks hoofd lieutenant-gouverneur heet, en Kwan-Tsjeoe-Wan, dat door een administrateur en chef wordt bestuurd. Onder deze hoofdambtenaren werken een groot aantal residenten, ongeveer gelijkstaande met controleurs in Nederlandsch-Indië. Cochinchina en Tonkin, behoord hebbende aan de Annamitische kroon, staan niet meer onder een inlandsch vorst; doch Cambodja en Annam hebben hun koningen [1]) behouden en geheel Laos heeft tegenwoordig den koning te Luang-Prabang tot hoofd.

Gaan wij thans te **Saïgon** aan den wal.

Een ras vertoont zich, opvallend verschillend in lichaamsvorm en kleeding van eenig volk buiten Fransch Achter-Indië. Al maakt Cochinchina geen deel uit van het eigenlijke Annam, toch verschillen zijn bewoners niet van de bevolking van dat rijk en heeten zij Annamieten; inderdaad vormen de bewoners van Cochinchina, Annam en Tonkin één ras, met ongeveer eenzelfde taal, eenzelfde Chineesch schrift en eenzelfden godsdienst, een uiterst verbasterd en vermengd Boedisme, waarover verderop in dit hoofdstuk zal gesproken worden. Hun tengere, lenige gestal-

[1]) Den keizerstitel, dien de koningen van Annam in 1802 na hun verovering van Tonkin aangenomen hadden, hebben de Franschen niet erkend en reeds in het verdrag van 1862 tot dien van koning teruggebracht.

ten steken uit boven die van den gemiddelden Siamees en Javaan, zonder echter de breedte en lengte der Chineezen te bereiken. Hun gelaatstrekken wijzen op een vermenging van Maleiers en Chineezen, doch komen het meest de Maleische nabij. Slechts even steken de jukbeenderen uit, de oogvorm nadert meer den onze dan den gespletene van het Mongoolsche ras, de huidskleur is heel lichtbruin, bijna blank. Hun uitdrukking spreekt van beschaving, verfijning zelfs en van een zachten aard. Veelvuldig ziet men vrouwen met aantrekkelijk uiterlijk, dat echter vaak ontsierd wordt door zwart gelakte tanden als op Java.

In tegenstelling met de kleeding der andere volken van Oost-Azië beperkt zich die der Annamieten grootendeels tot wit en zwart. Boven hun wijde, slappe, tot den grond nederhangende katoenen broeken dragen zij een zwart overkleed, dat, behalve bij de handwerkslieden, over de knieën neerhangt. Om de slapen hebben zij zich als een lauwerkrans een opgerolden zwarten of witten doek geslagen, die de in een korten wrong saamgerolde, bij beide seksen lang gehouden haren laat zien. De bloote voeten steken in sandalen, die van voren onnoodig lang zijn en sterk opwippen. Van de vrouwen verschilt de kleeding nauwelijks van die der mannen.

Een aantal inlanders draagt krijgskleedij. De Fransche regeering vordert namelijk van elk dorp eenige soldaten, evenals de Engelsche van de inlandsche staten in Voor-Indië; ook de zoogenaamde Gefedereerde Maleische Staten op het schiereiland Malakka hebben zich bij verdrag moeten verplichten, desverlangd krijgslieden aan den Britschen overheerscher te leveren. Het zijn voorbeelden die voor Nederlandsch-Indië misschien de aandacht verdienen. Frankrijk heeft deze lieden ten deele wonderlijk uitgedost, door hun een ronde schijf bij wijze van hoed

op het hoofd te plaatsen, die van voren uitsteekt, slechts de helft van het hoofd bedekt en door een kinband moet worden vastgehouden. Overigens is hun kleedij praktisch, een kiel en korte broek van kaki katoen, en donkerblauwe wollen reepen, zoogen. putti's, gewonden om de kuiten; de voeten blijven bloot.

Ook Chineezen vertoonen zich, gelijk overal in het Verre Oosten.

Het uiterlijk der stad echter verplaatst ons geheel naar Europa, naar de Fransche provincie. De kade is bezet met regeeringsgebouwen en kantoren, enkele verdiepingen hoog en in uiterlijk niet verschillend van Europeesche. Loodrecht daarop loopt de voornaamste straat, de rue Catinat, die aan beide zijden achter boomen een rij van electrisch en schitterend verlichte winkels vertoont. Dan bereikt men een groot plein, aan één kant afgesloten door een waarlijk zeer fraaien en grooten schouwburg en aan twee andere zijden door ruime koffiehuizen, waarvoor en waarin thans een drom menschen hun apéritif zitten te gebruiken, een eenig schouwspel voor Oost-Azië. Iets verderop in dezelfde straat ligt het beste hotel, het Continental, eenige verdiepingen hoog, niet kwaad doch duur; men moet er 15 gulden per dag voor kost en inwoning betalen. De straat loopt uit op een plein met in zijn midden een nieuwerwetsche romaansche kathedraal, een ruim, weinig versierd, eenvoudig gebouw. Links daarvan verrijst een monumentaal postkantoor, dat een sieraad zou zijn voor een Fransche provinciestad. Een gezellige drukte heerscht in deze buurt tot laat in den avond. En nog lang nadat ik mij ter ruste begeven heb, dringt in mijn vertrek het gegalm door van café-chantant-zangeressen en het geschreeuw uit de volle koffiehuizen om „pousse-pousses", zooals men hier de riksja's noemt, alsof zij geduwd inplaats van getrokken worden.

Den volgenden dag blijkt ons Saïgon inderdaad een fraaie stad te zijn. Op de winkelbuurt volgen een aantal breede lanen, zwaar belommerd door hoog geboomte, waarachter te midden van tuinen verscheidene weidsche regeerings-gebouwen, alle eenige verdiepingen rijk, gelegen zijn, het stadhuis, het paleis van den gouverneur-generaal, het paleis van justitie, dat van den luitenant-gouverneur van Cochinchina enz. Men heeft de stad gevuld met standbeelden, waarmee men in Frankrijk blijkbaar geen weg wist. Daar redevoert bijv. Gambetta, trots het heete klimaat gehuld in een pels; aan zijn voet nemen twee soldaten een verdedigende houding aan, „la défense nationale". Wat doet dit beeld hier? Daar staan ook verscheidene aanvoerders van leger en vloot die de kolonie hebben veroverd, een paar met veel te groote hoofden. Men ziet het, de Fransche beeldhouwers hebben bestellingen noodig. Ook den Tour du Bois bootst men na; tegen zonsondergang trekt al wat blank is en over een rijtuig beschikt door den fraaien dieren- en plantentuin naar buiten, en daar gaat men in lange aaneengesloten rijen elkander voorbij, groetend, kijkend en aanmerkingen makend.

Ofschoon de huurprijzen der Europeesche woningen veel hooger zijn dan op Java en bijvoorbeeld voor huisjes van vier vertrekjes ongeveer honderd gulden per maand moet betaald worden, vallen de woonhuizen tegen. Zij halen niet bij die op Java. Slechts kleine vertrekken bevatten zij, over twee verdiepingen verdeeld, hebben alleen aan één kant een smal veranda'tje en staan op bekrompen, slecht verzorgde erven. Deze gebrekkige toestand moet een uitvloeisel zijn van de omstandigheid, dat de Fransche ambtenaren, die verreweg de meerderheid uitmaken der blanke bevolking, om de drie jaren recht hebben op verlof naar Europa, een tijdperk dat gemeenlijk, zoogenaamd om

gezondheidsredenen, tot twee jaar wordt ingekort. Daardoor vindt men het niet de moeite waard aan de woning veel zorg te besteden en is men niet kieskeurig.

Belangrijke inlandsche gebouwen bevat Saïgon niet; zij is een bijkans uitsluitend Fransche stad. De Annamitische schouwburg bijv. staat in een achterbuurt, is slecht onderhouden, vuil en leelijk. De voorstellingen verschillen voor het oog niet van die in China en duren als daar soms vele avonden achtereen.

Het Fransche tooneel geniet grooten steun uit de koloniale schatkist met het doel den Franschen het leven minder van dat in het moederland te doen verschillen en hen in de kolonie te houden. Drie millioen francs heeft de regeering aan het gebouw besteed en buitendien zorgt zij dat van October tot April zoowel een opera- als een tooneel-gezelschap uit Frankrijk verscheiden malen per week uitvoeringen geven. De plaatsen zijn er niet duur en gewoonlijk moet de regeering jaarlijks 300.000 franken bijpassen. Desniettegenstaande was een door mij bijgewoonde voorstelling door een troep uit Tonkin zoo slecht, dat ik, ofschoon men in het Verre Oosten op tooneelgebied zeker niet verwend wordt, halverwege moest wegloopen.

Den geringen lust en drang in Frankrijk tot het verlaten van het moederland in aanmerking genomen, telt Saïgon een groot aantal Fransche inwoners, zesduizend. Zij leven in Indo-China niet naar het Britsch-koloniale doch naar het voorbeeld der Hollanders in Indië, gaan 's middags ter ruste en kleeden zich als deze, echter volgens den militairen snit, n.l. met nauw sluitende buizen en aan de knieën ontzaglijk wijde broeken. Ook zij doen niet veel aan lichaamsoefening, al zag ik hier een wedkamp in voetbal tusschen soldaten en burgers. Andere Europeanen wonen er nog geen tweehonderd. Voorts twaalfduizend

Chineezen. De rest der 50.000 inwoners wordt gevormd door Annamieten.

Saïgon ondergaat de nadeelige gevolgen van de verplaatsing in 1903 der centrale regeering naar Hanoï. Deze verplaatsing had ten doel het verarmde Tonkin aan meer inkomsten te helpen en den gouverneur-generaal in staat te stellen aan dit, het laatst veroverde en nog steeds niet tot rust gekomen gebied zijn bijzondere zorgen te wijden. Men hoopte ook op uitbreiding der kolonie ten koste van China en voor dat doel was Hanoï beter gelegen. Thans echter is die hoop verdwenen, Hanoï ligt in een uithoek, niet aan zee, terwijl de toegang tot Saïgon versterkt is en de stad en haar omgeving daardoor de meeste troepen hebben. Buitendien ligt Saïgon te midden van het rijkste gewest van de kolonie, dat voor de schatkist het grootste belang heeft, en bezit het talrijker en betere verbindingen over zee dan het weinig uitvoerende en door zeeschepen slecht bezochte Haïphong, de voorhaven van Hanoï. Al deze redenen te zamen geven uitzicht, dat het paleis van den gouverneur-generaal te Saïgon eerlang weder door dezen zal worden bewoond.

Juist in deze dagen [1]) kwam er de pas benoemde gouverneur-generaal op zijn doorreis voor enkele dagen zijn intrek nemen. Door zijn benoeming heeft de Fransche regeering te recht gebroken met de gewoonte, aan het hoofd der kolonie politici te plaatsen, mannen die, hoe bekwaam ook, koloniale ondervinding misten. In tegenstelling met Britsch-Indië, waar de gouverneur-generaal niet alleen in titel doch inderdaad onderkoning is, wiens werkzaamheid niet verder gaat dan die van een constitutioneel vorst, is in Fransch Indo-China evenals in Nederlandsch-Indië de gouverneur-generaal de regeerder. Met

---

[1]) September 1908.

den besten wil en de hoogste bekwaamheid kan hij zonder koloniale kennis zijn taak niet in allen deele bevredigend vervullen. De heer Klobukowski, de nieuw benoemde, is hier vroeger burgerlijk ambtenaar geweest, consul-generaal in Japan en Voor-Indië en gezant in Siam, een man van de daad, sterk en beslist.

Eenvoudig is zijn omgeving, in overeenstemming met republikeinsche zeden; van een klein hof zooals te Buitenzorg, daar zeker niet overdreven, is hier nauwelijks sprake.

Dat hij niet meegaat met de hooggestemde en onrechtmatige verwachtingen, die men in Frankrijk met verbazing hoort, omtrent de gevoelens der inlanders ten opzichte der Franschen, bleek uit zijn opmerking aan den disch: „Men „kan van de inlanders niet in ernst verwachten, dat zij „ons zouden liefhebben; wij hebben ons door geweld aan „hen opgedrongen. Maar wij moeten hun de overtuiging „geven, dat zij onder ons beter af zijn dan onder anderen „of ten minste even goed." Ziedaar een gezond beginsel.

Ook voor die overtuiging bestaat thans niet in alle opzichten aanleiding. Cochinchina, Frankrijk's lagere school als Aziatische mogendheid, zucht onder al te zeer Fransche bestuursinstellingen, te veelvuldige vervanging der inlandsche ambtenaren door Franschen; en kennisneming der opvolgende koloniale verslagen leert, reeds voordat men de kolonie heeft doorreisd, dat de Franschen in hun Indo-China, behalve op uiterst bescheiden schaal in Tonkin, niet zooals de Nederlanders in hun koloniën nieuwe bestaansmiddelen hebben gebracht en dat zij integendeel ten slotte allen leven op den arbeid der bevolking. Dit zal uit de volgende bladzijden blijken en werd ook, na eenige aarzeling, aan denzelfden maaltijd toegegeven.

In tegenstelling met de Nederlanders in hun Aziatisch rijk, wijden zich de Fransche particulieren bijna uitslui-

tend aan het winkelbedrijf. Den groothandel hebben de vreemdelingen zoo goed als geheel vermeesterd, in de eerste plaats Chineezen, dan Duitschers en ook een aanzienlijk Hollandsch-Zwitsersch handelshuis.

Dit laatste, de firma Diethelm & Co., is een spruit van het bekende Singapoersche kantoor Hooglandt & Co., dat ook in Bangkok is gevestigd en te Zurich zijn hoofdzetel heeft, daar de tegenwoordige hoofdeigenaar een Zwitser is. Aan het hoofd van den Saïgon-tak staat een sympathieke jonge Amsterdammer, de heer Röst, die als consul voor de geheele kolonie ons land vertegenwoordigt. Beroepsconsuls telt deze heelemaal niet, omdat Frankrijk het land zooveel mogelijk voor vreemde handel en ondernemingsgeest gesloten houdt. Nog een tweede handelslichaam, de Banque de Cochinchine, staat te Saïgon onder de gedeeltelijke leiding van een Amsterdammer, evenzeer een kweekeling van de handelsschool onzer hoofdstad.

Ook hier hebben de Voor-Indische geldwisselaars en kleine bankiers, de zoogenaamde chittie's, zich genesteld, kenbaar aan hun naakte bovenlijf, kaalgeschoren hoofd en de kostbare gouden halsketting met prachtige juweelen sluiting. Zij hebben zich hier een tempeltje gebouwd, dat niets bevat dan een Visjnoe; het beeld schuilt geheimzinnig weg op den achtergrond van een half duister, ontoegankelijk kapelletje en wordt slechts even door een paar lampjes verlicht.

Ofschoon de Franschen al hun best doen om hun taal in de kolonie te verspreiden en hier slechts bij uitzondering een andere machtig zijn, bedient zich de groothandelaar ter plaatse in hoofdzaak van het Maleisch, omdat dit door de Chineezen het best verstaan wordt. De koopman, die deze taal niet machtig is, behoeft een comprador, Chineesche tusschenman die deel van zijn vast personeel uitmaakt.

Terwille van den handel met de omringende zilverlanden, voornamelijk met het oog op China, buur van Tonkin, heeft de regeering weerstand geboden aan de gehechtheid der Franschen aan eigen instellingen, in zooverre als zij niet het Fransche muntstelsel heeft ingevoerd maar den dollar en zilveren standaard heeft behouden. Buiten Nederlandsch-Indië is de dollar in het geheele Verre Oosten de standaardmunt. Naar gelang van plaats en in de zilverlanden ook naar gelang van tijd verschilt zijn waarde, doch beweegt zich tusschen fl. 1 en fl. 1.40 Ned. courant; gemiddeld kan men den Aziatischen dollar evenals den yen en den roebel rekenen voor omstreeks een halven Amerikaanschen. Ook in Indo-China is de dollar, door de Franschen piaster genoemd, ongeveer $^1/_{10}$ van een pond sterling waard. Hij draagt er het stempel der Republiek. Evenzeer de koperen cent; de keerzijde vertoont inlandsche letters en het stuk is op Chineesche wijze doorboord. Van koning Norodom van Cambodja loopt eveneens kopergeld om, gestempeld met zijn beeltenis en wapen, echter met de vermelding „dix centimes," ofschoon de Fransche munt hier geen centimes kent. De Franschen hebben namelijk in hun eersten tijd hun nationale geldstukken hier gebruikt naast de inlandsche, Mexicaansche en Spaansche, die zij hier in omloop vonden; thans zijn die grootendeels verdwenen. Bankbiljetten geeft de Banque de l'Indo-Chine uit en zij heeft die, weder ter wille van den handel, naast den Franschen tekst met een Engelschen bedrukt. Sedert ook in Azië maatregelen zijn genomen om een eind te maken aan de heftige schommelingen van den zilverkoers, die het verkeer op losse schroeven zetten en soms een aantal percenten in één week bedragen, heeft de Fransche regeering, wier begrooting daardoor evenzeer onzeker wordt, achtereenvolgens verschillende staatscommissies benoemd om het muntstelsel der kolonie

aan een onderzoek te onderwerpen. Tot wijziging is het nog niet gekomen en zulks met het oog op het verkeer met China.

Niet te Saïgon worden de grootste zaken gedaan, maar in de stad, die de Chineezen zich meer dan een eeuw geleden op vijf kilometers afstand van Saïgon hebben gesticht, **Cholon** geheeten; ik hoor dezen naam uitspreken als Cheulèn. Zij telt thans reeds 2½ maal zooveel inwoners als Saïgon, waarmede zij zoowel door een kanaal als door een stoomtram verbonden is. Cheulèn blijkt een geheel Chineesche stad. Het krioelt er van menschen en zelfs het kanaal kan men er overal te voet oversteken wegens den dichten drom van zware booten en lichters, bijna uitsluitend voor het vervoer der rijst gebruikt. Van deze opeenhooping van Chineezen is een groote sterfte het gevolg, vooral onder de kinderen; doch de Fransche overheid heeft door haar gezondheidsmaatregelen in 8 jaar tijds het cijfer der kindersterfte van 66 % tot 22 % weten terug te brengen. Een geheele wijk bevat niets dan winkels, alle naar Chineeschen trant, boven van een balcon voorzien en op den beganen grond vensterloos. Aan de kade zetelt de Chineesche groothandel, die ook in Cochinchina de tweede hand vormt, de brug tusschen de Europeesche in- en uitvoerhuizen te Saïgon eenerzijds en den winkelier en inlandsche voortbrengers anderzijds, doch die evenzeer voor eigen rekening de rijst uitvoert, het eenige voortbrengsel van beteekenis van den landbouw. Een aantal groote rijstpellerijen bezitten de Chineezen hier, de Europeanen slechts een, eigendom van het grootste Europeesche huis der geheele kolonie, de Duitsche firma Speidel & Co. Deze fabrieken doen noch in omvang noch met haar inrichting onder voor groote en nieuwerwetsche in Europa.

Ik bezoek een ervan, die eenige verdiepingen hoog is

en 20 ton per dag levert. De Chineesche eigenaar is juist aan het rekenen op zijn telbord, bestaande uit klosjes die op een aantal stokjes heen en weer geschoven worden; in een oogwenk vermenigvuldigt en deelt hij daarmede groote getallen, veel gauwer dan wij het op papier kunnen. Het heele personeel der fabriek is Chineesch, behalve twee der drie machinisten, een Duitscher en een Engelschman, en eenige Annamitische handwerkslieden, waaronder ook vrouwen. De laatsten verdienen $ 0.20 per dag, ongeveer een Hollandsch kwartje, de mannen het dubbele daarvan. Veel werkvolk is echter niet noodig, aangezien de geheele bewerking geschiedt met stoomwerktuigen, door de eigenaars uit Duitschland en Engeland ontboden. Gestookt wordt met een gedeelte van den rijstafval; de rest daarvan verkoopt men voor varkensvoeder of na verbranding voor bemesting. Vaak chartert dit huis stoombooten van of door onze Java-China-Japan lijn voor de ladingen die het aan Chineezen op Java heeft verkocht. Een geregelde vaart dier lijn op Saïgon bestaat niet en zou toch, naar ik hoor, waarschijnlijk genoegzame lading aan rijst vinden. Thans wordt Saïgon alleen geregeld aangedaan door de drie in den aanvang genoemde, door den staat zwaar ondersteunde Fransche lijnen. Dat de Chineezen ook de bekwaamheid en ondernemingsgeest toonen voor den groothandel over zee, daarin hier de Europeanen zelfs verdringen en de groote nijverheid aan zich hebben getrokken, geeft te denken en voorspelt weinig goeds voor de Europeanen in het Verre Oosten, zelfs op den duur voor de voortbrenging van Europa zelf. En als hun vierhonderd millioen eens een krachtige centrale regeering zullen hebben gekregen en in krijgszaken zullen zijn geschoold, dan komen de Franschen in Indo-China het eerst aan de beurt om door hen te worden verdreven...

Is Frankrijk niet geslaagd in Cochinchina evenmin als

elders in de kolonie om een andere groote teelt naast de oude nationale voortbrenging van rijst in te voeren, wel heeft het de laatste ontzaglijk doen toenemen. In de zeventiger jaren toch voerde Saïgon tusschen de vijf en zes millioen picols, dus ongeveer 330.000 ton per jaar aan rijst uit, waarvan een kwart zijn weg nam naar Java; [1]) die 330.000 ton hebben zich in de laatste jaren verdrie-, ja verviervoudigd [2]). Het tegenwoordige Annam kan geen rijst in belangrijke hoeveelheden uitvoeren, omdat het te bergachtig is en te arm aan rivieren; ook staat het in regenval een derde bij Cochinchina ten achter [3]). Tonkin voert wel uit doch trots zijn veel grooter oppervlak en bevolking nog geen zesde van Cochinchina. In het geheel heeft de Fransche kolonie van 1897 tot 1906 jaarlijks gemiddeld 845 duizend ton aan rijst uitgevoerd [4]) en in het volgende jaar bijkans dubbel zooveel [5]). Na Siam en Birma voorziet zij thans het meest in de wereldbehoefte aan rijst en zij streeft Birma in den allerlaatsten tijd zelfs op zijde [6]).

---

[1]) Deze cijfers zijn ontleend aan een uitvoerige studie over *de Franschen in Indo-China*, Zaltbommel 1878, welke wij danken aan den Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur op Java J. A. B. Wiselius als gevolg van zijn reis door Cochinchina en Cambodja.

[2]) De uitvoer van rijst van Cochinchina bedroeg namelijk in het tiental jaren 1897 tot 1906 gemiddeld 733.000 ton van 1000 kilo volgens de *Annuaire Général de l'Indo-Chine,* Hanoï 1908 blz. 161. Het volgende jaar, 1907, bedroeg de uitvoer van hetzelfde gewest zelfs 1.258.000 ton, een waarde van 136 millioen francs (*Bulletin Economique* No. 73, Hanoï 1908 blz. 413). Het jaar 1909 zag dezen uitvoer weder wat dalen, tot 900.000 ton, waarvan $^1/_8$ Nederlandsch-Indië bereikte (*Alg. Exportblad* van 21 Mei 1910).

[3]) In Cochinchina gelijk in Cambodja en Tonkin bedraagt die $1^1/_2$ meter per jaar en in overig Indo-China slechts 1 meter.

[4]) *Annuaire Général* 1908 blz. 161.

[5]) *Bulletin Economique* No. 73 blz. 414.

[6]) *Discours du Gouv. Gén. à l'ouverture de la Session ordinaire du Conseil Supérieur* Nov. 1909, Saïgon Landsdrukkerij 1909 blz. 111.

De groote vooruitgang op dit gebied is in hoofdzaak aan het Fransche bestuur te danken, doordat dit zoowel de binnenlandsche onlusten heeft doen eindigen als de afpersingen der inlandsche ambtenaren zooveel mogelijk beperkt en de belastingen op een vasten voet gevestigd heeft. In den laatsten tijd zijn jaarlijks telkens een 50.000 hectaren nieuwe rijstvelden aangelegd in Cochinchina, en in Tonkin ¼ daarvan. Aan het einde van 1900 schatte men deze in eerstgenoemd gewest op 1.442.000 hectaren [1]).

Voorziet de kolonie met Siam en Birma thans o. a. in de behoefte van Nederlandsch-Indië en zelfs nu en dan van het oude rijstland Japan, dat in de dagen der vestiging aldaar van de Nederlandsche Handel-Maatschappij nog groote hoeveelheden rijst uitvoerde, zij levert aan Frankrijk zelfs al de daar benoodigde rijst. Sedert 1898 toch zijn „van alle douanenrechten vrijgesteld de voortbreng„selen van Indo-China, die naar Frankrijk of Fransche „koloniën worden uitgevoerd."

Den uitvoer naar den vreemde daarentegen, bij verre de belangrijkste, heeft Frankrijk, evenals de Britsche overheid in Birma den geheelen uitvoer, aan een hoog recht onderworpen, [2]) dat voor witte rijst naar mijn becijfering ongeveer 2½ % bedraagt van de waarde; voor ruw gepelde rijst, die men in het land wil houden omdat zij het volksvoedsel uitmaakt, 4¼ %; terwijl de paddie, de rijst in den bolster, bezwaard wordt met een recht, dat bijkans 11 % bedraagt, omdat de regeering de rijstpellerijen der kolonie wil beschermen [3]). Buitendien moet nog een uitvoerrecht betaald worden, dat de plaats van grondbelasting inneemt, overal

---

[1]) *Annuaire Général* 1908 blz. 162.

[2]) N.l. voor paddy (rijst in den bolster) frs. 0.76 }
riz cargo (ruw gepelde rijst) . . „ 0.42 } per 100 kilo.
riz blanc . . . . „ 0.32 }

[3]) Paddie wordt daardoor weinig uitgevoerd en witte rijst het meest.

in Indo-China behalve in Cambodja[1]). Deze laatste bijgevoegde rechten laten zich op pl.m. 4 % der waarde in de kolonie becijferen.[2]) Gezamenlijk vult de rijst met haar uitvoerrechten voor een tiende deel de koloniale schatkist.

Tegen uitvoerrechten pleiten in het algemeen ernstige theoretische bezwaren en Nederland heeft er op dien grond voor zijn Indië mede gebroken. Dat zij in bepaalde gevallen echter boven andere belastingen te verkiezen zijn, daarvan geeft Engeland, dat in Nederland zeker niet van achterlijkheid op koloniaal gebied wordt beschuldigd, een sprekend voorbeeld in Malakka, nog sprekender dan in Birma, omdat het er onverdeelde instemming vindt. Ook hier werkt het recht voortreffelijk en tot algemeene tevredenheid.

Met betrekking tot de rechten op den invoer is Frankrijk begonnen met Saïgon tot vrijhaven te verklaren, in de hoop er een ernstig mededinger van Singapoer van te maken en den handel van Indo-China erover te trekken. Daartoe ontbraken echter zoowel de geschikte ligging als handelskrachten. Men heeft dus dezen maatregel ingetrokken en huldigt thans, in verband met den onder de republiek sterk gegroeiden wensch naar bescherming, de leer, dat haar offers in bloed en geld aan het moederland behooren te worden vergoed door een sterke bevoorrechting zijner nijverheid en die zijner koloniën. Vreemde lijnwaden bijv. moeten 30—40 % betalen, terwijl die, op Fransch gebied voortgebracht, vrij kunnen binnenkomen. Dientengevolge

---

[1]) N.l.

paddy. . .	doll.	0.12	per 100 kilo.
riz cargo. .	„	0.15	
riz blanc. .	„	0.19	
brisures . .	„	0.09	
farines . .	„	0.05	

[2]) De berekeningen, die mij tot deze percentages gebracht hebben, zijn wat te uitvoerig om hier te worden meegedeeld.

voert men o. a. op groote schaal ongebleekte katoenen stukgoederen aan uit het Fransche stadje Pondichéry, in Voor-Indië gelegen, waar zij echter door Britsche fabrikanten worden geweven, terwijl de benoodigde garens naar algemeene overtuiging uit Engelsch Voor-Indië te Pondichéry worden binnengesmokkeld. Trots deze voordeelen voorziet de Fransche nijverheid nog niet voor de helft in de behoefte der bevolking aan ingevoerde goederen [1]; „meer dan de helft der goederen in de kolonie verbruikt „komen uit China, Duitschland en Engeland," klaagt de directeur-generaal der douanen [2].

Buitendien geniet de Fransche vlag, die reeds door premies op den aanbouw, door directe ondersteuning voor geregelden dienst en postvervoer, en door een uitsluitend recht op het vervoer van regeeringsreizigers en -goederen begunstigd is, nog een sterke bescherming van gelijksoortigen aard als aan de Nederlandsche vlag ten deel viel in Insulinde ten dage van onze groote zeilvloot. Goederen, die niet met Fransche schepen komen, moeten namelijk het maximum-tarief betalen, terwijl op waren, door Fransche schepen aangevoerd, het minimum-tarief wordt toegepast dat een 40 % lager is.

Voorts krijgen alleen Franschen concessies, bestellingen en voorrechten.

Dit stelsel heeft de prijzen opgejaagd; het leven is duur in Fransch Indo-China. Toch geeft de inlander niet van armoede blijk, althans in Cochinchina en Cambodja. Hij kan daar de zware lasten dragen, zijn heerendienst, jaarlijks vijftien dagen in Cochinchina, zijn dessa- en

---

[1]) In 1907 bracht Nederlandsch-Indië hier voor drie millioen francs, voornamelijk petroleum. Zie *Bulletin Economique,* Hanoï 1908 No. 73, blz. 387/88.

[2]) Idem, blz. 377.

militaire plichten, dank zij de overvloedige bewatering en vruchtbaarheid en de geringe dichtheid der bevolking [1].

Dit laatste verschil met Java vertoont het veld, zoodra men Saïgon heeft verlaten. Over goede wegen, die nog niet oud zijn, druk door automobielen worden gebruikt en nog geenszins gelijk op Java het geheele land doorkruisen, rijdt men langs onafzienbare reeksen van rijstvelden, thans onder water, die wel afgedamd zijn als op Java, doch in belangrijk grootere stukken; inderdaad beschikt de Annamiet gemiddeld over een veel omvangrijkere sawah dan de Javaan [2]. Nu en dan komt men groentetuinen voorbij en ook aanplant van suiker die alleen dient om door den inlander als versnapering gekauwd te worden; een poging, op groote schaal een veertigtal jaren geleden gedaan om een suikerfabriek met voordeel te doen werken, heeft jammerlijk schipbreuk geleden en is niet herhaald. Voorts ziet men overal klappers (kokospalmen), in pracht niet te vergelijken met de Nederlandsch-Indische, en ook kleine arekapalmen, waarvan de vrucht, de betelnoot, ook hier ijverig wordt gekauwd.

Aldus bereikt men het vlek Biënhoa, aan de Donaï gelegen. Ofschoon in de onmiddellijke nabijheid van Saïgon, bezit het zijn eigen resident, doordat het de hoofdplaats is van de gelijknamige provincie, die tot de eerste kern

---

[1]) „Uit Annam werd," schrijft de oud gouverneur-generaal de Lanessan in zijn voorbericht bij A. Gaisman's *l'Oeuvre de la France au Tonkin*, Parijs 1906, in die dagen „geklaagd over een zwijgende ontevredenheid „omdat het volk er verarmde door de voortdurend en te snel vermeerderde „belastingen."

[2]) „In Cochinchina heeft men ongeveer 2.4 inwoner per bebouwde hectare, dat is ongeveer 1 3/4 inwoner per bahoe" (Homan v. d. Heide, Ind. Gen.sch. 1905 blz. 137). Op Java blijft, niet voor elken inwoner doch voor elken landbouwer, veelal slechts 1/4 of 1/2 bahoe over, hoogstens 2 bahoe. (Idem blz. 125).

heeft behoord van Frankrijk's bezit in het Verre Oosten. Dicht hierbij heeft de zooeven besproken suikerfabriek gestaan, die de Fransche regeering met alle mogelijke middelen heeft begunstigd, teneinde naast de aloude rijstcultuur een nieuwe te scheppen. De fabriek heeft echter slechts enkele jaren geleefd en schromelijke verliezen opgeleverd.

Dan voert onze weg langs niets dan sawah's naar Thu-Dhau-Mot, een stadje van inlandsche, weinig verzorgde bamboe-woningen; alleen een marktloods en een beplant pleintje trachten er een Europeeschen tint aan te geven. De breede Saïgon-rivier stroomt hier dicht voorbij, en daar heeft men het droombeeld van de Seine nabij Parijs willen oproepen door er een eethuisje te bouwen, zooals men in die buurt zoo vele vindt. De eigenaar, een Annamiet, spijzigt er den reiziger als in Frankrijk. Het huisje draagt het zonderlinge uithangbord: Au goujon (een klein vischje) qui thet, Annamitische spelling voor tete.

Een zeer eenvoudig ingericht treintje, dat bij het hiervoren genoemde Mytho begint en over smal spoor loopt, verbindt Saïgon en vervolgens het zooeven besproken Bienhoa met de beste der drie Europeesche landbouw-ondernemingen van geheel Cochinchina. Het lijntje eindigt even over de Annamitische grens. Ofschoon slechts een paar honderd kilometer lang, is het de eenige spoorwegverbinding in Cochinchina. Annam heeft voorts de half zoo lange ijzeren baan, die van de haven Tourane voert naar de hoofdstad Hué en iets verder. Tonkin is daarentegen rijk met spoorwegen begiftigd, die het verbinden met de noord-Annamitische stad Vinh en in twee armen met China. Cambodja en Laos hebben het ijzeren trekpaard nog niet gezien. Het ligt in de bedoeling den spoorweg van Cochinchina te doen aansluiten met dien, welke Hué aandoet, en hem dan tot Vinh door te trekken. Daardoor

zouden Saïgon met Hanoï, Cochinchina over Annam met Tonkin en China verbonden zijn [1]).

De spoor van Cochinchina naar Annam is voor krijgsdoeleinden aangelegd. Inderdaad, de reiziger vraagt zich vergeefs af van welk vervoer zij moet bestaan. Reeds spoedig toch na Bienhoa is het uit met bebouwing, velden en bevolking, en stoomen wij door louter oerbosch, onbenut, onbewoond, bestaande in hoofdzaak uit een mengeling van hemelhooge boomen, die zichzelven met reusachtige wortelribben stutten, en uit bamboe, dat hier leelijk, schots en scheef, in alle richtingen opgroeit. Bij de Annamitische grens welft de bodem zich bergachtig.

Aan het stationnetje Dau-Giai, uit bamboe opgetrokken en beheerd door een Annamiet, verlaten wij den trein en bereiken dan over een ellendigen landweg in een half uur de landbouwonderneming. Zij heet Susanneh. Een groot, scheef bamboe-huis op hooge palen herbergt den hoofdbeheerder; de eenvoudigste tabaksschuur in Deli biedt een beter onderkomen aan. De man, half Fransch half Annamitisch van bloed, werkte als klerk op een regeeringskantoor totdat hij hier geplaatst werd, heeft nooit eenig onderricht in den landbouw genoten en ontvangt ook geen enkel tijdschrift zooals zijn vakgenooten in Nederlandsch-Indië om hem op de hoogte te helpen of te houden. Hij verving drie Fransche beheerders, die ook der zake volkomen onkundig waren en waarlijk maïs, het minst waardige produkt, op groote schaal waren gaan planten. Het hoofd der maatschappij is tevens spoorweg-directeur. Thans heeft men reeds $ 150.000 verbruikt en daarmede

[1]) Einde 1910 heeft de gouv.-gen. Klobukowski voorgesteld opnieuw 100 millioen francs te leenen, in hoofdzaak voor de voltooiing der spoorwegen in de geheele kolonie en voor bevloeiingen. Dit voorstel is door de volksvertegenwoordiging aangenomen. (*Journal Royal Geogr. Soc.* Oct. 1911, blz. 432.)

slechts een kleine 200 hectaren [1]) ontgonnen en beplant, ofschoon voor den grond, 2000 hect., als regeeringsconcessie niets betaald werd. De loonen zijn betrekkelijk hoog, twee kwartjes en een liter rijst per dag; en toch valt het moeielijk voldoende werkvolk te krijgen.

Twee jaar geleden is de tegenwoordige beheerder begonnen met hevea-rubber aan te planten. Die gedijt prachtig, ofschoon hier niet voldaan wordt aan den eisch van geregelden regenval, daar deze slechts voldoende is tusschen April en November, en de overige maanden droog blijven. Ik zie boomen van een jaar oud, die reeds 3½ meter hoog zijn en de tweejarige kan ik nauwelijks met twee vingers omspannen. Ook de bladeren zijn kolossaal, bijna zoo groot als die van den ficus. Zal het echter mogelijk blijken in den regenloozen tijd te tappen? Tusschen de hevea in zie ik bergrijst geplant, tapioca die den grond uitmergelt en tabak, welke alleen voor inlandsch gebruik bestemd is en zeer zorgeloos wordt bereid; zij brengt $ 1.20 per kilo op. Voorts wat sesamzaad, een driemaandscultuur; uit de vruchtzaadjes dezer ongeveer een meter hooge plant wordt eetbare olie geslagen. Eindelijk heel kleine stukjes grond met maïs en suiker. Katoen heeft men opgegeven. Ziedaar de beste onderneming van geheel Cochinchina; zij maakt een poveren indruk.

Behalve door den prachtigen stand der hevea wekt zij echter in nog een opzicht belang. De maatschappij plant namelijk de inlandsche moerbei aan en heeft bamboewoningen en -werkplaatsen ter beschikking gesteld van een liefdadige vereeniging, die er met behulp en ten bate van inlandsche weezen en verlaten kleine kleurlingen de zijdecultuur tracht uit te oefenen. De opbrengst wordt tusschen de maatschappij en de vereeniging gelijkelijk

---

[1]) 7/10 hectaren = 1 bahoe.

verdeeld. De vereeniging beoogt, haar pleegkinderen in staat te stellen zelven hun kost te verdienen, totdat de meisjes trouwen en de jongens volwassen zijn. Aan het hoofd staat hier een Fransche zuster, de eenige blanke der geheele streek, wier zonnig, vredig wezen en toewijding weder een diepen indruk maken. Ik zeg weder, omdat de reiziger die telkens terugvindt in allerlei uithoeken der wereld bij Roomsche liefdezusters. Het is mij, als stond ik weer voor de Fransche verpleegster in het verre Panama, die, ofschoon spierwit van de malaria, blijmoedig den hospitaaldienst waarnam; of in het koortsland bij uitnemendheid, de oud-Hollandsche Goudkust, waar een heele stoet Fransche zusters, gedeeltelijk behoorende tot den hoogen adel, zich met den dood dagelijks voor oogen glimlachend wijdde aan de opvoeding van kleine zwarten. De zuster hier draagt de witte huif en donker blauwe kleeren zooals in Frankrijk, en evenzoo het viertal Annamitische zusters die haar ter zijde staan. De laatsten kennen alleen de inlandsche taal, die de bestuurster, ofschoon eerst een jaar hier, vlot spreekt. Allen huizen in kleine, inlandsche woningen op palen. De Annamitische zusters kennen de zijdeteelt van huis uit, want zij is inheemsch in geheel Indo-China, evenals in Siam; doch al die landen brengen tegenwoordig slechts zeer weinig zijde voort. De Siameesche regeering heeft daarom Japansche deskundigen aangesteld als wandelleeraars en bestuurders van modelhoeven en koestert van dien maatregel groote verwachtingen. Frankrijk heeft zich in deze richting nog onbetuigd gelaten.

Men houdt de moerbeiplanten laag, omdat anders de bladeren te hard worden. De laatste stapelt men in bundels op en die snijdt men fijn, omdat de zijdeworm de ongesneden bladeren alleen kan eten als hij volwassen is. Dit snijdsel verspreidt men over ronde bamboe-bakken van

een meter middellijn en bestrooit het met de pas uitgekomen wormpjes. De bakken bergt men dan in schuren, die op palen moeten staan; anders sterven hier de wormen. Daar eten deze gedurende eenige dagen onafgebroken voort en slapen dan een vol etmaal, gedurende hetwelk men zich, als waren het menschen, moet onthouden van aanraking en gerucht. Is de bak bijna leeggegeten, dan rolt men de diertjes zacht in de bladeren en plaatst hen op versch gevulde bakken over. Door hun verbazend eetvermogen groeien zij sterk en de hier in hoofdzaak geteelde soort krijgt de lengte van een vingerlid en den omvang van een dun potlood. Andere soorten worden zelfs een vinger dik. De volwassenen plaatst men vervolgens op takkebossen en daar maken zij hun cocons, d. w. z. zij omringen zich met zijdedraad, in 24 uur. De cocon laat men drie dagen liggen en gaat dan den draad afrollen, spinnen. Daartoe werpt men de cocons in kokend water, waardoor de worm sterft en wikkelt den draad, die vaak een lengte van 200 meter bereikt, af. De buitenste draden zijn eenigszins hard en worden ter vervaardiging der ruwe zijde afzonderlijk verkocht. Van de binnenste voegt men er zeven samen en wikkelt hen dan door een glazen oog over een draaiend wiel op een spoel tot een gesponnen draad samen. De natuurlijke kleur is helder geel. Eenige cocons verspint men niet. Daaruit komt na vijf dagen de vlinder te voorschijn, die te kleine vleugels heeft om weg te vliegen en zich dadelijk paart. Reeds twee uur later komen de eieren te voorschijn, de vlinder sterft na een etmaal en in tien dagen brengt het ei den kleinen worm te voorschijn. Het geheele verloop duurt 25 tot 30 dagen.

Behalve deze werkzaamheid leeren de kinderen lezen en schrijven in het Annamitisch en voorts den Roomschen godsdienst, het laatste van een inlandschen vader. Naar 's lands wijs en zwart gekleed, laat hij ons in zijn ruime

woning, die evenals zijn kerkje geheel uit bamboe is gevlochten, uitrusten van den in dit klimaat vermoeienden ommegang en verkwikt ons met Spaanschen miswijn. Fransch kent hij niet en nooit verliet hij Cochinchina; toch houdt hij den dienst in het Latijn.

Dan tijgen wij ten maaltijd bij den beheerder der onderneming, die zich vergast aan wat wij, op raad van anderen, aan voedsel hebben meegebracht; zijn bestuur verwent den man niet en hij moet leven van rijst, eieren en wijn.

Dezelfde spoorlijn voert mij in omgekeerde richting, over Saïgon naar Mytho, op weg naar Cambodja. Wel verbindt een kanaal deze plaats met Saïgon; maar daarover wordt alleen de rijst vervoerd, omdat de trein, ofschoon niet meer dan 25 kilometer per uur afleggend, Mytho in twee uren van Saïgon bereikt. Men spoort weder door niets dan sawah's, op welke zich tal van zwarte buffels log voortbewegen; zij lijken mij grooter dan die op Java. Mytho had in de eerste jaren der Franschen veel belang voor hen en huisvestte toen een groot aantal blanken. Thans is het ingekrompen tot enkele Europeesche huizen en een groep inlandsche hutten. De laatste blijken telkens achter te staan bij die der Javanen, zijn slordig en trots de vochtigheid van den bodem gewoonlijk niet op palen gebouwd; nooit missen zij een indeeling in vertrekken.

Hier bestijgen wij het stoomschip Battambang, dat vannacht van Saïgon over zee hierheen gekomen is. Eigendom der reeds besproken Messageries Fluviales, die door de zware toelage der koloniale schatkist feitelijk een monopolie heeft op de Mekong, overtreft het alle stoombooten op welke ik ooit gevaren heb in achterlijkheid en verwaarloozing. Op het heele schip is geen enkele lamp te bekennen, zelfs niet voor olie. Mijn klamboe (gazen bedgordijn) is grijs van het vuil, gescheurd en vol spinrag. Toch is dit stoomschip, naar men mij verzekert, het beste der lijn. Mijn

eenige reisgenoot is een kleurling uit Manilla, die te Pnom Penh, de hoofdstad van Cambodja, vee gaat halen, dat zijn land in onvoldoende hoeveelheid oplevert. De tweede klasse betrekken deftige Annamieten, die over een wit pak als het onze een overkleed dragen van doorschijnende zwarte zijde en om de slapen een opgerolden witten doek hebben bevestigd. Onder de dekpassagiers bevinden zich een aantal Maleiers uit het schiereiland Malakka en een Kling [1]).

De rivier vertoont door haar bruine kleur en machtige breedte, die zelfs tot in Siam aanhoudt, haar karakter van alluvialen stroom. Inderdaad is het ontstaan van geheel Cochinchina te danken aan de Mekong, aan het slib dat zij op haar langen weg uit het gebied der eeuwige sneeuw heeft medegevoerd en hier heeft laten vallen [2]). Talrijke schilderachtige kreken monden erin uit. De oevers zijn parkachtig met boomen beplant. Nu en dan leggen wij aan bij een dorp. De woningen heeft men er louter uit atap [3]) gebouwd en alleen daar, waar de grond al te drassig is, op palen geplaatst. Zij liggen onder armelijke klapperboomen en areka-palmen en zijn omgeven door pisangstruiken en sawah's. Hier buiten zie ik alle mannen met het bovenlijf naakt, en in groote hoeveelheden wordt onze Javaansche sarong gedragen, kenbaar aan de tric-trac punten der kapalla's (hoofden). Vele groote, stevige rijstschepen zakken de rivier af. Zij hebben stroo-woninkjes achterop en zien er uit als Hollandsche tjalken, behalve dat zij geheel ongeverfd zijn. Meestal treden vrouwen als schuitenvoerders op; bij de Annamieten valt het grove werk voornamelijk haar ten deel.

---

1) Daaronder verstaat men in de Straits-Settlements koelies uit zuidelijk Voor-Indië.

2) J. Homan van der Heide, Indisch Genootschap 1905 blz. 119.

3) Naast elkander geregen smalle, lange, harde bladeren van den nipapalm of wel groote harde grasscheuten (alang-alang) van denzelfden vorm.

Het regent thans, September, elken dag, maar slechts gedurende een paar uren. Het natte seizoen in Cochinchina begint in Mei, openbaart zich het sterkst in de volgende maand, soms in September [1]), en neemt daarna geleidelijk af, om in November of December voor het droge jaargetijde plaats te maken. Dan, vooral in Februari en Maart, is een warmte van over de honderd graden F. geen uitzondering. In Cambodja houden de regens soms iets vroeger op. Voor zoover het land niet bergachtig is, loopen de warmtegraden der verschillende gedeelten van Indo-China op hetzelfde tijdstip niet veel uiteen; de regenval wel, zooals hiervoren opgemerkt.

---

[1]) Zie de graphische voorstelling *Bulletin Economique*, Hanoï Nov. Dec. 1908.

B. Cambodja.

Na een etmaal varens van Mytho de Mekong op wordt **Pnom-Penh** bereikt.

Nog steeds spreidt zich de rivier over een machtige breedte uit. Hier vloeit zij samen met de uitwatering van het noordwestelijke groote meer Talé-Sap of Tonlé-Sap en gaan zij weder uiteen in twee bijkans evenwijdige stroomen van welke wij den oostelijken hebben benut. Aan die samenvloeiïng zal de hoofdstad van Cambodja wel haar plaats te danken hebben. Al naar het jaargetijde verschilt hier de waterstand op hetzelfde punt tot tien meter. Thans, September, begint het water langzamerhand te zakken en in Januari zal ons schip niet meer tot hier kunnen opstoomen tenzij de baggermolen een geul ervoor graaft. In Maart is de waterstand het laagst, meest slechts een halve meter. Dan begint het weder te rijzen en wel zoo aanzienlijk, dat van half Juli tot 15 November zeeschepen op kunnen stoomen tot veel verder dan hier, tot Battambang[1]), hoofdplaats van de pas aan Siam ontwrongen provincie van denzelfden naam. Wanneer de Mekong zooveel water aanvoert als thans, kan dit niet naar zee stroomen, maar vloeit van hier weer land-inwaarts

---

[1]) Deze bijzonderheden verhaalt mij de deskundige gezagvoerder van ons schip. Baggeren en gunstige omstandigheden veroorloven echter de vaart tot Pnom-Penh soms nog in het begin van Februari.

terug, weer noordelijk doch nu in westelijke richting. Het vult dan eerst het meer Tonlé-Sap, het merkwaardige waterpakhuis van de Mekong, en doet dit vervolgens overstroomen, in zulk een mate, dat het oppervlak ten slotte zesmaal grooter is geworden en de stad Battambang bereikt, die in den drogen tijd slechts door het riviertje Sang-Ké met het meer verbonden is.

Ofschoon de regeering haar best doet om, nu uit staatkundige redenen Saïgon eenmaal de hoofdplaats van Cochinchina geworden is, het overzeesche verkeer ook van Cambodja daarlangs te leiden, biedt het gebruik maken van de beide genoemde armen van de Mekong tot de zee besparing zoowel van tijd als van kosten, althans in de maanden van hoogen waterstand die opstoomen tot Pnom-Penh veroorloven. Daarom bezit deze stad haar eigen entrepôt en douanen als een zeehaven. Cambodja's eenige havenplaats, Kampot, aan zijn westkust gelegen, is niet door een waterweg met het achterland verbonden; en spoorwegen bezit het koninkrijk niet.

Aan de kade worden mijn Javaan en ik verrast doordat koetsier en palfrenier van het ons afhalende rijtuig, zoodra zij zijn hoofddoek en sarong ontwaard hebben, op hem met hartelijkheid toeschieten en hem op Europeesche wijze de hand schudden. Het zijn medeonderdanen van ons, afkomstig gelijk alle koetsiers in de Straits van ons eilandje Bawean, ten noorden van Java gelegen. Als regel laten onze inlanders buiten ons gebied de sarong varen en verwisselen zij hun hoofddoek voor een kapje; in dienst zijnde van den résident-supérieur dragen deze lieden de driekleurige Fransche kokarde.

Opvallend verschillen de Cambodjanen, de afstammelingen der oude beroemde Khmers, van de pas verlaten inlanders van Cochinchina, zoowel lichamelijk als in kleederdracht. Onderscheid met Siameezen kan ik in geen

van beide opzichten ontdekken. Het zijn kleine, tengere menschen, bijna blank met weinig uitstekende jukbeenderen; zij vertoonen geen opvallende vermenging met Chineezen en verschillen in uiterlijk van onze inlanders al heel weinig. Het haar dragen beide geslachten kort afgesneden en rechtstandig als een borstel. En daar ook hun kleeding nauwelijks verschilt, de mannen een baard missen en deze een zachte, vrouwelijke uitdrukking hebben, bespeurt de reiziger in den beginne niet altijd dadelijk, welk geslacht hij voor zich heeft. Het bovenlijf met een gewoon, meest wit baatje bedekt, dragen zij op de wijze van een broek den zoogenaamden panoeng van Siam, hier sampot geheeten, een langen, effen, helkleurigen, meestal zijden lap, die in de breedte om het middel vanvoren wordt vastgeknoopt waarna hij tusschen de beenen en onder den knoop door wordt getrokken en ten slotte aan den rug wordt weggestoken. Dit is de nationale dracht van hoog en laag, tot zelfs van het Koninklijke Huis, evenals in Siam. Daarnaast zien wij geheel kaalgeschoren mannen wandelen in gele Romeinsche toga's, welke één arm vrij laten. Het zijn de Boedistische monniken en hun leerlingen, die dus in hun kleeding geheel overeenkomen met die van Siam en ook van Birma en van Ceylon. Voorts vertoonen zich tal van Chineezen die, reeds in vele geslachten en sedert eeuwen, thans ten getale van honderdduizend, in Cambodja gevestigd, tegenwoordig zoo goed als de eenigen zijn in het rijk die de handwerken beoefenen. De inlander toch wijdt zich haast uitsluitend aan de rijstteelt en in mindere mate aan die van vee. Ook Annamieten, meest uit Cochinchina afkomstig, bewonen in grooten getale de hoofdstad; zij behouden er hun godsdienst, kleeding en gebruiken. Het koninkrijk telt 70.000 hunner.

Fransche inwoners bezit Pnom-Penh en ook Cambodja

buiten de staatsdienaren slechts enkele, winkeliers, een paar koffiehuishouders, een kapper en dergelijken. Andere blanken dan Franschen herbergt de stad, ja Cambodja nauwelijks meer; de Engelsche en Duitsche handelaars, die onze landgenoot Wiselius nog in de zeventiger jaren der 19e eeuw in deze stad gevestigd vond, hebben het veld geruimd.

Talrijk blijken de militairen; de Fransche in witte pakken, poeti's om de schenkels en een witten helmhoed; de inlanders, milicie, in kaki overeenkomstig de onder Cochinchina beschreven leger-uniform maar met een baret op van dezelfde kleur. In deze keus van militaire kleedij is Frankrijk gelukkiger geweest dan onze overheid voor het Nederlandsch-Indische leger met zijn de zonnestralen aantrekkenden donkeren helm en het blauw dat, eenige malen gewasschen, de meest uiteenloopende schakeeringen vertoont[1]). Ook de poeti's worden hier door de dragers hoog gewaardeerd.

De résident-supérieur vertelt mij, dat de krijgsmacht in de kolonie tegenwoordig uit drie deelen is samengesteld welke nooit zooals in Ned.-Indië ineenvloeien, de Franschen, de vreemdelingen en de inlanders. Tot de eersten behooren zoowel vrijwilligers als dienstplichtigen, doch deze laatsten kunnen niet meer zooals vroeger tegen hun wil naar de koloniën worden gezonden. De vreemdelingen vormen het bekende vreemden-legioen, dat uitsluitend aan de Chineesche grens is gelegen en nog voortdurend gevechten levert. De hoofdofficieren ervan zijn uitsluitend Franschen. De inlandsche regimenten worden door Fransche officieren aangevoerd en de soldaten kunnen het niet verder brengen dan tot den sergeants-rang. Voor een deel nemen zij vrijwillig dienst, doch het ontbrekende moeten

---

[1]) Grijsgroen zal dan ook in 1912 het blauw vervangen.

de dorpen aanvullen. Jaarlijks geeft de regeering aan, hoeveel man zij aldus zal behoeven. In de Annamitische landen, d. w. z. Cochinchina, het tegenwoordige koninkrijk Annam en Tonkin, heerscht het communaal landbezit; de staat kent er slechts de gemeenschappen der dorpen en deze wijzen dus de recruten aan. In Cambodja daarentegen, dat niet alleen geografisch doch ook in ras en zeden grenst aan Siam en evenzeer een tamelijk zuiver Boedisme aanhangt, handelt en bezit een ieder voor zichzelf. Daar wordt dientengevolge als bij ons geloot. De recruten uit Tonkin en Cochinchina moeten vijf jaar dienen, de Cambodjanen twee jaar minder, een regeling die rekening houdt met het inlandsche gebruik; verplichte dienst toch is inheemsch. Laos behoeft geen manschappen te leveren, omdat het vrijwillig de Fransche opperheerschappij aanvaard heeft. Ook Annam is vrijgesteld met betrekking tot het eigenlijke leger. Wel echter is het, weder op grond van den adat, verplicht mannen aan te wijzen voor de milicie, indien het deze aan vrijwilligers ontbreekt. Alleen in geval van mobilisatie vormt de milicie een onderdeel van het leger, maar doet anders, als policie en gendarmerie, alleen dienst in de eigen provincie; zij staat onder het bevel der residenten, en hun aanvoerders, ofschoon uit het Fransche leger getrokken, dragen geen militaire titels doch die van inspecteur de milice voor de officieren en garde principal voor de onder-officieren.

Het denkbeeld, dat aan deze vorming van een inlandsche krijgsmacht ten grondslag ligt, verdient overweging voor Nederlandsch-Indië, waar de aanwerving niet alleen zeer duur is, maar, zooals ik van gezaghebbende zijde hoorde, slechts even in de behoefte voorziet. De gouv.-gen. Van Heutsz heeft wel wenschen in dezen geest gekoesterd, doch voorstellen tot nieuwe instellingen moeten in onze Oost en daarna in het moederland over zooveel

schijven loopen, dat het een toeval mag heeten als zij het einddoel bereiken; aldus verzekerde mij een der Directeuren. Het denkbeeld zou daar in elk geval stelselmatiger moeten worden uitgewerkt dan hier is geschied, waar het niet tot vaste regels is ontwikkeld en dientengevolge tot willekeur aanleiding geeft.

Bezien wij thans de stad.

Het feitelijke hoofd van het koninkrijk, de résident-supérieur, bewoont aan de kade een echt Fransch huis van twee verdiepingen; en ook het hotel, vlak daarbij gelegen, met zijn koffiehuis op den beganen grond, zou evengoed in een Fransche provinciestad hebben kunnen staan. De regeering volgt hier het voetspoor van haar Nederlandsch-Indische zuster, die in kleine plaatsen een logement voor Europeanen zoo noodig geldelijk ondersteunt. Voorts grenst een goed ziekenhuis aan de kade, beheerd door officieren van gezondheid, die kosteloos inlanders en ambtenaren ook buiten het hospitaal behandelen.

Dan volgt le groupe scolaire, een verzameling van eenvoudige doelmatige gebouwen, die al de regeeringsinrichtingen voor onderwijs herbergen. Daar is allereerst de ambachtsschool, welker doel is den Cambodjaan tot het ambacht te brengen. De jongens wonen in de inrichting en ontvangen als aanmoediging een loon van fl. 3.75 per maand. Drie Fransche meesterknechts onderwijzen er hen in het ijzergieten, timmeren, de blikbewerking, slotenmakerij en ook in een inheemsche kunst, het beeldhouwen, dit laatste volgens inlandsche ontwerpen, teneinde de fout te vermijden der Voor-Indische art-schools die door hun Europeesche motieven de inlandsche kunst feitelijk meer schaden dan vooruit helpen. In de andere schoolgebouwen wordt slechts lager onderwijs gegeven en wel door Fransche en enkele inlandsche onderwijzers en onderwijzeressen aan beide geslachten. De kleinste jongens en meisjes

Z. M. Sisowath I, Koning van Cambodja. Blz. 219.

zitten door elkaar. Daar Pnom-Penh slechts weinige Fransche kinderen telt, ontvangen deze hier onderwijs gezamenlijk met Cambodjanen, Chineezen en Annamieten uit Cochinchina. Een aantal kinderen van buitenaf vinden hier kostelooze huisvesting. Het onderwijs lijkt er mij goed en gaat nog al ver; o. a. strekt het zich uit tot de wereldaardrijkskunde. De blanke onderwijzers bedienen zich uitsluitend van de Fransche taal en het onderwijs daarin staat op den voorgrond. Dit is te noodzakelijker, omdat de blanken in de kolonie slechts bij uitzondering de inlandsche taal aanleeren. Dat de opstellen, mij getoond, slechts van een gebrekkige kennis van het Fransch getuigen, kan niet verwonderen.

Achter de residentie-gebouwen verrijst, passend omgeven door een liefelijk park, op den pnom of heuvel waaraan de stad haar naam ontleent, een eerwaardige pratsjedie, een door de Franschen pagode genoemde stoepa [1]. Deze stoepa is volgens sommigen duizend jaren oud, volgens anderen drie eeuwen en draagt den echten stoepavorm van Birma, Ceylon en Siam, namelijk dien eener reusachtige handschel. Het handvat der schel vertoont als altijd, evenals ook de Chineesche pagoden, een oneven aantal horizontale ribben, hier negen. De Fransche regeering heeft met kennis en kunstzin een monumentalen toegang erheen gebouwd; de leuningen van de steenen trap dragen de naga [2], de slang met haar zeven koppen en opgekrulden staart, die in de straks te beschrijven, deels Boedistische, deels Hindoeïstische bouwvallen van Angkor op den voorgrond treedt, een der zinnebeelden van het Boedisme. De trap voert naar twee terrassen boven elkander, en op het bovenste eerst naar een tempel

[1] Zie blz. 110 en 113 hiervoren.

[2] Sanskrit; zie blz. 110 hiervoren.

van echt Siameesche bouworde; het driehoekige dak geeft namelijk den indruk alsof het, gelijk een telescoop, in-een zoude kunnen worden geschoven. Het wordt omgeven door drie luifels boven elkander. De einden en de top dezer daken dragen den rechtopstaanden slangenstaart. Daarachter verrijst op een eenvoudig terras de oude pagode. De ijzeren „ti" van Birma, het zinnebeeld van het zonnescherm waaronder Boeda zat te peinzen en die aldaar de spits vormt van elke stoepa, treft men hier niet bovenop de stoepa aan evenmin als ik haar daar ergens in Cambodja zag, doch ernaast, namelijk op een mast. De weringen van de terrassen heeft men beladen met wonderleeuwen en tempelwachters, welke laatste ook hier, gelijk die bij de bouwvallen van Prambanan in Midden-Java, raksasa's worden genoemd. Evenzeer vertoonen zij hier monstergelaatstrekken en hebben zij een knots in de hand, doch zij staan evenals in Birma en Siam met sterk gebogen beenen, de knieën ver buitenwaarts.

Pnom-Penh bestond voor de komst der Franschen behalve uit de paleisgronden uit een groot moeras en nu nog staan uitgestrekte wijken van inlandsche paalhutten onder water. Men is thans bezig dit moeras in te polderen. De hooge breede dijken zijn bestemd om de verkeerswegen te vormen eener gehoopte stad, maar vertoonen aan hun zijden nog slechts weinige woningen. De genie heeft haar kunst vertoond door over een breed afwateringskanaal achter het park een monumentale brug te bouwen, die zij met naga's en raksasa's op de leuningen heeft versierd. Op deze dijken verzamelt zich in de avondkoelte ook hier de blanke wereld voor haar tour du Bois.

Het overige der stad wordt gevormd door enkele winkelstraten die, door Chineezen bewoond zijnde, de reeds hiervoren beschreven, overal in het Verre Oosten

aangetroffen bouworde vertoonen, en voorts door de paleisgronden.

Het is te vijf uur in den avond van mijn eersten dag, dat de koning Sisowath I mij ontvangt. Nadat de résident-supérieur en ik de witte paleisommuring zijn binnengereden, stappen wij uit voor een heel klein, onaanzienlijk huisje dat slechts uit twee ontvangkamers bestaat. De koning bewoont hiernaast een verveloos ijzeren huis, dat zijn voorganger op de eerste Parijsche tentoonstelling van 1867 gekocht heeft en twee verdiepinkjes rijk is. De „minister van het paleis, de financiën en schoone kunsten," de heer Okanka Kralahom, ontvangt ons. Hij draagt het algemeene, witte, tot den hals gesloten jasje dat ook wij gebruiken, het hoofd onbedekt, maakt een gedistingeerden indruk en spreekt zeer voldoende Fransch. De koning ontvangt ons in het achtervertrek, evenals het voorste klein, laag en volgepropt met een zeer leelijk samenraapsel van verkeerd geplaatste, tegen elkaar schreeuwende Europeesche meubels. Z. M. is uitermate vriendelijk; goedheid en hulpvaardigheid spreken uit zijn gelaat. Zijn 68 jaren en de krijgstochten, die hij voor zijn troonsbestijging in de Fransche gelederen heeft gemaakt, hebben hem den rug sterk gebogen, het grove, steile haar vergrijsd. De dikke breede lippen vertoonen een heel dun snorretje. Gemoedelijk met ons aan een ronde tafel gezeten, staat hij op om ons uit een doos van goud met diamanten sigaren aan te bieden, strijkt zelf de vuurhoutjes voor ons aan, laat ons bij de bediening steeds voorgaan, drinkt met champagne de gezondheid mijner Koningin en gaat dan spoedig verhalen hoe zijn ouders in zijn jeugd hem vaak spraken van oud-Holland.

Het eerst zijn de Portugeezen hier gekomen, vertelt hij. Zij hebben zich geworpen op de verspreiding van hun godsdienst en zulks met zooveel ijver en zoo goeden uit-

slag, dat thans nog een wijk der stad en verscheidene dorpen door inlandsche Christenen worden bewoond. De Hollanders hebben zich uitsluitend met den handel bezig gehouden en hier goede herinneringen achtergelaten.

Iets anders echter niet. In dit opzicht valt een vergelijking tusschen onze vaderen en de Portugeezen zeker niet ten gunste van de eersten uit en geeft te denken. Van onze taal is, tengevolge van onze gewoonte om ons tegenover inlanders van de hunne te bedienen, niets overgebleven in de door ons verlaten Aziatische landen; ook niet (behoudens enkele woorden)[1], op Ceylon, waar wij toch anderhalve eeuw den schepter hebben gezwaaid; noch van den officieelen godsdienst der Compagnie; zelfs bijkans niets van de herinnering aan ons. Wel hoort men heel enkele woorden van Hollandschen oorsprong, scheepstermen als chaloupe en babord, doch dit is geen gevolg van ons bedrijf in het Verre Oosten. De Portugeezen daarentegen spraken en spreken tegenover inlanders hun eigen taal, en dientengevolge worden nog heden overal in Oost-Azië Portugeesche woorden door iedereen gebruikt; hedenmorgen nog zag ik boven een hut op de boot, die mij hierheen bracht, het woord „com„prador" staan, gemeengoed in alle Chineesche landen. De in het vorig hoofdstuk aangehaalde afgezant van den gouverneur-generaal van Britsch-Indië bevond nog in 1821 dat het Portugeesch de Europeesche taal was door welke hij met de regeering van Cochinchina evenals met die van Siam overleg kon plegen[2]. Op Ceylon bedient zich een geheele klasse van kleurlingen nog van het Portugeesch, zij het sterk verbasterd, en toch hebben de Por-

---

[1]) Door Prof. Dr. Hesseling medegedeeld aan het Utrechtsch Genootsch. in Juni 1910, aan de hand van S. R. Dalgado's studie *Dialecto Indo-Portugues de Ceylão*, Lissabon, Landsdrukkerij, 1900.

[2]) *Journal of an embassy to the courts of Siam and Cochinchina*, I, blz. 308.

tugeezen op het eiland niet langer geregeerd dan wij. Hetzelfde verschijnsel ontmoette ik in de oude stad Malakka die wij vijfmaal langer bezaten dan zij, en daar komen de priesters nog heden uit Portugeesche steden. Wijst de geschiedenis ons hier niet den weg?

Wat het verloop der betrekkingen tusschen Cambodja en de Hollanders is geweest zal in het kort aan het slot van dit onderhoofdstuk blijken.

De tegenwoordige koning zou zijn troon nooit zonder de hulp der Franschen hebben kunnen bestijgen en gaat geheel met hen mee, in tegenstelling met zijn voorganger en broeder Norodom [1]) die zooveel mogelijk verandering tegenhield. Sisowath I is zijn regeering begonnen met afstand te doen van het vorstelijk eigendomsrecht op allen grond des rijks, welk recht den landbouwer zekerheid van bezit ontnam en de ontwikkeling des lands tegenhield; thans behoort de grond aan den bebouwer. Hij heeft goedgekeurd, dat de inlandsche beambten voortaan niet meer willekeurig doch eerst na een geslaagd examen worden aangesteld. De beschikking over zijn ridderorde, een instelling der Franschen, heeft hij zich laten ontnemen en die aan de moederlandsche regeering overgelaten, zich vergenoegende met de uitreiking van medailles. De 600.000 piasters, die hij jaarlijks uit handen der Fransche overheid als civiele lijst ontvangt, besteedt hij, nauwelijks voldoende voor zichzelf behoudende, grootendeels aan gunstelingen, hofhouding en vooral aan zijn overtalrijk ballet, dat hij met zich sleepte toen hij voor enkele jaren op 's lands kosten Frankrijk bezocht. Zijn opvolger, die in nieuwe Europeesche denkbeelden is opgevoed, zal hof en ballet, welke door hun uitgebreidheid eeuwen lang een ramp zijn geweest voor 's lands schatkist, grootendeels opheffen.

---

[1]) De naam Norodom beteekent heer.

Nadat ik volgens weinige eerbiedige, vooraf ontvangen vingerwijzing uit eigen beweging voor ditmaal afscheid van Z. M. had genomen, leidt men ons naar een ruwe houten zaal, barbaarsch versierd en zonder wanden, die mijn gedachten terugvoert naar het koninklijke paleis te Mandalay, Opper-Birma. Op den achtergrond loopt een trap naarboven, waarlangs de danseressen uit den hemel heeten af te dalen. Zij zijn gekleed als in Siam, de schouderbedekking opgewipt aan de einden als Chineesche daken, in veelkleurige zijde met een overdaad van versierselen, de panoeng en een puntig uitloopende, hooge kroon op het hoofd. Enkelen dragen een monstermasker. Een aantal liefelijke meisjes en zelfs kinderen bevinden zich onder haar. Als in Insulinde en Britsch-Indië bewegen zij armen, handen en vingers evenzeer als de beenen doch met veel grooter snelheid dan daar. De muziekinstrumenten komen ook al met die in Siam overeen, kafferpiano's, trommels, deels met de hand bespeeld, en fluiten. Een Fransch onderofficier heeft een ander inlandsch orkest gevormd, dat nogal redelijk Europeesche stukjes doet hooren.

Den volgenden morgen wordt de bezichtiging van den drom gebouwen, die gezamenlijk het koninklijk paleis vormen, hervat. Hen omgeeft een oneindige, hooge, witte muur, die als te Bangkok op zijn top een staketsel draagt van bladvormige punten en zich opent in een aantal poortjes. Het dak daarvan loopt op Siameesche wijs eerst langzaam en dan snel tot een punt samen, gelijk de versiering boven de deuren, gelijk de hoofdtooi der danseressen gisteravond en gelijk de koninklijke kroon. In een heel klein, duister huisje toonen mij bij hooge uitzondering zeer oude priesters het heilige zwaard, hetwelk, vertaalt de minister, volgens deze priesters door den hemel geschonken is. De sterk ingesneden gouden scheede vertoont denzelfden roodachtigen ondergrond van zoovele kleinooden in onzen

archipel. Het heft draagt email-figuren, terwijl het lemmet ingelegd is met gouden draken. Wijst dit naar China, — Hanuman, de beroemde aap uit de Ramajana-legende, welke laatste een zoo groote rol speelt in Voor-Indië en op Ceylon, komt ook op dit eerwaardige zwaard voor. Eveneens ziet men aan het altaar waarop het zwaard rust, dat men zich in een overgangsland bevindt; want het draagt naast een aantal Boeda's verschillende afbeeldingen van Ganesja, het dikbuikige kind met den olifanten-snuit dat een der hoofdgoden is der Hindoes. Het tweede geschenk des hemels bestaat uit een minder fraai bewerkte piek. De tempel van het paleis dagteekent eerst van den vorigen koning, zoowel in naam, Wat-Pra-Keo, als in vorm overeenstemmend met zijn makker in Bangkok. Ook hier wordt het telescopische dak aan den buitenkant der muren gestut door pilaren die op haar beurt op een terras rusten. De afwerking vertoont den invloed van Europa, bijv. de ijzeren borstwering op den rand van het terras en de bevloering die uit zilveren, in Frankrijk gemaakte platen bestaat en met lelie's is besneden. Zooveel mogelijk is het monogram van Napoleon aangebracht, voor Norodom ook bruikbaar, een N in een lauwerkrans bedekt door de keizerskroon op welke waarlijk het kruis is overgenomen. Op den achtergrond zit op een lotos-troon heel in de hoogte onder een troonhemel een Boeda, die uit jaspis heet te bestaan doch door Bacarat te Parijs vervaardigd is van groen kristal. Daarvoor staat het eenige merkwaardige van den tempel, een Boeda-beeld van gedegen goud, dat vervaardigd is uit de daarvoor door Norodom nagelaten fondsen en ingevolge zijn uitersten wil juist zijn lichaamsafmetingen heeft. Het gewaad is op zijn Siameesch en Birmaansch terzijde opgewipt tot krullen, en de sierlijke besnijding daarvan met tal van figuren getuigt, dat de oude bekwaamheid

der inheemsche goudsmeden nog niet is uitgestorven. Een reuzendiamant vormt een derde oog boven den neus, en ook de handpalmen zijn met een dergelijken steen bezet, geschenken van een van Norodom's zonen, uitvoerder van zijn laatsten wil. Dit niet alleen kostbare doch ook fraaie beeld wordt ontsierd door een omgeving van gemeene Duitsche vaasjes met gemaakte bloemen onder stolpen, een nieuw voorbeeld van de gewoonte van inlandsche vorsten over de heele wereld, in Tunis bijv., in Insulinde, in Siam, ja waar niet, om de fraaiste voortbrengselen van hun inlandsche kunst op één lijn te stellen met de leelijkste kramerijen uit Europa. Den tempel en den sierlijken koepel daarnaast, de boekerij, omgeeft een zuilengalerij, die met verhalen uit de inlandsche geschiedenis is beschilderd. Een stoepa in den vorm van een reuzen-handschel, pratsjadie, dient Norodom tot graf. Daarnaast heeft hij zich een ruiter-standbeeld opgericht, waarvoor hij een door de Fransche republiek afgedankten Napoleon III heeft gebruikt, wiens hoofd hij eenvoudig door het zijne heeft vervangen; overigens is er niets aan veranderd dan dat het geheele beeld thans verguld is. In de troonzaal, een afzonderlijk gebouw met natuurlijk weder een telescopisch dak, kan men slechts een oogenblik vertoeven wegens de ondragelijke lucht der vleermuizen. De smakelooze meubels en versiering heeft Norodom er ook al aan Europa ontleend. Achter den troon dient der koningin-moeder een wonderlijk toestel tot zetel, dat den vorm heeft van drie schuiten op elkaar, door een troonhemel overdekt, alles verguld houten snijwerk.

Ziedaar al het merkwaardige van het zeer eenvoudige koningspaleis. Wij verlaten het langs een overdekte trap naar een koepel op den muur, juist ter hoogte van de buiten wachtende olifanten.

Op den terugweg wordt even een steenen koepeltje aangedaan, op den oever gelegen, waar de verbranding der lijken plaats vindt. Een kleine „sala," een verhoogd vertrek met slechts één wand, staat ernaast voor de bloedverwanten. Deze gebouwtjes wekken belang door de algeheele afwezigheid van elke versiering: het sterven heeft geen beteekenis voor den Boedist.

In de societeit, die zich moet behelpen met een zaaltje boven een koffiehuis, hoor ik herhaaldelijk met erkentelijkheid spreken van de groote hulp, voorlichting en vriendschap, telkens door Franschen, ook van hier afkomstig, in onze Oost ondervonden, en van Nederlandsch-Indië gewagen met den grootsten eerbied voor wat het moederland er tot stand heeft gebracht. Frankrijk ziet inderdaad en terecht in Nederland zijn ouderen en wijzeren kolonialen broeder, in tegenstelling met Engeland, dat slechts bij hooge uitzondering een blik over heeft voor wat andere volken verrichten op koloniaal gebied en met Duitschland, dat natuurlijk allen anderen landen in welk opzicht ook, in eigen oogen althans, ver vooruit is! Den Amerikanen op Manilla ontbreekt het evenmin als den Franschen aan waardeering, daar hun volk een open oog heeft voor verdiensten van wie en waar ook; doch voor hen heeft ons voorbeeld minder waarde, omdat zij een geheel andere richting inslaan van koloniaal beleid en de omstandigheden in de Philippijnen ten eenenmale verschillen van die in Nederlandsch-Indië, zooals in hoofdstuk I werd uiteengezet.

Hier wordt algemeen geklaagd over de centralisatie te Hanoï, de tegenwoordige hoofdplaats der kolonie, minstens een paar weken reizens van hier verwijderd. Daar de inkomsten in de centrale kas aldaar vloeien, voelt men zich hier lam geslagen. Het hoofd van het boschbeheer verhaalt, noch macht noch geldmiddelen te hebben om diensten van eenige beteekenis te bewijzen. Daarentegen

vloeit de geheele kolonie over van Fransche ambtenaren, vijf waar er één noodig is, doordat geen weerstand wordt geboden aan den aandrang van volksvertegenwoordigers om hun beschermelingen aanstellingen te geven. Veel verwacht men thans van den pas opgetreden gouverneur-generaal Klobukowski.

Aangezien deze klachten mij over de geheele kolonie werden herhaald en nooit tegenspraak vonden, schijnen zij wel gerechtvaardigd. Toch valt het Fransche bestuur mij mede tegenover de weinige waardeering, die het ondervindt. Hetgeen ik van de kolonie tot hiertoe zag toont, dat er in den betrekkelijk korten tijd nogal wat verricht is ter ontwikkeling des lands en dat men inderdaad, ofschoon niet altijd met goeden uitslag, moeite niet heeft ontzien. Straks zal Tonkin dit nog in hoogere mate getuigen.

Nadat de ondervinding in Algerië en Cochinchina de verkeerdheid had aangetoond van de grootscheepsche vervanging der inlandsche ambtenaren door Fransche en van de plotselinge invoering van Europeesche wetten en bestuursinstellingen, is Frankrijk, voor zijn sedert verworven gebied, in Nederlandsch-Indië ter school gegaan. In de later verworven deelen van Indo-China heeft het, ofschoon in onvoldoende mate, de inlandsche hoogere ambtenaren, door de Franschen mandarijnen genoemd, en ook de lagere behouden en Franschen niet in hun plaats doch aan hun hoofd gesteld. De vorsten heeft men op hun troon gelaten en de inlandsche instellingen en gewoonten veel meer dan vroeger geëerbiedigd. Werd Cochinchina staatsrechtelijk beschouwd als veroverd grondgebied, als bezit van Frankrijk, — het bestuur over de rest kreeg den naam en vorm van protectoraten, het woord dat na de eerste Congo-conferentie, die van 1884, zijn officieele intrede deed.

Wat nu in het bijzonder Cambodja betreft, daar zijn zelfs de oude titels der vijf ministers in stand gehouden,

ofschoon daarvan de beteekenis gedeeltelijk verloren is gegaan. Zoo heet er een „Minister van Marine, Handel, „Nijverheid en Landbouw", ofschoon het koninkrijk over geen andere vaartuigen dan drie roeibooten beschikt. De ministerraad bestuurt het land naar de „raadgevingen" van den résident-supérieur, aangezien tegenwoordig de staatsinkomsten volledig in de handen der Fransche overheid vloeien. Aan de rechtspraak blijft de inlander deelnemen onder leiding van den „résident", onze controleur. Men past thans een nieuw denkbeeld toe, dat namelijk geen geding van inlanders mag worden behandeld voordat door het dorpshoofd een poging tot verzoening is gedaan. De slavernij is afgeschaft, maar de pandelingschap voor schulden, in het geheele oosten een instelling van eeuwen, nog niet, en zelfs doet mijn ervaring mij twijfelen of ook niet, op anderen grondslag, de slavernij nog voortleeft. De resident wordt bij het opmaken der begrooting en van plannen voor openbare werken bijgestaan door een inlandschen raad, die niet benoemd doch gekozen wordt; meer dan een raadgevende stem heeft dit lichaam niet. Het volksonderwijs vond Frankrijk in een toestand, die in zoover bevredigend is, dat de monniken in de kloosters alle knapen onderwijzen en analphabeten onder dezen nauwelijks voorkomen. Doch Frankrijk heeft enkele scholen opgericht, waarin naar en in Europeesche denkbeelden wordt onderwezen en de verbreiding van de Fransche taal op den voorgrond staat. Een nieuwigheid is voorts het plan, thans in het begin van uitvoering, om de pokken en de cholera te bestrijden, die, jaar in jaar uit, de toeneming der geringe bevolking en daardoor de ontwikkeling der voortbrenging tegenhouden. Met dit doel moeten provinciale geneesheeren maandelijks alle dorpen van hun arbeidskring bezoeken en eenvoudige geneesmiddelen ter beschikking van de bevolking worden

gesteld met korte geschriften ter aanwijzing van het gebruik. Den eersten stap hebben de Franschen gedaan om Cambodja gelijk een eeuw geleden het Koninkrijk Holland te begiftigen met een Burgerlijken Stand en de inlanders zoowel met een voor- als met een familienaam! Door aanvoer van hengsten uit het moederland heeft men een begin gemaakt met de verbetering van het naar gehalte en getal armelijke inlandsche paardenras, terwijl de oprichting van veemarkten de oud-nationale teelt en uitvoer van hoornvee naar de Philippijnen heeft in de hand gewerkt. Wegen, thans ontbrekend, worden, heel langzamerhand, aangelegd ten einde ook in den drogen tijd, wanneer de rivieren geen water hebben, het verkeer mogelijk te maken. Het passenstelsel, dat de inlanders belemmerde in het verlaten hunner gemeenten, is afgeschaft. De nationale instelling der heerendiensten daarentegen heeft men in stand gehouden, m.i. terecht. De inlander toch, behoudend van zin, niet beschikkend over geld maar wel over tijd, brengt de noodzakelijke belasting liever en gemakkelijker op in matigen arbeid dan in den hem nieuwen vorm van geld dat hij zich moeielijker kan verschaffen; de aanslag en invordering kunnen daarenboven zelden onbillijkheden vermijden. Men heeft echter den heerendienst beperkt tot tien dagen per jaar en rekening gehouden met tegenovergestelde inzichten door hen afkoopbaar te stellen voor $ 3.— jaarlijks.

Trots al deze maatregelen stort Cambodja evenals Cochinchina jaarlijks een batig saldo in de koloniale kas.

Voor den tocht het land verder in en naar de verlaten paleizen en tempels der Khmers, namelijk de bouwvallen van Angkor, staat van Pnom-Penh alleen de weg te water open. In de droge maanden is de reis nauwelijks doenlijk. Klimaat en waterstand zijn het gunstigst van

1 October tot half December; doch ook thans, September, belooft men mij, zal ik er kunnen komen, door over het nog ondiepe gedeelte van een roeibootje gebruik te maken. Welwillend stelt de regeering een miniatuurstoomvaartuig te mijner beschikking dat, als zijn meeste soortgenooten in het Verre Oosten, te Hongkong is gebouwd. Een der scheepslieden, allen Annamieten, zal vertolken en een Chinees zal koken.

Zooals altijd in het Oost-Azië vertrekken wij bij het krieken van den dag. Over een zijriviertje bij Pnom-Penh springt een ophaalbrug in het oog, doordat een vorige Fransche hoofdbestuurder er ten koste van schatten en volkomen nutteloos een machtige monumentale poort overheen heeft gebouwd, als moest zij zware spoortreinen dragen. Dan begint het platteland. Kapokboomen vertoonen in de verte hun ongebogen takken loodrecht op den stam, als had een timmerman hen erin gezet. Aan den oever steken thans alleen de toppen der boomen boven het water uit. Een lange rij paalwoningen omzoomt de rivier. Het wordt middag en nog hebben de huizen niet opgehouden. Inderdaad woont hier gelijk in Siam alles aan de rivieren. Dat zijn de verkeerswegen en daarheen keert zich de voorkant der woningen. In het veld leeft haast niemand. Enkele dorpen worden geheel bewoond door Maleiers, Mohammedanen, duidelijk herkenbaar aan hun Malakka- en Sumatraansche dracht, de sarong en het fluweelen kalotje der mannen. De Cambodjanen zijn, behalve de weinige afstammelingen van vroegere bewoners die zich ver van het verkeer afzonderen, allen Boedisten; beide seksen zien wij gestadig aan den arbeid en zij doen den reiziger door hun opgewektheid en onafhankelijkheid terugdenken aan het onvergetelijke Birma, waar evenzeer het Boedisme, dat daar veel zuiverder nog is dan hier, een vriendelijken stempel op het volk

heeft gedrukt. Ook hier neemt de vrouw een hooge onafhankelijke plaats in, doch niet gelijk in Birma de eerste; en ook in kennis noch bekoring kan zij zich vergelijken met haar Birmaansche zusters, voor mij de liefelijkste van alle vrouwen der gekleurde menschenrassen. De kloosters, in welke verreweg de meeste jonge mannen eenige jaren doorbrengen en waar zij leeren lezen en schrijven, blijven hier ontoegankelijk voor de vrouw.

In den namiddag komen heuvels in het zicht, waarvan vele een pagode in handschel-vorm dragen op hun kruin. En steeds blijft de rivier machtig en statig. Zij verbreedt zich zelfs hier en daar. En dan, tegen zonsondergang, stoomen wij het groote Tonlé- of Talé-Sap binnen; het laatste woord beduidt „meer". Weldra verjaagt een sterke landwind de hitte, nu wij dicht onder den oever varen, en houdt ons uit den slaap.

Dit groote meer, in den drogen tijd 2600 kilometer in oppervlak, misschien eertijds een zeegat, is een ware schat voor het land. Ten eerste bevat het een overgrooten rijkdom aan visch, die voor de volksvoeding en ook in den uitvoer een belangrijke rol speelt. Dan vormt het, slechts een goed tiental meters boven de zee gelegen, een natuurlijke bewaarplaats voor het in den regentijd overtollige water, dat het tot 14 meter hoogte kan bergen, terwijl het meer in den drogen tijd slechts een of twee meter diep is. Eindelijk zijn de oevers door de gedurige overstrooming uitermate vruchtbaar. Daardoor is deze streek goed bevolkt, terwijl het grootste deel van Cambodja, het noordoostelijke, heuvelachtig en lichtelijk beboomd, slechts een schaarsche bevolking kan voeden.

Een eigenaardige soort rijst gedijt in deze streek van snel wassende wateren evenals in Siam, de zoogenaamde

drijvende rijst[1]). Zij wordt bij lagen waterstand gepoot, groeit zoo snel, 5 centimeter per etmaal, dat zij de stijging van het water veelal bij kan houden, en zij kan een lengte van 6 tot 8 meter bereiken. Aan de geledingen ontwikkelen zich wortelbundels, die uit het water voedsel opzuigen. Hoeveelheid en hoedanigheid van den oogst laten te wenschen.

Pas sedert een oogenblik behoort deze streek weder tot Cambodja, na een eeuw in Siam's bezit te zijn geweest. Voortdurende geschillen tusschen dat rijk en Frankrijk over de grens en over de vraag, welke inlanders Frankrijk in Siam als zijn onderdanen mocht beschouwen en aan de macht der Siameesche overheden onttrekken, hadden in 1893 een begin van vijandelijkheden uitgelokt. Enkele Fransche kanonneerbooten, kleine wegens de baar voor de Menam, stoomden toen naar Bangkok op, maar werden door de forten beschoten. Frankrijk bezette toen de Siameesche stad Chantaboun in het zuiden. In 1902 moest Siam de provinciën Bassak en Mélouprey aan den middenloop van de Mekong afstaan aan Cambodja, d. w. z. aan Frankrijk. Daarmede niet tevreden wist dit in 1907 koning Chulalongkorn van Siam te overreden tot een schikking, waarbij het Chantaboun ontruimde maar in het bezit kwam van het meer waar wij ons thans bevinden, van de daaraan grenzende provinciën Battambang en Siëmréap en daarmede ook van de beide gelijknamige steden. Voor dien tijd bezat Cambodja slechts één plaats van beteekenis n.l. Pnom-Penh. Tengevolge van dezen belangrijken afstand is thans, zeide mij de waarnemende gouverneur-generaal, Frankrijk volkomen bevre-

[1]) Door den hoofdingenieur van den Indischen Waterstaat, den heer Homan van der Heide, 28 Maart 1905 in het Indisch Genootschap te 's-Gravenhage beschreven.

digd en Siam's onafhankelijkheid, voor zoover Frankrijk betreft, verzekerd.

Voor zonsopgang komt ons een inlandsche roeiboot, ook hier met het Maleische woord „sampan" genoemd, afhalen om ons te vervoeren over het verdere gedeelte van den weg naar de stad Siëmréap, dat zelfs voor ons kleine stoombootje te ondiep is. Het middenstuk der sampan is door een bamboe-huif tegen de zon beschermd; staande wordt geroeid. Weldra varen wij tusschen boomkruinen door, die een overstroomd land verraden, en loopen wij de rivier van Siëmréap binnen.

In het begin is deze zeer wijd en ligt vol rijstschepen, bemand met Chineezen en Cambodjanen. Aan beide zijden vertoont de voorsteven vaak een groot geschilderd oog en buitendien het straks, in hoofdstuk IV over Korea, nader te bespreken komma-ornament, dat in alle landen met Chineesche beschaving op den voorgrond treedt maar hier niet zou worden verwacht. Hier bestaat het uit een cirkel, die door een s-vormige lijn verdeeld is in twee (elders drie of vier) geheel gelijke, komma- of kolf-vormige deelen, een donker en een licht. Wat verderop varen ons stoeten van kleine bootjes voorbij, gevuld met louter meisjes, vroolijke gezelschappen in fraaien frisschen feestdos. Blijkbaar houdt hun tocht verband met den godsdienst; want over hun helderwitte baatjes en kleurige panoeng hangt de lichte oranje-sjerp, die ook de Boeda-beelden vaak versiert en waarvan de kleur ook hier die is der kleeding van priesters en kloosterlingen. Soms hangt hun een kleurige doek over het vooral in den nek kort afgeknipte, harde, steile jongenshaar. Wie niet roeit slaat op een trom en zingt. Ook booten met priesters, door de Franschen bonzes genoemd, komen wij tegen, krachtens Boeda's voorschrift het hun blijmoedig verstrekte voedsel ophalend, waarvoor zij zelven niet mogen zorgen en dat slechts eens per dag, in den

morgen, door hen mag worden genuttigd. Zwarte vogels met machtige snavels staan rustig op de elkaar langzamerhand meer naderende oevers, een aantal kraaien ook, alle onbevreesd; want de Boedist doodt zoo min mogelijk. Wel zie ik knaapjes met een hengel visschen, doch geacht zijn visschers niet. De Chineezen, Boeda wel tellend onder hun goden en wegwijzers doch het veel zuiverder zuidelijke Boedisme nauwelijks kennend en gansch niet toepassend, slepen dozijnen groote, witte steltloopers mee, achteraan hun booten gebonden.

Eindelijk is het uit met de overstroomde oevers en heeft zich de rivier versmald tot een flinke sloot die hevig blijft kronkelen. Tal van buffels, volkomen gelijk aan de Javaansche, komen met hun machtige koppen slechts even boven het water uit of staren ons aan den kant loom na; rustig zitten kraaien op hun rug en pikken er de insectjes af. Ellendige hutten op palen maken hun verschijning, die verderop wat beter worden en een oneindige waterstraat vormen, al maar door, tien kilometer lang. Dat is **Siëmréap.** Een voetpaadje volgt de rivier langs de huizen; daarachter is het land onbewoond. Een oogenblik denk ik terug aan onze Zaan met haar aaneenschakeling van waterdorpen. In de verte komt een bootje met gele figuren aanzetten, knapen die hun kloostertijd door maken. Nu varen ons meisjes voorbij, sigaren rookend die omwikkeld zijn met de bloembladeren van den lotos, dichterlijk voor deze lieden door Boeda, voor ons door Heine. Haar lichtbruin, vriendelijk gelaat met een klein stomp neusje wordt door roode sirih-monden wel wat ontsierd en geeft den indruk van het Maleische ras, soms met een weinigje Chineesche bijmenging. Nu de zon hoog aan den hemel staat heeft alles de bekleeding van het bovenlijf afgelegd en de kleuters zitten zelfs poedelnaakt, de hoofdjes geheel kaalgeschoren met alleen van voren een vlokje gespaard. De huizen,

steeds op palen, staan thans dichter naast elkaar en hebben van voren een platje, waarop wij het huiswerk zien verrichten. Een dier woningen, zeker door een inlandschen ambtenaar bewoond, vertoont een vuile en verschoten Fransche vlag. Soms wordt het riviertje te smal voor roeien en gaat mijn bemanning aan het boomen. Uit een net huis op palen, een klooster, ruischen klanken als van een gamelang en doedelzak, oproep ter godsdienstoefening, over het water. Nu komen wij een heel klein poppenhuisje voorbij, bestemd voor de geesten en staande op een paal in het water, en drijven bootjes, kunstig uit blaren gemaakt en een of twee voet lang, de rivier af. Weer een geestenhuisje, nog een en nog een, en telkens van die poppenbootjes, waarin de geesten thans onzichtbaar spelevaren. Alles is vroolijk; de innerlijke vrede van den Boedist straalt den menschen de oogen uit. Thans schijnt geheel Siëmréap zich te baden. Zelfs de buffels worden liefdevol gewasschen, niet door Saidja's doch door volwassen mannen; groote zorg wijden die vooral aan de reiniging der ooren. Het is een liefelijke vaart. De rivier, vol leven, toont door haar kronkels telkens een ander, telkens aantrekkelijk tafereel. Hier en daar overspant haar een hooge bamboe-brug, waarvan het midden bestaat uit een verwijderbare, losse, enkele plank. Een zeer afwisselende plantengroei, ook de bamboedoeri, beschaduwt de thans aanmerkelijk betere woningen, waarvan de wanden soms uit planken bestaan inplaats van uit atap of bamboe. Sommige erven heeft men netjes met gekruiste stokken afgeperkt.

Nadat wij ruim vier uur gevaren hebben springt rechts, bij een kromming, een groot, wit gekalkt, planken huis van twee verdiepingen naar voren, door een dikken, hoogen muur omgeven. Daar woont de inlandsche gouverneur, dezelfde als in de laatste Siameesche jaren. Ertegenover

waait een Fransche vlag naast een oude, houten, primitieve, Siameesche woning, de zetel van het Fransche gezag. Nu kunnen mijn Javaan en ik uit ons bamboe-hondenhok kruipen en overland verder den tocht voortzetten.

De bewoner, oud-onderofficier van het leger, heet thans garde-principal. Hij is de eenige Franschman in een omtrek van minstens een etmaal reizens en er gaan maanden voorbij zonder dat hij blanken ziet. Spreken doet hij met hen veel, want hij is met de buitenwereld verbonden door een telephoon, die door een Annamiet wordt bediend. Hij voert het bevel over een handvol inlandsche militie-soldaten. Sedert jaar en dag in Indo-China gevestigd, verlangt hij niet naar Frankrijk terug en heeft een inlandsche vrouw, die hem juist een zoon heeft geschonken. Daar hij behalve over wijn alleen over het eenvoudigste inlandsche voedsel beschikt en mijn Chinees getoond heeft een voortreffelijk geschoolde kok te zijn, leggen wij voor onzen gezamenlijken maaltijd botje bij botje. Thans gaat Europa in zijn gedachten herleven en langzamerhand haalt hij mij zijn verleden op. Dan leidt hij mij door het Siameesche fort achter zijn huis, een samenstel van baksteenen muren naar een Europeesch ontwerp. Daarnaast bouwt men voor hem een nieuwe, goede planken woning en staat de kazerne zijner militie.

De laatste, in kaki, met de baret der Pyreneeën in dezelfde kleur schuin op het hoofd, ziet er monter en krijgshaftig uit. Inderdaad staat de dienstneming, ofschoon verplicht, den Cambodjanen niet tegen, zegt mijn gastheer; zij gaat zonder moeite en werkt hoogst opvoedend. Plaatsvervanging wordt toegelaten maar kost 80—100 piaster en komt dus zelden voor. De dienstplichtigen ontvangen boven de gewone soldij van 7 piaster per maand, waarvan zij zich moeten voeden, nog half zooveel toeslag, aangezien de levensmiddelen hier bijzonder duur zijn.

Aan de overzijde der rivier is niet lang geleden een nieuwe „wat," tempel, tot stand gekomen. Door een monumentale poort treden wij een laag ommuurden hof binnen, waar een aantal graven in den welbekenden handschelvorm, slechts enkele meters hoog, onder zwaar geboomte den tempel omringen. Mooie zeskantige houten pilaren, rood met gouden snijwerk, ondersteunen aan den buitenkant het dak van dezen, dat op zijn Siameesch half ineengeschoven lijkt en op zijn hoeken met de opstaande staartpunten is bezet. De randen en luiken der vensters heeft men geheel en zeer fraai besneden met voorstellingen van gevechten, goud op rood; zelfs de Boedistische godsdienst schijnt daar niet buiten te kunnen. Op de witte buitenmuren zweven een paar engelen, de beschreven Cambodjaansche puntige koningskronen op het hoofd. Ook Europeanen met steken op heeft men er afgebeeld, Chineezen en waarlijk weder onzen ouden vriend Hanuman, de aap-minister uit de Hindoesche Ramajana-legende, „in zijn onnavolgbare toeren en verrichtingen." Ongelijk in Voor-Indië is zijn gelaatskleur in Cambodja en Siam slechts bij uitzondering groen. Een driehoofdige olifant, een der teekens uit het Siameesche wapen, toont den landaard van de bouwers. Aan de binnenzijde heeft men de wanden met aaneengesloten, juist vierkante tafereelen beschilderd, die den indruk geven als had men de muren met prenten van verschillende grondkleur beplakt. Een zeer groote Boeda, op een lotos van bont glas, zit te staren, terwijl uit zijn toch onnatuurlijke trekken de hoogste intelligentie spreekt.

Niet in Japan of China maar wel in Achter-Indië gaat de reiziger langzamerhand houden van die Boeda's in diep gepeins, of liever van den wijsgeerigen gemoedsadel, dien vrome kunstenaars nu en dan, misschien bij toeval, op toch primitieve voorstellingen van den grooten denker

hebben weergegeven. Hij komt er toe zulke beeltenissen te begroeten als het portret van een ouden, edelen vriend en voelt bij voortdurende aanschouwing zich tot inkeer genoopt en de rust nederdalen in zijn gemoed.

Aan de overzijde wachten, om ons naar de doode steden te brengen, drie inlandsche ossenkarren, waarvan de bodem slechts uit één plank bestaat en de rotting-zijkanten ver uitstaan. Een Siameesche gids vergezelt ons. Een nauwelijks berijdbaar pad, zoo vol gaten dat men zich met beide handen aan de kar moet vasthouden, voert ons uitsluitend door zwaar oerbosch, nog overdadiger dan in Sumatra's binnenlanden, hemelhooge boomen door lianen saamgestrengeld en een bacchanaal van planten.

Na tien kilometers, twee uur rijdens, vertoonen zich rechts twee groote, aan China herinnerende steenen leeuwen. Over twee geulen, die in een steenen trap gedurende tal van eeuwen uitgesleten zijn, rijden onze karren tusschen die leeuwen door tegen een weg op, die met groote platen van rotssteen is geplaveid. Aan weerszijden ligt een breede waterplas, waarin groote vogels met reuzenbekken, een soort pelikanen, statig en onverschillig voor het geratel onzer karren voortzwemmen. Aan het eind van den weg of dijk verrijst een machtige, bijkans zwarte steenmassa, het naaste doel van dezen tocht, **Angkor Wat.**

Het eerst zien wij daarvan een hoog poortgebouw met aan weerszijden een lange, overdekte gang of gaanderij, die aan elk eind een toren draagt, iets lager dan die boven den hoofdingang. Den laatsten kunnen de karren niet binnenrijden, maar zij buigen om en nemen hun weg door de linksche poort, waar wederom, door gebruik van eeuwen, diepe wagensporen in den steen zijn uitgesleten. Geboeid door het schouwspel, zenden wij ons voertuig ledig verder en treden wij de gaanderij binnen.

Deze vormt één zijde der juist vierkante ommuring van Angkor-Wat. Terwijl in de meeste bouwvallen, waar ook ter wereld, het dak ontbreekt omdat het oorspronkelijk van hout is geweest, heeft het hier, uit steen samengesteld zijnde, niets geleden van zijn vele honderden jaren ouderdom en laat nog geen druppel water door. Het draagt den vorm van een tongewelf en is vanbinnen overal ruw afgebikt maar vanbuiten overdwars geribd. Het vertoont niet een rechte lijn maar den telescopischen vorm, dien wij pas bij betrekkelijk nieuwe gebouwen te Pnom-Penh hebben gezien en beschreven, die geheel Siam kenmerkt en die, hoewel in anderen trant en minder regelmatig, ook eigen is aan de matriarchaatslanden achter Padang. Vanbuiten rijen zich een groot aantal open vensters aan blinde. Alle zijn zij betralied met opvallende ronde steenen staven in den vorm van op elkaar gestapelde geribde ballen. Die staven komen geheel overeen met de op een draaibank bewerkte spillen van Normandische en Friesche kasten, zijn volkomen aan elkaar gelijk en sluiten alle vensters in de gebouwenwereld van Angkor Wat af. Met gemak kan ik deze staven afschilferen en vermoed dus dat men hen indertijd uit een mengsel van aarde en inlandsche cement heeft vervaardigd en wel, blijkens hun onderlinge gelijkvormigheid, zoo goed als fabriekmatig. Mijn gids, die zijn leven in deze buurt heeft doorgebracht, zegt, dat inderdaad allerlei onderdeelen dezer gebouwen uit aarde zijn vervaardigd. Doch Fransche deskundigen [1]) loochenen dat en verklaren alle materiaal afkomstig te zijn uit de groeven te Méléa, oostelijk van hier. Aan de voorzijde vertoont de gaanderij een onafzienbare reeks pilaren, volkomen vierkant, evenals de kapiteelen en voetstukken en evenals nagenoeg alles in Angkor Wat. Aan den achterkant loopt langs de

[1]) O. a. Dr. Hagen, *Ruïnes d'Angkor*, Pnom-Penh 1904.

gaanderij een open veranda, waarvan het dak juist een kwartboog vormt die zich sierlijk aansluit aan dat van den langen gang zelven. In dezen reeds beginnen de bas-reliefs. Ofschoon slechts even uitstekend voor den achtergrond, vertoonen zij volkomen duidelijk en zoo goed als ongeschonden een dansende wereld in kleine figuren, elk afzonderlijk, dansende olifanten, dansende honden, dansende tijgers, en vrouwen, de laatsten zich bewegend met woedenden hartstocht. Dan volgen danseressen in grooter afmeting, het bovenlijf naakt, de sarongplooien gestyleerd, op het hoofd hooge puntkronen. Vleermuizen bewonen deze gaanderij in zulken getale en sedert zoolang, dat zij haar met een dik tapijt hebben bevloerd en dat bij de herinnering aan deze bouwvallen men die verpestende lucht steeds weder ruikt.

Aldus terugwandelend naar het middelste poortgebouw, vind ik daar onder twee open koepels, die dit flankeeren, elk een beeld van een staanden Boeda. Een ervan ligt gebroken op den grond. Het andere hebben vromen der latere dagen geheel verguld; driemaal grooter dan een gewoon mensch, bezit het zes armen en wijst daarmede op een reeds sterk verbasterd Boedisme; de laag neerhangende Boeda-oorlel ontbreekt niet. De hoofdingang zelf draagt een derden, hoogeren koepel, eveneens vanboven open, die, als wij eronder staan, machtig blijkt zoowel van hoogte als van zwaarte. Vanbuiten valt dit minder op wegens de ontzagwekkende lengte der gaanderij, een kilometer, bijkans een kwartier gaans. Behalve een reeks van danseressen boven elkaar vertoont de poortingang een omlijsting van versieringen, die wonderlijk veel weg hebben van renaissance-motieven. De toegang wordt verdedigd door de naga, de legendarische reuzenslang, en wel links door haar zevenvoudigen kop, eenige menschenlengten groot, en aan de andere zijde door haar

opstaanden staart. Loopt men de gaanderij ten einde, dan verrast een blinde steenen deur; men zou die in een zoo oud gebouw nauwelijks hebben verwacht. Zij draagt zonder overlading een smaakvol samenstel van fijn uitgehouwene roosjes en vierkante figuren.

Nu treden wij uit het halfduister in het felle tropische licht van den binnenhof. Recht voor ons uit voert een breede, weder met groote steenen platen bevloerde weg door een woesten plantengroei heen naar de eigenlijke tempelgebouwen. Hoog, bijkans twee meter boven den bodem gelegen, lijkt hij als brug of dam bedoeld. Zijn kanten, evenzeer rotssteen, vertoonen een sterke profileering en beeldhouwwerk en eindigen in een lage balustrade, die vroeger de thans ernaast liggende leeuwtjes heeft gedragen en weder bovenaan den slangenvorm aanneemt. Links en op korten afstand van dezen weg heeft niet lang geleden de koning van Siam zich een bamboe-huisje op palen doen bouwen om een nacht te midden van deze heiligdommen te rusten. Tegenwoordig woont er een Fransch ambtenaar, bewaarder der bouwvallen; ofschoon hij afwezig is heeft de regeering mij dit huis als tijdelijk verblijf aangewezen. Aan beide zijden van den weg volgen dan twee gelijke, sierlijke, tot de oorspronkelijke gebouwen behoorende huizen van één verdieping met het geribde tongewelf der pas verlaten gaanderij, naar ik vermoed oorspronkelijk voor wachters bestemd geweest. Ofschoon vlak aan den weg, zijn deze huizen onbereikbaar wegens den wilden plantengroei, die, enkele jaren geleden verwijderd, thans zelfs de deuren en vensters weder heeft afgesloten. Iets verder links heeft Siam een inlandsch gastenhuis gebouwd, een zoogenaamde sala, een muurlooze paalwoning die alleen één beschutten hoek heeft. Tallooze honden hebben er zich gevestigd en maken het gebruik onmogelijk. Deze behooren den monniken, die naast den weg, in de diepte,

Hanuman's dood, Angkor Wat. Blz. 243.

op een stuk van het vroegere park of wellicht van den ouden vijver een net dorp hebben gebouwd van ataphuizen op palen. Zorgvuldig hebben de kloosterlingen den grond schoongeveegd. Den Europeeschen groet begrijpen zij blijkbaar evenmin als het landvolk en beantwoorden zij niet, doch brengen mij telkens, met ernst en waardigheid, zonder iets te verlangen, een ongevraagden maar op den verhittenden wandeltocht zeer welkomen klapper.

Tenslotte sta ik voor de eigenlijke tempelgebouwen, een kolossaal en ingewikkeld samenstel, dat toch eenvoudig blijkt van aanleg. Het bestaat namelijk uit drie vierkante terrassen op elkaar, elk begrensd door een evenzeer vierkante gaanderij die weder met een vanbuiten geribd tonnengewelf is overdekt. Op de twee bovenste terrassen dragen die gaanderijen op elken hoek een toren in den vorm van een asperge-kop, dus acht in het geheel, ongeveer de gopurams der Hindoe-tempels in zuidelijk Voor-Indië, terwijl de ruimte tusschen de gaanderijen van het bovenste terras verdeeld is in vier hoven door twee elkaar kruisende gaanderijen, welker kruispunt een grooten centralen domtoren draagt, het heilige der heiligen.

De eerste gaanderij van dit drietal ligt ongeveer gelijkvloers met den steenen weg en wordt betreden door een torenpoort, die blijkbaar tal van verdiepingen heeft gehad; vier daarvan zijn nog staande gebleven. Daarnaast, gelijk bij de buitenste gaanderij, verrijzen twee koepels. Ook hier steunt een leger vierkante pilaren het dak vanbuiten; maar hier heeft men die geheel gebeeldhouwd en wel volgens een plan, dat wonderlijk gelijkt op Romaansche en renaissance voorbeelden; alleen in onderdeelen is er verschil. Half levensgroote danseressen met dubbele ringen rond de enkels springen naast den ingang even naar voren. Ook deze gaanderij vertoont reeksen van gedraaide, Normandische tralies en wordt door vleermuizen verpest.

Doch de muren zijn eenig. Over hun geheele oppervlak heeft men hen besneden tot bas-reliefs, welke wel veel minder diep zijn dan die op den Boeroeboedoer, maar niet als daar een rij van afzonderlijke tafereeltjes vormen, elk in een lijst, doch een eindelooze voorstelling, op elken muur honderden meters lang. Ook hier heeft grootendeels de Ramajana-legende de stof geleverd, ofschoon zij met de leer van Boeda niets te maken heeft. In Voor-Indië, waar de laatste alleen nabij de Tibetaansche grens voortleeft, ziet men haar telkens weergegeven op muren en voorwerpen en vermeien zich kinderen en volwassenen onder de Hindoes die wondere lotgevallen af te beelden.

De inhoud van dit verhaal dient hier even kortelijk weergegeven.

Op aandringen van zijn gemalin benoemt een koning haar zoon Barata tot troonopvolger in plaats van Rama, die daar recht op heeft en nu met zijn echtgenoote Sita en zijn halfbroeder Laksmana in een afgelegen bosch gaat leven. Daar wordt een reuzin op beide mannen verliefd doch zonder gehoor te vinden, zoodat zij haar broeder, koning van Ceylon, aanzet haar te wreken. Deze rooft Sita. Nu begint de strijd om haar bezit, Rama vindt steun bij de apen, die door Hanuman, raadgever van den apenkoning, worden aangevoerd. Hij bouwt met zijn apen een brug naar Ceylon, de reuzenkoning wordt gedood, Sita heroverd en Rama ontvangt zijn kroon [1]).

Een muurvlak nu verhaalt hier van een oorlogstocht van strijders, die met pijl en boog of spiesen op olifanten en tal van strijdwagens optrekken en verderop gewikkeld raken in een woest gevecht. Door een bekwame hand ontworpen, geeft dit werk een zeer goed uitgevoerde, uiterst

---

[1]) *Intern. Arch. f. Ethnogr.* Leiden 1894 VII, blz. 4.

levendige voorstelling en het bevindt zich nog in volkomen onbeschadigden toestand.

Op den volgenden muur trekken honderden mannen aan weerszijden aan een veelkoppige reuzenslang, wild en met een gebaar vol uitdrukking en fierheid aangevoerd door Hanuman, het karnen van de melkzee. In het midden danst met opgeheven zwaard op een schildpad Doerga, de Hindoe-godin der verdelging. Een wereld van wonderdieren, de zee, is onder deze voorstelling, die herinnert aan de lichaamsoefeningen onzer jeugd, afgebeeld, terwijl daarboven een drom van engeltjes zweeft met de driespitsige kroon op het hoofd.

Dan volgt een muurvlak met Hanuman's kamp, apenlegers vechtende tegen legioenen van menschen. Ook wordt de strijd in het algemeen hier gesymboliseerd, doordat apen hier hun hanen elkaar doen bevechten. Gehurkt houden zij hen tusschen de handen en duwen hen ter aanhitsing naar elkaar toe, geheel en al hetzelfde tafereel dat op Bali zoowel als pas op de Philippijnen inlanders mij te aanschouwen gaven.

Onder den koepel van een der hoeken duurt het gevecht voort en leidt tot Hanuman's dood. Deze laatste voorstelling is van een aangrijpende schoonheid, m. i. het best geslaagde beeldhouwwerk in de gezamenlijke bouwvallen van Angkor. Het oog wijd open gespalkt, de wang ingevallen, ligt hij in de armen van een anderen aap, die ontsteld is en diep bedroefd. Nu reeds een jaar lang Hanuman telkens ontmoetend, haast overal in zuidelijk Azië, ben ik van hem gaan houden, van dien loozen, rappen kwant die zichzelf opoffert voor de zaak van het recht. Nergens echter wekt een voorstelling zooveel gevoel voor hem als die, welke een kunstenaar van misschien reeds duizend jaar geleden hier achterliet. Ik kan mij van dit verscheiden maar niet losrukken. Mij omdraaiende zie ik

dat mijn Javaan, Annamiet en Siamees evenzeer onder den indruk verkeeren. De eerste herinnert mij zeer juist aan de soortgelijke voorstellingen op de bouwvallen van Midden-Java. — In het Vaticaan heeft Michel Angelo voor zijn muurschilderingen handig gebruik gemaakt van den vorm der wandvlakken, bijv. in een voorstelling van Petrus' bevrijding de ruimte naast een venster gebruikt om een engel een trap te doen beklimmen die voert naar een kerker boven dat raam, terwijl aan de andere zijde daarvan trappen met ontwakende wachters afdalen. Op gelijke wijze heeft de kunstenaar hier vakjes aan weerszijden onder deze voorstelling van Hanuman's dood benut door hen te vullen met apen, die elkaar ontzet het sterven van hun aanvoerder met den vinger aanwijzen.

Een ander muurvlak beeldt een optocht af met paarden, voorgesteld op de Grieksche wijze met de manen in den vorm van een hanenkam. Blijkens de verhouding hunner afmetingen tot die der berijders moeten zij Europeesch van grootte zijn geweest; thans teelt Zuidoost-Azië alleen heel kleine paardjes. Olifanten torsen baldakijnen, onder welke half naakte vrouwen zich hebben neergevleid.

Vervolgens worden wij teruggevoerd naar onze middeleeuwen door de voorstelling van hemel, aarde en hel in drie verdiepingen boven elkaar. Een rechter verwijst de boozen naar zijn linkerkant en daar worden zij, het hoofd vooruit, naar beneden de hel in geworpen, waar zij Dante-ondervindingen opdoen [1]).

Eindelijk verhaalt een wand van een anderen woesten kamp. Duizenden warrelen door elkaar, doch elke figuur is duidelijk en met juistheid aangegeven. Een geheel regiment berijdt pauwen. Kroet [2]), het legendarische wezen

---

[1]) Zelfs wordt op tempelroof dezelfde straf toegepast als bij Dante.

[2]) = Garoeda (Bastian, *Geschichte der Indochinesen*, blz. 406).

met menschenlijf, vogelpooten en snavel, voert aan, op verschillende plaatsen van het tafereel, met wijd opgeheven armen, de beenen gestrekt. Bewonderenswaardig vol uitdrukking is zijn gebaar en langen tijd blijft hij voortleven in de herinnering van den reiziger.

Al deze tafereelen hebben een hoogte van niet minder dan twee meter en bedekken gezamenlijk een oppervlak van een kilometer lengte, dus van bijkans een kwartier gaans. Welk een vroomheid, welk een arbeid voor een weinig talrijk volk!

Thans nog trekken vromen in bedevaart hierheen. Zij hebben in den lateren tijd Boeda op de voorstelling van een zijner lotgevallen verguld en andere figuren op de tafereelen zoo veelvuldig geliefkoosd dat die er uitzien als glanzend marmer. De samenvoeging dezer Hindoeverhalen met de vereering van Boeda verwondert minder, wanneer de Christen bedenkt, hoe ook in zijn godsdienst de overlevering met de nieuwe prediking is samengevloeid en dat zijn bijbel niet alleen uit het Nieuwe doch ook uit het Oude Testament bestaat. Wel daarentegen verbaast hem, die Voor-Indië kent, hier de volledige kuischheid, daar zoo vaak overtreden, en vervolgens het nu eens Egyptische dan Grieksche karakter der teekening.

De invallende duisternis dwingt ons thans onze tijdelijke woning te betrekken. Men heeft er de vloerplanken niet geschaafd maar van onderen rond gelaten en in plaats van door spijkers met rottan bevestigd, zoodat elke stap leven maakt. Telkens worden de atap-deuren door honden opengewrongen, van welke een vijftal niet te bewegen is de beide vertrekken te verlaten. Op bed, kisten, een tafel en enkele stoelen ligt een verzameling van etenswaren, ongewasschen kleeren, een zadel, beschimmeld schoeisel, terwijl daarnaast half ontpakte kisten en aardewerk staan te wachten, totdat de gestaakte bouw van een loge-

ment door de regeering zal worden hervat. Gelukkig kunnen mijn vier menschen, hoewel elk van een ander ras en geen woord van een gezamenlijke taal kennend, blijkbaar goed met elkaar overweg en verzorgen zij mij evenals zichzelven voortreffelijk. Een parmantige, bijkans zwarte inlander uit Pondichéry verstoort den vrede door mij op elken stap te vergezellen en onwrikbaar naast mij aan tafel plaats te nemen. Hij beklaagt zich, door mijn menschen den Malabaar te worden genoemd en acht zich ver verheven boven hen en de Cambodjanen, ofschoon die tot een hooger staand ras en geloof behooren en veel beschaafder zijn. De inwoners van Pondichéry zijn namelijk kiezers voor de Fransche volksvertegenwoordiging, hij heeft de staatsschool aldaar bezocht en „dus", zegt hij, allen godsdienst verloren. Thans doet hij hier dienst als bewaker der bouwvallen.

Het geloop der honden op de losliggende planken verstoort ook 's nachts onze rust. Dan hervatten wij onzen tocht door den eigenlijken tempel.

Onder een der torens op de hoeken der Ramajana-gaanderijen vinden wij een heele verzameling Boeda's van alle afmetingen opgeborgen; in een anderen hoek bovenin een deurkozijn nog een gebeeldhouwde houten balk; langzamerhand is die versteend.

Vervolgens betreden wij het tweede terras, langs een aantal trappen, die uitkomen in de vanbuiten prachtig behouwen hoektorens. Dit terras is wat samengestelder in zijn bebouwing; want behalve het vierkant zijner buitenste gaanderijen draagt het er nog andere, die de hoeken opvullen en aan den binnenkant open zijn. De laatste vormen kleine, gezellige, vierkante binnenhoven, naar welke men langs trappen over de volle breedte afdaalt en die misschien vroeger met water zijn gevuld geweest. Thans verdringt er zich de weelderigste planten-

groei. Doordat die gaanderijen niet alle even hoog liggen en de daken steeds met de trappen gelijken tred houden en waterpas loopen, brengen de laatste levendigheid en afwisseling en doen denken aan een telescoop in talrijke geledingen. De wanden vertoonen op dit terras geen tafereelen meer doch wel vriend Hanuman, wiens beeld thans tot ornament wordt gebruikt, heel zwak ingebeiteld te midden van een samenspel van lijnen. Hier zou men weder geneigd zijn te denken aan een machinale bewerking; want altijd verschijnt hij in dezelfde houding, ook een aantal malen onder elkaar, op deurposten. Blijkbaar heeft hier een beschildering met rood plaatsgevonden, want die kleur dragen nog sommige rozetten en ook de ondergrond van ornamenten.

En nu het laatste terras, het indrukwekkendste van alle. Het ligt heel in de hoogte op een loodrecht afgegraven heuvel, waartegen muren van sterk versierde rotsplaten zijn aangebouwd. De vier hoeken van de gaanderijen die den rand bedekken, dragen elk een hoogen toren in den vorm van een mijter of van een aspergekop en boven deze steekt nog de gelijkvormige centrale toren uit. Naar dit terras voert aan elk der vier hemelstreken een zeer steile trap van drie dozijn uiterst ondiepe treden. Door een prachtig portiek treedt men binnen. Juist in het midden ligt een donker vertrek, dat met een aantal Boeda's is gevuld, zittende, staande en liggende. Sommige hebben de zeven naga-koppen als een stralenkrans achter het hoofd. Een vergulde Boeda staart het oosten in, drie andere naar de overige hoofdhemelstreken. De vleermuizen maken slechts een vluchtigen blik mogelijk; want hun lucht is onverdragelijk, zij omfladderen ons bij duizenden en wekken een zoo scherpen wind op, dat ik het hoofd moet bedekken. Wij zien neer op een wereld van geribde daken te midden van een ongebreidelden plantengroei.

Zietdaar Angkor Wat.

Of het Siameesche woord wat, tempel, van den beginne af op dit samenstel van gebouwen toepasselijk is geweest wordt betwijfeld; de meening vindt verdedigers, dat het oorspronkelijk voor paleis is bedoeld en eerst later aan den godsdienst gewijd geworden, misschien wel eerst aan den Hindoeïstischen, en eerst daarna aan Boeda [1]).

De vaak gemaakte vergelijking met onzen Boeroeboedoer vindt weinig anderen grond dan dat beide gebouwen eerwaardig van ouderdom, indrukwekkend, van groote schoonheid en aan Boeda gewijd zijn. De reeksen van tafereelen uit diens leven, die de voornaamste rol spelen bij den Boeroeboedoer, ontbreken hier bijkans geheel. De voorstellingen in Angkor Wat bepalen zich tot vier wanden en zijn veel minder diep ingesneden; de gebouwen zelven treden verre op den voorgrond. De Boeroeboedoer is een dwerg naast Angkor Wat. Daar een stoepa, een heuvel met rondgangen; hier ook wel een heuvel doch bedekt en omgeven door een drom van gaanderijen en torens en hoven en vertrekken. Daar is de beeldhouwer de bekwaamste, hier de bouwkundige; daar een gedenkteeken, hier een tempel.

Na twee dagen toevens en dwalens breken wij op naar **Angkor Thom**. De weg, een erfenis van Siam, is zoozeer overgroeid en zoo vol gaten, dat Pawiro, mijn Javaan, van de etenskist naarbeneden rolt, en voert door den rijksten plantengroei, een dooreendwarreling van gewassen in alle afmetingen, tot reuzenboomen toe, meest ficus-soorten. Een daarvan wordt omstrengeld door een anderen boom, die nu de dikte heeft gekregen van een zwaarlijvigen bierdrinker, hem geheel omklemt en zijn kroon met die van zijn slachtoffer vermengt.

---

[1]) Zooals E. Aymonier meent in zijn groot werk *Le Cambodge*, Parijs 1904, deel III blz. 227.

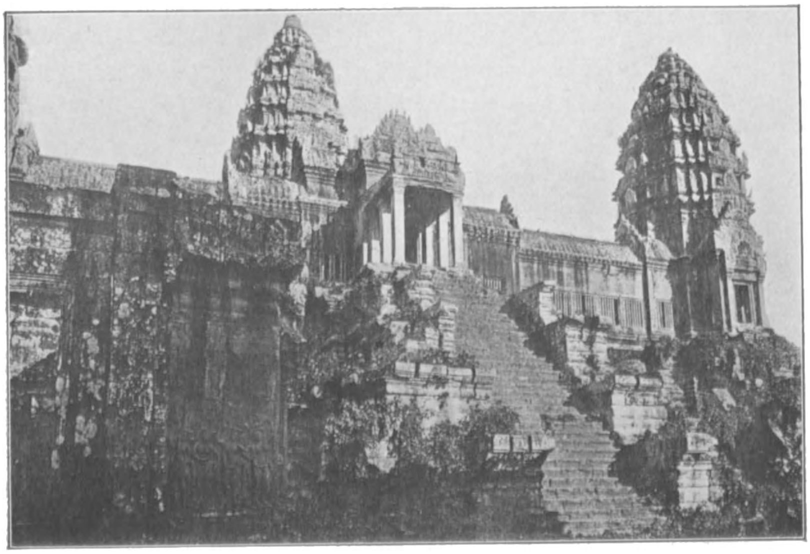

De Middentempel van Angkor Wat. Blz. 247.

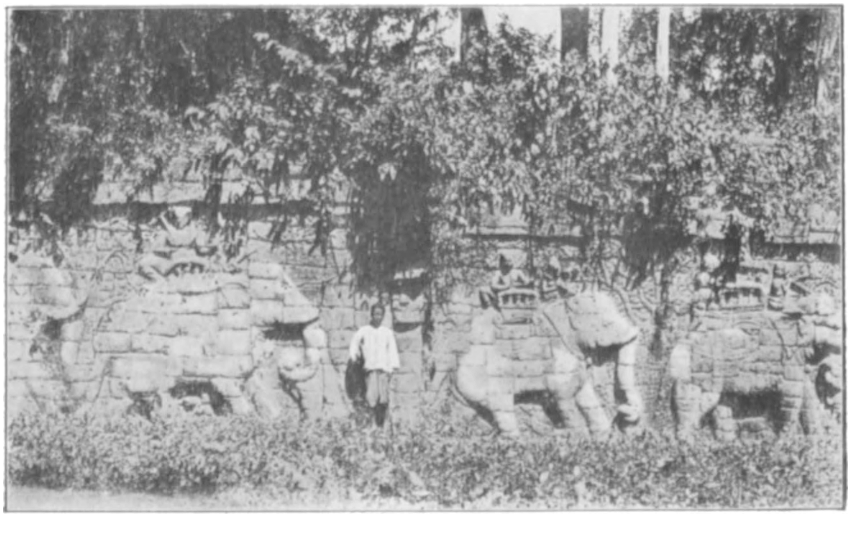

Stuk van Piméan Acas, Angkor Thom. Blz. 251.

Na een uur rijdens word ik verrast door een schouwspel, nergens ter wereld door mij gezien. Boven een poort, die een hoogen, vanboven sterk geprofileerden en begroeiden muur opent, staart mij een toren aan waarvan de steenen, groote rotsblokken, een reuzengelaat vormen; het vertoont een stompen breeden platten neus, grooten mond met opgekrulde lippen en lange halfgesloten oogen. Dit gelaat herhaalt zich aan de drie andere zijden en neemt die geheel in. Zulk een bouw is wel zeker Hindoesch, zelfs Brahmaansch. Ziet men niet dezelfde voorstelling in Hindoe-tempels van Voor-Indië, heel in het klein bijv. boven op een paal te Elephanta bij Bombay in de rots uitgehouwen? Het kompas leert, dat deze muur juist van oost naar west loopt.

Terwijl kleine, grijze apen met een witten ringbaard zich slingeren van tak tot tak en dien heftig doen bewegen onder hun gewicht, hobbelen wij de poort door, Angkor Thom binnen. Dit is een vierkant van 3½ bij 4 kilometer, dat door den zooeven vermelden, deels ingevallen muur wordt omsloten en te midden van den meest woesten en meedoogenloozen plantengroei de overblijfsels bevat van een aantal paleizen en stoepa's, evenals Angkor Wat door de oude Khmers gebouwd. Enkele paddie-velden komen wij voorbij, waarschijnlijk reeds oudtijds en nu nog in gebruik, en dan een groepje nette monniken-huisjes op palen. Daarnaast staat een echt Siameesch gebouwtje, namelijk een alleen door pilaren gedragen, kruisvormig dak, dat aan elk der vier zijden half ineengeschoven lijkt en daar eindigt in een platten driehoek. Deze laatste zijn overdekt met stukjes glas in vele kleuren, die den driekoppigen olifant van het Siameesche wapen voorstellen. Onder het dak zit een reusachtige Boeda van hard geworden aarde, bruin geverfd en hier en daar bij wijze van offer met stukjes goudvlies beplakt. Zijn oorlellen bereiken

bijkans den schouder; het negerachtige kroeshaar loopt op tot een punt, een natuurlijke kroon. Hij staart, in diepe gedachten verzonken, ernstig de woestenij in, een der indrukwekkendste Boeda's die ik ooit zag.

Niet ver van daar staat het verblijf voor pelgrims en reizigers, de sala, een vloer en dak op palen, alleen in een hoek met een stukje wand; de planken zijn weer vastgebonden in plaats van gespijkerd. Met echt Chineesche redzaamheid heeft mijn kok in een oogwenk te midden van de struiken een kookplaats gebouwd en doet mij in de sala den besten maaltijd voorzetten, dien ik sedert maanden genoten heb.

Nu voert ons de gids door de woestenij. Niettegenstaande de „mission Delaporte" hier in 1873 schoon schip maakte, heeft de plantengroei weer zijn plaats heroverd. Wij moeten er ons met kapmessen doorheen wringen, als wadende door een woesten stroom.

Aldus bereiken wij eerst een mengsel van planten en muren en losgeraakte steenen, Bapoem geheeten. Beneden kan men zich nog geen rekenschap geven van wat men voor zich heeft. Een trap leidt naar een terras van een paar meter hoogte, dat behalve tal van groote boomen een gebouw draagt waar, tusschen de vensters, in de spleten en op de overblijfselen van het dak, planten en zelfs boomen hebben wortel geschoten. De vensters, alle blind en van de Normandische tralies van Angkor Wat voorzien, wijken als deurposten van oud-Egypte naar onderen uit. Hen omringt een lijst van kleine menschen die de handen in gebed opheffen en daarnaast een bijkans zuivere renaissance-versiering. Nu bespeur ik, dat het gebouw een heuvel vormt met een aantal rondgangen, iets als de Boeroeboedoer in het klein, een stoepa. Die rondgangen vertoonen eenige bas-reliefs, onder anderen een rij biddende apen en een aap die bezig is te boren. Zijn werktuig is geheel

gelijk aan een, dat ik pas door een Chinees heb zien gebruiken te Bangkok op het bevloeiïngs-departement. Het heeft namelijk den vorm van een schietboog, en het koord daarvan is eenige malen geslagen om een ijzeren puntige spil en doet deze draaien en boren doordat het werktuig als een zaag voor- en achteruit wordt bewogen; de spil wordt van boven met de hand vastgehouden. Lucht, water en ouderdom maar vooral de plantengroei, die de spleten heeft verwijd en de steenen afgebrokkeld, hebben een zoo groote verwoesting aangericht, dat aan een omwandeling der rondgangen niet te denken valt. Beneden is nog een vierhoekige gaanderij aanwezig, in het klein herinnerend aan die te Angkor Wat, ook bedekt door een tonnengewelf ook en met een toren op elk der vier hoeken. Overal staat de slangenstaart als in Siam op iederen hoek overeind. Een hooge trap, die haast te steil is om te worden bestegen, voert tegen een muur van blinde vensters naar nog zulk een galerij. Hoogerop versperren losse steenen en struiken den weg. De vloersteenen zien er sponsachtig uit en vertoonen een groot aantal gaatjes als van luchtbellen in gestolten lava; zij zijn dus blijkbaar van vulkanischen oorsprong.

Een eind verder zit, omringd door een wereld van planten met groote roode en witte bloemen, op een terras waarin zes rijen boven elkander van gemijterde personen zijn uitgehouwen, een groote steenen man. Aan zijn lange oorlellen en haarkroontje zou men hem voor Boeda aanzien, doch hij houdt één been rechtstandig op den grond en draagt een opgewipt snorretje. Men noemt hem „le roi lépreux", doch ik ontdek geen kenmerken dezer ziekte.

Dicht daarbij staat nog een stuk muur overeind, waarvan de steenen, groote vierkante rotsblokken, fraai behouwen zijn met een rij levensgroote olifanten, elk met een

kornak en sommige met een onoverdekte howda. Dit is een stuk van Piméan-Acas, waarschijnlijk het oude paleis der Khmer-koningen; grootendeels is het ingevallen.

Tal van boomen hebben van onderen een holte, door menschenhand gemaakt; daarin heeft zich een sap verzameld. Pawiro kent dit blijkbaar, steekt het aan en weldra slaan de vlammen uit om, zegt de gids, voor veertien dagen onafgebroken te blijven branden; het is een kaarsachtig vet, waarvan de inlanders kaarsen maken.

Opeens ontdekt Pawiro's scherp oog onder de struiken een steenen menschenhoofd, eeuwen oud en toch volkomen onbeschadigd, dat wij in triomf meenemen naar huis.

Langs een grooten steenen Nandi, de in geen Hindoetempel ontbrekende heilige stier, die hier, een aantal steenen klokjes om den nek, in de vrije natuur is achtergebleven, bereiken wij een groot gebouw vlak bij de sala, de zoogenaamde Bayon. Binnen een vierkante ommuring is het gebouwd op drie terrassen boven elkaar. Elk wordt ook hier door een overdekte gaanderij omlijst, waarvan de daken, trots den overweldigenden plantengroei, al die eeuwen hebben getrotseerd en geen druppel hemelwater doorlaten. Een dier gangen is op de wijze van Angkor Wat behouwen met Visjnoe en zijn geliefde Párwadi, die in teedere omstrengeling een buffel berijden. Doch behalve die gaanderijen dragen de terrassen een groot aantal hooge torens en lagere paviljoenen, zeker wel vijftig, die alle vanboven, aan elke der vier zijden, een reusachtig gelaat vormen. Als ik mij op handen en voeten over de gevallen rotsblokken en door de struiken naar de eerste beide terrassen heb opgewerkt, staren mij van alle kanten, waar ik ook heen zie, die geheimzinnige reuzengezichten aan. Op geen is de minste gemoedsbeweging te lezen; zij zijn het verborgene van het bovenaardsche.

Ziehier het echte Brahmanisme.

Het geheele gebouw is beboomd, overwonnen door plantengroei. Daardoor is het slechts gedeeltelijk zichtbaar en gelukt het niet den middelsten hoogen toren te bereiken.

Draagt Angkor Wat een in hoofdzaak Boedistisch karakter, in Angkor Thom speelt het Brahmanisme de eerste rol. De samenvoeging dezer godsdiensten zagen wij reeds in Siam en te Pnom-Penh, en nu nog hebben de Boedistische koningen van Cambodja evenals die van Siam Brahmanen in hun dienst. Is Angkor Wat een paleis voor de goden, Angkor Thom bestaat uit de overblijfselen eener koningsstad.

Doodmoe van een heelen dag klauterens in 95 graden hitte, ofschoon de hemel den ganschen dag bedekt is geweest, wil ik in den avond juist van tafel opstaan om mij ter ruste te begeven, als ik aan den rand van mijn muurloos verblijf, dat door een kaars, in een flesch gestoken, slechts flauw verlicht wordt, een rijtje mannen meen te bespeuren. Het blijken inlandsche krijgslieden te zijn, die aanslaan. Zij zeggen niets. Doch als ik hen wenk nader te treden, komt van achter hen uit een jong, naar schatting achttienjarig meisje naarvoren, klein van gestalte, kaarsrecht, den mond door het kauwen van sirih nog weinig bedorven, Siameesch gekleed in panoeng met een wit baatje. Het eenige merkwaardige aan haar is, dat zij, ofschoon behoorend tot een lang niet onontwikkeld ras, nog niet de trap van ontwikkeling bereikt heeft, op welke men weet dat de eigen taal niet de eenige is in de wereld en dat er menschen zijn die deze niet verstaan. Zij begint namelijk een lang verhaal; en ofschoon ik haar telkens te kennen geef met duidelijke gebaren geen enkel woord te verstaan, gaat zij al maar door, wel een kwartier lang. Ten slotte komen mijn gids en tolk uit een priesterwoning aanzetten en vertalen, dat haar „patron", een inlandsche groote, haar hierheen heeft gestuurd om haar aan mij uit te

huwelijken voor vijfhonderd piasters [1]). Zij heet Hoen. Ik antwoord, te hopen op vergeving dat ik niet in het plan kan treden aangezien het huwelijk wegens mijn spoedig vertrek niet langer dan een etmaal zou kunnen duren. Opnieuw gaat zij nu, zeer onafhankelijk, aan het redeneeren en verdwijnt ten slotte met mijn jongens en de krijgers. Als wij den volgenden morgen opbreken, zie ik haar, vroolijk en parmantig, kaarsrecht zitten op de etenskist, vooraan op de eerste ossenkar.

Rechts aan den terugweg verrijst de heuvel Bakeng, bewaakt door twee groote, Chineesch-achtige leeuwen. Onder den uiterst steilen, recht naarboven loopenden weg komt hier en daar de oude trap te voorschijn. De Khmers hebben blijkbaar, misschien wel met een godsdienstige of opvoedkundige bedoeling, inspanning willen verbinden aan het bereiken van een hooger punt; want ook deze trappen zijn uitermate hoog en steil. Halverwege ligt een terras, slechts met eenvoudige kloosterhuisjes bezet. Hoogerop schijnt mij de heuvel door menschenhand opgeworpen, zooals de heilige heuvels van het aloude Anaradjapoera midden op Ceylon en ook zooals die bij Cuernavaca, Teotihuacan en Cholula in het verre Mexico [2]). De top loont nauwelijks de inspanning der beklimming onder een bijkans loodrechte tropenzon. Hij draagt eenige paviljoenen in den geest van de Mendoet op Midden-Java, evenzeer vensterloos maar onversierd en ledig. Een nieuw schuurtje herbergt Boeda's voetafdruk in steen, groot als een man, alle teenen van gelijken vorm en het overige als een dambord verdeeld in vierkantjes, die elk met een andere figuur bebeiteld zijn, namelijk met een

---

[1]) Pl.m. fl. 625.

[2]) Dr. Hendrik P. N. Muller, *Door het Land van Columbus*, Haarlem 1905 blz. 270/1.

dier, een godheid, een stoepa, het wiel der wet, een boom, de Siameesche kroon enz.; in het midden het zonnerad. Heel eenvoudige hutten herbergen Boedistische priesters, die ook hier weder een even waardigen als vriendelijken indruk maken. Onze vermoeidheid ziende brengen zij ons ongevraagd thee, terwijl wij uitrusten op de oude, dikke borstwering, die den heuveltop omzoomt en aan een Europeesch fort doet denken. Te juist vier uur wordt de trom even geslagen voor het gebed. Uit een gesloten vertrek klinkt een liefelijke litanie als uit een Roomsche kerk. In een ander, duister kamertje peinst een Boeda, die in Annamitischen trant, niet conventioneel en zeer indrukwekkend gebeiteld is. Bij een klein lampje zit een priester ervoor een Pali-handschrift[1]) te lezen; een ander prevelt een Chineesch boek. Op mijn groet slaan beiden in het geheel geen acht; terecht niet.

Op eenige uren afstands en ook elders in Cambodja vindt men hier en daar nog overblijfselen van Khmer-gebouwen; bij die van Angkor vallen zij in het niet. Ik moest hen onbezocht laten, hoe belangwekkend een vergelijking met de Hindoe-gebouwen in Insulinde zou geweest zijn.

Van welken tijd dagteekenen nu de wonderen van Angkor? Het staat niet vast. Dr. Hagen zegt[2]), dat reeds Chineesche geschiedschrijvers van de 7de en de 8ste eeuw n. C. de voornaamste gebouwen vermeld hebben. De deskundige C. Aymonier plaatst Angkor Thom in de 9de eeuw n. C.[3]), andere onderzoekers daarentegen spreken van de 11e, terwijl hij en de meesten voor Angkor Wat de 12de eeuw aanwijzen[4]).

---

[1]) Pali is de taal der heilige Boedistische geschriften, zuster van het Sanskrit, afkomstig uit westelijk Voor-Indië.

[2]) *Guide pratique*, Pnom-Penh 1904.

[3]) *Le Cambodge*, Parijs 1904 III blz. 166.

[4]) Idem blz. 230.

Algemeen schrijft men den bouw toe aan de Khmers, de oude Cambodjanen, die van het midden der 7de eeuw af vijfhonderd jaren Siam en ook een gedeelte van het tegenwoordige Fransche Indo-China hebben beheerscht. Dat zij ook in geestelijk opzicht hoog stonden, bewijzen deze bouwvallen; geen volk der oudheid of midden-eeuwen heeft bewijzen achtergelaten van grooter bekwaamheid in het bouwen en van fijneren kunstzin. Aan het einde der 14de [1]) eeuw werd Angkor door de Siameezen verwoest en verlieten de vorsten hun zetel te Angkor Thom voorgoed om dien te Pnom-Penh of op afwisselende plaatsen wat noordelijker aan de westelijke rivier te vestigen. Op het laatst der 16de eeuw vonden de Portugeezen Angkor geheel verlaten en in verval.

Het volk heeft den weg van Angkor gevolgd; het is in bekwaamheid en ijver zoozeer achteruit gegaan, dat het moeite kost in hen de afstammelingen te zien der Khmers, die deze wonderen van bouwkunst tot stand hebben gebracht. Aan dien diepen val dragen de voortdurende oorlogen zoowel met Siam als Annam schuld en evenzeer het ellendige bestuur der vorsten. Nog geen veertig jaren geleden, toen Frankrijk reeds opperheer was maar nog weinig had ingegrepen, ging bij verre het grootste deel van den inlandschen arbeid op in heerendiensten, drie maanden per jaar, in belastingen en in onderhoud der zwermen ambtenaren en had de inlander dientengevolge zelfs het streven opgegeven naar een geringe mate van welstand. Vergelijkt men Wiselius' beschrijving van den toestand des volks in die dagen met den huidigen, dan blijkt de krachtige inmenging der Franschen, in 1888 begonnen, trots hun mistastingen gunstig voor den inlander te hebben gewerkt.

---

[1]) Volgens Wiselius; Dr. Hagen zegt einde 15de eeuw.

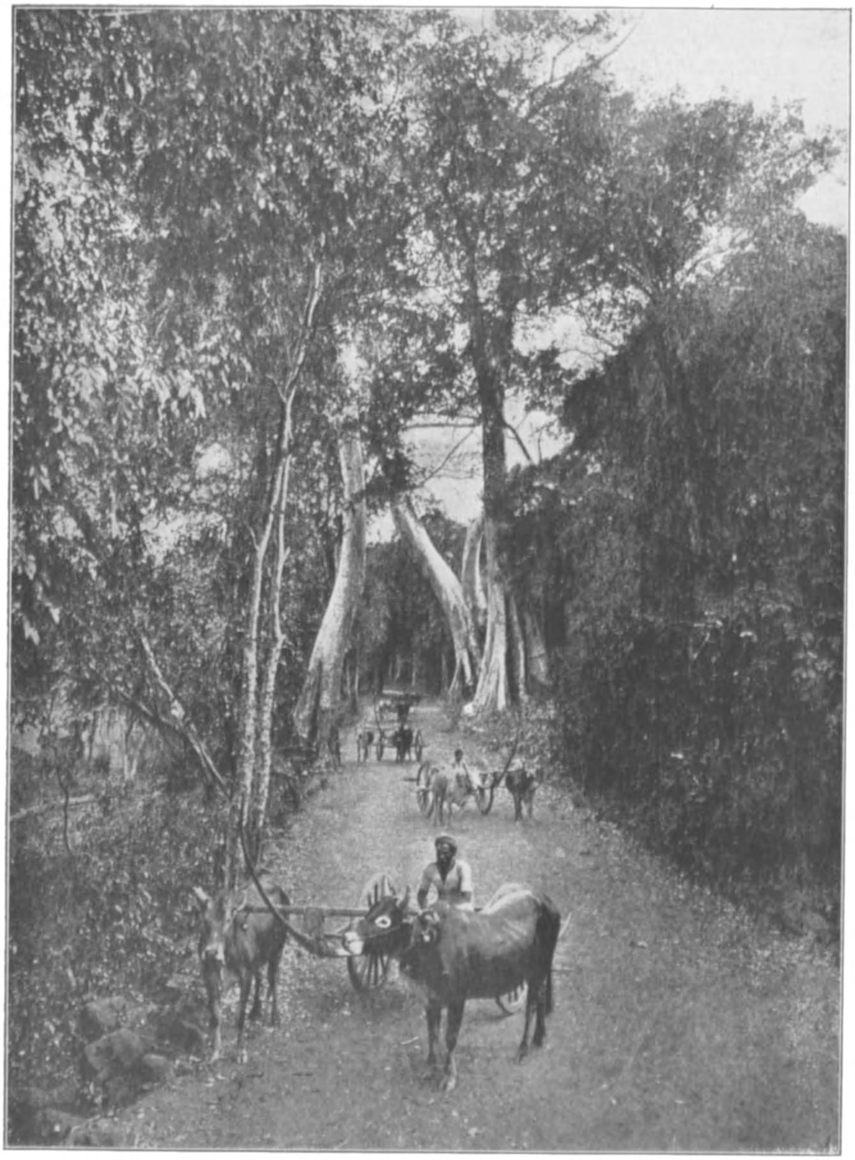

Bij de bouwvallen van Angkor. Blz. 254.

Dat Frankrijk voelt voor het verleden van dit eertijds groote volk, heeft het bewezen door kort geleden te midden dezer eerwaardige bouwvallen een „hoogere school voor pali" op te richten; Koning Sisowath, die de opening bijwoonde, deed haar met groote plechtigheid en ritueele feestelijkheden gepaard gaan.

Niet minder belang stelt de koloniale regeering in de geschiedenis des lands. Voor deze hebben, verklaarde men mij aan de Ecole française d'Extreme Orient te Hanoï, de wetenschappelijke instelling van Indo-China, onze vaderen hoogst belangrijke bouwstoffen in hun dagverhalen geleverd, en voor de kennis van de vroegere betrekkingen der Europeanen met Cambodja vormen die zelfs de voornaamste bron. Naar afschriften dier stukken was men zeer begeerig.

In het kort blijkt het verloop dier betrekkingen het volgende te zijn geweest [1]).

Evenals overal in Zuid- en Oost-Azië hebben de Portugeezen in Cambodja van de Europeanen het eerstgeboorterecht. Reeds omstreeks de helft der 16e eeuw vestigden er zich Portugeesche zendelingen. Zij kregen spoedig invloed. Onder de echte Cambodjanen heeft hun prediking echter geen wortel geschoten; de Christen bekeert niet den aanhanger van een eenigszins zuiver Boedisme. Wel onder de Annamieten, met hun mengsel van Chineesche geloofsartikelen, Boedisme en inlandsche goden; thans vormen de Annamieten in Cambodja verreweg het meerendeel der op 16.000 geschatte inlandsche Christenen. De zendelingen werden gevolgd door Portugeesche kooplieden, die kwamen handeldrijven uit Goa en Macao,

---

[1]) Behalve Wiselius in zijn genoemd werk behandelde dit onderwerp ook, maar slechts ten deele, Mr. L. C. D. van Dijk in zijn *Neerland's vroegste betrekkingen enz.* Amsterdam 1862.

waar Portugal reeds vaste nederzettingen bezat. Eenige hunner vestigden zich hier, vermengden zich met de bevolking, en thans nog leeft hun bloed, zij het zeer sterk vermengd, te Pnom-Penh en omgeving voort. Hun beroemdste dichter, Camoës, bezocht de kust van Cambodja bij zijn terugkomst uit Macao, waarheen de onderkoning van Portugeesch-Indië hem had verbannen.

Hollandsche schepen kwamen voor het eerst in 1602, op een der groote onderzoekingstochten die aan de stichting der Oost-Indische Compagnie vooraf gingen. Tijdens zijn „tweede schipvaerd" landde hier toen de Admirael Jacob van Neck met de Haerlem en de Leiden. Een aantal der opvarenden, aan land gegaan om te provianderen, werden overvallen en vermoord; handel van beteekenis werd niet gedreven [1]). Het duurde achttien jaren voordat opnieuw een Hollandsch schip Cambodja bezocht; in 1620 verscheen er namelijk het jacht de Vos, volgens de Beschrijvinge van de Oost-Ind. Co., het bekende, helaas nog steeds onuitgegeven geschiedverhaal van haar advocaat Pieter van Dam te Amsterdam [2]); het schip kocht er zeer voordeelig rijst en „benjuyn" op [3]). Valentijn, in zijn beroemd werk vermeldende [4]) dat de Nederlanders sedert 1635 in Cambodja een loge hadden, voegt daaraan toe: „Hier schijnd al voor die tijd een comptoir geweest te „zijn alsoo ik anno 1623 den 23 October klaar lese, dat „de Heeren Zeventienen belasten, dit te lichten, dog anno „1635 is 't eerst regt aangegaan".

In 1636 deed de Compagnie namelijk een forscher

---

[1]) *Begin ende Voortgang van de Vereen. Neederl. Geoctroy. Oost-Indische Co.* I, blz. 27—31.

[2]) In het rijksarchief te 's-Gravenhage.

[3]) Coen aan Bewindh. 8 Jan. 1621.

[4]) Deel III blz. 42—3.

poging dan tot nu toe om zich hier in het handelsbedrijf te steken, en wel door een smaldeel hierheen te zenden onder bevel van Jan Dirksz. Gaelen.

Deze heeft den grond gelegd voor een geregeld handelsverkeer en ons bovendien over zijn ervaringen mededeelingen achtergelaten, die thans nog groote waarde bezitten voor de kennis van den toenmaligen toestand in Cambodja[1]). Nooit gedrukt, bevinden zij zich in het rijksarchief te 's-Gravenhage, onder den titel van „Journael ofte de „voornaemste geschiedenisse in Cambodia wedervaeren „sedert 18 Juny 1636 tot 8en November dat het schip „Oudewater van hier naer Batavia vertreckt, door mij Jan „Dirksz. Gaelen per memorie aangeteeckend."

Hij trof hier „Japanders, Coetchinchijnders en Portu„gesen" aan, die allen handel dreven en waarvan de eersten, thans geheel uit Cambodja verdwenen, in aanzienlijken getale de hoofdstad bewoonden; het waren voornamelijk Christenen, die wegens geloofsvervolging hun land hadden verlaten. Handelsnaijver leidde niet tot een liefelijke verhouding:

„T'is schande van de onbeleeftheyt ende ondiensticheijt „der Japanders; t'is een volq luij ende lancksaam, die „niet als van vreten ende suijpen en houden."...

„De Portugesen," gaat Gaelen voort, „hebben haer laeten „verluijden dat (zij) tegenwoordich met haer drije vaer„tuyghen 60 blanke coppen behalve haere slaeven conden „uijtmaecken(,) zoo dat (zij) in dient den coninck wilde „toelaten, ons schip zouden aentasten, want (zij) hetselve „dachten wel te connen overmeesteren. Wij hebben aen

[1]) Hij is niet de Jan van Galen, die als vlootvoogd aan het nageslacht algemeen bekend geworden is en bij Livorno sneuvelde. Den inhoud van dit journaal vermeldde J. A. B. Wiselius in *de Gids* van 1878 in een belangrijk opstel over de Hollanders in Cambodja.

„zoodaenigen(,) die (wij) vertrouwen 't selve aen Zijn „Maij't vlijtich zullen rapporteeren ende aandienen(,) „wedergeseijt: dat, zoo zijn Conincklicke Majt geliefde „ons ende haer daertoe consent te geven, dat wij niet van „de buijt begeeren maer dat (wij) den Coninck alle drije „de vaertuighen op éénen dagh in handen leveren ende „den Coninck uyt de hant schencken zullen". Tot vechten echter kwam het thans niet.

Met den koning en zijn hof stond Gaelen spoedig op goeden voet. Dat echter bij elk bezoek nieuwe geschenken werden gevorderd begon Gaelen, die uit zijn dagboek blijkt een zuinig koopman, dapper krijger en zelfbewust vaderlander te zijn geweest, ten langen leste te vervelen. Aan het relaas van een zijner gehooren voegt hij toe: „Dit is de eerste maal geweest, dat (wij) met leedige „handen ofte sonder geschencken voor sijne Majt ver„schenen zijn(,) genoech tegen wil en dank van onsen „sabander[1]) ende den Nampra. Dan(,) wij hebben haar „bijden vertoont hoe dat het geen maniere bij de Hollan„ders was altijt met geschencken te verschijnen. Zij gaven „tot antwoort: het was de maniere in Cambodia, daerop „(wij) repliceerden(,) wij waeren Hollanders ende conden „ons in geen Cambodiërs transformeeren, begeerden dan „daervoor en (voor) geen andere natie gehouden ende „aengesien te wesen, (dat wij) waeren oock voor sodanige „luijden bij den Coninck ende zijn grooten bekent ende „het soude ons ende niet haer voor faute (zoo daer faute „was) gerekent worden."

[1]) Onze landgenoot Dr. Winkel vertaalt in zijn opstel „Les relations „de la Hollande avec le Cambodge et la Cochinchine au 17e siècle," verschenen in den bundel *Excursions et Reconnaissances* No. 10—12, Saïgon 1881, dit woord, dat hij bij vergissing saboudhar spelt, met havenmeester. Het komt in het *Daghregister van Batavia* telkens voor, ook buiten alle betrekking met Cambodja.

Dat zijn fiere woorden geweest, die ons, Nederlanders, door drie eeuwen heen den weg wijzen.

Geheel onvermurwbaar was hij niet; maar hij trachtte als zuinige koopman de beurs der Heeren Zeventienen zoo min mogelijk te verlichten. Hij poogde dus voor een koopje vrijgevig te zijn. Ziehier hoe:

„Onze medegebrachte roers [1]), die (wij) alsnu aen zijn „Majt per schenckagię presenteerden, nam den Coninck „zelver in de hant, ende besach se dan en conde hem „daermede niet behelpen. (Wij) derhalven bij den Coninck „traden en Zijn Majt het gebruik van dien onderwesen; „dan, de roers zijn al te slecht ende opgemaeckt out goet, „dat (wij) niet veel dochte ende daer int proberen altijts „ijet aan haperde soodat (wij) meerder schande als eere „daerbij behaelt hebben, doch (wij) hadden anders niet(s) „coninclycs bij de hant. (! !)

„10 September des voormiddachs quam den Sabander „van de Japanders(,) brengende de 4 staroers (welke wij „aan den ouden Coninck vereert hadden) terugge met last „van wegen Z. Majt die te restitueeren alsoo se hem niet „dienstich waren ende dat (wij) hem in de plaetse van „die(,) goede lantroers souden toesenden, want (dat) de „gegeven snaphanen gebroocken waeren ende (hij) met „deselve niet conde ommegaen. (Wij) Hebben den saban-„der wegen Zijne Majt wanneer het schip boven quam „musquets in plaets belooft ende gebeden (dat hij) ons „excuys bij Zijne Majt wegen de roers gelieve te doen."

Gaelen stichtte een loge of factorij voor de Compagnie en wel te Lauweck of Loveck, thans nog iets benoorden Pnom-Penh op den weg naar Tonlé-sap aan de rivier te vinden. Daarheen ook kwamen „de Lauwen", de menschen van Laos, de rivier afzakken om namens hun koning met

[1]) Het nog in Zuid-Afrika voor geweren gebruikte woord.

de Hollanders handel te drijven. De koning van Cambodja woonde er vlak bij, iets benoorden Pnom-Penh. Met die vestiging heeft de Compagnie noch veel voordeel, noch veel eer behaald.

Gaelen's eerst goede verstandhouding met den koning veranderde en in 1637 werd de Noordwijck, schipbreuk geleden hebbende, door de Cambodjanen geplunderd. De Compagnie heeft den betrekkelijk geringen handel nooit de kosten waard geacht van Cambodja ernstig te beoorlogen. Zij had geen wraak genomen over den moord op schepelingen van Van Neck's genoemde schepen en vergenoegde zich thans met in 1638 door Paulus Kroock een dreigbrief te zenden; Gaelen [1]) werd vervangen door Van der Haagen, 1638. Toch werden in 1641 weder twee Hollanders vermoord.

De verovering door de onzen op de Portugeezen ten zelfden jare van de belangrijke vesting Malakka, toen de sleutel voor de vaart tusschen Europa en Voor-Indië eenerzijds en oostelijk Azië anderzijds, bracht den koning tot het besef van de macht der Compagnie. Doch dezelfde gebeurtenis voerde talrijke Portugeezen, die te Malakka gevestigd waren geweest, naar Cambodja; zij versterkten er onze vijanden.

Hoofd der loge was toen Pieter van Regemortes [2]), opvolger van den in 1640 overleden Van der Haagen. Hij heeft zich in de geschiedenis een plaats veroverd, doordat hij

---

[1]) Bij resolutie van Gouverneur-Generaal en Raden werd hij lid van den Raad van Justitie te Batavia in 1639. Zes maanden later werd besloten hem naar Tayowan, Formosa, te zenden. In 1642 werd hem het bevel opgedragen over de Goa'sche vloot.

[2]) Dr. Winkel noemt hem Regenmortel in zijn reeds genoemd opstel. „De namen Regenmortel, Regenmorter en Regenmortes komen in de „geschriften der Compagnie allen voor," zegt v. Dijk in zijn genoemde studie, blz. 332; en ik zie zijn naam ook voorzien van het voorzetsel van of de.

Wuysthoff naar den koning der Lauwen zond; aan deze reis is nl. een zeldzaam en thans zeer waardevol dagverhaal over diens land te danken, waarop zoometeen zal worden teruggekomen. Zelf heeft hij ons ook belangrijke geschiedbladen achtergelaten, die nog niet gedrukt en in 's rijks archief te 's-Gravenhage te vinden zijn, namelijk het „Daghregister van 't gepasseerde op 't Nederlandts comptoir „in den rijcke van Cambodia 't zedert den 25en Maert A° 1642, „dat de fluijt de Rogh naer Batavia verseylt is tot dato." Ofschoon de Compagnie hem tot grooter veiligheid na zijn terugkomst in Batavia weder uit had gezonden in de hoedanigheid van gezant, werd ook hij met eenige Compagnie's dienaren vermoord en de loge geplunderd, in 1643.

Thans kon de Compagnie niet langer vrede houden. In het volgende jaar zond zij een smaldeel ter tuchtiging, doch zonder dat een beslissende nederlaag aan de haar gezamenlijk bestrijdende Cambodjanen en Portugeezen werd toegebracht. De loge bleef eenigen tijd gesloten. In 1656 op aandrang van verschillende gezantschappen uit Cambodja naar Batavia weder geopend, nadat het lang gevraagde monopolie van den handel van Cambodja op Japan verkregen was, werd zij twee jaar later opnieuw geplunderd en daarna opnieuw gesloten. Nog eens, in 1665, herhaalde de Compagnie de proef, die weder op dezelfde wijze eindigde en met den moord op het „overhoofd" Pieter Kettingh. Deze heeft zijn ondervindingen te boek gesteld in het „Daghregister gehouden door Pieter Kettingh, „coopman ende overhoofd deses comptoirs belangende 't „voorgevallene omtrent 's Comp's saacken in den rijcke van „Cambodja, beginnende in dato 12 Februari A° 1665 dat „den commissaris Joan de Meyer naar Batavia vertreckt „ende eyndigende den 12en November des selvigen jaers." Ook dit is nooit uitgegeven en bevindt zich in het rijksarchief te 's-Gravenhage.

Na Kettingh's overlijden heeft de Compagnie geen vaste vestiging meer in Cambodja gehad; en eerst met de komst der Franschen, een halve eeuw geleden, is Cambodja weder in gestadig verkeer met Europa getreden.

Als wij te Pnom-Penh zijn teruggekeerd, geeft de koning mij schoone geschenken mede, drinkt opnieuw de gezondheid Harer Majesteit de Koningin der Nederlanden en dan wordt de tocht aanvaard naar Tonkin.

Overland ligt de naaste weg daarheen door het koninkrijk Laos. Van Pnom-Penh wordt de eigenlijke Mekong opgevaren, die in tal van kronkelingen voert naar Luang-Prabang, de in Opper-Laos gelegen zetel van Z. M. Sisavong, koning van Laos. Vandaar dient de tocht voornamelijk door een bergwereld te worden volbracht.

Een groot deel van deze zelfde reis, n.l. tot den toenmaligen zetel des konings, Wincjan, de plaats die wij thans op de kaart terugvinden onder den naam Vien Tiane, aan de Mekong bezuiden de tegenwoordige hoofdstad, is beschreven in het eerste verhaal over Laos dat Europa heeft bereikt, en wel in het zooeven besproken: „Journael ofte „dagelijx aanteeckeninge van de reyse uyt het ryck van „Cambodia naer der Lauwen landt(,) gehouden door den „ondercoopman Gerrit Wuysthoff gecommiteert nevens „twee assistenten Willem de Goyer ende Huybert Boude„wijns, den barbier Mr. Pieter Smits, Intsie Lannangh als „tolcq ende twee Nederlantsche jongens in Compagnie „gaande om d. E. Hr. Generaal ende Ed. Heeren Raden „van India haere achtbaerheyts missive ende geschencken „aan zijn coninklijke Maijt der Lauwen 't overhandigen, „sedert 20 July 1641 dat uyt des Compagnies logie bennen „gescheyden." Ook dit zeer uitvoerige geschrift[1]) bevindt

[1]) In dit verhaal ontmoet men weder Zuid-Afrikaansche vrienden als „spruyt ofte rivier" (blz. 17) en „renoster" voor rhinoceros.

zich in het rijksarchief te 's-Gravenhage en is nooit volledig gedrukt; wel is een uittreksel ervan in 1669 opgenomen in een zeer zeldzaam en kostbaar geworden boekje [1], waarvan aan de genoemde Ecole française te Hanoï mij met trots een exemplaar werd getoond. De aanleiding tot deze reis was het bezoek, dat namens hun koning in 1641 „eenige koopluijden uit het Lauwenlant met hare koop„manschappen op het fluijtschip Oostkappel tot Batavia" [2]) gebracht hadden om handelsbetrekkingen te openen. Thans kwam Wuijsthoff met het gunstige antwoord van den gouverneur-generaal. Hij werd uitmuntend en met groote pracht ontvangen, „ten aanzien wij de eerste van christe„lijke natiën geweest zijn die dat lant bezocht hadden. „Men zoude mogelijk die reise hervat en een kantoor „opgericht hebben bijaldien in 1643 niet was gevolgd.... „het vermoorden van 's Compagnie's resident en opper„koopman in Cambodja" [3]), over welk land de reis alleen mogelijk was, Pieter van Regemortes. De handel, van Louwsche zijde gevoerd met „benjuin", een hars waaruit reukwerk werd en wordt vervaardigd, „gommelak, muskus „en eenig goud", van de boven-Mekong afkomstig, bleek trouwens wel voordeelig maar niet groot, terwijl ook de reis een ontzaglijken tijd besloeg, van Pnom-Penh n.l. van 20 Juli tot 3 November 1641; de terugtocht ofschoon stroomafwaarts duurde van 15 Augustus tot 24 September 1642. Tot een uitgebreiden en langdurigen handel van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie is het tengevolge van deze omstandigheden niet gekomen.

Sedert hebben de verkeersmiddelen geen verbetering

---

[1]) *Vremde geschiedenissen in de koninckrijken van Cambodia en Louwenlant zedert* 1635—1644. Haerlem bij Pieter Casteleyn.

[2]) *Beschrijvinge van de Oost-Ind. Co.* door wijlen den advocaet Van Dam.

[3]) Het zooeven besproken boekje van P. Casteleyn.

ondergaan. De résident-supérieur van Laos toch ried mij te Saïgon aan, vooral gevolg te geven aan zijn uitnoodiging om hem op zijn terugweg naar Luang Prabang te vergezellen, omdat dit een zeldzaam gunstige gelegenheid was daar de reis „slechts" 21 dagen zou duren en zelden de onontbeerlijke booten en paarden verkrijgbaar zijn.

Het land, grootendeels gebergte, is uiterst spaarzaam bevolkt, zeer achterlijk en heeft in economisch opzicht nog nauwelijks beteekenis. 's Lands uitgaven, ofschoon slechts een millioen piaster bedragende, worden niet eens door zijn bevolking opgebracht. Door zijn ligging volkomen afhankelijk van zijn buren, heeft het land in 1893 vrijwillig de Fransche opperheerschappij aanvaard nadat die buren daartoe waren gedwongen. Officieel is de titel van den koning „Roi de Luang Prabang". Bevolking en beschaving dragen eenzelfden stempel als in Cambodja en vertoonen dus een Siameesch en zuidelijk-Boedistisch karakter; trouwens, nog in de tweede helft der 19e eeuw[1]) behoorde Laos tot Siam. Ook hier wordt de panoeng gedragen en de puntige kroon en zijn de tempels bedekt door half-ineengeschoven daken met naga's en de andere zinnebeelden van het Boedisme. Reeds in Casteleyn's boekje wordt op deze overeenkomst gewezen: „wij saghen dat al haere afgoderijen van één-„zelfde bedrijf waren als die van Cambodia[2])" De priesters werden door de bevolking gevoed en het bovenstroomsche goud besteed voor de versiering der beelden en „pyramiden" (pagoden), zooals nog heden in zuidelijk-Boedistische landen als Siam en ook Cambodja geschiedt. In de verzameling der Ecole française te Hanoï dragen de voorwerpen uit Laos ook eenzelfde karakter als de

---

[1]) Vgl. Loudon, Siam, *Tijdschr. Batav. Genootsch.* 1862 blz. 411.

[2]) Blz. 19.

overeenkomstige in Siam, alleen wat ruwer; het hout is er evenzeer verguld en bezet met heel kleine stukjes spiegel of spaat, en de oude godsdienstbeelden dragen de puntkroon op hun kooltjesharen. Het land is nog slechts gedeeltelijk door Europeanen bereisd en herbergt groepen van menschen, die op een zeer lagen trap van ontwikkeling staan en waarvan men weinig weet.

De reiziger, die dergelijke onderzoekingen niet beoogt, zal zijn weg van Cambodja naar Tonkin nemen over Saïgon, vanwaar kustbootjes der Messageries Maritimes hem eens per week in vijf dagen langs de bergachtige Annamitische kust en de havens Quinhon en Tourane brengen naar het Tonkineesche Haïphong. Ook de Chargeurs Réunis, een evenzeer door den staat ondersteunde stoomboot-lijn, verbindt Cochinchina met Tonkin, doch slechts eens per maand, voornamelijk voor het vervoeren van goederen.

C. Tonkin.

Weer, als bij het naderen van Cochinchina, ligt een lage, alluviale kust voor ons, die gevormd is door de hartader des lands, de Roode Rivier, en door welke deze zich, langs tal van wegen, oplost in de zee. Als wij een der armen dezer delta opstoomen, blijkt het water, dat hoogerop volgens den naam der rivier inderdaad een eenigszins roode kleur heeft, bij haar monding door het meegesleurde zand bruin geworden. Het land is alleen met heel lage struikjes begroeid en de groene oevers komen slechts even boven het water uit; in het natte seizoen vormt de geheele delta één meer. Twee uren lang stoomen wij op zonder noemenswaardige woningen of vaartuigen te zien, en ankeren dan middenin den stroom voor de eenige haven des lands op welke door Europeesche schepen wordt gevaren, voor **Haïphong**.

Een kade is de stad nog niet rijk en van de rivier uit gezien maakt zij een onaanzienlijken indruk, die echter plaats maakt voor een vriendelijken als men haar is binnengetreden. Aan uitmuntende, verharde wegen, geen straten, alle voorzien van laag beboomte en verhoogde voetpaden staan hooge, dikwijls fraaie huizen, alle van steen, gepleisterd en in Franschen bouwtrant. Dikke muren omgeven als in Frankrijk hun armelijke tuintjes. Wegen en gebouwen zijn electrisch verlicht. De bewoon-

baarmaking der stad moet schatten hebben gekost; want de bodem vormde voor de komst der Franschen een moeras, waaraan thans zeer breede kanalen het water onttrekken. Door groote, kostbare ijzeren bruggen heeft men die overspannen. Groot is Haïphong niet, hoogstens twee kilometer in doorsnee en dat slechts op enkele punten. Ook vertoont zij nog zeer, zeer veel leege plekken.

Men voelt zich als in een Fransche provinciestad. Alles gaat even rustig en gemoedelijk toe als daar. Het eenige redelijke logement, het Hotel du Commerce, is tevens koffiehuis, en buitendien komt men telkens een ander koffiehuis voorbij, nooit onbezocht, nooit vol; blanke hetaeren uit allerlei landen slijten er haar dagen. De wegen zijn met een wit poeder bedekt en ook de uitgestrekte kazerne schijnt onveranderd van een in Frankrijk nagebootst. Een ruime, fraaie schouwburg ontbreekt evenmin; zij wordt nu en dan door den troep van Hanoï ellendig bespeeld. Ook aan den titel van den bestuurder heeft men een moederlandschen klank gegeven door hem behalve „résident" ook „maire" te noemen; een Fransch burger staat hem als adjoint-maire onbezoldigd ter zijde.

Komt men van het woelige Hongkong, dan voelt men zich in deze omgeving wel behagelijk, vooral thans, Januari, nu een weersgesteldheid heerscht als in Nederland gedurende de Juni-maand en overdag een 70° F. warmte. Te rekenen valt daarop echter niet; in dit jaargetijde is het soms guur, waait een koude wind en daalt de thermometer tot 60° F., zoodat men telkens de kleeding moet veranderen en zelfs een overjas behoeft.

De Tonkineezen zien er zoo zacht en tenger uit, dat men zich verbaast over hun langen weerstand tegen de Franschen. Het is een mager, lenig slag menschen, lang niet leelijk, kaarsrecht, de jukbeenderen uitstekend, vaak

bijna blank en niet van distinctie ontbloot. Ongelukkigerwijze lakken ook werkelijk schoone vrouwen de tanden zwart. In uiterlijk verschillen zij niet van de „Coetchinchijnders” onzer vaderen en de bewoners van Annam, met welke beide zij trouwens, zooals voorheen opgemerkt, één volk vormen. Doch mannen en vrouwen der lagere klasse steken zich hier in het bruin, hetgeen hun het uiterlijk geeft der dwangarbeiders in onze Oost; de hoogere klasse kleedt zich als in Cochinchina en evenzeer alleen in deftige, meest donkere kleuren. Veel smaak spreiden de vrouwen soms ten toon in hun oorknoppen en spelden van diamanten, in helder rood gevat. In den opgerolden doek, dien beide seksen als een krans om de slapen wikkelen, hebben zij nu en dan de lange haren opgeborgen. Daarop dragen zij een zeer plat gedrukte pyramide van stroo, waarvan de top bedekt is met soms recht fraai besneden zilver. Grootendeels lijken mij de menschen arm.

Inderdaad bevestigt dat de statistiek van den landbouw, de groote bron van welvaart bij oostersche volken. Alleen de delta is vruchtbaar, en daar hoopt zich de bevolking dientengevolge op, zoodat, terwijl men in Cochinchina 2.4 inwoner per bebouwde hectare telt, dit aantal in Tonkin 8 bedraagt, d. i. 5 voor elken bebouwden Oost-Indischen bahoe. Bovendien is in Tonkin de opbrengst per hectare aan rijst, ook daar het eenige landbouw-voortbrengsel van beteekenis, geringer dan in Cochinchina [1]). En gebrekkige inrichting der bevloeiïng heeft veelvoudige dijkdoorbraken en overstroomingen ten gevolge, die, met de onzekere weersgesteldheid, vaak misoogsten doen ontstaan. De rijstuitvoer des lands haalt dan ook niet bij dien van Cochinchina [2]).

[1]) J. Homan v. d. Heide, Indisch Genootschap, Maart 1905 blz. 140.

[2]) In de jaren 1907 en 1908 is de rijstuitvoer van Tonkin gestegen van

Daar de landbouw den Tonkineezen weinig bieden kan heeft de regeering in fabriekmatige nijverheid aanvulling gezocht en zijn, dank haar hulp en dank ook het sterk beschermende tarief waarover onder Cochinchina is gesproken, hier eenige nijverheidsondernemingen ontstaan, die alleen reeds door haar aanwezigheid maar ook in andere opzichten belang hebben.

Daar is allereerst de katoenspinnerij van Haïphong, een groote onderneming, waarmede 2½ millioen francs gemoeid is, die 700 werklieden, voor 80 % vrouwen, in dienst heeft en die in uitmuntende, groote, steenen gebouwen met de nieuwste Engelsche, door stoom gedreven werktuigen arbeidt. Alleen het opwinden tot strengen van een bepaalde lengte geschiedt hier met handwerktuigen, omdat anders niet voldoende zou gezorgd worden voor aanhechting van brekende draden. Het loon wordt uitsluitend naar stukwerk betaald en beloopt voor werkdagen, die in den warmen tijd 18 uur en in den koelen 14 uur duren, 23 tot 25 cent per dag. Dat voor zulke voorwaarden inlandsche werklieden te bekomen zijn in dit dure land, spreekt niet van groote welvaart. De werklieden, bovendien niet aan fabrieksarbeid gewoon, blijven intusschen slechts korten tijd achtereen. De bestuurder, een Lancashire-man, uit Pondichéry hierheen gekomen, verklaart deze ongunstige voorwaarden daaruit, dat zeven Annamieten niet meer werk leveren dan twee Engelschen of Franschen. En als ik opmerk dat dit verschil te klein is om dat der arbeidsvoorwaarden te verklaren, antwoordt hij, dat zelfs een kleine verbetering van deze laatste de fabriek zou doen stilstaan en dat de maatschappij nooit meer dan 5½ % heeft kunnen uitdeelen, terwijl de eerste

---

gemiddeld 98.000 ton per jaar tot 163.000 en 253.000 ton. (*Discours du Gouv. Gén.* du 27 Nov. 1909, blz. 112.) Zie ook blz. 197—8 hiervoren.

Tonkineesche vrouwen. Blz. 271.

Schouwburg te Hanoï, Tonkin. Blz. 278.

tijden van haar negenjarig bestaan, toen zij nog werd bestuurd door een ondeskundig Franschman, grove verliezen hebben opgeleverd. Toch werkt de fabriek onder uiterst gunstige tariefvoorwaarden. Vreemde garens toch moeten een zwaar invoerrecht betalen; en de fabrikanten in Frankrijk, ofschoon daarvan vrijgesteld, kunnen niet concurreeren, ook wegens de vracht, die te meer drukt, omdat hier alleen grove dus zware nummers, voor inlandsch gebruik, worden vervaardigd. En voorts is de ruwe katoen niet aan invoerrecht onderworpen. Zij komt uit Voor-Indië, Rangoon en Noord-Amerika, terwijl ook van de geringe kortstapelige hoeveelheden, door inlanders in Annam en Cambodja voortgebracht, gebruik gemaakt wordt. Bij het spinnen mengt men die verschillende soorten dooreen. De koopers der hier vervaardigde garens zijn allen Chineesche kleinhandelaars, die het garen bij de bevolking inruilen tegen rijst; terwijl de oogst rijpt verweeft zij het voor eigen verbruik in huis. Trots de weinig bevredigende uitkomsten heeft de regeering gezorgd, dat ook de hoofdstad Hanoï haar spinnerij kreeg en evenzeer Nam-Dinh, een belangrijke inlandsche stad, de derde van Tonkin in beteekenis, die dicht bij zee gelegen is, aan den zuidelijksten vinger der delta, drie uren sporens van Hanoï.

Kunnen deze fabrieken slechts in zeer beperkte mate gebruik maken van de voortbrengselen des lands, deze laatste hebben den stoot gegeven tot het ontstaan eener cement-fabriek, een te nuttiger onderneming in een overzeesche kolonie, omdat op cement, een goedkoop artikel, de vracht van Europa buitensporig drukt en voor den bouw van Europeesche woningen en werken groote hoeveelheden benoodigd zijn. Een spaarzaam koloniaal bestuur zal in een eerste plaats de vervaardiging van bouwmateriaal binnen eigen grenzen in de hand werken. Neder-

landsch-Indië, dat ontzaglijke hoeveelheden cement verbruikt, mistte nog steeds een fabriek daarvan, totdat sedert kort de benoodigde grondstof bij Padang gevonden en aldaar een fabriek opgericht is met een voortbrengings vermogen van 300.000 vaten per jaar[1]). Voor de Tonkineesche onderneming leveren de grondstof de kalksteenrotsen, die zich in de naburige baai van Along uit de zee verheffen en straks zullen worden behandeld. De fabriek, eigendom der Société des Ciments Portland artificiels de l'Indo-Chine te Parijs, is op enkele kilometers afstand van Haïphong gelegen en dient te water te worden bereikt. Zij bestaat thans enkele jaren en gaf, niettegenstaande behoorlijke afschrijvingen, steeds 6 tot 10 % uitkeering. Haar 50.000 ton jaarlijksche voortbrenging verlaat ook 's lands grenzen, o. a. naar Nederlandsch-Indië. Zij werkt uitsluitend met Tonkineesche werklieden, een 2000 tal, grootendeels vrouwen. De laatsten verdienen ongeveer 15 cents per dag, de mannen 25. Dit loon gaat slechts den Tonkineeschen aannemer aan; de maatschappij betaalt hem een overeengekomen prijs per ton.

Misschien kan het zijn nut hebben de hier toegepaste vervaardiging even aan te geven: Men baggert klei uit de rivier en droogt die tot kleine brokjes. Deze worden vermengd met ongeveer driemaal zooveel kalksteen, die te voren tusschen raderen gebroken is, voorts met steenkolengruis uit de nabij gelegen mijnen van Hongaï en eindelijk met een paar percent ijzeroxyde en 1/4 % kalksulfaat. Dit mengsel vermaalt men en perst het na toevoeging van water tot baksteenvormen, die gedroogd en in een oven worden opgestapeld. Door het kolengruis branden deze fel, verlaten den oven in den vorm van slakken van uitgebrande lava, koelen gedurende zes weken af en worden opnieuw gemalen. Daar-

[1]) *Handelsberichten* 1911, blz. 644.

mede is het fabrikaat gereed geworden en verschilt het volgens den bestuurder in geenen deele van het echte Portland-cement. Ook het hout voor de vaten, een zeer lage soort, levert het land; het komt in vlotten de rivier afzakken. De geheele vervaardiging heeft plaats in groote, hooge gebouwen en bij electrisch licht, den geheelen nacht door.

Behalve deze fabrieken telt Tonkin er nog verscheiden kleinere van verschillenden aard [1]), o. a. een zeepfabriek te Haïphong, welke gebruik maakt van kokosnoten uit Annam. Dit laatste gewest bezit een stoomhoutzagerij tusschen Tourane en Hué, door een waterval gedreven, en Cochinchina zijn talrijke, hiervoren vermelde rijstpellerijen te Cholon. Dankt men deze fabrieken aan het beschermend tarief, zij leggen toch getuigenis af van ondernemingszin en van zich in daden uitende werkzaamheid; zij bewijzen, dat Frankrijk niet stil heeft gezeten in de betrekkelijk weinige jaren van zijn bestuur, in Cochinchina een halve eeuw, in het overige deel der kolonie slechts een kwart.

Ondernemingen van vreemdelingen telt Haïphong, zelfs geheel Tonkin niet; het bestuur steunt slechts Franschen. Nederlanders worden er in het geheel niet gevonden en wij hebben er zelfs geen onbezoldigden consul. Met het oog op den verren afstand van Saïgon schijnt voorziening hierin, ofschoon niet bepaald noodzakelijk, wel de overweging waard. Tot kort geleden werd de petroleum der Koninklijke Petroleum-Maatschappij te Haïphong verkocht, door haar zuster, de Asiatic; en het eerste wat men mij voor de landing te Haïphong toonde was haar vroegere opslagplaats aan de rivier. Haar produkt, dat slechts oppervlakkig gezuiverd is omdat het voor het gebruik van

---

[1]) Het *Bulletin Economique* van Maart—April 1908, verschenen te Hanoï, somt er 85 kleinere en grootere op; blz. 243.

inlanders bestemd is en dus goedkoop moet wezen, werd verdrongen door het veel duurdere maar zorgvuldiger gezuiverde der groote Amerikaansche Standard Oil Company. Ook dit stamt echter, naar ik hier hoor, voor een gedeelte uit Nederlandsch-Indië, vanwaar het als terugvracht voor de schepen, die daar Amerikaansche petroleum in blikken hebben gebracht, naar Amerika gaat om opnieuw gezuiverd te worden.

Begeven wij ons thans naar 's lands hoofdstad, naar Hanoï.

De spoorweg daarheen, een staatsonderneming, voert door onafzienbare rijstvelden, die thans door buffels, het water tot boven de pooten, worden beploegd. De drijvers dragen vlakke kegelhoeden als op Java. Het water slingeren vrouwen, twee aan twee, van de eene sawah of wel uit een sloot op het andere rijstveld door middel van emmers, aan welker rand vier touwen zijn verbonden; de schepsters houden daarvan een in iedere hand. Een aantal dorpen komt men langs, alle bestaande uit hutten van leem of van vlechtwerk met stroodaken. Na 4½ uur spoort men op een machtige, kunstige ijzeren brug, bijna 2 kilometers lang, de Roode Rivier over en is dan te **Hanoï**.

De stad maakt een verrassenden indruk door haar Europeeschen, breeden aanleg. Schatten heeft men er blijkbaar aan openbare werken besteed. Van het groote station komt men, langs een weidsche villa, de kantoren der maatschappij herbergend die den spoorweg naar het Chineesche achterland heeft gebouwd, aan een zeer fraai tentoonstellingsgebouw, dat onveranderd overgeplaatst schijnt uit Frankrijk, opgericht werd ter gelegenheid der in 1902 hier gehouden tentoonstelling en thans dient voor Musée Commercial et Industriel. Dan volgt een ziekenhuis voor Tonkineezen, dat bestaat uit een aantal kleine

gebouwtjes; in de laatste jaren heeft de regeering zich in het bijzonder toegelegd op den medischen dienst voor inlanders. De straten, alle breed, boulevards, uitmuntend gemacadamiseerd, vertoonen vervolgens groote woningen en regeeringsgebouwen, die alle meer dan één verdieping rijk zijn en door onaanzienlijke, armelijke tuintjes worden omringd. In het midden der stad verrast een meertje als de Alster, omringd door kaden met winkels en met een inlandsche pagode in zijn middenpunt. Dicht daarbij staat het machtige Hotel Metropole, heel hoog, heel breed, eigendom eener maatschappij; gansch Rotterdam bezit een zoo groot logement niet, en toch telt het honderdmaal meer blanken dan Hanoï. De verzorging in het hotel valt echter niet mee en staat bij die der groote Bataviasche logementen beslist ten achter. Heden, een Zondag, is het groote ermede verbonden koffiehuis, waar door blanken muziek wordt gemaakt, geheel gevuld met Franschen, de vrouwen meerendeels geverfd.

Men staat verbaasd over deze werkelijk grootsch aangelegde, ruime en fraaie, Europeesche stad, waar men een goed tiental jaren geleden nog niet zonder vrees voor overval het meertje kon omwandelen en de schoten tot in de koffiehuizen weerklonken. Wat een gebouwen van drie, vier en vijf verdiepingen! En blijkens de talrijke open plekken wordt of werd nog op groei gerekend. Verscheidene standbeelden bezit ook reeds deze jonge stad, tengevolge der noodzakelijkheid om werk te geven aan de kweekelingen der staatsscholen voor beeldhouwkunst in Frankrijk. Te midden van een fraaien openbaren tuin staat bijv. Paul Bert, in de eene hand de Fransche vlag, de andere beschermend uitgestrekt boven een Annamiet; als résident-général van Tonkin, een waardigheid die vervallen is sedert in 1887 Fransch Indo-China onder één gouverneur-generaal vereenigd werd, heeft hij een

uitmuntenden indruk bij de inlandsche bevolking achtergelaten, omdat hij haar raadpleegde en tot zich trok. Aan den rand der stad zetelt Frankrijk, een baljapon met een corset aan en het legioen aan een ketting om den hals, in een Romeinschen stoel, waarboven als men van de achterzijde nadert haar hoofd juist even uitkomt alsof zij in haar bad gezeten was. Aan haar voet zijn bewonderende en dankbare inlanders gebeiteld, de van Engeland nagebootste voorstelling, alsof Frankrijk hier op hun wensch en voor hun welzijn was gekomen. Die verdraaiïng der geschiedenis en der bedoeling hoort men telkens, al huldigt, zooals wij onder Cochinchina zagen, o. a. de gouverneur-generaal geheel andere en gezonde denkbeelden. Zoo verlangde een toch weldenkend Fransch hoogleeraar van de inlanders grootmoediglijk geen anderen dank voor Frankrijk's zorg dan „un peu d'émotion „et une larme de reconnaissance"! En men heeft zelfs niet geschroomd die gevoelens in den mond te leggen aan den inlandschen voorzitter van den Consultatieven Raad, toen hij in December 1908 de zitting sloot; de rede, in prachtig Fransch opgesteld, kon hij niet eens zelf voorlezen, omdat, verklaarde de résident-supérieur du Tonkin Morel, hij daarvoor te oud was!

Evenmin getuigt van een onbevangen blik de reusachtige schouwburg van Hanoï, die reeds eenige millioenen francs aan de door het moederland voorgeschoten schatten heeft onttrokken en toch nog slechts ruw metselwerk vertoont, dat niet eens gereed gekomen is. De gouverneur-generaal Doumer, in 1897 hier opgetreden, een bekwaam politicus maar zonder koloniale ervaring, de vijfde gouverneur-generaal in tien jaren of, telt men de plaatsvervangende mee, de tiende, heeft zijn spoor willen achterlaten in grootsche gebouwen en die met den meesten spoed ontworpen en begonnen, opdat zij nog in zijn vijf

jaren zouden gereed komen. Hem dankt Frankrijk den overijlden bouw van den spoorweg naar het Chineesche achterland, die honderden millioenen zonder evenredig nut heeft gekost, en ook deze nastreving van de groote opera te Parijs die voor een vele malen grooter Hanoï, waarvan men droomde, werd ontworpen. Men zag daarbij over het hoofd, dat bevrediging des lands vermindering van troepen en dus van schouwburgbezoekers zou meebrengen en dat een schouwburg overbodig is, waarin de geheele blanke bevolking kan worden opgeborgen. Na het vertrek van den heer Doumer heeft men wijselijk den bouw gestaakt, en thans bezit ook Hanoï in deze kale muren op kleine schaal zijn „Solo-Vallei-werken". Ook dit plan is daarenboven overijld opgemaakt gebleken; want de commissie van onderzoek naar de kosten van voltooiïng verklaart, dat men het karkas belangrijk zou moeten verbouwen, wil het bruikbaar worden. De zeer slechte troep, een andere als die voor Cochinchina en evenzeer door de regeering geldelijk gesteund, speelt hier in een barak en daarenboven in het theater te Haïphong. Batavia heeft met zijn schouwburg het ware midden weten te bewaren en deze beantwoordt weder het beste aan de behoeften eener tropische kolonie.

Het oudste gebouw der stad is de kathedraal. Zij vertoont een sterk Spaansch karakter, twee vierkante torens aan de voorzijde, Gothische, hooge, smalle vensters en, ofschoon zij nog geen honderd jaren oud is, reeds eerwaardige, zwarte plekken aan den buitenkant. Inderdaad hebben Spanjaarden haar gebouwd, want deze hebben lang voor de komst der Franschen van Manilla uit aan de Roode Rivier of Song-Koï zendingsarbeid verricht. Hanoï telt dan ook onder zijn honderdduizend inwoners zeer veel inlandsche Christenen. Toen de Franschen hier hun gezag vestigden werd overeengekomen, dat hun

geestelijken aan den eenen, de Spaansche aan den anderen oever zouden arbeiden. Haïphong wordt nu nog door Spanjaarden bewerkt.

De Tonkineezen hebben zich hier in vroeger dagen eenige tempels gebouwd, die thans in een wat verwaarloosden toestand verkeeren en niet getuigen van een opgewekt godsdienstig leven, noch van duidelijke godsdienstige voorstellingen; zij vallen tegen bij een hoogstaand volk als dit.

Een lange, steenen brug met Chineesche figuren voert naar den eersten dezer tempels, naar dien in het reeds besproken „petit lac." De godheid troont er onzichtbaar achter een gordijn waarnaast een groot Boeda-zonnescherm is opgesteld. Aan den anderen kant staat in een soort stal zijn rijdier gereed, een levensgroot, leelijk bronzen paard. Vlak voor den tempel laat men tot groot vermaak der jeugd twee hanen vechten, waarvan een alleen aan zijn vlerken veeren over heeft; lijf en pooten vertoonen slechts zijn vuurrood gepikte huid. En dat vlak voor den vrede-Boeda!

Door een lieve laan met Europeesche villa's rijden mijn begeleider en ik dan in de beste riksja's der wereld, ruim, met veerende kussens, naar den tempel van den Grooten Boeda. Het gebouw staat aan een uitgestrekten vijver en wordt langs een trap vandaaruit bereikt en van de landzijde door een Chineesche poort. De vijver is nu opweg vol te groeien met een uit Java afkomstige, zich met ongeloofelijke snelheid vermeerderende plant, welke eerst de Siameesche wateren is begonnen te verpesten [1]) en van daar Cambodja heeft bereikt. Te Hanoï schijnt zij gekomen bij de groote tentoonstelling. De tempel bestaat uit een laag gebouw met draken op het dak en bergt achter een gordijn naar

[1]) Zie blz. 139 hiervoren.

Japanschen trant een grooten bronzen Boeda, eenige malen levensgroot; hij heeft geverfde oogen, roode lippen, geen Chineeschen doch een platten neus, heft een vinger op en wekt hoegenaamd geen indruk, te minder omdat men hem een rood zijden, met goud geborduurden mantel heeft omgeslagen. Naast hem staan Chineesche poppen als wachters.

Niet ver van hier ligt de tempel van Confucius; evenals de Japannees hangt de Annamiet niet één enkele godsdienst of levensleer aan doch verschillende tegelijk. De hoofdpoort, Chineesch, sierlijk, wit, ten deele gekleurd, opent zich alleen voor hen die gezegevierd hebben in de oude driejaarlijksche wetenschappelijke wedkampen, een Chineesche instelling waaraan duizenden deelnemen. Daarachter liggen een paar vierkante, ommuurde hoven, waarvan de eerste thans met paddie is beplant, want de wedstrijden vinden tegenwoordig in de reeds vermelde, zuiver inlandsche stad Nam-Dinh plaats. De tweede binnenhof bevat een vierkanten, gemetselden vijver, den „tank" of „tanque" (een Portugeesch woord) van Voor-Indië. Daaromheen staan op steenen schildpadden, zinnebeeld van het lange leven, een aantal steenen platen recht overeind, op welke de groote begiftigers van den tempel in de Chineesche letterteekens des lands worden herdacht. Aan het einde verrijst een laag, houten gebouw, rood gelakt met gouden figuren, waarvan het eenige vertrek niets bevat dan een altaar met een aantal staande plankjes, gedenktafels.

De laatste bezienswaardige tempel bevindt zich te midden van een dorp, dat, ofschoon vlak naast de stad gelegen, een toonbeeld is van verwaarloozing en vervuiling; de paadjes zijn er onbegaanbaar van den diepen modder en de geheele omgeving vormt een moeras, kwalijk riekend en vol miasmen. Het tempeltje is opgericht ter eere van een vroegeren weldoener van Tonkin, en zijn beel-

tenis op het altaar wordt thans aangebeden. Toegang tot den beplanten voorhof geeft een witte, eigenaardige poort, die twee vertrekken boven elkander torst, elk met een aan de einden opgewipt dak.

Alle tempels vind ik nauwelijks bezocht; alleen de vrouwen bezoeken hen nu en dan, terwijl de mannen volstaan met een onbepaald geloof aan de wijsheid van Confucius en Boeda, aan den plicht tot vereering der nagedachtenis en geesten hunner voorouders en aan een overtalrijk godendom, dat zij van hun voor-Boedistische vaderen hebben geërfd. Inderdaad blijft in den godsdienst der Tonkineezen het Boedisme op den achtergrond, in tegenstelling met dien der Cambodjanen en Louwen waar het weinig vermenging heeft ondergaan. Een groote rol speelt in hun geloof evenals bij de Chineezen de reusachtige draak, die onder in de aarde leeft en allerlei ongeluk brengt. Zij bewijzen hem dus zooveel mogelijk eer en bij elke versiering haast beelden zij hem af.

In de versieringskunst hebben de Tonkineezen het in drie richtingen ver gebracht. Ten eerste in het besnijden en vooral inleggen van hout met parelmoer, dat zij gewoonlijk aan een soort mosselschelpen en ook aan die van andere weekdieren ontleenen. Dit is een oorspronkelijk Chineesche kunstnijverheid, voornamelijk in de buurt van Canton beoefend en in Nederlandsch-Indië welbekend door Cantonsche meubels. Doch zij wordt door de Tonkineezen met veel grooter bekwaamheid en in fijner teekening, ook in den vorm van tafereelen, toegepast. Hoofdzetel dezer nijverheid is gelijk voor het geheele inlandsche handwerk weder de groote stad Nam-Dinh, waar tal van huishoudelijke voorwerpen, op deze wijze versierd, worden vervaardigd, kasten, kamerschutten, bakken enz. Dan volgt het zilveren drijfwerk, waarbij de figuren hoog boven de oppervlakte worden uitgeklopt, herinnerend aan het

Birmaansche werk doch niet zoo hoog als daar. Eindelijk verstaan de Tonkineezen voortreffelijk het borduren, staan daarin niet bij de Chineezen ten achter en spreiden zelfs, de bontheid van deze vermijdend, misschien wel onder den invloed der Franschen, een meer gekuischten smaak ten toon door het gebruiken van zachte, bijeenpassende kleuren en ook in de keuze van teekening. Behalve den draak ziet men hier evenals in Cambodja telkens den vos met de druiven voorgesteld, die aan Europeeschen invloed zouden doen gelooven indien beide hier niet werden aangetroffen. De staat heeft nuttig werk verricht door in het genoemde Musée Commercial et Industriel een schoone verzameling voortbrengselen der inlandsche nijverheid bijeen te brengen. Voor gebouw en inhoud heeft het een paar millioen francs over gehad.

Deze voorwerpen worden uitsluitend door inlanders verkocht, meerendeels in een aantal winkels aan de kaden rond het petit lac, die parkachtig en zeer fraai zijn aangelegd en met een schat van bloemen en zitbanken zijn versierd. Ook de eigenlijke inlandsche winkelwijk is zindelijk en zorgvuldig in orde gehouden, een wonder in het oosten. Chineezen, de kleinhandelaars van geheel Oost-Azië, ziet men hier zeer zelden, niettegenstaande zij de buren zijn en vroegere overheerschers van het land. Ofschoon sommige Annamitische winkeliers vroeger mandarijnen waren en deftige mannen zijn, het Fransch redelijk machtig, worden ook zij door elken Franschman, zelfs door gewone soldaten en kinderen, evenals al wat inlander is getutoyeerd, een stuitende gewoonte die niet van een juiste opvatting spreekt. Telkens ook ziet men Franschen de kracht van hun handen en voeten op inlanders beproeven.

De voortbrengselen voor dagelijksche behoeften komen in een groote, Europeesche hal ter markt, die het bestuur

eenvoudig en praktisch heeft opgericht. Er wordt veel vleesch verkocht, een teeken van welstand, en ook niet onaanzienlijke hoeveelheden inlandsche weefgoederen, namelijk harde, ruwe zijde en effen zwarte of donker bruine katoen. De verkoopsters, anders dan de Javanen, kakelen zoo luid, dat de hal, ofschoon aan alle kanten open, ervan weergalmt. Allen dragen zij groote hoeden van gevlochten bamboe, geheel den vorm hebbend van een cirkelvormig, omgekeerd theeblad met middenin een bakje voor het hoofd. Het gebruik van sandalen, die vóór de teenen even lang zijn als erachter en, van voren opwippend, op een platte schaats lijken, geeft haar een sleependen gang.

Het paleis van den gouverneur-generaal staat buiten de stad in een mooien tuin, die omgeven is door de zoogenaamde „jardin botanique", een allerliefst park, maar niet wat het land behoeft, een ernstigen cultuurtuin of wel een wetenschappelijken plantentuin. Het paleis is nieuw, zwaar en groot, een aantal verdiepingen rijk, niet mooi en niet leelijk, zeer ongemakkelijk en onaangenaam om te bewonen. Staat het hierin bij Buitenzorg ten achter, het heeft daarop het groote voordeel dat de penvoerders van den landvoogd, het hoofd van zijn kabinet en zijn secretaris in vertrekken naast hem en niet een eind weegs verder zooals daar arbeiden; zijn geheele secretarie is in hetzelfde gebouw ondergebracht. De hoofden der dienstafdeelingen wonen ook niet in een andere stad, een uur sporens verwijderd, zooals in onze Oost, doch in de onmiddellijke nabijheid van den landvoogd; gedeeltelijk werken ook zij in diens paleis. Daardoor pleegt deze elk oogenblik mondeling overleg met hen. Op die wijze schiet men op, vermijdt tijdroovend geschrijf en heeft Frankrijk in Tonkin in een tiental jaren zooveel kunnen tot stand brengen. De gouverneur-generaal leeft hier als een een-

voudig, deftig Franschman zonder luister of zelfs den schijn eener hofhouding. Trouwens, de bezoldiging van zijn ambt is zeer verminderd en bedraagt nu slechts frs. 120.000, met frs. 12000 pensioen na dertig dienstjaren op ten vroegste 55-jarigen leeftijd. Dankbaar herdenk ik de van hem ondervonden gastvrijheid en hulp. Ook de lagere overheid heeft mij op dezelfde wijze haar achting en vriendschap voor Nederlanders en erkentelijkheid ten opzichte der Nederlandsch-Indische regeering getoond.

Klaagt men, zooals in het onderhoofdstuk Cambodja opgemerkt, over te groote samentrekking te Hanoï van de bestuursmacht over de geheele kolonie, de centralisatie is veel geringer dan die te Buitenzorg-Batavia en het streven is haar nog te verminderen. De résident-supérieur van Tonkin bijv. voert over 6 millioen menschen en 120.000 vierk. kilomers gezag; zijn kantoorpersoneel vult een heel paleis.

Van enkele te Hanoï gevestigde centrale bestuursinstellingen dient thans kortelijk gesproken.

De topografische dienst heeft Tonkin reeds geheel getrianguleerd en in kaart gebracht; aan de overige gewesten is men bezig. De kaarten, minder mooi dan het beroemde werk der topografische inrichting te Batavia, zijn goed en worden merkwaardigerwijze geheel uitgevoerd door Annamieten, een bewijs van de bekwaamheid, tot welke dit volk in enkele jaren kan worden opgevoerd. Ook hier zijn de opnemers officieren en wel van de infanterie de la marine, tegenwoordig infanterie coloniale genoemd.

Zij vertoont haar oorsprong door het anker op de knoopen, dient slechts twee jaar in de kolonie en heeft dan minstens even lang dienst in Frankrijk. Voor blijvend en in bijzonderheden is nog geen regeling voor het nieuwe koloniale leger getroffen.

Van het departement van landbouw worde gewag gemaakt, omdat het de wenschelijkheid uitsprak van het ontwerpen door een ingenieur van den Nederlandsch-Indischen Waterstaat van een plan voor bevloeiïngen. Niets is noodiger in Tonkin en ook in Annam. Met bewondering sprak men mij ook aan deze afdeeling van hetgeen op landbouwgebied in Nederlandsch-Indië is tot stand gebracht, en in dit opzicht plaatste men onze Oost bovenaan de lijst van Aziatische landen; met leedwezen dient gezegd, dat Tonkin op die lijst achteraan komt.

De derde en laatste centrale instelling, waarover hier worde gesproken, is de merkwaardige en schoone Ecole française d'Extrême Orient, geen school doch een wetenschappelijk instituut, zuster van de Ecoles françaises van Rome, Athene en Caïro. Haar taak ligt uitsluitend op het gebied der wetenschap; zij wijdt zich aan de beoefening der inlandsche oudheidkunde, letteren, geschiedenis, godsdiensten, instellingen en talen, en heeft het toezicht over de geschiedkundige gedenkteekenen der geheele kolonie zooals de bouwvallen van Angkor. Verschillende geleerden zijn aan haar verbonden. Zij verzamelt ter uitvoering harer taak voorwerpen van ethnographische of kunst-waarde [1]), onderneemt onderzoekingstochten, zooals de pas volbrachte in Tibet van haar leeraar in het Chineesch Paul Pelliot, laat door Annamieten alle inlandsche annalen der kolonie afschrijven enz. De laatste zijn

---

[1]) O. a. een aantal godsdienstige beeldjes van brons, 1—1½ voet hoog, afbeeldingen uit het veelgodendom van Tibet; ofschoon dit Boedistisch is, heeft men er allerlei overgenomen uit het Hindoeïsme, o. a. de godheid Doerga, die in deze verzameling voorkomt met een aantal hoofden en armen, woest dansend. Verscheiden dezer beelden stellen een wijdbeens staanden man voor, soms met een stierenkop, om wien zich een vrouw met armen en beenen vastklemt, terwijl hij met een groot aantal voeten menschen vertrapt, een beeld van de natuur, die tegelijk schept en verdelgt.

uitsluitend Chineesch zoowel in schrift als in taal, het Latijn van dezen wereldhoek. De oprichting dezer krachtige instelling is, verhalen mij deze geleerden en de directeur Cl. E. Maitre sterk gesteund en daardoor bevorderd geworden door onzen hoogleeraar H. Kern, un savant de premier orde evenals zijn overleden ambtgenoot de Goeje. Van al onze landgenooten kennen de eersten het werk op hun gebied terdege en gewagen met groote waardeering o. a. van het standaardwerk over het Chineesche godsdienststelsel door professor I. I. M. de Groot. Hun boekerij bevat bijna alles wat Nederland en Nederlandsch-Indië nu of vroeger met betrekking tot hun wetenschappen hebben uitgegeven. Het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen schatten zij hooger dan dat der bekende Asiatic Society en der andere Europeesche wetenschappelijke vereenigingen in Japan; en volgens hen staan de Hollanders zonder den minsten twijfel bovenaan in heel Azië met betrekking tot de wetenschappelijke bewerking hunner koloniën aldaar en heeft geen volk in Azië zooveel op wetenschappelijk gebied gewrocht. Te Hanoï woont een apotheker die de Hollandsche teksten weet te vertalen, en buitendien worden zij hierin bijgestaan door een gewezen landgenoot van ons, zoon van den Nederlandsch-Indischen resident de Villeneuve, die, Fransch officier geworden, verbonden is aan het kabinet van den gouverneur-generaal. Die kennis van het Hollandsch is te noodzakelijker, omdat oud-Hollandsche reisverhalen en vooral het „Daghregister van het kasteel Batavia" de beste bronnen zijn voor de kennis van Indo-China in de 17de eeuw.

Een ambtenaar, die bij uitzondering een studie gemaakt heeft van de taal, geschiedenis en zeden der bevolking, begeleidt mij naar het dorp Thai-Ha, n.l. naar den laatsten inlandschen bestuurder van geheel Tonkin, den onder-

koning die regeerde onder den te Hué zetelenden vorst van Annam; in 1802 toch veroverde de koning van dat rijk Tonkin, nam den keizerstitel aan en bleef er sedert het gezag over uitoefenen tot de Franschen daaraan een einde maakten, de keizerskroon terugbrengend tot die eens konings. Deze onderkoning is thans door de Fransche overheid gepensionneerd en tot een hoogen rang in het legioen van eer verheven. Zijn ambt is daarna niet weer vervuld. Op Chineesche wijze ligt de woning achter verscheidene ommuurde binnenhoven. De laatste hof is met een kunstmatig, enkele meters hoog rotsje versierd, dat in de holten bezet is met poppetjes van porcelein, huisjes en bruggetjes, heel aardig maar wat kinderachtig. Aan zijn voordeur ontvangt hij mij. Eenvoudig gekleed, als alle Annamieten met vermijding van kleuren, een lange witte sik dragend, enkele snorhaartjes en nagels van anderhalven duim, Chineesch bewijs zijner aristocratische onthouding van handenarbeid, blijkt hij een zeer aangenaam en beschaafd man te zijn, de gelijke van een Europeaan van deftigen huize. Met belangstelling vraagt hij naar Holland en zijn koloniën en vertelt evenals de koning van Cambodja, dat onze vaderen in Tonkin een handelsvestiging hebben gehad en wel te Hung-Yen, tusschen Hanoï en de zee, waarvan het hoofd den Annamieten bekend was onder den naam van Soe-i. Thans nog wordt, voornamelijk in die buurt, maar ook op de markten elders in Tonkin, een soort prinsesseboonen verkocht, die door onze voorzaten hier zijn gebracht en den naam dragen van dân hoà-lan (Hollandsche boon). Den volgenden dag bij zijn tegenbezoek heeft hij mij een uittreksel uit Annamitische annalen medegebracht, dat het volgende verhaalt:

„In het eerste jaar van Nguyen Hoà, (na zijn dood ge-„noemd Trang-tôn), van het geslacht der latere Lê (Maart

„1533) vestigde zich een Europeaan komende uit Holland „(Hoà-lan) en genoemd Y-mê-Su, in de dorpen Ninh-Aiong „en Quan-Anh, behoorende tot de souspréfecture Nam-„Chan (tegenwoordig Nam Tru'c) en evenzeer in de „dorpen van Tra Lu van de sous-préfecture (huyên) „Giao-Huy, om er den katholieken godsdienst te onder-„wijzen." Dit bericht wekt verbazing, want onze vaderen vonden zooals bekend den weg naar Azië eerst meer dan een halve eeuw later en deze zendeling zou dus met een Portugeesch of Spaansch schip hier moeten zijn gekomen. Mijn begeleider en tolk zegt trouwens, dat de Annamitische annalen niet betrouwbaar zijn en bijv. nooit een nederlaag van de vorsten vermelden, terwijl men aan de Ecole française d'Extrême Orient beweert dat het woord Hoàlan een invoeging uit beleefdheid is van den onderkoning.

Een later onderzoek omtrent de betrekkingen tusschen Holland en Tonkin leerde mij in het kort het volgende:

Zij hebben een geheel ander verloop gehad dan die met Cambodja. Veel langer, namelijk van omstreeks 1637 tot 1700, heeft de Oost-Indische Compagnie er een vestiging gehad, zij heeft met vorst en volk op den besten voet gestaan en er een belangrijken handel gedreven. Vergeefs zocht ik naar eenig opstel over de geschiedenis dier betrekkingen. Nadat men de rij van deelen bevattende het „Daghregister van 't Casteel Batavia" en wat er voorts aan bronnen te vinden is heeft doorgewerkt, wekt deze ontstentenis geen verwondering, want die betrekkingen zijn arm gebleven aan gebeurtenissen.

Genoemd daghregister vermeldt in 1636, dat het plan werd vastgesteld om Tonkin te bezoeken, teneinde „te „onderstaen wat consequente voordeelen aldaer voor de „Compagnie te trecken zijn."

In Japan stelde deze zich omtrent Tonkin op de hoogte. De Japanners toch hadden tot nog toe zelven een

belangrijken handel met Tonkin gedreven, vandaar voornamelijk zijde aanvoerende; zij waren er gevestigd gelijk ook zooals wij zagen in Cambodja. Men trof hen in die dagen overal in het Verre Oosten aan, in Siam, in Manilla, zij bezochten Mexico, dienden onze Compagnie zelfs als soldaten buiten hun land en de Paus zag in 1585 en 1602 een gezantschap uit Japan tot zich komen [1]). Het besluit van den Sjogoen, de erfelijke krijgsoverste die Japan bestuurde, dat voortaan de Japanners hun land niet meer mochten verlaten, maakte in 1635 aan het buitenlandsche verkeer van zijn volk een einde en, daar de Hollanders in zijn land toegelaten bleven, maakten deze zich dadelijk op om hen in dien handel te vervangen.

De gouverneur-generaal in rade geeft in 1637 last „'t schip „Grol met den coopman Carel Hartsingh (naar) Toncquyn „te zenden om den proffijt gevenden handel mede voor „de generaele compagnie te incorporeeren." [2]) Het schip werd daartoe beladen met „schuytsilver (een Japansche „vorm), cooper, staefijzer en verscheyde Neerlantsche ma-„nufactuuren als andersints," om „in goede Tonquinsche „sijde als andersints over te setten." [3])

Deze Hartsingh vond den koning in diens hoofdstad Katsjiau, vlak bij het tegenwoordige Hanoï aan de Roode Rivier gelegen, en ondervond natuurlijk tegenkanting van de aldaar reeds sedert het begin der eeuw uit Macao gekomen Portugeezen, zoowel priesters als kooplieden, van welke ook de eersten een grooten handel dreven. Doch hij werd aangenomen als zoon des konings en legde

[1]) *Voyage du Yacht hollandais „Grol"* par A. J. C. Geerts, Saïgon 1882, blz. 44. Bijzonderheden omtrent het bezoek van 1585 vermeldt Dr. O. Nachod in zijn belangrijk werk *Die Beziehungen der Niederl. Ost.-Ind. Comp. zu Japan im 17n Jahrh*, Berlijn 1897, blz. 47—48.

[2]) *Daghregister* 1837.

[3]) Dito.

den grondslag voor een beiderzijds gewaardeerd en voordeelig handelsverkeer.

Spoedig was de Compagnie blijvend in het land gevestigd; reeds in 1641 vermeldt genoemd dagregister: „'s compagnies logie in Katsjiau bleef in behoorlijke posture." [1]) Onze geneeskundige landgenoot Geerts, in Japan gevestigd, schrijft in zijn aangehaalde studie [2]): „Dezelfde Karel „Hartsinck stichtte in 1648 [3]) het kantoor van Foyen (Hong-„yen), dat op zeker tijdstip tot 2000 huizen telde, bewoond „door Hollanders, Engelschen, Portugeezen en Franschen." Hong-yen is thans nog de naam van een stad aan den zuidelijksten arm van de Roode Rivier, tusschen Hanoï en Nam-Dinh. Dicht daarbij moet die factorij hebben gestaan. Dit bericht stemt overeen met de hierboven besproken mededeeling aan mij van den gewezen onderkoning. Aangezien ook Valentijn van onze loge te „Katsjaeuw" spreekt, zeggende: „hier hebben wij van ouds een fraaje „logie gehad," heeft de Compagnie dus zoowel in die stad als te Fo-Yen een factorij bezeten. En dat de eerste voor de laatste heeft plaatsgemaakt blijkt uit het Daghregister van Batavia, in hetwelk steeds sprake is van h e t comptoyr Tonkin. [4])

De Franschen, door Geerts vermeld, zijn volgens het daghregister uitsluitend priesters geweest. De Portugeezen moesten het, gelijk in die dagen overal, in invloed en

---

[1]) Blz. 253.

[2]) Blz. 6.

[3]) Voor de juistheid van dit jaartal ofwel van de vermelding van Hartsinck als stichter dezer factorij zou ik niet durven instaan, aangezien volgens Valentijn Hartsinck, die na zijn eerste bezoek in 1637 niet bleef, terugkwam en in 1640 weer vertrok, toen als opperhoofd vervangen werd door Antonie van Bronchorst en sedert niet meer voorkomt op de lijst der opperhoofden in Tonkin, door Valentijn medegedeeld.

[4]) Bijv. in 1665, blz. 108.

handel afleggen tegen onze Compagnie, maar vertrekken deden zij niet; het blijkt o. a. uit de aanteekening in het daghregister van 1678: „De France en Portugese papen „schenen zich nu eindelijk daer (Toncquin) met malcande„ren te sullen verdragen" en tevens wordt daar gewaagd van de werkzaamheid van „Spaense paters". De Engelschen werden eerst in de zestiger jaren der 17e eeuw ernstige mededingers en hebben, zou ik meenen, meegewerkt om den handel voor de onzen langzamerhand te onvoordeelig te maken om dien te doen voortzetten.

Onze vaderen blijken zich uitmuntend op dezen handel te hebben verstaan, den koning zoowel als den regeerenden prins en hun volk, die alle drie geregeld handel met ons dreven, juist die goederen te hebben geleverd welke deze het meest begeerden, en zich bij hen te hebben weten geacht en bemind te maken. Daarvan geven de brieven blijk, die beide vorsten regelmatig aan de regeering te Batavia stuurden. In 1653 schreef bijv. „de Grootmandarijn uit „Toncquin aan de Edele heer generael: Aengaende de „Hollanders die alhier sijn, bennen goede luijden, die de „negotie met d'ingesetenen wel weten te verrichten, sulx „sij beijde van mij ende alle de coopluijden zeer bemint „worden." Elf jaren later schreef het Hollandsche opperhoofd uit Tonkin naar Batavia: „De coningen van Ton„quin hebben ons in goede achting. Haren eyschen be„hoeft juyst in alles niet voldaen te worden." In 1666 bericht de koning aan Joan Maetsuyker: „Doch alle nego„cianten die met het eene mousson in mijn land comen „om te handelen, zoo moeten deselve wederom met het „tweede mousson daer uit vertrecken, sonder daer te „mogen opblijven; maar aan de Nederlantse coopluyden „is altijd een vaste logie vergunt, omdat ik meerder van „de Nederlanders als van andere natie houde, sulx dat „deselve mijn gantsche land mogen gebruycken ende

„daarin negotieeren als mijn eygen onderdaenen." En in 1669 herhaalt hij dit nog eens: „De andere cooplieden „moeten op de geordonneerde plaets blijven (terwijl) de „Nederlanders de vrijheyt hebben van na haer gelieven „overal te gaen." [1])

Dat deze van dit verlof gebruik maakten blijkt uit „hun „namen die nog heden op verschillende plaatsen aan het „noordelijk gedeelte van de Roode Rivier op de rotsen ge„vonden worden, voornamelijk aan de oevers van de Day" [2]).

Aanvankelijk had de Hollandsche handel op Tonkin en al deze gewesten zijn steunpunt in Tayowan, Formosa, waar 's Compagnie's vestiging toen in zekeren zin de plaats bekleedde welke Hongkong thans inneemt. Hoe belangrijk deze was blijkt uit de mededeeling in het daghregister van 1645, dat daar van 22 Augustus tot 11 October aangebracht was voor een waarde van 347.507.17/4 gulden. Na de bekende verovering van den Chineeschen opstandeling en zeeroover Coxinga werd Batavia het steunpunt. Niet met het moederland vond de handel der Compagnie in deze gewesten in hoofdzaak plaats, doch tusschen hen onderling; en zelfs werd een zoo voordeelige ruiling van plaatselijke produkten in de Hollandsche loge in Tonkin gedreven, dat de winsten daarop volgens het daghregister de onkosten der geheele vestiging gewoonlijk dekten. Hoofdzaak bleef de inkoop van zijde, voornamelijk voor Japan; later kwamen zich daarbij voegen kleine hoeveelheden goud uit het noorden en muskus dat de Compagnie eerst door haar loge in Cambodja uit Laos tot zich had getrokken en dat volgens Van Dam [3]) uit Yunnan kwam. De Tonkineezen ontvingen daartegen vooruitbetaald Japansch zilver, Hollandsche lakens en oorlogsbehoeften

---

[1]) Alles overgenomen uit de *Dagregisters.*

[2]) Geerts blz. 6.

[3]) Van Dam's handschrift *Beschrijvinge van de Oost-Indische Compagnie.*

als salpeter, zwavel, kogels en kanonnen, welke laatste te Batavia werden gegoten.

Voortdurend namelijk lag de koning overhoop met zijn buurman, den koning van Quinam, zooals toen het aangrenzende gedeelte van het later Annam geheeten rijk werd genoemd [1]). Hulp van de onzen tegen dezen vorst te verkrijgen was zelfs blijkbaar zijn hoofddoel bij zijn begunstiging der Hollanders en hij verkreeg die enkele malen. Wel dreef de Compagnie reeds sedert 1620, dus voor haar komst in Tonkin, eenigen handel op Quinam [2]) en bezat zij er zelfs gedurende eenige jaren een factorij [3]), doch „bevonden (werd) dat daar weinich viel te nego„tieren" [4]), vooral sedert de uitvoer van zijde uit Tonkin verboden was, terwijl Quinam weinig zelf opleverde [5]). Had zij dus weinig belang bij de voortzetting van den handel op Quinam, haar positie werd daar zelfs gevaarlijk sedert zij in Tonkin gevestigd was [6]), zoodat Batavia einde 1638 last gaf om de factorij in Quinam op te breken, hetgeen geschiedde. Buitendien onderging de Compagnie

---

[1]) Het zuidelijk deel van het huidige Annam, n.l. de tegenwoordige provinciën Binh Thonang en Binh Dinh, vormde een tijdlang het koninkrijk Tsjampa, dat op de kaarten en in de verhalen der 17e eeuwsche Hollanders vaak genoemd wordt, doch onder ging. (Ad. Bastian, *Geschichte der Indochinesen*, Leipzig 1866, blz. 472). Voortdurende onderlinge oorlogen hebben in Achter-Indië telkens rijken aan elkaar schatplichtig gemaakt, doen geboren worden en weder verdwijnen en de grenzen gewijzigd. Vergelijk te dien aanzien blz. 182 en bijbehoorende noot hiervoren.

[2]) Van Dam's handschrift *Beschrijvinge van de Oost-Indische Compagnie* Rijksarchief, Den Haag.

[3]) Valentijn.

[4]) Van Dam's handschrift, vorengenoemd.

[5]) Aldus schrijven Gouverneur-Generaal en Raden aan Bewindhebbers 22 December 1638 in een brief aanwezig in het Oud-koloniaal archief.

[6]) Dito.

er meer dan eens geweldenarijen en beroovingen, zoowel van de regeering als van de bevolking.

De Tonkineesche koning behoefde de genoemde oorlogsvoorraden zoozeer, dat hij er in zijn brieven aan de gouverneurs-generaal bijkans om smeekt, in 1666 erbij voegende: „met versoeck dat die excusen van sterke „winden, quaet weder en hol water mogen naegelaeten „worden". (!) Eindelijk schrijft hij, nu genoeg kanonnen te bezitten; en dan meteen begint de bloei van 's Compagnie's handel in Tonkin te tanen; ik vermoed dat de koning, haar zendingen van nu aan wel kunnende ontberen, ophield met haar te bevoorrechten.

Van den omvang en de winsten van haar Tonkineeschen handel geven de volgende cijfers een denkbeeld. In 1659 werd „in rade van India gearresteerd (aangaande) den „zijden handel in Tonkin voor Japan desen jare daer 300 „duysent guldens aan Japans schuytsilver toe te projecteeren" [1]). Hendrik Baron, die volgens Valentijn van 1659 tot 1663 aan het hoofd der loge stond, verhaalt in 1661: „Op „een capitael van 47.200 gulden bij hem van Batavia medegenomen wierd suyver 72.365 gulden gewonnen.... „maer de oude desperate schulden bedragen fl. 48753 : 2 : 9." [2])
In 1664 bedroeg de intrest voor uitgezet kapitaal 2 procent per maand en de winst in „dit saisoen fl. 80.000 „zijnde omtrent 17 ten honderd".

Weldra kwam aan dezen bloei een einde. Misschien was dit behalve aan de reeds genoemde oorzaken, n.l. de opgekomen mededinging der Engelschen en het ophouden der behoefte aan kanonnen, ook toe te schrijven aan de overheersching van China waar in 1644 een sterk regeeringsgeslacht, dat der Mantsjoe's, den troon beklommen had, zoodat de

---

[1]) Valentijn blz. 82.
[2]) *Daghregister*, blz. 50.

koning van Tonkin verklaarde „liever een bondgenoot „ofte vasal van sulken magtig heer (te willen) wesen als „tegen hem te hardebollen".[1]) (!) Buitendien heeft mogelijk particuliere handel van de dienaren der Compagnie invloed gehad, een handel die, zooals bekend is, in belangrijke mate tot haar uiteindelijken val heeft medegewerkt en die toen reeds het hoofd ook hier had opgestoken. Althans werd in 1665 door de regeering op het casteel Batavia „goedgevonden bij meerderheyt van stemmen de coopman „Hendrick Verdonck uyt Tonkin herwaerts te doen comen „om tegen den schipper Herman Simonsz, die hem wegens „particulieren handel vrij swaer beschuldigt, gehoort en „geëxamineert te worden[2])"; dit besluit had geen gevolg, aangezien de beschuldigde reeds in hetzelfde jaar overleed.

In elk geval, in 1679 gaf de regeering last om, nu de zijde zooveel duurder was geworden, omdat „de Chinesen „daermede in het vaerwater quamen"[3]) en de handel zoozeer was ingekrompen, ook het personeel in Tonkin te verminderen. Moeielijkheden met de mandarijnen, zooals ook onze vaderen de hoofdambtenaren in Tonkin noemden, kwamen ten slotte den doorslag geven, en in 1700 hief de Compagnie haar loge op. Sedert is zij niet weder hersteld en onder de resolutiën van den Gouverneur-Generaal in Rade van 1632 tot 1805 vindt men er daarna met betrekking tot Tonkin slechts één, n.l. die van 1756; zij strekte tot het nemen van „een proef van den handel „met het vaartuig van een Chineeschen luitenant," doch dit schip heeft, volgt dan, „geen vaart genomen".[4])

Keeren wij thans tot het tegenwoordige terug, dat de

---

[1]) *Daghregister* 1661.
[2]) Blz. 103.
[3]) Van Dam.
[4]) *Realia*, Den Haag, 1886, blz. 304.

mededeelingen van den gewezen onderkoning ons hebben doen verlaten en gaan wij diens dorp binnen.

Het ligt evenals de dorpen in Atjeh en op de Toba-hoogvlakte verborgen tusschen de bamboe. In een loods wordt rijst gestampt, doordat drie blinden telkens op het eene eind van een wip gaan staan en er dan weer van afstappen, waardoor het andere einde hamersgewijs in den trog neervalt, een ook in Japan gevolgde werkwijze van de mijl op zevenen. Op een hoogtetje is een klein terras gemetseld, dat een groot, vierkant, steenen blok draagt, het familiegraf. Het wordt bewaakt door een half dozijn gewapende steenen wachters met een paar paardjes en olifantjes naast zich; een soort van wringin-boom laat er als een Hollandsche treurwilg zijn luchtwortels over hangen. Door een witte poort met een dubbel dak, dat opgewipte hoeken en draken vertoont, bereikt men het tempeltje voor den dorpsgod. Men heeft het fraai gebeeldhouwd, goud op rood lak. Twee levensgroote houten paarden staan voor een gesloten gordijn, waarachter op een altaar het voorwerp van vereering staat, een eenvoudig houten beschreven tablet. Deze tempeltjes dienen den dorpelingen ook tot vergaderplaats en raadhuis. Vervolgens treden wij de woning van een gewonen armen dorpeling binnen. De muren bestaan uit klei tusschen bamboe-staken, het dak uit palmbladeren. Zooals elk Annamitisch huis bevat het drie vertrekjes, waarvan het middelste aan de voorvaderen gewijd is. Op een verhevenheid tegenover de deur staat namelijk een lange doos recht overeind, die een aantal plankjes bevat. Deze stellen de gedenktafels voor maar zijn wegens de kosten onbeschreven gebleven; wat er op had moeten staan, heeft men eenvoudigheidshalve in het familieboek aangeteekend. De familie treedt in Annam naar het voorbeeld van China op den voorgrond en elk erf wordt er door water, heg of muur omgeven om het

gezinsleven te eerbiedigen. De woning van een welgesteldden dorpeling, die wij vervolgens binnentreden, vertoont hetzelfde karakter als de zooeven besprokene; alleen is zij beter gebouwd en ingericht. De namen en verdiensten der voorouders staan hier in goud geschreven op het gedenkplaatje boven het altaar. Met liefde en trots wijst men mij op de Chineesche vaas ernaast, wit met gekleurde poppen, die zich reeds anderhalve eeuw in het bezit van dit geslacht bevindt. Voor de gedenkplankjes van elk der voorvaders bezit dit gezin nog een afzonderlijk tempeltje, dat in een daarvoor bestemden hof naast de woning is gelegen. Buiten het dorp zie ik voor de bewatering der rijstvelden een soort schoppen gebruiken, die hier algemeen „pelle hollandaise," Hollandsche schop wordt genoemd.

Thans ligt de tocht aan de beurt, per spoor, ongeveer evenwijdig aan de kust, naar de noordoostelijke grens, naar China, over het in 1884 rampspoedig en algemeen bekend geworden **Langson.**

De trein legt den weg van 148 kilometer tot Langson in 7 uur af en wordt uitsluitend bediend door inlanders evenals de stationnetjes; dit toont weer hun geschiktheid voor ontwikkeling. Na een uur bereiken wij het evenzeer uit de veroveringsoorlogen der Franschen bekende Bac-Ninh, een nederzetting die bestaat uit eenige Europeesche huizen en een door de Chineezen gebouwde citadel, n.l. een hoekige ommuring met groote poort waarbinnen nu Fransche troepen gelegen zijn. Spoedig begint de weg nu te stijgen. Hij is met gehouwen rotssteen belegd en zeer zorgvuldig gemaakt evenals de wagens. Eerst vertoonen zich heuvels en langzamerhand gaan die over in bergen. Aan elk station ziet men op een heuveltop een eigenaardig steenen gebouw, rose of geel, een wat te zware villa zou men zeggen. Het onderstuk wordt gevormd door een

vierkant blok met vensters, die verscheidene meters boven den grond liggen en van zware ijzeren luiken zijn voorzien; daarop verrijst een tweede en kleiner blok en vervolgens een vierkante toren met de Fransche vlag. Aan alle kanten hebben de muren schietgaten. Dit zijn de in het Fransch blockhaus genoemde versterkingen, die de generaals de Négrier, Galliéni enz. opgericht hebben om den bouw der lijn te beschermen; gedeeltelijk zijn zij nog bezet. Aan het woest en eenzaam wordende landschap verleenen zij een middeneeuwsch karakter. Het wordt nu koud, 60 graden; en behalve in kleine holten, beschermd door den wind en waar water zich verzamelen kan, bespeurt men geen landbouw meer en geen anderen plantengroei dan armoedig gras en struikjes. Na drie uur bereiken wij het ook al noodlottig bekend geworden Bac-Lé en daarna volgt een wereld van deels begroeide, deels naakte, steile, soms loodrechte rotsen, kalksteen, die lucht en regen diep hebben gegroefd en gespleten. Te Song-Hoa ziet het residentiehuis eruit als een fort. Dan wordt de dorre, groene woestenij een oogenblik afgewisseld door een kom, waarin natte rijstvelden zijn aangelegd en die als door een reuzenstaketsel omringd wordt met rotspieken; want de rotsen zijn verweerd tot een ontelbaar aantal spitsen, als was de berglijn van boven ingeknipt. Hier ziet men enkele menschen, de zoogenaamde Tho; zij verschillen in uiterlijk eenigszins van de Annamieten, zijn kleiner en hun jukbeenderen steken meer uit. Allen dragen uitsluitend donkerblauwe kleeding. Het is een achterlijk, weinig talrijk bergvolkje, dat gedeeltelijk holen in de loodrechte wanden bewoont. Den geheelen dag hebben wij slechts enkele dorpen in het zicht gekregen, louter bestaande uit zeer primitieve leemen hutten met stroodaken.

Te Langson opent de resident mij zijn fraaie ambts-

woning. In de groote zaal brandt in de ouderwetsche schouw een groot haardvuur; terwijl thans in Hanoï de warmtegraad belangrijk wisselt en men zich den eenen dag in wollen bovenkleeren, den anderen in het wit steekt, is het in deze bergachtige streek betrekkelijk koud, bij de 60 graden. Niet dagelijks ontmoet de reiziger in de koloniën fijn beschaafde blanken, en te dankbaarder is daarom mijn herinnering aan dezen buitenpost, waar de weinige Europeanen, allen staatsdienaren, zich die avonden in gezelligen en belangrijken kout om het vuur vereenigden als op een kasteel in Frankrijk.

Het ambtsgebied der residenten in Tonkin is belangrijk grooter dan in het veel dichter bevolkte Cochinchina en hun ambt komt hier meer overeen met dat onzer assistent-residenten. Onder den resident werkt hier een adjoint, terwijl twee délégués hem op ver af gelegen plaatsen zijner afdeeling vertegenwoordigen. De titel van resident is aan de plaats en die van administrateur aan den persoon verbonden; men kan in Fransch Indo-China beide titels dragen of wel slechts één ervan. Na twintig dienstjaren geniet hij een bezoldiging van frs. 20.000, vrije woning, verlichting, paard met rijtuig en eenige bediening.

Het stadje Langson is wijd uiteengebouwd en wordt behalve door weinige inlanders uitsluitend bewoond door ambtenaren en militairen. De laatsten zijn gelegerd in een oude, inlandsche citadel, bestaande uit een vroeger nog wijder ommuring van baksteenen in alle afmetingen met een groote Chineesche poort en verfranschte barakken.

Buiten strekt zich een karig begroeide vlakte uit van steenen, gras en een weinig rijst, die door boomlooze, van boven geheel kale rotsen wordt omgeven. Hier en daar graast een eenzame buffel. In de verte ziet men op de toppen aan de Chineesche grens wachttorens in kegelvorm.

In deze rotsen betreden wij een grot, die een klein tem-

peltje bevat; dan een andere, veel grootere, die zelve tot tempel is ingericht. De natuur heeft haar een aantal hooge openingen gegeven, die eruit zien als de vensters van een kathedraal, terwijl stalactieten en stalacmieten zich vereenigd hebben tot natuurlijke pilaren in den vorm van een boomstam. Tegen de wanden en in het midden naast en op een steenen altaar zitten een groot aantal goden, levensgroot en geverfd, de Kwannon van Japan, hier met acht armen, een moeder met haar kind, en in het midden een vroolijke, jeugdige Boeda in een kleed van rood en goud; allen dragen de Chineesche opgewipte muilen. Twee tempelwachters en tijgers weren den vijand. Het geheel lijkt een panopticum en geeft een beeld der verwording van het Boedisme. In een derden grot zitten en staan de beelden, alle in het rood en goud, als op een amphitheater. Aan vijf ervan dienen lotosbloemen tot zetel; hun gelaat is verguld. Zij stellen navolgers van Boeda voor, die op weg zijn diens volmaaktheid te bereiken. De andere zijn Chineesch, zoowel in kleeding als in uiterlijk, behalve dat hun gladde haren den staart missen. Sommige dragen het hoofddeksel der vroegere Japansche edelen, van voren plat, aan den achterkant opbollend ter opberging van den staart. Hier is Boeda's hoofd tegen den muur uit een stalactiet gehouwen; het ziet eruit als dat van een sfinx. Een duivel met een blauwe huid treedt op, en ook de vroolijke geluksgod van Japan met zijn dikken naakten buik. Gelijk daar houden twee Nio, de Dewa-koningen Indra en Brahma, met hun opwaaiend lint tusschen de schouders en schrikverwekkend gelaat, de wacht. Deze tempel is slechts bereikbaar langs een zeer steil en bezwaarlijk trappad; moeilijk is de weg tot de goden!

Even buiten de stad vond in 1884 de veldslag plaats, die een eind maakte aan het bewind van Jules Ferry als eerste minister van Frankrijk en aan de Fransche verove-

ringen in Tonkin. Men verhaalt mij hier het volgende van dit gevecht. De aanvoerder, kolonel Herbinger, voelde zich verloren, vluchtte naar Hanoï en liet zelfs de krijgskas en eenige kanonnen achter. De Chineezen echter achtten zich evenzeer verslagen en trokken ook terug. Slechts eenige leden van het vreemdenlegioen, de zoogenaamde légionnaires, bleven in de citadel achter en waren verbaasd later uit Hanoï te vernemen, dat men aan een nederlaag en Tonkin voor Frankrijk verloren geloofd had. De kolonel, hoofd van den topografischen dienst te Hanoï, over welken laatste hiervoren is gesproken, maakte dit gevecht mede en verhaalde mij, dat eerst den dag na het terugtrekken der Franschen de Chineezen de citadel bezetten en de genoemde légionnaires krijgsgevangen maakten, die zij stomdronken vonden, doordat deze zich hadden tegoed gedaan aan de achtergebleven vaten wijn.

Hoe kwam Frankrijk in Tonkin en op grond waarvan kreeg het er Chineezen te bevechten?

Ziehier hetgeen de oudere tijdgenoot zich daaromtrent kan herinneren, aangevuld door wat dezelfde officier mij verhaalde [1].

Frankrijk is in Tonkin niet gebracht door zijn regeering doch door een zijner zonen, en het recht heeft het, zooals uit het volgende zal blijken, daarheen niet begeleid.

Zekere Jean Dupuy had als cantine-houder den oorlog van Napoleon III en Engeland tegen China meegemaakt, was aldaar gebleven, leerde het verre binnenland kennen en ontwierp toen het plan om de Chineesche provincie Yunnan en het daarachter liggende gebied met de zee in handelsverbinding te brengen langs een nog ongebruikten maar veel beteren weg, namelijk over de Roode Rivier, dus door Tonkin heen. Dit voorstel, door hem in 1870

---

[1]) Ook volgens A. Gaisman, *L'Oeuvre de la France au Tonkin*, Parijs 1906.

aan de mandarijnen in Yunnan gedaan, vond bij hen weerklank, te meer omdat de Mohammedaansche Chineezen er in opstand waren. Dupuy nam op zich om langs den nieuwen weg uit Hongkong de troepen in Yunnan van oorlogsvoorraad te voorzien.

Daarmede in 1872 voor Haïphong verschenen, ondervindt hij verzet van de Tonkineesche mandarijnen, die, in zijn onderneming terecht een voorbode ziende eener Fransche inbezitneming, de bevelen wenschen in te winnen van hun hoofd, den koning of keizer van Annam te Hué. Dupuy stoomt echter door en brengt zijn lading naar Yunnan.

Op zijn terugtocht langs denzelfden weg in 1873 doet hij zich vergezellen van 150 gewapende manschappen en brengt hij een groote hoeveelheid tin mee, zendt die door naar Hongkong en blijft in Hanoï achter om het vervoer naar en van Yunnan voorgoed te regelen. Als de mandarijnen zich verzetten wendt hij zich om steun tot zijn landgenoot den gouverneur van Cochinchina, dezen wijzende op de goede kans, thans geboden, om gemakkelijk Frankrijk's macht over Tonkin te vestigen, den handel van Zuid-China tot zich te trekken en daar een overwegenden invloed te verkrijgen. Voordat deze hierop beschikt heeft verzet zich Dupuy met de wapenen, als de Tonkineesche overheid rechten eischt van het zout dat hij over haar gebied Yunnan wil binnenvoeren, een eisch die voor haar nog meer klemde dan voor de overige goederen en produkten, omdat Tonkin zelf zout voortbracht; hij weigert de betaling van alle doorvoerrechten. Tonkin beklaagt zich over hem bij den gouverneur te Saïgon, vindt gehoor, nu immers de oorlog met Duitschland pas achter den rug ligt, en deze zendt den jongen zeeofficier Garnier met enkele kleine schepen om Dupuy uit Tonkin weg te halen en ter belooning daarvoor van Tonkin de vrije vaart

te verkrijgen op de Roode Rivier tegen een laag toltarief. Zoowel Dupuy als de mandarijnen weigeren hierin toe te stemmen; en daarop sluit Garnier, geheel tegen de hem gegeven bevelen in, zich bij Dupuy aan, neemt Hanoï en vervolgens het belangrijkste deel van Tonkin, waarbij hij zelf sneuvelt.

De regeering in het moederland behoefde in 1873 haar krachten voor noodzakelijker doeleinden dan het vestigen eener nieuwe kolonie, en de gedachte aan overzeesche uitbreiding had in Frankrijk nog geen post gevat. Zij weigerde dus haar goedkeuring te schenken aan hetgeen geschied was, verbood dat eenig punt in Tonkin bezet zou blijven en deed in 1874 den zeeofficier Philastre de volgende overeenkomst met den koning te Hué sluiten: De Fransche troepen trekken zich uit Tonkin terug, de Roode Rivier wordt voor Fransche en Chineesche schepen opengesteld evenals de steden Haïphong en Hanoï en de Franschen verkrijgen in de laatste, de hoofdstad, een z.g. concessie, d. w. z. een wijk waar zij mogen wonen onder het bestuur van hun eigen overheid, de nieuw te benoemen Fransche gezant. In- en uitvoerrechten zullen slechts 5 % bedragen behalve 10 % voor zout. Frankrijk schenkt vijf stoombooten, honderd kanonnen en duizend geweren aan Annam en zal den koning tegen binnen- en buitenlandsche vijanden steunen, terwijl deze belooft zijn buitenlandsche politiek te zullen richten naar Frankrijk. Deze laatste bepalingen brachten Annam feitelijk onder het toezicht van Frankrijk, terwijl de rechten van den keizer te Peking als opperheer door Frankrijk werden terzijde gesteld, doordat het verklaarde „de algeheele onafhankelijkheid van Annam" te erkennen.

De vaart op de Roode Rivier werd sedert door de Annamitische regeering niet belet maar verkreeg geen groot belang, te meer omdat onlusten en invallen in

noordelijk Tonkin haar vaak belemmerden. Aan Frankrijk in werkelijkheid China's plaats van opperheer geven, dat verkoos de koning echter niet; hij zond dus in 1876 zijn gewoon driejaarlijksch schattings-gezantschap naar Peking en verzocht daar, niet te Parijs, om hulp tegen de opstandelingen in Noord-Tonkin.

Intusschen begon Frankrijk te genezen van zijn wonden uit den oorlog met Duitschland en rijpte bij sommige zijner leiders de gedachte aan koloniale uitbreiding, waarvan de economische aanleiding in het onderhoofdstuk „Cochinchina" hiervoren is uiteengezet en die Frankrijk ten slotte gevoerd heeft tot een zoo groot overzeesch bezit, dat Nederland van de tweede naar de derde plaats als koloniale mogendheid der wereld is verschoven. Besloten werd, o. a. de in Annam en Tonkin verkregen aanspraken met kracht te handhaven en tot eigen voordeel aan te wenden.

Te dien einde zond de regeering in 1882 een expeditie uit, die Hanoï innam. De koning verkreeg aan zijn noordoostelijke grenzen hulp van Chineesche troepen. Doch de eerste minister Jules Ferry, vader van de aanhechting ook van Tunis en Madagascar, voerde, trots sterken tegenstand in de volksvertegenwoordiging, in de beide volgende jaren een veroveringsoorlog, die den koning van Annam dwong bij het verdrag van 1884 de heerschappij van Frankrijk in elk opzicht te erkennen. Moorddadige gevechten met de Chineesche troepen, waarbij de Franschen zich notabene door Tonkineezen deden bijstaan, bleven zooals te Langson en kort te voren bij Bac Lé niet altijd in het voordeel der Franschen. Doch deze blokkeerden met hun vloot Formosa, beletten er den rijstuitvoer en slaagden in 1885 met de hulp van Sir Robert Hart, hoofd der Chineesche douane te Peking, China dat bevreesd was om Formosa te verliezen te bewegen om afstand te doen zijner rechten op op Annam en Tonkin.

Sedert heeft Frankrijk beide landen langzamerhand in bezit genomen, Annam geheel terwijl in Tonkin het verzet hier en daar nog steeds voortduurt; evenals Japan in Korea, Engeland in Opper-Birma, Amerika in de Philippijnen, heeft ook Frankrijk zijn Atjeh, in Tonkin. Niets is een duidelijker voorbeeld der onjuiste toepassing van het woord protectoraat dan dat Frankrijk aan zijn heerschappij over dit gedeelte van Indo-China dien naam heeft gegeven.

Slechts een twintigtal kilometers scheidt Langson van de Chineesche grens. Daar, aan de zoogenaamde Porte de Chine, eindigt de spoorlijn plotseling; geen station, zelfs geen wachthuisje is er gebouwd, en men kan zijn weg slechts vervolgen over een smal voetpaadje als die waarmede de negers als een spinneweb Afrika hebben overtrokken. De bedoeling was de lijn door te trekken tot de rivier van Canton, de Si Kiang, en reeds heeft men daartoe het plan ontworpen en stations gebouwd tot de niet ver van hier gelegen Chineesche stad Long Tchéou. Frankrijk had n.l. vast gerekend het verlof tot den bouw van dezen spoorweg wel van de Chineesche regeering te zullen krijgen, te meer omdat het te doorsnijden grensgebied een door het centrale gezag te Peking vergeten hoek is, waar misdadigers zich verzamelen en de bevolking weinig begeerlijke eigenschappen bezit, zoodat de Fransche regeering, ofschoon tuk op vreemde inkomelingen naar zijn spaarzaam bevolkt Tonkin, deze menschen weert. Het gehoopte verlof heeft China echter eerst uitgesteld, en sedert het gevoel van eigenwaarde en van kracht er is gaan ontwaken heeft Peking de concessie telkens geweigerd. Hier meent men, dat Frankrijk de lijn eenvoudig had moeten leggen zonder China erin te kennen, zooals meer gebeurd is. Nu betaalt de lijn heelemaal niet en voor goederen verkiezen de inlanders de veel goedkooper karren, daar tijd voor hen geen waarde heeft.

Van het eindpunt der lijn dalen en klimmen wij een kwartiertje door een woeste, onbegroeide bergwereld; en dan verschijnt eerst een ingevallen muur van klei en daarna een nieuwe van steen, die het daarachter gelegen kleine dal afsluit tot een eind de links en rechts verrijzende rotsen op. Langs den heelen muur loopt aan den Chineeschen kant een trap, zoodat hij op elk punt voor verdedigers bereikbaar is. Een smalle poort, la Porte de Chine, geeft toegang, dadelijk weer voor het gezicht afgesloten door een steenen scherm, zooals de Chinees er gemeenlijk een achter zijn huispoort plaatst om inkijken en het binnenkomen van slechte geesten te verhinderen, die immers alleen kaarsrecht vliegen. Heel bovenop een rotstop staat aan de Fransche zijde romantisch een fort en een ander aan den Chineeschen kant, dat eenige maanden geleden — wij zijn in Januari 1909 — van de half barbaarsche bezetting door Chineesche opstandelingen werd gekocht, maar nu opnieuw door die soldaten is bezet. De Japansche overwinningen hebben namelijk ook in dezen uithoek van China, gelijk in geheel Azië, een diepen indruk op de bevolking gemaakt. Zij kwam in opstand, slechts met hulp der Franschen bedwongen. De beweging openbaarde zich ook in Tonkin; tegelijkertijd toch werd aan de Fransche regeering verraden, dat haar leger op het punt stond vergiftigd te worden door inlandsche soldaten, waarvan sommige reeds jaren dienst hadden en de hooggewaardeerde médaille militaire droegen. Deze poging tot afschudding van het Fransche juk, die reeds met de vergiftiging van enkele krijgslieden was begonnen, is gesmoord en de schuldigen zijn in het openbaar onthoofd. Zooveel mogelijk heeft de overheid afbeeldingen van die bestraffing onder de bevolking verspreid.

Nadat de poort achter ons ligt, bevinden wij ons in een ellendig bergdorp, Nam-Quan, waarvan de tempel bijna

dakloos geworden is. Mijn geleider en ik worden er ontvangen door den Chineeschen bestuurder dezer buurt, tevens hoofd der grenspolitie, die redelijk Fransch spreekt. Hij heeft dit geleerd in een Fransch seminarium te Hangkao, een groote stad, hoog aan de verre Jangtse-Kiang gelegen; zelfs Latijn heeft hij zich daar eigen moeten maken, doch Christen geworden is hij niet. Zijn woning is ruim maar lijkt een stal en hij voert ons niet binnen doch in een zijvertrekje achter de poort dat slechts met aarde is bevloerd en waar wij op champagne, sherry, thee en sigaren worden onthaald. Hij verhaalt ons, dat in het zooeven genoemde Long-Tchéou twee dozijn Japansche instructeurs soldaten drillen.

De weg terug, in een bendy afgelegd, vertoont ons op een aantal bergtoppen smalle boomen, badianen genoemd, welker vrucht voor de vervaardiging van likeur, geneesmiddelen [1]) en voornamelijk reukwaar een zeer hoogen prijs bedingt [2]). De boomen groeien niet in het wild en beginnen eerst na een vijftiental jaren waardevolle vruchten voort te brengen. Zij vormen een specialiteit van Tonkin; een proef daarmede in hooge, droge gedeelten van Nederlandsch-Indië schijnt de moeite waard.

Te Dong-Dang, een dorp slechts vier kilometer van het bezochte Nam-Quan verwijderd, ligt ter bescherming der Fransche grens een compagnie van het vreemdenlegioen. De bevelhebber, een Fransch kapitein, leidt mij rond in de op een hoogte gelegen kazerne, die den manschappen een zeer behoorlijk onderkomen biedt. Het voedsel, dat men aan het bereiden was, bleek uitmuntend en volgens de opgehangen spijslijsten rijkelijk, tweemaal per dag drie gerechten. De societeitslokalen voor kader en

---

[1]) Baillon, *Dictionnaire Botanique.*

[2]) Zie: *La Badiane et sa culture en Indo-Chine,* par Dr. Ph. Eberhardt, 1907.

minderen van vele Nederlandsch-Indische kampementen ontbreken hier, de badgelegenheden zijn slechter en vrouwen worden niet toegelaten zooals daar; de manschappen hebben hun hut in het dorp beneden en krijgen om den anderen dag nachtverlof. Thans ligt hier een afdeeling, die in Marokko heeft gevochten en hierheen gezonden is om uit te rusten. Om den anderen dag verrichten zij tuin- of timmerwerk en den volgenden wordt een militaire wandeling gemaakt. Nu en dan bevinden zich, volgens mijn leidsman, ook Hollanders onder de légionnaires, soms afkomstig van het Nederlandsch-Indische leger, menschen die zich een tweede pensioen wenschen te verdienen.

Het omringende landschap, begroeide bergen en onbebouwde kommen, schoon, ernstig, vertoont haast geen sporen van bewoning of menschelijken arbeid.

Op den terugweg van Langson naar Hanoï stappen wij af aan het leemen stationnetje Phu-Tu-Son, eenzaam aan de lijn niet ver van Langson gelegen ter wille van enkele primitieve zinkmijn-ondernemingen. Kleine paardjes, vlug tegen het bergpad opklauterend, brengen ons in een woest gebergte met door de beschutting een bijna tropischen plantengroei, geheel verschillend van de kale omgeving der spoorwegvlakte en met zijn hooge, door lianen omstrengelde boomen herinnerend aan Sumatra's binnenlanden. Ook hier vertoont zich de eigenaardige rotsvorming in honderden pieken, door verweering ontstaan. In een half uur hebben wij de kom bereikt, waar het erts wordt te voorschijn gebracht. Korten tijd geleden vernam een Fransch aannemer, die geld verdiend had aan den bouw der Tonkin—Yunnanlijn, van inboorlingen, dat hier zink aanwezig is. Hij zocht en vond het, kreeg gemakkelijk een concessie van de Fransche overheid en werkt hier thans met driehonderd inlanders. Het erts gelijkt een sandwich

van zink tusschen twee lagen zachten steen en loopt in een ader van de oppervlakte diep de rotsen in. Het is zeer rijk; 44 % ervan is zuiver zink. Op groote houtvuren wordt het hier eenigszins en zeer primitief versmolten. En dan brengen sterke, kleine, bewonderenswaardige bergpaardjes zonder dat een mensch hen begeleidt het naar het station; uit zichzelven keeren die naar de mijn terug. De Chargeurs Réunis vervoeren het zink naar Duinkerken.

Drie van zulke mijnen heeft deze ondernemer, die voorheen zich nooit met mijnbouw had bezig gehouden, hier in bewerking. Dicht hierbij wordt op nog twee plaatsen door andere Fransche ondernemers zink gewonnen. Behalve de straks te bespreken twee kolenmijnen aan de kust, waarvan er een kwijnt, is daarmede het mijnbedrijf der Franschen in Achter-Indië opgesomd. Twee koffie-ondernemingen en een van ficus elastica, welke staat verlaten te worden omdat zij onvoldoende winst geeft, voltooien met de hiervoren besproken fabrieken de lijst der eenigszins belangrijke particuliere ondernemingen der Franschen in Tonkin.

Thans ligt de tocht **naar Yunnan**, naar het noordwestelijke, Chineesche achterland van Tonkin aan de beurt, op aansporing en met de hulp van het bestuur der Compagnie française des chemins de fer de l'Indo-Chine et du Yunnan, die met recht trotsch is op den door haar gebouwden en bestuurden spoorweg daarheen.

Nog voor zonsopgang, te half zeven, vertrekt de trein en toont de eerste drie uren een in dit jaargetijde eentonige en weinig aantrekkelijke vlakte die meerendeels voor rijstbouw is bestemd; groote, logge buffels worden er als op Java door kindertjes geleid. Dan gaat de bodem stijgen, wordt heuvelachtig, de rijst maakt plaats voor laag struikgewas en veel bamboe, de landbouw verdwijnt bijna geheel; slechts zelden komt een dorp in het

zicht. Een geheimzinnig Japannees in Europeesche kleeding zit in den trein vlijtig aanteekeningen te maken. Steeds meer stijgend komen wij nu eens door streken van weelderigen, ongerepten plantengroei, dan door kaalgebrande bergen, tot wij na juist een half etmaal sporens de Tonkineesche grens, het stadje Laokaï, bereiken, 300 kilometer van Tonkin's hoofdstad verwijderd.

Het is gebouwd aan de Roode Rivier, daar waar de Nam-Ti, het riviertje dat wij van hier zullen volgen, zich met haar vereenigt. Hooge bergen van een duizendtal meters omringen het. Aan de overzijde van de Roode Rivier, hier 150 meter breed, ligt Fransche bezetting, terwijl aan den Chineeschen kant van de grens het stadje zich voortzet onder den naam van Ho-Keoe. In het uiterst primitieve logementje, waar wegens afwezigheid van den resident het gouvernement ons spijzigt, is het vol menschen. Vooreerst een paar commiezen van den resident, voorheen dagbladschrijvers te Parijs; ook zonder examen kunnen zij het tot resident brengen, doch eerst na een veel grooter aantal dienstjaren dan de geslaagden der Ecole Coloniale te Parijs. Voorts deelt mijn maaltijd een hier woonachtige, oude, sympathieke Franschman, die sedert tien jaren Frankrijk en ook Italië als waarnemend consul vertegenwoordigt in het aangrenzende Chineesche gebied. Beide staten, vooral Italië, hebben daar namelijk de rechtsmacht uit te oefenen over landzaten die als aannemers en opzichters, enkele malen ook als werklieden, den spoorweg bouwen naar Yunnan-Foe, het in de Chineesche provincie Yunnan gelegen eindpunt.

Van deze lieden zitten hier een dozijn te eten, gekleed als mijnwerkers; dan een armoedig Fransch zangeresje, dat rondreist met een pikzwarten pianist uit Pondichéry; en eindelijk een Europeesche ambtenaar van de Chineesche douane. Het bekende hoofd daarvan, Sir Robert Hart, doet

deze ambtenaren door zijn gemachtigde te Londen uit alle landaarden kiezen, ook uit Nederlanders, en daarbij wordt zoo goed als uitsluitend gelet op goede vormen, goede afkomst en rijpheid. Europa heeft China in 1854 gedwongen den dienst zijner in- en uitvoerrechten aan Europeanen toe te vertrouwen, met het doel een behoorlijke en rechtvaardige invordering daarvan te verzekeren, en de Chineesche regeering was daarvan niet geheel afkeerig omdat haar die regeling eerlijkheid waarborgde. Zij heeft voortreffelijk gewerkt.

Na een avond, die aan een mijnwerkerskamp herinnert, brengen mijn Javaan en ik den nacht door in een maison des passagers, zeldzaam in de kolonie en dat met weemoed de goed verzorgde pasanggrahan's van Nederlandsch-Indië doet herdenken.

Weder in den donker wordt opgebroken en trekken wij China in, begeleid door een paar hoofden van dienst bij den nieuwen spoorweg.

De van China verkregen concessie voor dezen heeft Frankrijk overgedragen aan de Régie Générale des Chemins de fer te Parijs, een groote maatschappij die tal van spoorwegen heeft aangelegd, in Spanje, in den Balkan en elders; voor deze lijn vormde zij een afzonderlijke vennootschap, zooeven genoemd. De regeering heeft[1] op zich genomen, uit de koloniale fondsen de maatschappij te steunen met een gift in eens van 12½ millioen frank en een jaarlijksche bijdrage voor rente en aflossing van 5 millioen. Zwaar drukken deze bedragen op de kolonie en zij beletten voorloopig o. a. de voltooiïng van de toch zoo noodige spoorlijn die Hanoï met Hué, de hoofdstad van Annam, moet verbinden en waaraan het middenstuk ontbreekt. De maatschappij besteedt den bouw

---

[1]) Bij de later aangevulde overeenkomst van 15 Juni 1901.

Spoorweg Tonkin—Yunnan. Blz. 314.

in verschillende onderdeelen aan steeds dezelfde aannemers uit, een soort groote bazen, meestal Italianen, ook Franschen, Zwitsers, Duitschers en Belgen. Dit internationale gezelschap heeft thans, begin 1909, den weg zelven klaargebouwd tot zijn reeds genoemd eindpunt Yunnan Foe; alleen over de laatste 300 kilometer moeten nog de spoorstaven worden gelegd, hetgeen in November aanstaande geschied zal zijn.[1])

Verlof om de lijn verder door te trekken wil de Chineesche regeering niet geven. Engeland heeft in deze weigering ongetwijfeld de hand. Door Birma toch en de aan zijn gezag onderworpen Shan-staten heeft het een spoorweg gebouwd in de richting van hetzelfde Yunnan en hoopt dat op den duur door zijn gebied heen af te tappen. In Opper-Birma ontmoette ik een Britsch consul-generaal, die op weg was naar het genoemde Yunnan-Foe, waar zijn vestiging alleen ten doel heeft den Franschen consul-generaal aldaar en diens talrijk personeel in het oog te houden.

Naast ons vliedt de smalle Nam-Ti snel tusschen geheuvelde, lichtgroene oevers in stage kronkelingen. Langzamerhand gaat de plantengroei over in struikgewas en begint het hooggebergte. Nu wordt de weg al maar bezwaarlijker van aanleg. Na drie uur bereiken wij Lahati, geen dorp maar alleen een station, 70 kilometer afstands van Laokaï. Verder dan hier bestaat nog geen geregeld treinverkeer. In een allergemeenst leemen schuurtje, dat aan een bergbeek is gelegen en mij herinnert aan de Lijdenburgsche goudvelden van 1883, scheef gezakt en met een zinken dak, een herberg waarvan de waard een Italiaansch werkman, de waardin een ziekelijke, verlepte schoone op

[1]) Het *Journal of the Royal Geographical Society* van Juni 1910 bericht op blz. 722: „De voltooiing van den spoorweg van Tonkin naar Yunnan-„Fu werd in het begin van Januari bekend gemaakt."

balschoenen is, voedert men ons en evenzeer een aantal werkbazen, de borst naakt. Thans begint het hier koud te worden, doch in den zomer heerscht een snikhitte.

Wij vervolgen den weg op een met spoorstaven beladen wagen door een grootsch berglandschap, dat ontzaglijke moeielijkheden aan de bouwers heeft berokkend. Telkens en telkens heeft men tunnels moeten boren, niet minder dan 98 tot het station Mong-Tsé. Wij stijgen geweldig, zien soms vlak naast ons loodrecht in de diepte en vaak vormt de weg een lus, zoodat wij onder ons den pas afgelegden weg zich zien kronkelen tusschen de meestal kale bergen. Een groote paarden-karavaan komt ons tegemoet, die rijst, zijde en voornamelijk tinerts naar Laokaï brengt; daar zal de spoor de goederen overnemen. Tonkin heft geen doorvoerrechten teneinde het Yunnan-tin, waarvan men nog kort geleden luchtkasteelen heeft gebouwd, tot zich te trekken. Eindelijk zien wij nu enkele dorpen. Zij bestaan uit ellendige woningen, welker wanden van beleemde takken groote gaten vertoonen en waarvan opengesneden petroleumblikken het dak vormen. Daar wonen armoedige Tonkineezen naast de door hen gehate en gevreesde, veel sterker Chineezen; de laatsten, even arm, dragen donkerblauw en, Mohammedanen zijnde, tulbanden, eveneens van blauw katoen. Thans dagen ook een aantal Chineesche soldaten op, ongewapend en hun beroep alleen verradend door enkele rood geborduurde letters op hun katoenen lompen. Weldra beperkt zich op onze hoogte de plantengroei tot graspluimen, die eenige meters hoog opschieten, terwijl aan de lager gelegen flanken te midden van het groen gouden eschdoorns even herinneren aan Japan. Een paar malen zien wij dit land vertegenwoordigd in een eenzaam wachthuisje aan de lijn door de tijdelijke echtgenoote van een blanken opzichter en eens door een zeldzamen Japannees, die door een

jachtgeweer zich een houding tracht te geven; Japansche spionnen ontmoet de reiziger tegenwoordig over geheel Oost en zuidelijk Azië. Nog woester wordt het landschap. De weg, die steeds het riviertje, heel beneden stroomend, volgt, is in de uiterst steile berghellingen uitgehouwen. Van bebouwing van het land is geen sprake meer, behalve in een holte, waarin men op steile trapjes weinige en kleine sawah's heeft aangelegd. Welk een moeielijkheden heeft men hier ook te overwinnen gehad om 40.000 menschen, die somtijds tegelijk aan de lijn hebben gewerkt, saam te brengen en te voeden in dit nauwelijks bewoonde en niets opleverende land! En daarnaast verbaast zich de reiziger over de machtige kunstwerken, die hier slag op slag zijn tot stand gebracht. Na den St. Gothardspoorweg lijkt mij deze wel de moeielijkste en de meest grootsche, dien ik ergens ter wereld gezien heb, terwijl men daar werkte te midden der beschaving en hier niet alleen alles moest aanvoeren, maar bovendien te kampen had tegen het stille verzet der Chineezen, wier regeering niet vrijwillig de concessie heeft verleend. Thans voert ons een zeer hoog viaduct van een merkwaardig lichte samenstelling over een kloof een tunnel binnen, waarachter weer een viaduct opnieuw in een tunnel uitloopt. Dan volgt een derde, nog hoogere brug, geheel van ijzer die niet rust op steenen pijlers doch heel beneden op den bodem van rotssteen. En zoo steil hellen de bergen die wij vervolgens omloopen, dat men de flanken met metselwerk heeft moeten bedekken om afrollen te voorkomen.

Nu komen wij aan het merkwaardigste kunstwerk der geheele lijn, een brug over een tusschen twee tunnels gelegen ravijn die geen gelegenheid geeft om stutten op zijn bodem te bouwen, terwijl de rotswanden bijkans loodrecht naarbeneden loopen. De moeielijkheid heeft men opgelost

door in Frankrijk twee ijzeren pijlers saam te stellen, hier in elkaar te zetten en hen daarna rechtstandig neer te laten op een gleuf, die men in den rotswand heeft uitgehouwen. Met kettingen, aan het boveneind bevestigd, heeft men daarop beide pijlers van boven naar elkander toe doen zakken, draaiende op hun voet, die rustte in de gleuf, en elkanders uiteinden doen ontmoeten, waardoor zij elkaar steunen en een spoorbrug kunnen torsen.

Is geen gemakkelijker weg mogelijk geweest? Zeker, antwoordt mij een bekwaam deskundig inspecteur; maar de gouverneur-generaal Doumer verlangde, zooals reeds opgemerkt, den spoorwegbouw aan den gang te zien gedurende zijn vijfjarige regeering en drong dientengevolge steeds aan op bespoediging der plannen; en deze zijn vastgesteld, voordat het te doortrekken gebergte genoegzaam was verkend. Bovendien koos het aanvankelijke hoofd van den aanleg, de Duitscher Otto von Kapp, die op dit gebied zich een grooten naam had verworven en reeds lang aan de genoemde Régie verbonden was geweest, een later verkeerd gebleken tracé. Thans ziet men in, dat de lijn langs een noordelijker weg zonder nadeelen oneindig goedkooper en gemakkelijker aan te leggen zou zijn geweest. Slechts acht jaar is het geleden, dat men met het bestudeeren van den bouw een begin heeft gemaakt.

Wij stijgen heden, ofschoon de trein heel langzaam gaat, bijkans vijfduizend voet, namelijk van 90 meter boven den zeespiegel, de hoogte van Laokaï, tot 1709, het hoogst gelegen punt der lijn. Nadat wij heel boven een Chineesch fortje hebben zien liggen, dat wij al kronkelend moeten bereiken, laat op een kruispunt, waarvan de lijn, die slechts enkel spoor heeft, er slechts weinige bezit, een terugkeerende trein ons vier uur lang in den regen en in de duisternis wachten en komt juist aanzetten als mijn Javaan,

die ons in het kot van een koelie aan den weg voor onzen gezamenlijken maaltijd een oude kip kookt, nog niet geheel gereed is. Wij moeten dus zijn kookerij in den steek laten en bereiken om klokke middernacht het station Milati, na zeventien uren boven op de lading spoorstaven te hebben doorgebracht.

Dit bergoord, 1650 meter boven de zee gelegen, bestaat behalve uit eenige spoorweggebouwtjes van rotssteen slechts uit een enkele herberg. Terwijl wij na middernacht ons middagmaal nuttigen, d. w. z. wat soep, zitten werkbazen van verschillenden landaard kaart te spelen. Weldra zijn de vijf vertrekken met 22 slapende menschen, waarvan sommige op kisten rusten, gevuld. Grootmoedig staat mij een werkman zijn leemen hokje buiten af; ook hier herhalen zich de Lijdenburgsche goudvelden uit hun allereersten tijd.

Heden, 21 Januari, en de volgende dagen vieren Chineezen en Annamieten hun nieuwjaar, het grootste feest des jaars, het eenige tijdstip waarop zij met geen mogelijkheid tot arbeid te brengen zijn. Dientengevolge kunnen wij niet langer van den spoorweg gebruik maken, waarvan de spoorstaven zich trouwens niet veel verder uitstrekken, en brengen kleine paardjes ons, met bewonderenswaardige vastheid van voet, verder. Vijftien kilometers rijden wij over een lagen, steenachtigen rand te midden van barre kopjes zonder plantengroei, vaak over uitgespoelde, thans droge beekbodems, tot opeens zich wat lager een breede hooge vlakte opent, met sawah's, glinsterend van het water. Wij zien dit daarheen vloeien uit een enkel beekje, bij welks door boomen overschaduwde bron een tempeltje staat, een welverdiend eer- en dankbewijs, want zij drenkt de geheele vlakte. Weldra bereiken wij een weg van groote, onregelmatige rotsblokken, waarop onze paardjes telkens uitglijden, rijden vervolgens over

een brug die zooals in China en Japan juist een halven cirkel vormt, en dan hebben wij de stad **Mong-Tsè** voor ons liggen, ons eindpunt.

Het eerst verrijst een witte muur, binnen welken een logementje gelegen is voor blanken en de Fransche gendarmerie. Daartegenover wonen, in een andere witte ommuring met Chineesche hoekpaviljoens, de spoorweg-ingenieurs, die mij gastvrij bij zich opnemen, en ook de Italiaansche consul. Zijn Fransche ambtgenoot heeft een derde ommuurd terrein betrokken. Al deze erven, een zg. concessie, zijn ookal van China afgedwongen: „nous „nous sommes simplement installés chez eux." Waarlijk, men verbaast zich niet over den „boxer"-opstand aldaar, gedachtig ook aan Kiautsjau, aan Mantsjoerije, aan Wei-Ha-Wei, en het zou wel wonder zijn als China, eens zijn krachten verzameld, zich van wraak zou onthouden; ook wij, ofschoon wij aan den roof niet hebben meegedaan, komen dan aan de beurt.

In het heerlijkste weder der wereld, gelijk aan een schoonen Juni-dag in Nederland, ga ik dwalen in den omtrek. Geelbruine en paarse bergen, bijkans kaal gehakt, omringen de hoogvlakte, die 1300 meter boven den zeespiegel ligt. De zure geur, den Chineezen eigen, verraadt weldra dat ik de eigenlijke stad nader. De weg voert langs een ommuring, boven welke de keizerlijke gele vlag met den zwarten draak wappert, het Chineesche tolkantoor, dat ook hier verscheidene Europeesche ambtenaren telt. Een aantal mannen van allerlei landaard kom ik tegen op hun kleine paardjes, ook Chineezen met stijgbeugels van rottan waarin zij niet de teenen doch de hielen steken, tientallen draagstoelen van geverfde rottan die herinneren aan onze 18e eeuw, blijkbaar het middel van vervoer voor wie betalen kunnen, vrouwen, strompelende op wanstaltige voetjes, niet eens een hand groot; steeds

blijft deze misvorming in zwang ofschoon de kortelings overleden groote keizerin als Mantsjoe die niet heeft ondergaan. Meisjes van enkele jaren oud waggelen mij reeds voorbij, met wit gepoederd gelaat, het haar over het voorhoofd gestreken en boven de oogen afgeknipt.

Dan verrijst een ouderwetsche, van boven getande muur, zooals die van het Mohammedaansche Monastir en Tripoli aan de zuidelijke kust van de Middellandsche zee, doch hier niet helderwit maar van grijze klei. Een ferme poort, wel een twintigtal meters diep, geeft toegang tot de stad. Wegens het nieuwjaarfeest zijn alle huizen gesloten. Maar de met rotssteenen belegde straten te ontdoen van het vuil, de overblijfselen van maaltijden en zelfs doode dieren, is blijkbaar onbegonnen werk geacht. De woningen, alle uit klei opgetrokken en laag, hebben geen vensters aan den buitenkant; en zelfs door openstaande deuren kan men niet naarbinnen kijken. De daken daarentegen komen met de Japansche overeen, opwippende aan de einden en bestaande uit zware pannen die aan één zijde van den voorkant een cirkel vormen, waarop steeds een karakteristisch teeken is gestempeld. De stad zet zich buiten de muren voort; daar wonen de armsten en de landbouwers. In het geheel telt zij ongeveer 10.000 inwoners.

Gelijk op Chineesche feestdagen in Nederlandsch-Indië knalt op klaarlichten dag telkens vuurwerk. 's Avonds zorgen de bergen voor verlichting, doordat het gras er in brand gestoken is.

De uiterst internationaal saamgestelde blanke bevolking van dezen Chineeschen uithoek ziet de spoorwegonderneming niet rooskleurig in. Een Belgische mijn-ingenieur is hierheen gekomen om in de buurt mijnen te zoeken doch zonder die te vinden en is thans bij den spoorweg ondergebracht. Het hoofd van aanleg, een Franschman

uit Konstantinopel, verhaalt hoe eenige jaren geleden Yunnan in de mode was en men er gouden bergen dacht te vinden. Doch het is een arm land gebleken van hoogstens 2½ millioen inwoners, zoodat de spoorweg niet betalen zal. Frankrijk bouwde hem opdat Engeland het niet vanuit Birma voor zou zijn en om invloedsaanspraken te kunnen doen gelden op dit aan Tonkin grenzende deel van China.

De afstand van hier tot de stad, die de Franschen Yunnan-Sen en de Engelschen Yunnan-Foe noemen, bedraagt 303 kilometers, en slechts 500 kilometer verder zou men den spoorweg hebben door te trekken om hem te doen aansluiten aan dien door Birma of wel aan den stoombootdienst op de Irawaddi; doch, zooals gezegd, tot den bouw van deze 500 kilometer bestaat het plan niet.

Weer moeten wij 's anderen daags in den donker de terugreis aanvaarden. Met enkele Fransche tochtgenooten vormen wij een kleine karavaan van in lange mantels gehulde ruiters, bij welke mijn Javaan weder zijn vaardigheid ook in den omgang met paarden en zijn behulpzaamheid doet waardeeren. In de laatste maanden heeft hij zichzelf Latijnsch schrift geleerd en een weinig Engelsch, is steeds op zijn tijd, hoofsch van vormen, praat niet onnoodig en weet zich te doen eerbiedigen. Zwijgend, verkleumd en achter elkaar rijden wij tegen onmogelijke weggetjes op, die de regens in de bergen hebben uitgehold, en bereiken na weinige uren een treintje, dat ons in twee dagen terugvoert naar Hanoï.

Thans resten ons van Tonkin nog ten bezoek de merkwaardige baai van Along en de daaraan gelegen kolenmijnen van **Hongaï**.

Te Haïphong teruggekeerd bestijgen wij daartoe een stoomsloep en die brengt ons beiden over zee in vier uur naar den zetel van den bestuurder der mijn, naar Hongaï. Gastvrij opent zich zijn fraaie ambtswoning,

Straat te Mong-Tsé, Yunnan. Blz. 319.

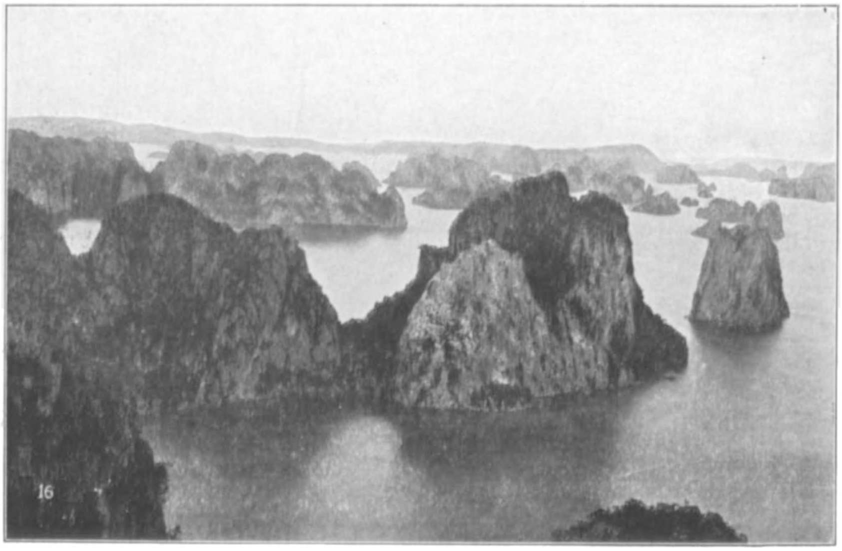

De baai van Along. Blz. 321.

welker twee verdiepingen beide geheel door een veranda zijn omgeven. In de groote schouw van de zitzaal brandt een flink vuur. Van April tot October, de zomermaanden, stijgt in Tonkin de hitte tot 95 graden, ja zelfs vaak tot boven de honderd en brengen de nachten geen verkoeling; maar thans, in Januari, hebben wij het koud, moeten ons kleeden als in het Hollandsche voorjaar, zien dagen lang geen zon en valt gewoonlijk elken morgen gedurende een paar uur in deze geheele buurt, tot in Canton en Hongkong, een fijne motregen, de zoogenaamde „crachin". Dit verschijnsel kenmerkt den geheelen winter van einde October tot einde Maart maar vooral de drie eerste maanden des jaars. De middenmaanden zijn in Tonkin het tijdperk der heftige regens [1]).

Een zeldzaam natuurgewrocht biedt de voor Hongaï gelegen baai, die van Along. Een ontelbaar aantal rotsen, wel duizenden, stijgen loodrecht uit zee op, diep gegroefd en vanboven afgerond, kalksteen welke door water en lucht verweerd is tot de wonderlijkste vormen. Hier herhaalt zich de buurt van Langson onder water; doch veel talrijker zijn hier de rotsen, omdat daar alleen regenwater aan de verwering kon meewerken. Sommige zijn met struikgewas begroeid, andere, meer oostwaarts, dragen zelfs boomen; doch bronwater ontbreekt, zoodat zij, ook afgezien van de kleinheid der meeste, niet grooter dan een rotsblok, voor bewoning ongeschikt zijn. Een der grootere, dat vlak tegenover Hongaï gelegen is, maakt daarop een uitzondering en herbergt een bezetting. De omvangrijkere zijn tot een aantal toppen gesplitst, welke op een afstand met die der kleinere een rand vormen van oneindige karteling.

---

[1]) Zie noot 3 op blz. 197 en blz. 209 hiervoren, zoowel als de graphische voorstelling in het *Bulletin Economique*, Hanoï Nov.—Dec. 1908.

Nadat wij op een stoomsloep dit eenige schouwspel zijn genaderd, landen wij aan een rotswand die hoog boven den zeespiegel tot een machtige grot is ingevreten. De druipsteen heeft er den vorm van te drogen hangende tabaksbladeren of opgerolde brandspuitslangen en vereenigt zich enkele malen met de stalacmieten tot dikke, knoestige pilaren, oneindig grillig van vorm zonder dat voor dezen een oorzaak zichtbaar is. Het is een wonderlijke, uitgebobbelde wereld, een chaos, die alle zachte tinten van den regenboog vertoont. Zij blijken onnoembaar als ik hen wil opschrijven en oneindig in aantal, een palet vol teederheid. Lichtpaars overheerscht terwijl schaarsche, dunne plantengroei zorgt voor groen. Dat dit kleurenspel, de bekoring der grot, ontstaat door de ongewone wijze van lichtinval, blijkt wanneer men doorloopt, de grot in. Telkens veranderen dan naar gelang van het standpunt de kleuren; en achterin staande, ziet men de zooeven paarse wanden als pleister, terwijl daarentegen een peiler vooraan de grot bont geschilderd lijkt als een theatercoulisse.

Als wij onze stoomsloep weer bestegen hebben, varen wij langs duizenden pilaren, die kaarsrecht opstijgen uit het water, dan voorbij den rug van een drommedaris, blokken van den grilligsten vorm, een bespiegelenden Boeda, een op de achterpooten zittenden kikvorsch enz. Natuur en tijd hebben den zachten kalksteen belachelijk gemaakt, mishandeld, ermee gespeeld. Een rots heeft zoozeer den vorm van een schip met volle zeilen, dat ik haar in de verte daarvoor houd. Al de rotsen staan dicht bij elkaar, een wereld van steen en water. De voet blijkt thans, bij laag getijde, diep weggevreten; en een peiler, le Chandelier, zien wij rusten op een zoo dun onderstuk, dat alleen de beschutting der omringende eilanden den wind kan beletten hem af te breken van zijn voet.

Onder een breeden rotswand heeft het water een horizontale spleet geveild, die aan onze sampan, het ook hier gebruikelijke Maleische woord voor roeisloep, juist doorgang verleent tot „le Cirque", een door hooge, loodrechte rotsen omringd zeemeer, dat geen anderen uitgang heeft. Die rotsen, door de onderlinge beschutting met struikgewas begroeid, herhalen zich met zelfs het kleinste onderdeel op het spiegelgladde, heldergroene water en vormen een zeedal van stille, ontzagwekkende grootschheid. Geen levend wezen vertoont zich; alles is ernst en men wordt gedwongen tot overpeinzing.

Een tweede dag varens brengt ons naar een grot, die door de bemanning van een torpedoboot naar deze „la Surprise" gedoopt is. Boven staat onbeschroomd een zwart dier met reuzenooren en groot als een ezel, een zoogenaamde moufflon, wilde berggeit, ons aan te staren en draait zich dan rustig om; de Annamitische roeier bewijst zijn taalkennis door dit keurig uit te drukken met „il f.... le camp"! Deze diersoort en apen zijn de eenige bewoners dezer eilanden. De grot bestaat uit een voorhof, die door een zeer nauwe gang leidt naar een overgroote holte, echt roovershol, die inderdaad in den oorlogstijd vaak inlanders verborgen heeft en door het zeewater niet alleen langs chemischen doch ook langs mechanischen weg moet gevormd zijn. Zij vertoont een waren chaos en gelijkt een overdreven tooneelgrot. Evenzoo schijnen al die duizenden rechtstandige rotsen in zee, vlak naast elkander, met door erosie afgeronde koppen, een slecht geschilderd tooneeldécor, te danken aan een artiest die nooit rotsen zag; ook hier is het onwaarschijnlijke gebeurtenis geworden; de natuur was haar stuur kwijt.

Soms lijkt de omgeving een fjord in het verkleinde, bijv. Port Parcival, een kleine baai met nauwen ingang die

evenzeer door een torpedoboot naar zichzelve is genoemd. Eerst varen wij langs hooge pilaren in het midden van het waterbekken, een sombere, woeste natuur van niets dan steen en water. Dan naderen de rotsen elkander en vormen een nauwen, kronkelenden watergang, die weldra gesloten schijnt; doch telkens opent zich een uitgang en stoomen wij voort langs schijnbare kreken door een zee-rivier van groen water, die met machtige pilaren bezet is. Enkele beschutte plekken zijn bedekt met een struikenkleed van donkergroen fluweel.

Verderop ligt, in tweeën gebroken, het oorlogsschip „Sully", dat stiet op een pilaar onder water; want daar herhaalt zich hetzelfde natuurverschijnsel in veel talrijker mate. Nu de avond valt is deze geheele steenwereld, die zooeven lichtblauw was in de verte en grijs vlakbij, paars geworden in alle schakeeringen.

Het schouwspel der formatie van Along doet in het geheel niet denken, zooals wel beweerd en geschreven is, aan de Binnenzee van Japan; daar vormen de rotsen, breeder, minder talrijk, groen, sterk bewoond en bebouwd zelfs, een lachend landschap van het zuiden, terwijl men hier den ernst ademt en de somberheid van Skandinavië. De baai van Along is voor mij eenig in de wereld en staat als natuurverschijnsel op één lijn met de Grand Cañon van de Colorado-rivier in Arizona. Beide vertoonen in den grilligsten vorm een nauwelijks denkbaar schilderstuk, een wereld van onwaarschijnlijkheid.

Het dorp Hongaï is geheel gebouwd door en voor de steenkolen-maatschappij en ligt aan een zeer smalle strook strand voor een lage bergreeks. Een klein hoofd in zee voert naar een korte, gemetselde kade, aan welke twee zee-stoombooten kunnen meren en waar de enkele en fraaie huizen der Europeesche ambtenaren van de maatschappij staan; het bestuur der streek zetelt niet hier

maar tusschen Hongaï en Haïphong, in het stadje Quang-Yen. Dan volgt een kort straatje van uitsluitend Chineesche winkeltjes, welke geheel gelijk zijn aan die in Medan en de Britsche Maleische staten, steenen huisjes van twee verdiepingen, elke met een steenen verandah. Daarachter ligt de koelie-wijk, leelijke en verwaarloosde hutten van leem, bamboe en stroo, vol gaten. De koelie's, hier aan de kust allen Tonkineezen, loopen er in regenmantels van ongevlochten stroohalmen als in Japan. Op een heuvel heeft de maatschappij een steenen school en woning gebouwd voor de Fransche onderwijzeres, die, geholpen door twee Annamieten, de koelie-kinderen onderwijst. De staat betaalt onderwijzers en leermiddelen als in Nederlandsch-Indië. Het onderwijs wordt in het Fransch gegeven en de bevolking begint reeds aardig die taal te spreken. Tonkin telt 36 dezer Fransch-Annamitische scholen, door 4620 leerlingen bezocht [1]).

De maatschappij, de Societé française des Charbonnages du Tonkin, heeft haar hoofdzetel te Parijs, moest eerst door het pokken en mazelen heen, maar geeft thans geregeld 30 % dividend en haar aandeelen staan 600 % genoteerd, terwijl de staat jaarlijks frs. 80.000 van haar ontvangt aan belasting en vergoeding voor de concessie. Haar velden bevatten kolen voor eeuwen. Van de beide andere kolenmijnen van Fransch Indo-China is die bij Tourane in Annam geheel gesloten, terwijl de dicht hierbij op het eiland Kébao gelegen mijn millioenen heeft doen verloren gaan en een kwijnend bestaan lijdt. Hongaï is de eenige groote en bloeiende mijnbouw-onderneming van de geheele kolonie, tevens het best betalende particuliere bedrijf in Tonkin. Zij heeft haar welslagen te danken aan twee omstandigheden; ten eerste aan haar vinding om

---

[1]) Aangehaalde rede van den gouv.-gen. in 1909, blz. 54.

door zekere menging geschikte briketten te vervaardigen en ten tweede aan de mogelijkheid om de kolen zonder onderaardsche gangen, nl. à ciel ouvert, d. i. van den bovengrond af, te voorschijn te brengen, waardoor zeer goedkoop gewerkt wordt.

Ook haar personeel is weinig kostbaar. De hoofdbestuurder, een bekwaam vakman uit Noord-Frankrijk, verdient slechts frs. 20.000 behalve vrije woning; hij wordt door drie ingenieurs bijgestaan. De opzichters hebben allen behoord tot het vreemdenlegioen, Franschen, Zwitsers, Oostenrijkers en Italianen, verdienen pl. m. 125 piaster per maand behalve vrije woning, terwijl aan de werklieden kosteloos bamboe wordt verstrekt om daarvan een behuizing te bouwen. Het zware werk verrichten 1200 tot 1500 Chineezen, een halven piaster per dag verdienende, en het lichtere 3000 tot 6000 Tonkineezen tegen een dagloon van ongeveer dertig centen.

De mijnen liggen twaalf kilometer het land in, terwijl hier aan de kust de gebouwen staan waar de kool wordt gereinigd en de vervaardiging der briketten plaats heeft. Men stort de ruwe kool uit de spoorwagens op bakken. waar men met de hand de groote stukken steen verwijdert, terwijl de kleinere door een waterstroom, die hen laat vallen, gescheiden worden van de immers lichtere kool die hij meevoert. Voor stoombooten heeft de steenkool niet voldaan en daarom vermengt men haar met 25 % tot 30 % Japansche, waarvan de maatschappij jaarlijks 25.000 ton invoert, vermaalt beide en bindt hen dan met 10 tot 12 % „brai", résidu van teerdisteleering. Dit komt uit Schotland en wordt hier bij de bewerking tot 80 graden verhit. De briketten voorzien geheel in de behoefte der Fransche zeemacht in Oost-Azië en gedeeltelijk in die der Tonkineesche spoorwegen. Dat hier door vermenging van tweede klasse bestanddeelen

een eerste klasse produkt is verkregen geeft uitzicht dat onze Ombielin-kolen, reeds veel beter van hoedanigheid dan de hier gedolvene, ook geschikt zullen kunnen worden gemaakt voor de Nederlandsche zeemacht, een niet alleen economisch maar ook militair belang.

De mijnen zelven, waarvan er twee in bewerking en drie in voorbereiding zijn, bieden een merkwaardig schouwspel, een zwart amphitheater uitgegraven in den grond. De kool raakt de lucht en loopt vandaar in schuine richting naar beneden, in door steen gescheiden lagen. Men verwijdert de aarde van boven af en hakt de kool tot een telkens dieper wordend amphitheater weg. Gangen, zooals haast alle mijnen vereischen, zijn hier door deze gelukkige ligging overbodig, en deze werkwijze is zoo goedkoop en eenvoudig, dat de kolen, ook wegens de nabijheid der zee, slechts 5½ à 6 francs per ton kosten, franco kade, plus één franc voor afschrijving, terwijl onze Ombielin-kolen reeds vier gulden gekost hebben aan de mijn, waarbij nog fl. 3.30 moet worden gevoegd voor vervoer naar de kust, naar de Emmahaven, zooals ik van deskundige zijde aldaar vernam. Weliswaar werkt een staatsonderneming altijd duurder dan een particuliere, doch daartegenover wordt op Sumatra met bekwaamheid en volgens de nieuwste werkwijzen gearbeid. De hoofdbestuurder alhier bewondert bijv. wat ik hem over de werkwijze aan de Ombielin-mijnen uit mijn aanteekeningen voorlees, vooral de opvulling der gangen langs den natten weg, een stelsel, zegt hij, dat eerst tien jaar geleden voor het eerst en wel in Silezië is toegepast.

Werpen wij ten slotte een blik op het gezamenlijke Fransche Indo-China.

Over het geheel dringt zich dan bij den reiziger, al is hij niet blind voor tekortkomingen en fouten, een gevoel

van bewondering op den voorgrond voor wat Frankrijk er in korten tijd heeft gewrocht, te meer omdat het moederland zelfs te kort komt aan menschen en dientengevolge evenals door de jeugd van zijn nieuw koloniaal rijk niet beschikt over talrijke zonen, in staat om dit tot ontwikkeling te brengen. Men heeft gewerkt, zijn best gedaan.

Dat Tonkin in de laatste tien jaren zoo belangrijke bouwwerken heeft zien tot stand komen, dankt het in de eerste plaats aan de tachtig millioen franken die het met Annam gezamenlijk en wel onder waarborging door het moederland heeft geleend en aan de tweehonderd millioen, die de gezamenlijke kolonie onder dezelfde voorwaarde heeft opgenomen. Rente en aflossing worden door deze betaald en buitendien jaarlijks 14½ millioen franken aan bijdrage voor de kosten van verdediging, zijnde een zesde van de geheele koloniale begrooting, die voor 1909 34.787.000[1]) piaster bedroeg.

Desniettegenstaande en trots de overtollige Fransche ambtenaren komt de kolonie niet te kort, maar laat de jaarlijksche afrekening gewoonlijk een overschot van ½ tot 3 millioen piaster.

Deze uitkomst is voor 21 millioen frank te danken aan de verbruiksbelastingen op petroleum, tabak en lucifers en aan het gedeeltelijk verpachte monopolie van den verkoop van opium, alcohol en zout. Dit recht is van Chineezen grootendeels overgegaan op een Fransche maatschappij.

Dat de bevolking zich nog niet gewillig onder het vreemde juk bukt en dat „een anti-Fransche beweging is „ontstaan en aangewakkerd die in 1908 haar hoogtepunt

---

[1]) Deze cijfers zijn ontleend aan het reeds aangehaalde *Discours du Gouverneur-Général* van 27 Nov. 1909 blz. 107—83; de piaster of dollar wordt er gerekend voor 2.40 frank.

„bereikte", zooals wij bij Langson bespraken, schrijft de tegenwoordige gouverneur-generaal [1]) toe „au clan des „lettrés pseudo-nationalistes. Quelques-uns d'entre eux, „revenant de l'étranger en 1906 et 1907 avec un bagage „d'aspirations incohérentes et subversives, avaient essayé „de grouper des adeptes et de constituer un parti de „rebellion solidement ramifié dans le pays. A côté de ces „lettrés, propagateurs d'idées aventureuses, la classe re„muante des gradués universitaires sans place, aigris, „froissés dans leur orgueil d'être tenus à l'écart des affai„res, continuaient à fomenter contre nous, par esprit de „caste, une sourde hostilité."

Deze ervaring geeft, ook aan andere koloniale mogendheden, de les om hoogere opleiding alleen spaarzaam en voor hen aan te moedigen, wien een werkkring in de kolonie wacht voor welke zulk een voorstudie wenschelijk is. Inderdaad ligt dit thans in de bedoeling der regeering en is zij besloten met betrekking tot het lagere onderwijs [2]) „ervoor te waken, dat dit, verbreid over het geheele grond„gebied, zich tot de eerste inwijding beperke en niet van „het veld de landbouwers, de scheppers van den algemee„nen rijkdom, afwende, door de aantrekkingskracht van „bestuursbetrekkingen en het leven in groote plaatsen". Het zijn woorden, die den reiziger terugvoeren naar de Minahassa. Ook aan de reeds genoemde Ecole Coloniale te Parijs, waar naast toekomstige Fransche ambtenaren ook inlanders worden opgeleid en die zelfs oorspronkelijk te hunnen behoeve is opgericht, zal voortaan worden gestreefd om verfransching te vermijden en geen denkbeelden of verwachtingen aan te kweeken, die niet passen bij de rol

[1]) In zijn aangehaalde rede van Nov. 1909, blz. 7.

[2]) Zie de rede van den G.-G. van 17 December 1908, zijn eerste bestuursjaar, blz. 6.

den inlanders toebedeeld en daardoor ontevredenheid, ongeluk en verzet ten gevolge hebben.

Voortaan verder minder en vooral minder plotselinge verfransching van 's lands instellingen en gebruiken; zooveel mogelijk deelneming der inlanders aan het bestuur; en ten aanzien der rechtsbedeeling „zich vierkant afwen- „den van de vroegere richting om de koloniale recht- „spraak gelijk te maken aan die van het moederland [1])"; dat is de wijze richting, door den tegenwoordigen landvoogd aanbevolen evenals door zijn voorganger de Lanessan.

Dat de moederlandsche regeering niet zooals vroeger de uitvoering harer bevelen en het bewind blindelings aan de koloniale ambtenaren wil toevertrouwen, blijkt uit de oprichting eener „inspection des colonies", die in het bijzonder het geldelijk beheer nagaat en van tijd tot tijd de kolonie bezoekt, een instelling die haar oorsprong vond in de buitengewone omstandigheden en gebeurtenissen met betrekking tot Frankrijk's nieuw koloniaal rijk en zeker niet voor alle koloniën van Europeesche mogendheden aanbeveling zou verdienen, omdat zij licht kan leiden tot verzwakking van het koloniale gezag en van eenheid in de bestuursrichting.

De bevolking zelve is de ernstigste pogingen en den grootsten vlijt van het moederland waard; van alles in de kolonie maakt zij op den reiziger den diepsten indruk.

In de Cambodjanen en Louwen, zooals wij zagen bij verre de minderheid, overeenkomende in ras, zeden en godsdienst met de kleine Siameezen, bezit de regeering zachte, vreedzame onderdanen, reeds door hun tamelijk zuiver Boedistischen godsdienst, erfgenamen eener oude

---

[1]) Plan van den vorigen gouv.-gen. Paul Beau, met instemming uiteengezet in de rede van den tegenwoordige op 17 Dec. 1908, blz. 8.

beschaving, een bevolking die, nu de misbruiken harer vorige regeerders aan het verdwijnen zijn, haar vruchtbaar land tot ontwikkeling zal brengen.

Het meerendeel, de Annamieten, grooter van stuk, staat trots zijn lageren godsdienst volgens mijn meening nog hooger [1]. Geen volk is meer open voor beschaving; het bezit

[1]) Reeds de geschiedschrijver der Oost-Indische Compagnie in de 17e eeuw, haar advocaat Pieter van Dam, bericht over hen: „Volgens de rapporten „die men geschreven vint, van (lieden) die Lange jaren in die gewesten „voornamentl: Quinam off Couchinchina hebben geverseert off gewoont, „vindt men daar geen Doctoren inde Medicijnen, dewelcke daarin afson„derlijck, gelijck in andere kunsten en wetenschappen dat selfs wort gedaan, „hebben gestudeert; en niet te min sijn diegene, dewelcke haar daar voor „uijtgeven en professie van die kunst maecken, doorgaans van ongelijck „meerder kennisse en bequaemheijt daarin als onse Medicijns in Europa, „dewelcke vele jaeren haere studie daarin op de Academie off universiteijt „hebben gemaeckt. Het is een kennisse dewelcke daar overgaat van vader „tot de soon en waar toe sij particuliere boecken hebben, die noyt uijt de „familie gaan, alle de Secreten van die kunst vervattende, die sij aan „niemant sullen bekent maecken. Maar voornamentl: munten sij uijt in de „kennisse van de pols, uijt dewelcke sij, bij een patient komende, moeten „weten te oordeelen en te seggen de gelegentheden van de Sieckten en „denselven toevallen. Een Medicijn bij een siecke komende, voelt aanstonts „de pols, en dat wel een quartier uijrs Langh, en moet dan weten te „seggen, wat en waar het den patient schort, met alle de toevallen die hij „heeft gehadt, en vernomen, van den beginne van die sieckte af, mitsgaders „off eenige quaetaerdigheijt daar bij is off niet. Soo de Medicijn daar in „off in eenige omstandigheden komt te missen, wort hij voort als een „onwetende weghgesonden; andersints wort gelooff in hem gestelt. Sij sijn „gewoon de pols in drie partijen te verdeijlen, d'eerste ten aansien van „'t hooft, de tweede de Maagh, en de derde de Buijck en daerom voelen „sij die met drie vingeren tegelijck, en waar in sij oock seer sijn bedreven. „Men weet daer van geen Apothecarisen, maar die Medicijns verstrecken „die geneesmiddelen selfs; want bij een siecke geroepen sijnde, laten sij „door een knegt dragen in een sack alle soorten van Simplicia, daar van „sij haar bedienen, en laten die de siecke selfs bereijden off doen bereijden. „In Intermittente koortsen sullen sij noijt Purgatien gebruijcken, maar „ordonneren alleen eenige medicamenten voor eenige quade humeuren en

weinig vooroordeel, is weetgierig en verzet zich niet tegen nieuwigheden. In het noorden, in Tonkin, hebben gebergte en koelte gedurende een deel des jaars het flinker gemaakt, energieker, dan aan de zwoele kust. Onder de Annamieten, evenals zooals reeds gezegd in Cambodja, geen gehucht zonder school, bij de eersten voor het Chineesche schrift, en geen school waar niet elken dag al de dorpskinderen zich verzamelen [1]; alleen in Cochinchina heeft het Fransche bestuur jaren geleden deze instelling grootendeels doen verdwijnen, zeer ten nadeele van de bevolking. De spoortreinen worden alle uitsluitend door Annamieten bediend en beheerd, een eer zoowel voor hen als voor de Franschen, die hen in nauwelijks tien jaren zoover hebben gebracht. Ofschoon de Annamieten zich grootendeels aan den landbouw wijden, verstaan zij zich uitmuntend op hun eigen kunstnijverheid gelijk wij zagen en evenzeer op die van Europeeschen aard, terwijl, dank zij hun aansluiting aan Chineesche beschaving, een geleerdenstand onder hen niet ontbreekt en evenmin de zoogenaamde tweede stand die onder de Javanen helaas bijna verdwenen is, winkeliers en anderen. Hun optreden lijkt in beleefdheid en beschaving dat der Javanen; doch, hoe lief mij deze zijn, het Annamitische volk staat hooger.

De Javanen gaan thans hun intrede in deze kolonie doen. De regeering heeft namelijk groote stukken gronds aan Franschen ter bebouwing afgestaan, maar dezen ont-

---

„weten die mede soo als in Europa in korten tijt te verdrijven en dat „sonder Lavementen off aderlatingen. De Medicijn bij een siecke komende, „maeckt men compact over het Loon dat men hem bij genesinge sal doen „hebben, en anders niet, en dat om hem daar door te meer en beter sorge „te doen dragen, en sijn kunst in 't werk te stellen."

[1]) Ex-gouv.-gen. de Lanessan in zijn voorrede tot Gaisman's aangehaald werk blz. IX.

breekt het daartoe aan werkkrachten. Zij sloegen een begeerig oog op de Javanen, die zich immers niet alleen uitmuntend verstaan op den rijstbouw, doch ook andere groote cultures, thans zoo goed als geheel ontbrekend, Fransch Achter-Indië zouden kunnen binnenvoeren. Zij verzochten hun regeering hun de gelegenheid te openen om die aan te werven. Zelve zag deze terecht in toestrooming van Javanen een uitnemend middel om ook in andere, niet aan blanken uitgegeven deelen der kolonie de schaarsche inlandsche bevolking aan te vullen en daar landbouw van verschillenden aard te doen ontstaan. Zij wendde zich dus tot het Nederlandsch-Indische bestuur om te haren behoeve een uitzondering te maken op het verbod tot aanwerving voor vreemde landen en koloniën, dat gelukkig in Nederlandsch-Indië bestaat en den kinderlijken Javaan beschermt. Aanvankelijk vond zij geen geopend oor.

Natuurlijk niet. Er is toch in de wereld geen zelfzuchtiger bestuurde kolonie dan Fransch Indo-China, waar, zooals reeds onder Cochinchina uiteengezet, de Fransche goederen en vlag een overmatige bescherming genieten en alleen aan Franschen concessies en voorrechten worden verleend. In Nederlandsch-Indië daarentegen zijn niet alleen op Sumatra maar ook op Java, waar land, voor den grooten landbouw geschikt en beschikbaar, reeds sedert eenige jaren tot de zeldzaamheden is gaan behooren, aan Franschen groote uitgestrektheden hoogst waardevol terrein in langdurige erfpacht afgestaan tegen geen andere betaling dan de bekende, geringe jaarlijksche „canon" aan de koloniale schatkist en worden de Fransche goederen en vlag met betrekking tot de invoerrechten op gelijken voet met de Nederlandsche behandeld. De beurt om gunsten te verleenen is dus aan Frankrijk, niet om die opnieuw te erlangen, en de aanleiding tot

het gevraagde verlof ontbreekt. Het belang der Javanen wordt daardoor evenmin in de hand gewerkt, integendeel. Voor de mijnontginning toch, in welke voor Tonkin meer dan in den landbouw een toekomst schijnt weggelegd, leent zich de Javaansche lichaamsbouw slecht, gelijk de Ombielin-kolenmijnen leeren; en van den grooten landbouw hebben de Franschen in hun Achter-Indië nog nauwelijks eenige ondervinding opgedaan, bekwame planters met kapitaal achter zich ontbreken er zoo goed als geheel. Veelvuldig heeft verder de Franschman een vlugge en harde hand; werd niet tijdens mijn aanwezigheid te Hongaï een huisjongen, die een brief bracht aan een ingenieur, door dezen met een stok afgeranseld, omdat hij niet durfde binnenkomen wegens de honden? Voorts is het leven zeer duur in Fransch Achter-Indië. En eindelijk heeft de Javaan in Indo-China van de Nederlandsche overheid nauwelijks toezicht en bescherming te wachten. Onze consul toch, onbezoldigd en aan het hoofd staande van drukke en belangrijke handelszaken, zou door de groote afstanden en de gebrekkige verkeersmiddelen dagen, ja soms weken aan zijn bezoeken moeten offeren. En daarenboven eischt de nieuwe wetgeving van begin 1910 op de „Nederlandsche onderdanen", dat deze, d.w.z. Nederlandsche Aziaten, willen zij de rechten van Nederlandsche onderdanen behouden, zich bij een verblijf buiten onze koloniën binnen drie maanden na aankomst bij den Nederlandschen consul aanmelden en dit elke eerste drie maanden des jaars herhalen. Deze eisch, gesteld met het oog op de Chineezen van onzen Archipel maar op al onze Aziaten van toepassing, staat tengevolge van de groote afstanden zoo goed als gelijk met verlies hunner rechten op bescherming door de Nederlandsche overheid buiten haar gebied.

In 1909 gelukte het de Britsche regeering op het schier-

eiland Malakka, dat onder zijn schaarsche bevolking geen geschikte en bereidwillige werkkrachten bezit, het hevig begeerde verlof tot aanvoer van Javanen van de Nederlandsch-Indische regeering te verkrijgen nadat zij ingevolge den wensch van de laatste eenige bepalingen had getroffen tot hun bescherming. Thans drong Fransch Indo-China aan dat ook daarheen dat verlof zou worden gegeven. De gouverneur-generaal dier kolonie zond den reeds genoemden Franschen officier van Hollandsche geboorte naar Batavia. En toen in Indo-China soortgelijke beschermingsbepalingen waren gemaakt als op Malakka, stemde de regeering van Insulinde toe en hief het verbod van 1887 der landverhuizing daarheen op. „Les colons „vont donc pouvoir se procurer désormais la main d'oeuvre „qu'ils désident" [1]).

Hoe waardevol dit verlof is, wordt reeds daardoor bewezen, dat Nederland de machtiging, onder beperkende voorwaarden nog wel, tot aanvoer van Voor-Indische koelie's naar Suriname met nog een andere tegemoetkoming slechts heeft kunnen verkrijgen door afstand van zijn geheele grondgebied in West-Afrika, een veertigtal jaren geleden. Nu eenzelfde wensch van Fransche zijde zonder eenig tegenbeding is ingewilligd mag van haar eenzelfde bereidwilligheid worden verwacht ten opzichte van Nederlandsche belangen.

Een waardevollen tegendienst nu zou Frankrijk aan het Nederlandsch-Indische leger bewijzen door het in staat te stellen met zwarten uit Fransch West-Afrika de voortreffelijke en hooggewaardeerde soldaten aan te vullen of te vervangen, die het gewoon was van de Nederlandsche Goudkust te betrekken, de blanda-itam, zwarte Europeanen. Het waren sterke, goedige, dappere, trouwe, door den

---

[1]) Genoemde rede van den g.-g. Klobukowski in 1909 blz. 125.

inlander overmatig gevreesde en geëerbiedigde mannen, wier afstammelingen men nog in Nederlandsch-Indië in het leger aantreft en waarvan de aanwerving sedert jaren door Engeland niet meer wordt toegestaan, noch helaas als tegenwicht is bedongen toen verlof tot aanvoer van Javanen naar Malakka gegeven werd. De Fransche soldaten uit West-Afrika zijn evenzeer uitmuntende soldaten gebleken [1]) en „verdienen in hooge mate de aandacht van de „Indische militaire autoriteiten, die het denkbeeld nog „niet hebben opgegeven om bij onze koloniale troepen het „neger-element weder in te voeren." [2]) Frankrijk is dan ook bezig uit jagers van de Senegal, West-Afrika, een zwart koloniaal leger te vormen dat ook in Algerië dienst zal doen.

Kan van Engeland hervatting der aanwerving van de Goudkust worden verkregen, zooveel te beter; want hier behoeft geen nieuwe ondervinding opgedaan te worden, en de herinnering aan de oude betrekkingen is wederkeerig gunstig en levendig gebleven. Het is haast beleedigend een weigering te veronderstellen na het dezerzijds gegeven verlof voor Malakka. Doch ook van negers uit Fransch West-Afrika leert de ervaring rijke verwachtingen koesteren.

Hetzelfde leerde mij eigen ervaring van de Fransche overheid met betrekking tot haar gezindheid tegenover Nederlanders; en met dankbaar leedwezen scheepten zoo mijn Javaan als ik ons te Haïphong in.

Behalve door de beide hiervoren genoemde lijnen met Saïgon is de Tonkineesche haven slechts met Hongkong

---

[1]) Zie o. a. de *Revue de Paris* van I Februari 1910.

[2]) *Bataviaasch Nieuwsblad,* aangehaald in het *Koloniaal Weekblad* van 6 Augustus 1910.

door geregelde stoomvaart verbonden, nl. door een Engelsche, een Duitsche en een Fransche lijn, alle kleine vrachtbootjes. Ik kies de Fransche onderneming. Zij geniet als gewoonlijk geldelijken regeeringssteun en is de beste, ofschoon voor Europeanen slechts even bruikbaar. Zij vaart een Chineesche bemanning, Annamitische bedienden en Skandinavische officieren, terwijl de kapitein, ook een Skandinaaf, zich ter wille der wettelijke bepalingen op de subsidie tot Franschman heeft moeten doen naturaliseeren. Aan het schip is niets Fransch dan de vlag!

HOOFDSTUK IV.

KOREA.

IV. KOREA.

Van Tiëntsin, de haven van Peking, voeren drie wegen naar de hoofdstad van Korea, Seoul, ter plaatse uitgesproken als Saul.

De eerste loopt wel geheel over land, n.l. over Moekden in Mantsjoerije, en zelfs over spoorstaven, doch vormt een grooten omweg.

Ook kan van den goed geregelden spoorwegdienst gebruik gemaakt worden, die Tiëntsin en Peking over Moekden verbindt met de sedert den Russisch-Japanschen oorlog algemeen bekend geworden havenplaatsen in Zuid-Mantsjoerije, Dalny, een naam door de Japanners veranderd in Dariën [1]). Kiest men dezen weg naar Seoul, dan moet men van Dariën af zich bedienen van Japansche stoombootjes, namelijk die der Nippon-Yusen-Kaisha-lijn, welke een geregeld verkeer onderhouden met Chemulpo, de havenplaats van Seoul. De trein doet over den weg Tiëntsin-Dalny anderhalf etmaal en loopt over de belang-

---

[1]) De verwisseling van l's met r's, onder de negers in Afrika, de Latijnsche volken, ja waar eigenlijk niet veelvuldig, is voor de Japanners een noodzakelijkheid, omdat zij de l niet kunnen uitspreken; zoo noemen zij Holland Oranda enz.

rijkste[1]) invoerhaven van Mantsjoerije, New-Chwang[2]). Van hier vindt sinds korten tijd een hoogst belangrijk geworden uitvoer plaats van soja-boonen, die aan Japansche handelshuizen in een paar jaar fortuinen heeft bezorgd. Te New-Chwang wordt ook de Sumatraansche petroleum in groote hoeveelheden verkocht door een agentschap van de Asiatic Petroleum Company, staande onder het beheer van een Nederlander. Een baar voor den mond der Liao-rivier, aan welke New-Chwang gelegen is, belet de binnenkomst aan groote schepen en belemmert de ontwikkeling van het verkeer.

De eenvoudigste wijze echter om van Tiëntsin Seoul te bereiken is den geheelen weg over zee te nemen met de booten van de zooeven genoemde groote Japansche maatschappij, de eenige stoombootlijn tusschen China en Korea.

Na een half etmaal stoomen zij het beroemde Port-Arthur voorbij en doen kort daarna **Dariën** aan. Het ligt op den voorgrond van volkomen naakte bergen aan een licht blauwe zee en blijkt een stad in volle opkomst. Een goede kade is gebouwd, die vol ligt met stoombooten onder bescherming van een korten, onafgemaakten golfbreker. Zoowel aan de kade als in de stad krioelt het van menschen en tweewielige sleeperswagens. Doch een troosteloozen indruk krijgt men van de stad als woonplaats. Nauwelijks één boom is te bekennen in de breede, rechte straten, door welke de wind giert. Ofschoon Dariën sedert den Russisch-Japanschen oorlog zoo goed als verstoken is van Europeesche inwoners, dragen alle gebouwen, dus ook de vele door de Japanners opgericht, trots hun verscheidenheid een Europeeschen stempel. En hoe vaardig deze ons ook nabootsen, juist met betrekking tot de bouwkunst

---

[1]) *Geogr. Journal*, Londen Februari 1910 blz. 196.

[2]) Uitgesproken als Nioetsjwang.

slagen zij daarin het slechtst; een Japansch, modern, steenen gebouw, dat niet leelijk, laag en onaanzienlijk is, vormt een groote uitzondering. Hier ontbreekt het geheel. De enkele fiksche huizen zijn te danken aan de Russen en behooren tot de spoor, thans in handen van Japan. Een monumentale brug overspant de diep uitgegraven, wijde spoorbaan, waarop zich thans zeker een dozijn treinen naast elkander bevinden. Alles is nieuw hier en zelfs de Chineezen bewonen huizen van Europeeschen vorm. Inderdaad zijn het de Russen geweest, die de stad hebben opgericht, eerst aan het einde van de vorige eeuw. Van de 40.000 inwoners [1]) vormen de Chineezen bij verre de meerderheid; Japanners echter deelen in elk opzicht de lakens uit.

Ofschoon officieel de staatkunde der open deur toegedaan, tracht Japan, naar ik van verschillende zijden in deze buurt vernam, met goed gevolg handel en verkeer aan blanken te onttrekken. Aan deze worden daartoe tal van moeilijkheden in den weg gelegd. Voor hen vinden lossing en lading langzaam plaats, de douanen talmen en maken zwarigheden, voor het vervoer per spoor of vaartuig is telkens geen plaats, enz. enz., zoodat ten slotte de niet-Japanner zich moedeloos terugtrekt.

Behalve eigenbelang schijnt hier ook wrok of wraak in het spel te zijn. Men herinnert zich, hoe Japan het nabijgelegen Port-Arthur het eerst op China veroverde, namelijk in 1894, veertien jaren nadat de bekende onderkoning Li-Hung-Chang die vesting gebouwd had, en hoe Japan, trots zijn zegepralen, door Rusland en Duitschland werd gedwongen tot teruggave van Zuid-Mantsjoerije en daarmede van Port-Arthur aan China. Daarop nam Rusland er zelf bezit van, op het voorbeeld van Duitschland, dat

---

[1]) Op 31 October 1909 38,789 inwoners.

zich met Kiautschau in vollen vrede, zoogenaamd als schadeloosstelling voor een vermoorden zendeling, een belangrijk stuk had gesneden uit de levende Chineesche koe. Niet tevreden met Port-Arthur, dat uitsluitend voor oorlogshaven moest dienen [1]), verlangden de Russen in Zuid-Mantsjoerije ook een handelshaven als eindpunt van hun Trans-Aziatisch spoorwegnet en bouwden Dalny.

Slechts voor een korte vreugd! Enkele jaren later, in 1904, verdreef Japan hen uit zuidelijk Mantsjoerije, bezette zelf zoowel Port-Arthur als Dalny en voert sedert in dat gebied den boventoon.

De Japansche man heeft een harde hand, in schrille tegenstelling met den zachten, liefelijken aard zijner vrouw. De groote, logge Chineezen ziet men onvoorwaardelijk gehoorzamen aan de kleine, krombeenige Nipponneezen, zooals de Japanners zich noemen, leelijke mannetjes met harde, gebiedende trekken in even leelijke Europeesche pakjes gestoken. Doch waar Japansche bekwaamheid en drijfkracht samengaan met den stoeren arbeidszin der onvermoeibare Chineezen, daar moet op den duur een land vooruitgaan.

In economisch opzicht blijkt dit hier inderdaad reeds het geval, en wel inzonderheid wegens het overgroote belang dat in korten tijd de verbouwing en uitvoer van de zooeven genoemde soja-boonen verkregen hebben. Tot voor weinige jaren hoorde men nauwelijks van dit handelsartikel gewagen. Enkele Japanners hebben het in 1908 in Europa, n.l. te Londen, op de markt gebracht. En thans is het hier „altijd boonen," zooals Speenhoff zingt, en wordt het artikel op groote schaal in Europa evenals in China en Japan gebruikt. Allereerst in de olieslagerijen; de daar eruit geperste olie dient tot zeer uiteenloopende

[1]) In 1910 voor den handel opengesteld.

doeleinden, n.l. als voedsel, brandstof, smeer van werktuigen, zoowel als voor verlichting en de vervaardiging van zeep. Het overblijfsel vervormt men tot koeken, die zoowel een uitmuntende meststof als een gezond veevoer opleveren. Voorts wordt van de boonen meel gemalen, waarvan men ook brood bakt en vermicelli maakt; van gebrande boonen wordt een soort koffie getrokken; Japan vervaardigt er verschillende voedingsmiddelen van, o. a. een saus, inzonderheid in Nederland sinds eeuwen bekend; het laatste woord is zeker met betrekking tot de toepassing van dit eenvoudige voortbrengsel nog lang niet gesproken. Ter vermijding van statistieken zij aangaande den omvang van dit handelsartikel slechts aangegeven, dat alleen in deze haven in het jaar 1909 een honderdtal flinke zeestoombooten met soja-boonen en daarvan vervaardigde koeken werden beladen, gezamenlijk een waarde vertegenwoordigend van een 25 millioen gulden [1]). Ook over Wladiwostok vindt een uiterst belangrijke uitvoer ervan plaats.

Aan onze Koninklijke Petroleum-Maatschappij schijnt dit artikel zijn opkomst voor een groot deel te danken te hebben, doordat haar leege blikken juist voorzagen in de behoefte aan materiaal voor vervoer.

Een Japansch bootje, klein en stampvol menschen, primitief maar ten minste zindelijk, op weg naar Japan, nam mijn getrouwen Javaan en mij hier begin April 1909 op. Een etmaal varen wij over een hobbelige zee tegen een scherpen wind in. Dan doemt links Korea op, allereerst in den vorm van een rots in zee, op welke soms nog Koreaansche zeeroovers huizen. Nog eenige uren

---

[1]) In 1907 175,786 ton
„ 1908 476,233 „
„ 1909 617,416 „
} volgens „*Handelsberichten*" van 1 Dec. 1910 blz. 642.

stoomen; en dan, bij zonsondergang, zien wij, tegen lage rotsen aan, **Chemulpo**[1]) voor ons.

Een goede havenplaats blijkt dit, de poort nog wel tot de hoofdstad, allerminst te zijn. Zoo langzaam toch glooit het strand af in zee, dat zelfs ons kleine schip heel ver uit den wal moet ankeren en de niet eens hevige wind de geringe watermassa tot hooge golven opzwiept. Dientengevolge durft geen enkel bootje naar buiten te komen om ons af te halen.

Ofschoon Chemulpo de eerste havenplaats van Korea is, liggen op de reede slechts een paar jonken, zeilschepen van Chineeschen vorm. Trouwens, de scheepvaart op Korea is — zie ik uit de statistiek — nog gering; en het groote, daarin voor Japan vermelde cijfer is in hoofdzaak te danken aan den spoorwegveerdienst tusschen dat land en de vlak er tegenover gelegen tweede Koreaansche haven, Fusan[2]). Evenals van den handel heeft Japan ook van de vaart het leeuwendeel, 2½ millioen register-ton per jaar. Alleen zijn booten onderhouden een vasten, geregelden dienst op het schiereiland. De andere vlaggen, die de Koreaansche havens jaarlijks zien, namelijk de Amerikaansche, Engelsche, Duitsche en Noorsche, waaien op losse booten, en China beperkt zich tot jonken. Korea zelf telt nog nauwelijks mee.

Eindelijk komt den volgenden morgen een kleine kotter uit, een „onnosel vaertuygh"[3]) waaraan zelfs zeil ontbreekt, zoodat wij, na erop te zijn overgegaan, alleen door het getij worden voortbewogen. De koffers en handelsgoederen laat men eenvoudig neerploffen in een lichter, eveneens zonder zeil. Zoo drijven wij, gezeten op allerlei reisgoed,

---

[1]) Uitgesproken als Tsjeemoelpo.

[2]) Spr. uit Foezaan.

[3]) *'t Oprechte Journael van „de Sperwer"* ... *in 't jaer 1653*, Amsterdam, geen jaartal, blz. 38.

een paar uur, langs een aantal Koreaansche vaartuigjes, alle met strooien zeilen, en klauteren eindelijk met handen en voeten over andere scheepjes heen tegen den ietwat hoogen wal op.

De eerste aanblik van een nieuw land is als de eerste teug champagne; men geniet er het meest van. Zelfs mijn Javaan, die zich anders over niets verbaast en haast nooit beweging brengt in de strakke plooien van zijn oostersche onbewogenheid, kijkt verrast rond. „Sulck „fatsoen van Chinesen ofte Japanders waren bij ons noyt „gesien oft van gehoort." [1])

Dozijnen Koreanen omringen ons en bieden hun hulp aan. Allen zijn zij, trots de koude, die veel feller is dan in Nederland in deze maand, van boven tot beneden gestoken in wit katoen, namelijk een wijde, korte broek, een soort slobkousen, waaronder evenzeer witte kousen te voorschijn komen en een witte lange jas, die met banden toegeknoopt is en hier en daar het gewatteerde ondergoed laat zien. Alles is wit, behalve het schoeisel, dat bestaat uit strooien sandalen of wel uit volkomen onbuigzame zolen met slechts een smallen rand in verschillende kleuren. En o, welk een hoed! Terwijl de Japanneezen [2]), die oudtijds blootshoofds gingen en geen nationaal hoofddeksel bezitten, zich hier weder vertoonen met Europeesche petten of flaphoeden boven hun kimono's (kamerjaponvormige jassen), zag ik nergens een meer aarts-nationale hoeddracht dan die der Koreanen. Allen hebben het hoofd bedekt met een doorzichtig, van zwart paardenhaar gevlochten cylindertje, van een breeden, platten rand voorzien en niet grooter van middellijn dan de breedte van een

---

[1]) Idem blz. 7.

[2]) Sommigen willen tegenwoordig het woord Japanneezen in den ban doen. Onze vaderen echter gebruikten dit evenzeer als „Japanders." Waarom wel Chineezen en niet Japanneezen?

hand. Dit clowns-hoofddeksel zit met zwarte bandjes om de kin als een valhoedje bevestigd en staat op een eveneens doorzichtig paardenharen kalotje, dat weer rust op een voorhoofdband van hetzelfde weefsel. Het zijn flink uit de kluiten gewassen menschen van de grootte der Chineezen, maar in hun gelaatstrekken duidelijk een ander ras vertoonend, ovaal van gezichtsomtrek, bleek, eer waskleurig dan geel, met wel gespleten doch niet schuin staande oogen en een gedweëe, slaperige uitdrukking, in scherpe tegenstelling met het gebiedende, harde uiterlijk der kleine Japanners, wier heerschappij hier terstond duidelijk naar voren treedt.

Het stadje hebben wij in een halfuur geheel doorwandeld. Het is heel klein en bestaat uitsluitend uit lage huizen, hoofdzakelijk door Japanners bewoond, en staatskantoren, de laatste evenals in Japan alle laag en klein doch in Europeeschen stijl gebouwd. Slechts twee groote huizen telt Chemulpo, de woningen van een Engelschman en een Duitscher, beiden kooplieden.

Een zoo eenvoudig mogelijke spoorwegwagen, zonder afdeelingen, met houten banken, brengt ons naar Seoul. De concessie voor deze lijn, de eerste in het land, had de Japansche regeering reeds gedurende haar oorlog met China verlangd, ingevolge de door haar aan Korea ontwrongen overeenkomst van 22 Augustus 1894. Toch heeft in 1896 een Amerikaan deze concessie van Korea verkregen, die twee jaar later door een Japansch syndicaat is gekocht. In 1901 gereed gekomen, ging de lijn in 1906 aan den staat over. Gelijk in Japan heeft zij smalspoor. Alles aan haar is Japansch.

Wij sporen door rijstakkers, over een heuvelig landschap, hier en daar groepjes van uitsluitend armelijke woningen vertoonend, leemen hutten met grijze stroo-daken, die afloopen tot niet veel meer dan een meter boven den grond.

Koreaansche heeren. Blz. 349.

Boomen behooren tot de zeldzaamheden. Hier en daar echter herkent men het Japansch bestuur aan de pogingen tot herbebossching, waarvan immers Japan zoo veelvuldig blijk geeft. De landbouwers zijn steeds in het wit gekleed, maar deftige Koreanen zie ik voortstappen met overjassen aan in andere kleuren, voornamelijk bruin en zwart. Ik hoor, dat bij de mannen het dragen van kleuren een voorrecht is van den adel. Een enkele berijdt een heel klein paardje; groote paarden heeft Korea niet, en zelfs de kleine ziet men er zelden. Zijn hoofd is bedekt met een randloozen platten bol van wel een halven meter middellijn. Na anderhalf uur rijden wij over een groote brug, geslagen over een breed, waterloos, gedeeltelijk met zand bevloerd rivierbed, een blijkbaar groote stad binnen, langs grijze, lage woningen van planken of leem en bedekt met grijze pannen, stroo of zink; wij zijn te **Seoul.**

Aan het primitieve Japansche stationnetje wachten, bij volledig gebrek aan paarden of rijtuigen, Koreanen met riksja's, de bekende, door één man getrokken éénpersoonswagentjes. Er bestaat hier een eenvoudig logementje, op Engelsche leest geschoeid. Gelukkig is echter voor ons plaats bereid in het huis voor Europeesche gasten, dat de vader van den tegenwoordigen keizer heeft laten bouwen en dat onder het beroemde beheer staat van een bejaarde Fransche dame uit den Elzas, juffrouw Sonntag. Onze riksja's hollen daarheen, door nauwe en ook breede, kronkelende en soms stijgende wegen en weggetjes, langs lage, grijze muren met slechts enkele venstertjes en half openstaande poortjes, waarachter, ver in den hof, lage woningen zichtbaar worden.

Aldus blijkt ook het gastenhuis gelegen, waar wij een voortreffelijk onderkomen vinden. De oude keizer heeft het van geriefelijke en kostbare Europeesche meubelen doen voorzien; en, zooals overal waar Franschen het roer

in handen hebben, heeft de bestuurster inlanders opgekweekt tot goede koks, een even onverwachte als nuttige vondst, nu de reis tot de Siberische spoor hoogstens een schamel onderhoud in uitzicht stelt. Deze dame is een belangwekkende persoonlijkheid, hier gekomen als bestuurster der huishouding van een Russisch consul-generaal en sedert jaar en dag hier woonachtig. Zij heeft alles hier meegemaakt, kent elke gebeurtenis, elk persoon en kan maar niet scheiden, trots haar welvaart.

Europeanen wonen in Seoul of zelfs in Korea slechts weinige meer; de Japanners verdringen hen zooveel mogelijk. De groote mogendheden hebben hier nog eigen vertegenwoordigers. Den diplomatieken rang, welken deze in de laatste jaren der regeering van den vorigen keizer hadden verkregen, hebben zij op verlangen der Japansche overheid moeten verwisselen voor een consulairen, ten teeken dat Korea zijn onafhankelijkheid heeft ingeboet. België bezit hier een consul-generaal van Belgischen landaard, bescheiden bezoldigd; doch hij is gevestigd in een fraai, ruim, door de Belgische regeering gebouwd consulaat. Het staat in de Japansche wijk, te midden van een door een steenen muur omgeven tuin en maakt een grootschen indruk. Twee groote steenen leeuwen verdedigen den ingang en het Belgische wapen is uitgebeiteld boven de deur. De consul-generaal, de heer Léon Vincart, is sedert acht jaren [1]) hier gevestigd en kent daardoor het land en de leidende personen terdege. Thans deken der consuls, bekleedde ook hij hier vroeger een diplomatieken rang

---

[1]) Ook met verloven is België mijlen verwijderd van de nieuwe regeling bij den consulairen dienst van Nederland. Na acht jaren aan één stuk verblijf in Korea krijgt de consul-generaal thans een verlof van vier maanden, juist half zooveel als hem, ware hij in Nederlandschen dienst, reeds na drie jaar verblijf zou zijn verleend.

en heeft indertijd een handelsverdrag met den keizer tot stand gebracht. Door zijn regeering belast met de behartiging van voorkomende Hollandsche belangen als waarnemend vice-consul van Nederland, de eerste vertegenwoordiger dien wij ooit in dit keizerrijk gehad hebben, heeft hij mij een gastvrijheid en hulp betoond, die dankbare herinneringen bij mij hebben achtergelaten.

De consulaire werkkring krimpt hier meer en meer in. Op dit oogenblik betalen Japansche goederen nog evenveel aan inkomend recht als Europeesche, op grond van nog niet afgeloopen handelsverdragen, door andere mogendheden met Korea gesloten op den grondslag van meestbegunstiging. Doch het plan bestaat, spoedig een invoer-tarief vast te stellen, waarbij Japansche goederen belangrijk zullen worden bevoordeeld [1]).

België voorziet op het oogenblik Korea van pijpen voor waterleidingen, cement, staal en vensterglas. Op een aanvraag van Belgische zijde om de concessie van een goudmijn is nog geen antwoord ingekomen; en ondernemingen heeft België, dat men overal aantreft waar zich kansen voor zijn nijverheid bieden, hier niet. De Belgische belangen zijn aan het afnemen.

Nederland zou thans ongetwijfeld gereeden afzet vinden o. a. voor zijn gebleekt katoen, waarvan Korea jaarlijks voor 3 à 4 millioen yen, voornamelijk uit Japan maar ook uit Engeland en Amerika, betrekt. Voorts voor zakken, van welke de statistiek jaarlijksche invoeren van een half millioen gulden vermeldt en voor suiker. Sumatraansche petroleum wordt reeds gebrand, doch voor niet meer dan

---

[1]) Na de inlijving op 29 Aug. 1910 heeft de Japansche regeering beloofd voor tien jaar de tolrechten dezelfde te doen blijven. Doch de consulaire rechtspraak is tegelijk afgeschaft (*Journal Royal Geographical Society*, Londen, October 1910, blz. 493.)

een paar procent van de hoeveelheid die Korea jaarlijks uit Amerika ontvangt.

Bij gebrek aan huurwoningen zijn alle consulaten in eigen gebouwen gevestigd. Vanuit mijn venster kijk ik in den heuvelachtigen, fraaien tuin van den Franschman en dichtbij bevindt zich ook het groote Russische consulaat, waar de arme vorige keizer een jaar lang een toevlucht vond, toen zijn vrouw door Japanners vermoord was en hij reden had ook voor eigen leven te vreezen.

Seoul blijkt een uitgebreide stad te zijn. De regeering heeft er in 1892 een volkstelling doen houden en er bleken toen 200.000 menschen te wonen. Zij ligt op een vlakte, die aan alle kanten door bergen is ingesloten, alles ten slotte bijna boomloos geworden gelijk geheel China en ook Korea. Alleen in hun klooven, daar waar wat water zich heeft kunnen verzamelen, vertoonen de bergen geboomte. Enkele zeer breede wegen in tamelijk goeden staat doorsnijden de stad en worden door electrische trams, een Amerikaansche onderneming, gebruikt. Electrisch licht en telefoon ontbreken evenmin.

Een schrille tegenstelling met deze nieuwigheden vormen de woningen. Zij bezitten nooit meer dan één verdieping, de muren zijn niet hooger dan een mensch en bestaan uit leem of hoogstens uit groote, slechts gedeeltelijk behouwen rotssteenen, terwijl het dak, gevormd door zware, dikke pannen, grijs als de rest, onevenredig groot is, veel hooger dan de muren en het meest de aandacht trekt. Van de aanzienlijken liggen de huizen naar Chineeschen trant achter zware muren verscholen, boven welke de daken nauwelijks uitsteken.

Van binnen blijken de woningen van het gewone slag al niet beter dan van buiten te zijn. Als ik aanleiding kan vinden om met een tolk, die een weinig Engelsch spreekt, Koreanen te bezoeken in hun woning, behalve bij aan-

zienlijken meest aan een nauw, kronkelend straatje gelegen, dan blijkt die mij telkens te bestaan uit twee of drie miniatuur-vertrekjes, gebouwd rond een klein, open plaatsje, vlak achter het ingangspoortje. Zoodra ik binnenkom wordt de vrouw altijd dadelijk opgeborgen in haar kamertje, want evenals in China vertoonen ook hier zich alleen de vrouwen der laagste standen aan mannen. Het zitvertrek is vanvoren geheel open, trots de strenge winterkoude. Recht opstaan is veelal onmogelijk, zoowel in de deuropeningen als in de vertrekjes zelven. Als de deuren gesloten zijn kan men er nauwelijks zien. De Chineesche zede, stoelen te gebruiken, heerscht hier evenmin als bij eenig ander volk van Oost-Azië en de geheele vloer wordt ingenomen door een paar matrassen, die niet grooter zijn dan bij ons. Daarop hurken huisheer en gasten neder, elk met een tafeltje voor zich, niet hooger dan een voet en geen twee vierkante voet in oppervlak. De Japansche gewoonte van het schoeisel buiten te laten is dientengevolge ook hier noodzakelijk. De versiering der vertrekken, die in Japan van zooveel kunstzin blijk geeft, ontbreekt hier geheel.

In één opzicht, bij uitzondering, is Korea Japan voor. Daar heeft de veelvuldigheid van aardbevingen geleid tot het gebruik van hout en papier voor huizenbouw, en de verwarming wordt dientengevolge wegens brandgevaar beperkt tot de zoogenaamde hibatchi's, metalen bakken in welke op een laag asch kooltjes liggen te gloeien. In het kale Korea daarentegen, waar hout een zeldzaamheid is geworden, te kostbaar voor den gewonen man om ervan te bouwen of te stoken, heeft gelijk in China elk huis een vasten, daarin gebouwden haard. Hij leent zich voor het gebruik van stroo en hooi en is naar een ingewikkeld plan opgesteld. [1]). De schoorsteen steekt niet boven het dak

[1]) Bijzonderheden daaromtrent vermeldt de Japansche officier van gezondheid dr. Masanao Koike, *Intern. Arch. f. Ethnogr.*, Leiden 1891.

uit, maar wordt gevormd door een gat, dat in den buitenmuur slechts een paar voet boven den grond uitkomt. Van den straatkant zien die zwarte, wonderlijke openingen eruit als bakovens.

Nog een gemak heeft het Koreaansche huis op het Japansche voor, dat, althans bij mij, verwondering wekt: het bezit als bijkans eenig huisraad losse kasten, een in Japan onbekend artikel. De kunstige en smaakvolle bewerking vertoont niets oostersch, behalve in kleine versieringsonderdeelen en herinnert integendeel zoozeer aan oud-Holland, dat ik mij afvraag of trots de angstvallige afsluiting des lands toch niet een vaderlandsch voorbeeld als grondslag heeft gestrekt. Het zijn kasten van drie, slechts zelden gewijzigde typen. Een daarvan heeft de afmetingen en den vorm onzer oude chiffonières en drie stel dubbele deurtjes boven elkander, steeds een paar handen boven de planken gelegen. De tweede soort vertoont den vorm van kleine Hollandsche buffetjes, twee deurtjes en eenige laadjes, terwijl de derde volkomen gelijkt op onze documentenkasten en achter twee groote deuren een aantal laadjes bevat van dezelfde afmetingen als bij ons. Vanbinnen geheel met Chineesch papier, blauw, groen, rood of wit beplakt, vertoonen al deze meubels vanbuiten zorgvuldig en bekwaam inlegwerk, soms rood of zwart gelakte lijsten, en vooral een overdaad van messing- of tin-beslag. Veelal is dit laatste fraai besneden en uitgesneden. De beide eerste typen van kasten zijn ingericht voor het gewone, welbekende Chineesche hangslot, hetwelk in Korea algemeen in gebruik is. Doch de laatsten, onze documentenkasten, bezitten ons Europeesche slot, slechts eenigszins gewijzigd; de sleutel moet ondersteboven gehouden worden en kan niet draaien zonder dat men knopjes verschuift.

De vervaardiging dezer meubels is haast het eenige door mij in Korea aangetroffen overblijfsel van zijn vroegere nij-

verheid, die zoo hoog stond, zoo beroemd was, dat Korea eertijds de brug gevormd heeft, over welke Japan van China zijn voorbeelden, zijn modellen, zijn kunst, ja zijn geheele beschaving en wetenschap heeft ontvangen. Dit wordt door Japan zelf erkend. „De Japanneezen leerden „van Korea de kunst om te weven, om te bouwen, metalen „te gieten en porcelein te vervaardigen", verklaart het jaarlijksch verslag over 1907 van den resident-generaal [1]). Evenzeer „de teelt van zijdewormen leerden de Japanners „oorspronkelijk van de Koreanen" [2]), en ook het looien van vellen [3]). Reeds sedert de middeleeuwen is de Koreaansche nijverheid achteruit gegaan [4]).

In koper is nog bij uitzondering fraai werk te vinden, doch uitsluitend uit vroegeren tijd. De tegenwoordige koperwerker bepaalt zich tot de nabootsing van oude voorbeelden, waarbij hij echter alle versiering en besnijding weglaat. In hoofdzaak vervaardigt hij wierookbranders met het op een ondier gelijkend Chineesche leeuwtje er bovenop, schelletjes met aan den klepel een visch en eindelijk reuzen van kandelaars voor kaarsen met een draaibaar windschermpje in den vorm van een Chineeschen waaier. Porcelein, waarvoor Korea zoo beroemd was, vervaardigt het niet meer. Wel echter nog kleine zilveren lijfsieraden, meest hangers en haarnaalden, gedeeltelijk geëmailleerd en bezet met lagere edelgesteenten zooals turkoizen en amatisten.

Zoowel op die voorwerpen als op de beschreven meubels en ook op huizen en poorten zie ik, telkens herhaald, afzonderlijk of gezamenlijk, drie figuren, welke van beteekenis zijn.

---

[1]) *Administrative Reforms*, Seoul 1908, blz. 86.
[2]) Idem blz. 84.
[3]) Idem 1907, blz. 19.
[4]) Idem 1908, blz. 86.

Ten eerste, wat ik kortheidshalve zou willen noemen het komma-ornament. Het bestaat uit een cirkel, welke door één, twee of drie gebogen, S-vormige lijnen verdeeld is in twee of drie of vier volkomen gelijke figuren; die hebben den vorm van komma's of slakkenhuizen en passen in elkaar; de koppen liggen naar binnen en de punten naar buiten. Dit ornament treft de reiziger in alle landen aan, die den invloed der Chineesche beschaving hebben ondergaan, en zelfs daarbuiten. Zoo zagen wij het in zijn tweedeeligen vorm op schepen, aan beide zijden van den voorsteven, in het binnenland van Cambodja [1]). Ook bij de Aino's, den behaarden volksstam in Noord-Japan, komt het voor [2]), zoowel in tweeën als in drieën gedeeld. En in zijn vierdeelige gestalte vindt men het zelfs op oud-Mexicaansche schilden [3]), een klein troefje voor hen, die gelooven aan een instrooming van Oost-Aziaten of Japanneezen naar het voorhistorische Mexico [4]). In China overheerscht het „Yang" en „Yin", n.l. de splitsing in twee deelen, en ook hier in Korea. Aldus vertoont het teeken zich op de Koreaansche vlag, een roode naast een blauwe of soms zwarte komma midden op het witte veld. In Japan speelt daarentegen onder den naam Mitsutok de verdeeling in drieën de hoofdrol. Nergens vindt het ornament een zoo veelvuldige en zoo veelsoortige toepassing als daar; men ziet het er op voorwerpen van dagelijksch gebruik, op trommen, op den kant van dakpannen, kroonlijsten, deuren, muren, papieren lantarens, overal.

Wat nu is de beteekenis van deze belangwekkende figuur?

---

[1]) Zie blz. 232 hiervoren.

[2]) Vgl. de afdeelingen en beschrijving in *Intern. Arch. f. Ethnogr.*, Leiden 1896, blz. 239—244.

[3]) Ibidem 1892, blz. 168.

[4]) Vgl. dr. Hendrik Muller's *Door het Land van Columbus*, Haarlem 1905, blz. 247 en 273.

Telkens vragende ontving ik telkens een ander antwoord en ook de onderzoekers tasten slechts, vermoeden hoogstens. In Japan noemde men het mij het teeken van den Shinto-godsdienst, zooals het kruis dat is van het Christendom. Doch deze verklaring kan niet juist zijn; want die godsdienst is in Japan geboren en heeft zich niet daarbuiten verspreid, terwijl buitendien het teeken in Japan ook veelvuldig voorkomt op Boedistische tempels. De mededeeling, dat de figuur niet alleen het familiewapen van Japansche geslachten, doch ook van Japansche goden vormt, is geen verklaring. Schlegel ziet in het Yang en Yin der Chineezen „dag en nacht, duisternis en licht, mannelijk „en vrouwelijk, positief en negatief" [1]. Die verklaring kan in elk geval niet meer gelden, daar waar het teeken driedeelig geworden is, het Mitsutok [2] der Japanners. In Korea werd mij ter verklaring gesproken van de vruchtbaarheid, de voortplanting, de schepping, drie woorden voor eenzelfde grondgedachte. Men zou hier dus te doen hebben met een gewijzigd zinnebeeld van den Phallus-dienst, dien de meeste volken der wereld een tijd lang hebben gehuldigd in verschillenden vorm, Japan bij zijn oogstfeesten nog tijdens zijn openstelling voor Europeanen [3], de oude Romeinen, de bouwers der Zimbabwe-ruïnen in Rhodesia en zelfs nog heden ten dage de Hindoes. Ook deze leer kan alleen het tweedeelige ornament verklaren, evenals omgekeerd slechts het Mitsutok kan worden aangeduid als de voorstelling der drieëenheid, die ook in Aziatische godsdiensten, o. a. het Shintoïsme, een rol speelt. Ten slotte wordt in den cirkel, lijn zonder begin of einde, een teeken gezien voor het heelal en de eeuwigheid, en in de drie

---

[1]) The Hung League XIII, aangehaald in *Intern. Arch. f. Ethnogr.* 1896, blz. 240.

[2]) Of Mitsutomoye, naar mij bericht wordt.

[3]) Zie de afbeelding daarvan in het Ethnografisch Museum te Leiden.

komma's, drie steeds wentelende bollen, een beeld van het ontstaan, bestaan en vergaan, waaraan alles onderhevig is wat het heelal bevat. En al wordt wellicht aan de verschillende vormen in de verschillende landen thans een verschillende beteekenis gehecht, de laatste verklaring past op alle en schijnt de meest juiste; de schoonste tevens.

Het tweede ornament, in Korea telkens aangetroffen maar in tegenstelling met het voorgaande, voor zoover ik weet, alleen aan dit land eigen, bestaat slechts uit drie streepjes van dezelfde grootte boven elkaar, welke men op acht wijzen van elkander doet verschillen, door namelijk alle drie de streepjes te halveeren ofwel twee, een of geen. Van deze acht samenstellingen bevindt er zich één, in zwarte of donkerblauwe kleur en schuin geplaatst, in elken der vier hoeken van de Koreaansche vlag. Men zegt mij hier, dat zij de hoofdelementen der natuur voorstellen, aarde, water, hemel en vuur.

Ten slotte het derde ornament. Het bestaat, evenals het eerste, uit een cirkel met drie of somtijds vier aan elkaar gelijke lijntjes, die van het middenpunt naar den rand loopen en den vorm hebben van een gebogen been met den voet eraan. Aangezien het, hoe ook gewenteld, onveranderd blijft, schijnt de verklaring niet onaannemelijk, dat ook hiermede bedoeld is de Oneindigheid, het Opperwezen.

Aan het komma-versiersel, in zijn tweedeeligen vorm, een groot aantal malen herhaald op een der beide daken, herkent men de zuiderpoort der stad, gevormd door een boogvormige opening in den geheel Seoul omgevenden hoogen breeden zwaren muur. Boven die opening verheft zich op den muur een evenzeer breed en zwaar gebouw van twee verdiepingen, die elk overschaduwd worden door een dak van dikke, grijze pannen. Dit wipt, zooals

alle daken in China en Japan, nabootsing of overblijfsel van de door staken opgehouden tenten der vaderen in hun nomaden-tijd, op aan de beide uiteinden, doch in een eenigszins andere, namelijk zacht gebogen lijn, en loopt aan de vier zijden schuin naar beneden, aldus, trots de zwaarte, een zwevenden indruk makend. Een samenstel van houten accollades, een weinig verschillend van die in Japan, stut als daar den onderkant der daken. Meer dan een half dozijn van deze poorten, sommige echter slechts één dak rijk, leiden naar buiten.

In denzelfden vorm, doch in het klein, heeft men ook de toegangen gebouwd naar de tempels; zij zijn gewijd aan Confucius of aan Boeda. Zoowel in omvang als versiering staan zij bij die in Japan en China verre ten achter. Gelijk daar bestaan zij uit eenige ommuurde, in elkander loopende en gewoonlijk achter elkaar gelegen hoven, elk met een tempelhuis op den achtergrond. Eén tempel, waar vroeger de koninklijke lijken eenigen tijd werden bewaard en waar de vier hoven twee aan twee naast en achter elkaar gelegen zijn, hebben de Japanners, klaagden de priesters, geheel leeg geroofd.

Het eenige gewijde bouwstuk van kunstwaarde, dat Seoul nog over heeft, is een pagode uit de 14e eeuw van wit, gepolijst marmer, niet hooger dan een meter of tien. Zij bezit negen daken, waarvan de pannen in het marmer nagebootst zijn, en vertoont aan haar zestien kanten „en relief" zeer fraaie, kleine Boeda's en voorvallen uit diens leven. In denzelfden tuin bevindt zich een muziektempel, die volkomen een Scheveningschen badstoel in het groot nabootst.

De Japanners, zeer talrijk tegenwoordig, wel 30.000 zielen, bewonen gezamenlijk een afzonderlijke wijk, in uiterlijk volkomen verschillend van het overige gedeelte der stad en dezelfde houten speeldoos-huisjes vertoonend als Japan,

achter elkaar wegschuivende wanden van op houten raamwerk gespannen papier. Hier vindt men geheele straten louter Japansche winkeltjes en het wemelt er van Japanners, ook vrouwen en kinderen, van alle standen. Allen zijn zij Japansch gekleed, behalve de ambtenaren onder hen; die moeten volgens voorschrift de Europeesche dracht volgen.

Daar staat ook de woning van den resident-generaal, prins Ito [1]), den machtigsten man van Korea, zelfs van Japan. Zij is naar Europeeschen trant en in steen opgetrokken, eenvoudig, noch groot noch grootsch. De prins was juist met verlof naar Japan vertrokken en daardoor werd ik ontvangen door zijn plaatsvervanger, burggraaf Sone, vice-resident-generaal [2]). Ofschoon het afgesproken uur nauwkeurig door mij is in acht genomen, zie ik door een half openstaande deur den geheelen ministerraad, allen Koreanen, rustig wachten tot straks de vice-resident-generaal hun vergadering zal komen openen; heel veel omslag wordt met hen dus niet gemaakt. Alle ambtenaren, ook die in de naast dit huis gelegen regeeringskantoren, dragen uniform: zwarte broek en tot de kin gesloten buis met gouden, eenvoudige galons en een der beide keizerlijke familiefiguren op de mouwen; de waarnemende landvoogd draagt buitendien de ster van de Rijzende Zon. Terwijl het hoofd van het departement van buitenlandsche zaken, aan wien ik mijn brieven afgeef, Engelsch spreekt, kent de heer Sone alleen Fransch, een uitzondering bij Japanners. Hij heeft zijn land te Parijs als gezant vertegenwoordigd, voordat de Japansche legatie er tot ambassade werd verheven.

---

[1]) In het laatst van 1909 te Harbin in Mantsjoerije door Koreanen vermoord.

[2]) Na den moord op den prins Ito is hij tot resident-generaal benoemd, graaf geworden en in 1910 overleden, opgevolgd door generaal Terauchi, minister van oorlog.

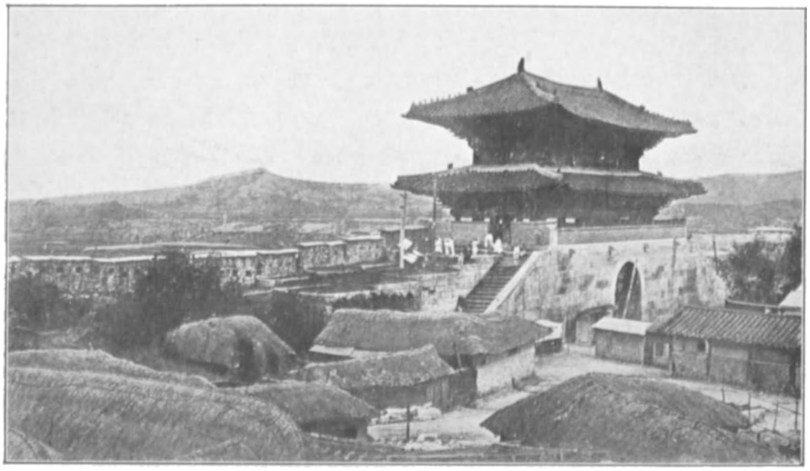

Een stadspoort, Seoul. Blz. 359.

Koreaansche danseressen. Blz. 362.

Zijn uiterlijk echter is dat van een krijgsman en zijn uitdrukking beslist, gebiedend en hard. Uit eigen beweging zegt hij mij alle hulp toe.

Na den avondmaaltijd brengt mij een dezer nieuwe kennissen naar den schouwburg, die in zoover nieuwerwetsch is ingericht, dat alle toeschouwers op banken en Amerikaansche stoelen gezeten zijn, amphitheaters-gewijze. Halverwege muurhoogte loopt een gaanderij. Buiten mij geen Europeanen, doch talrijke Japanners, meest in Europeesche dracht. Een Japansch, militair koper-orkest speelt redelijk muziek van Sousa. Van de zoldering hangt de Koreaansche vlag. Gelijk in Japan valt en stijgt het scherm niet, doch schuift van links naar rechts.

Het tooneel bootst de werkelijkheid eenigszins na: een geschilderde achtergrond, huisjes en eenige van voren open vertrekken, waarin een gedeelte der handeling plaats vindt. Coulissen ontbreken. De spelers komen op door de toeschouwers heen en bestijgen het tooneel daar waar bij ons de souffleur gezeten is. Sommige der tooneelspelers dragen de gewone kleeding der Koreanen, andere vertoonen een kleedij, die doet denken aan oud-Hollanders, een paarsen of groenen rok boven een wijde kniebroek, alles katoen, en als hoofddeksel een heel klein, halfrond bolletje met breeden rand. Alle mannen, zoowel toeschouwers als tooneelspelers, hebben hun hoed op; die verlaat den Koreaan alleen op zijn legerstede. Aan dit laatste kleedingsstuk kan het oog maar niet gewennen; het blijft moeilijk er ernstig bij te zijn. In Pretoria, in den ouden tijd, een dertig jaar geleden, wist een winkelier (ik heb hem nog gekend) de „takharen" onder de Boeren te overreden, stellen knoopen voor hemden en jassen van hem te koopen, ofschoon die knoopen alle onderling sterk verschilden en afkomstig waren van hem kosteloos toegezonden staalkaarten; hij maakte den menschen namelijk

wijs, dat het mode was in Europa, om zooveel mogelijk afwisseling van knoopen aan een kleedingsstuk te vertoonen. Zou misschien het nationale hoofddeksel van den Koreaan door een soortgelijke gebeurtenis met een te kleinen hoed uit Europa in zwang zijn gekomen? Ook meisjes spelen mee, een evenzeer in China opkomende nieuwigheid; vrouwenrollen worden op het Chineesche tooneel bijna steeds door mannen vervuld. Een der spelers treedt op als een soort bemiddelaar tusschen toeschouwers en vertooners en maakt telkens met clown-bewegingen opmerkingen, ook over de vertooning zelve, die het gehoor in schaterlachen doen uitbarsten. Zij zijn gewoon gekleed en hebben ongeverfde gelaatstrekken. De toon van het voorgedragene houdt het midden tusschen spreken en zingen en wijkt zooveel mogelijk af van het natuurlijke. Terzijde op het tooneel zijn muzikanten gezeten, die trommen, gewone en dwarsfluiten en tweesnarige violen, rechtstandig op het bovenbeen gehouden, bespelen en een geluid te voorschijn brengen, ongeveer gelijkend op dat van een doedelzak. De trommen hebben den Japanschen vorm van een zandlooper. Ofschoon het stuk blijkbaar van vroolijken aard is, verlaat de muziek de mineur niet; inderdaad deze blijkt mij telkens *de* toonsoort van Azië. De sprekers worden grootendeels uitsluitend door de trom begeleid. De geheele voorstelling bestaat uit één enkel stuk van een aantal bedrijven, tusschen welke voor het gordijn de zooeven besproken tusschenpersonen of clowns grappen ten beste geven. Het stuk eindigt met een algemeenen dans. Twaalf waarlijk knappe meisjes treden op, het haar glad gestreken, in het midden gescheiden en in een lagen wrong in den nek saamgebonden, een kroon van bloemen op het hoofd. Zij dragen een witten boezelaar met rood afgezet en, wonderlijk, tweemaal te lange, wijde mouwen, die ver over de vingers neerhangen. Steeds houden zij de armen

horizontaal uitgestrekt en bewegen die langzaam op en neer, het lichaam naar achter gebogen. Langzaam ook bewegen zij zich, als zwevende over het tooneel, en vormen te zamen figuren als in een Engelsche pantomime. Een scherm wordt dwars op het tooneel geplaatst met bovenin een klein gaatje en daar doorheen werpen zij elkaar nu heel handig ballen toe met sierlijke gebaren, om vervolgens weder haar langzaam zwevenden gang te hervatten.

Des anderen daags brengt mij een toegangskaart van den vice-resident-generaal in het nu geheel verlaten paleis, door den vorigen keizer bewoond tot zijn aftreding en waar diens echtgenoote in 1895 door de Japanners wegens haar hardnekkig verzet tegen hen vermoord werd: in het Kyeng-Pok of Paleis van het Noorden. Thans herbergt hem een kleiner paleis. Zijn oudste zoon, de tegenwoordige keizer, zetelt in weder een andere woning. Een vierde paleis, in Europeeschen trant gebouwd en gemeubeld, staat sedert zijn oprichting onbewoond. En dan bezit Seoul nog een vijfde keizerlijk paleis, uit vroeger dagen, in Koreaanschen stijl, nu geheel ledig. Het Paleis van het Noorden is, zegt men mij, het beste en fraaiste voorbeeld van Koreaanschen bouw. Het ligt aan het einde van een zeer breeden weg, tegen de heuvels aan welke Seoul omringen. Aan weerszijden van den ingang draagt een groot, hoog, steenen voetstuk een leeuw, even fantastisch als alle afbeeldingen van dieren in China en oud-Japan, afbeeldingen blijkbaar niet naar de natuur maar naar de verbeelding of naar een voorbeeld van tijden her, verworden evenals verhalen die van mond tot mond gaan. De ingang bestaat uit drie openingen in den zwaren, de paleisgronden omringenden muur en wordt overschaduwd door twee indrukwekkende daken boven elkaar, even opgewipt aan de zijden en ongeveer Japansch van vorm. Een breede, vierkante, geheel leege

hof voert van deze poort naar een tweeden, eveneens grooten, indrukwekkenden ingang, die weder een ruimen hof opent. Deze is omringd door zeer lage galerijen, waarachter paleisbedienden een woning vinden. Aan zijn einde brengt een derde poort, in een rechte lijn gelegen met de beide eerste, naar een derden hof. Daar verrijst, midden in, op twee terrassen boven elkaar die elk door een marmeren leuning omgeven zijn, een kolossale, nu geheel ledige hal, weder van een zwaar, dubbel dak voorzien. Men duidt mij haar aan als tempel, doch zij maakt den indruk voor troonzaal bestemd te zijn geweest. Een zijdeur in den muur van dezen hof voert naar een vierkanten gemetselden vijver vol lotos, waarin op een wit marmeren terras een eendakig zomerverblijf gebouwd is. De onderste verdieping heeft geen wanden en biedt dus een koele plaats in de open lucht aan, terwijl de bovenste geheel door een veranda is omgeven. Terwijl in de tot dusver betreden hoven elke plantengroei ontbreekt, wordt het oog, in Korea gelijk in China niet daardoor verwend, hier verkwikt door een perk cypressen naast den vijver. Groot, grootsch zelfs zijn de afmetingen, ruimten en lijnen van dit, gelijk van de voorgaande gebouwen. Doch de afwerking is ruw en versieringen ontbreken bijna geheel. Naast deze hal, weder door een vierkanten muur omgeven, ligt achter den genoemden tempel of gehoorzaal een vierde hof met in het midden weder een leege hal, die door twee kleinere huizen is geflankeerd. In één daarvan woonde de koningin en werd zij door de Japanners vermoord. Het bestaat uit kleine, lage, volkomen onversierde vertrekjes, waarvan de wanden achter elkaar schuiven als in Japan en gevormd worden door een figuur van elkander kruisende latten, overplakt met rijstpapier. Hier, gelijk in al deze poorten en gebouwen, heeft men de zolderingen in vierkante vakjes

verdeeld en die ruw beschilderd met roode, blauwe, groene en witte figuren. Evenals overal in Seoul springen ook hier de daken der gebouwen meer dan eenig ander deel in het oog; zij bestaan uit zware pannen, zwaarder dan in Japan of zelfs China, grijs, bijna zwart, en loopen in licht gebogen, zeer sierlijke lijnen, die eenigszins afwijken van die in China en Japan. Slechts in één vertrekje zie ik een wandversiering, namelijk bovenaan, Chineesche voorstellingen in schelle, harde kleuren, leelijk en blijkbaar van een onbedreven hand. Wanneer de reiziger in zijn herinnering de heerlijke waterverfbeschilderingen terugroept der Japansche paleizen, bijvoorbeeld van Kioto, en in tal van Japansche kloosters, dan verbaast hij zich opnieuw, hoe Korea ooit de leermeester van Japan heeft kunnen zijn. Weer een hof, door gebouwen als de voorgaande omgeven, vervolgens nog meer kleinere hoven en dan treedt men eindelijk, heelemaal achteraan, daar waar de heuvels beginnen, een lieven tuin binnen. Naast den vijver overdekt er een kiosk de begraafplaats van de keizerin. Links daarvan, te midden van een boschje cypressen, duidt een andere open koepel de plaats aan, waar de Japanners haar lijk verbrandden. Met afschuw, gedempte stem, spaarzaam in woorden, verhalen mijn Koreaansche begeleiders van dit drama, dat een einde maakte aan het verzet der overheid tegen de Japansche inbezitneming van Korea.

Het paleis in zijn geheel beslaat een zeer groote ruimte. Het laat wel een grootschen indruk achter en tevens een van intimiteit, doch weelde en gemakken ontbeert het geheel.

Herinnert dit paleis aan China, geheel Europeesch is het voor paleis bedoelde huis, dat de oude keizer op aandrang van leveranciers heeft laten bouwen tegenover mijn tijdelijk verblijf. Het zou zonder de aandacht te

trekken overal in Europa kunnen staan en ook vanbinnen vertoont het niets Aziatisch buiten de bonte draken, die overal ter wereld de beschaving van Chineeschen oorsprong begeleiden en hier de witte pilaren van de groote gehoorzaal omslingeren. Den troon heeft de onbedreven Europeesche bouwheer op een tooneeltje geplaatst en deze zaal zoowel als de andere talrijke vertrekken ingericht met op zichzelf fraaie, uiterst kostbare Fransche meubels, samengevoegd tot een wonder-smakeloos geheel, dat aan Fransche verkooplokalen herinnert. Blijkbaar heeft niemand ooit den moed gehad hier zelfs tijdelijk te wonen.

In het paleis Chon-Tok, zijn woning, zal de thans zoogenaamd regeerende keizer mij ontvangen. Niet door den Nederlandschen vertegenwoordiger zal de voorstelling plaats hebben. De waarnemende resident-generaal van Japan, die de aanvraag heeft ingediend en feitelijk daaromtrent beslist, zal zelf die taak vervullen; blijkbaar wenschen de Japanners de eenige brug tusschen den keizer en vreemdelingen te zijn. Voertuigen ontbreken geheel in Seoul en mij wordt dus een staatsie-draagstoel gezonden, groen, geheel gesloten, met ruitjes aan weerszijden. Tegen den wand hangen een wuiver van linten, een spiegeltje, een aschbak en een muurvaasje van Chineeschen vorm, namelijk langs de lengte gehalveerd en vlak afgesneden. In de enkele draagstoelen, die ik was tegengekomen, moest neergehurkt worden, want zij hadden een platten bodem; de mijne is voor de Europeesche wijze van zitten ingericht. Mijn dragers vertoonen weder een ander soort hoofddeksel, van vilt en bolvormig met breeden rand; doch ook dit wekt weder verbazing, want de bol is al evenveel te klein als de clownskachelpijpen, waarmede bijkans geheel het mannelijke Korea zich bedekt. Voor deze gelegenheid hebben mijn dragers, zie ik, een rood, wit en blauw lintje

om het bolletje gekregen; zij brengen den reiziger in gedachte terug naar de bruiloft van Kloris en Roosje. Doch alles doen zij plechtig, ernstig en langzaam; haast kent Korea niet. Het paleis ligt evenals dat van den ouden keizer aan den rand der stad en lang is de weg daarheen; want, al telt Seoul niet meer inwoners dan Den Haag, de vele keizerlijke paleizen, die alle binnen de wallen bijna een buitenplaats vormen, de uitgestrektheid der tuinen van de aanzienlijken en de groote breedte der hoofdstraten geven aan de stad een veel grooter omvang. Mijn stoel heeft veel bekijks, want audiënties van Europeanen bij den keizer zijn tegenwoordig zeldzaam. Alleen die van aanzienlijke Japanners komen nu en dan voor, doch niet vaak, want pleizierreizigers heeft Japan nog nauwelijks; daarvoor mist het geld en tegenwoordig ook tijd.

Al die kijkers op zijn beurt bekijkend, verbaast zich de reiziger, ook al heeft het leven het hem haast verleerd, opnieuw over zulk een kleederdracht! Ik zie eenige mannen hoeden dragen van stijf stroo, die den vorm hebben van een reusachtigen, rechthoekigen trechter, van onderen uitgeschulpt en randloos, zoo wonderlijk, dat ik de eerste maal aan een grap denk. De Chineesche cirkelronde bril van schildpad doet hier blijkbaar algemeen dienst. Alles is gekleed in wit katoen, zelfs de klasse, die het vuilste werk verricht, kinderen, mannen en vrouwen. De laatsten schijnen door haar menigte rokken alle in zoete hoop te leven. Over het hoofd tot aan de voeten hangt haar een soort mannenjas, n.l. een meestal groen kleedingsstuk met nooit gebruikte mouwen. De overlevering schrijft deze dracht toe aan de herinnering eener belegering, toen de vrouwen zich, aldus uitgedost, op de wallen vertoonden, teneinde den indruk van een talrijke mannelijke bezetting te wekken. Deftige dames houden den mantel voor het

gelaat en het lijf bijna gesloten en doen ook door haar wijde, laag neerhangende broeken en van voren opgewipte, hak-looze, zijden pantoffels, even denken aan den Bosporus. Inderdaad, die sluiting van den mantel is geen weelde; men ziet het aan haar, die dit kleedingsstuk ontberen. Evenals in zijn hoofddeksels toch onderscheidt Korea zich ook in de vrouwenkleeding van geheel de overige wereld, trekt namelijk de scheidingslijn tusschen onder- en bovenklee-ding niet op het middel doch vlak onder den boezem, houdt het uiterst korte jakje van onderen ongesloten en laat dus onversaagd bij de minste beweging juist en uitsluitend datgene zien, wat elders het meest angstvallig wordt verborgen gehouden.

Dat onder de soldaten in Japansche uniform, die wij tegenkomen, zich ook Koreanen bevinden, blijkt duidelijk uit de vèel grootere en ook zwaardere gestalten; de Koreanen eten vleesch in tegenstelling met de Japanners. Hun gelaatslijn is voller en ovaler, zij zijn beter gevormd en missen het aapachtige. Zachter ook, onbeslist en ge-dwee zijn hun blik en optreden. Toch staan hun gelaats-trekken nog het naast aan die der Japanners. Men zou hen voor een vermenging houden van Chineezen, Japan-ners en Maleiers, wist men niet, dat zij een afzonderlijken Mongoolschen stam vormen, sommigen meenen uit den Oeral afkomstig.

Eindelijk, na een uur, verrijst aan het eind van een der hoofdwegen een machtige, dubbeldakige poort, de ingang van 's keizers woning, rood geverfd met een weinig wit, zwart en groen en bij herhaling vertoonend het zoo-even besproken komma-figuur, ditmaal in zijn driedeeligen vorm. De wacht draagt de Japansche wollen uniform van kaki-kleur, geelbruin, met roode biezen; de bewaking van den keizer heeft Japan blijkbaar uitsluitend aan eigen landzaten willen toevertrouwen, want ik zie slechts kleine

De laatste keizer van Korea. Blz. 370.

kereltjes. De eerste hof achter de toegangspoort blijkt leeg te zijn. In den tweeden, daarachter gelegen, zeer onregelmatig van vorm, bevinden zich een groot aantal Japansche burgerlijke ambtenaren, toch allen in uniform. Op korte afstanden staan soldaten op wacht en groeten. Daar verrijst aan het einde een zeer breed, helder rood gebouw, dat met groene figuren is beschilderd en waar ik word binnengeleid.

Twee ceremoniemeesters ontvangen, beiden Koreanen, de een geen Europeesche taal machtig, de andere, Kyeng-Yeng-Tchoi geheeten blijkens zijn kaartje, een weinig Fransch sprekend. Zij dragen een soort van Europeesch gala, namelijk een rokpak met gouden knoopen en fluweelen belegsels, steek en degen; daarop rissen van Japansche en Koreaansche kruizen en herinneringsmedailles van keizerlijke familie-gebeurtenissen. Nu komen Japansche bedienden, vuurrood gekleed in Europeesche lakeiendracht, den weg wijzen naar een Europeesch gemeubeld vertrek, waar na een oogenblik de Japansche resident-generaal ad interim Sone met een talrijk Japansch gevolg binnentreedt, allen in Europeesche uniform gestoken en met eereteekenen versierd. Op de ster der hoogste Koreaansche orde, door burggraaf Sone gedragen, ziet men weder het tweekomma-ornament. Een minuut of tien wordt gebabbeld en dan verdwijnt op het bericht, dat de keizer wacht, alles naar dezen; men laat mij een oogenblik alleen en voert mij dan naar een niet groot Europeesch vertrek.

Daar staat een dubbele rij van hofbeambten, vooraan de vice-resident-generaal, met de starre, harde gelaatsuitdrukking, die hij in de uitoefening van zijn ambt met de meeste hooggeplaatste Japanners gemeen heeft. Naast hem, onbeweeglijk, gestoken in de Japansche kaki-uniform, een kleine, doodsbleeke jongeman: de keizer.

Indrukwekkend is zijn uiterlijk zeker niet. Het glimmende zwarte haar draagt hij op zijn Europeesch, een dun zwart snorretje boven de zeer dikke, naar voren geschoven lippen. De bolle wangen zijn lichtgeel, de natuurlijk zwarte oogen, niet zooals die van vele Chineezen en Japanners scheef staande, komen slechts even te voorschijn tusschen de breede, gespleten oogleden, die hij pijnlijk te zamen knijpt van bijziendheid. Naar zijn gelaat zou men hem wel tien jaar jonger schatten dan zijn zes-en-dertig jaar, doch reeds wordt hij gezet. Hij steunt op zijn zwaard en de beenen lijken haast te kort om hem te dragen. Inderdaad kon hij, naar ik hoor, niet lang geleden zonder steun niet staan en kan hij nu nog nauwelijks loopen. Dat hij niet zwakhoofdig is, zooals algemeen verhaald wordt, bespeurt de bezoeker dadelijk. Z. M. schijnt in zijn jeugd verweekelijkt te zijn en nu hebben de Japanners hem wat op doen leven. Zijn vader toch, die werkelijk geregeerd heeft, wenschten zij niet langer op den troon, en een jongeman als deze paste juist in hun plannen, mits hij aan den volke en den vreemde vertoond kon worden. Macht heeft hij hoegenaamd niet. De op hem volgende broeder is lichamelijk flinker, rijdt paard en drinkt whiskey-soda's. De derde en jongste heeft nog den leeftijd om te kunnen worden verjapanniseerd en de Japansche regeering laat hem in haar land opvoeden. De keizer reikt mij de hand, door die slechts heel even als een marionet op te heffen. Zij is zoo klein en zoo slap, dat ik, bevreesd door een handdruk pijn te doen, haar slechts even durf aanraken. Nauw hoorbaar fluistert hij eenige woorden, door den opper-ceremoniemeester vertaald in het Engelsch, waarmee hij vraagt of ik een goede reis gehad heb. Eenige plichtplegingen volgen en daarna stilte. Dan verhaal ik, dat het oudste bericht, hetwelk Europa aangaande Korea bereikte, te danken was aan een Neder-

landschen zeeman, die hier met andere schipbreuk had geleden; dat zij allen jaren lang hier vertoefden en met inlandsche vrouwen trouwden, tot ten slotte enkelen naar Nederland terugkeerden, terwijl de anderen achterbleven. Natuurlijk voegde ik er niet bij, dat dit achterblijven niet vrijwillig geschiedde, ingevolge de Koreaansche staatkunde van afsluiting. Dit verhaal, waarop later zal worden teruggekomen, bracht opeens eenig leven op het gelaat van den keizer. Nu onderging hij niet langer de plechtigheid maar toonde belangstelling. Fluisterend vroeg hij of er nog afstammelingen van die oude voorzaten van mij in Korea leefden. Hieromtrent heb ik geen andere inlichtingen kunnen verkrijgen, dan dat inderdaad sedert jaar en dag de blonde haarkleur hier en daar in Korea te vinden is. Nu nog eenige plichtplegingen, Z. M. geeft mij zijn beste wenschen en hoogachtingsbetuiging mede en laat dan het teeken volgen, dat het gehoor is afgeloopen. Met de drie buigingen, tegenover soevereinen gebruikelijk, neem ik afscheid van den misschien laatsten keizer van Korea. [1])

Nu word ik geleid naar het eerste vertrek, waar de opperhofmaarschalk en een lange rij andere leden der hofhouding, allen in Europeesche uniform en sterk bestard, komen kennis maken. Enkelen verstaan en spreken een mondjevol Fransch of Engelsch. Een wandeling begint dan door huis en hof of liever huizen en hoven, waarbij ten slotte een tweetal ceremoniemeesters overblijven.

Eerst wordt een achter de pas verlaten vertrekken voor particulier gehoor gelegen hof betreden, waar, middenin, op twee terrassen boven elkaar zich een kolossale

---

[1]) Sedert, nl. 29 Aug. 1910, is Korea bij Japan ingelijfd en daarmede het vorstenhuis vervallen verklaard, onder den opvolger van graaf Sone, de laatste een tegenstander der inlijving.

hal verheft. In zuiver Koreaanschen bouwtrant en vele eeuwen oud doch onlangs nieuw opgeschilderd, is zij indrukwekkend en grootsch, inderdaad het eenige prachtige, dat ik in heel Korea gezien heb. Het zware, dubbele dak golft van lijn als zweefde het. Vanbinnen blijkt de hal een machtige zaal. Een troon staat er tegen den gelen achtergrond onder een gelen hemel, de keizerlijke kleur. Rondom, heel in de hoogte, loopt een galerij, een reeks loges vormende voor toeschouwers bij de keizerlijke plechtigheden, die tweemaal per jaar in deze troonzaal plaats vinden, namelijk op den geboortedag des keizers en op nieuwejaar. Een menigte houten accoladen van allerlei vorm en afmeting steunen elkaar en ten slotte de balken van het dak, bij hetwelk een zoldering is versmaad en de geheele dakbouw duidelijk, als in Europeesche middeneeuwsche ridderzalen, voor den dag treedt. Al die balken, tusschenvakken en accoladen zijn op een rooden achtergrond beschilderd met figuren in wit en groen en blauw en geel en zwart, een geheel van schoonheid en tegelijk van voornaamheid en verhevenheid. Achter dezen hof gaan wij langs een groot aantal woningen, dozijnen wel, alle deel uitmakend van dit paleis; toch is dit, zooals wij hierboven zagen, slechts één der keizerlijke verblijven van Seoul. Het eerste van deze huizen, weder door een muur omgeven, bestaat uit de particuliere woonvertrekken van den keizer. Het is heel laag, evenals de ernaast gelegene, en ook hier vormt het dak bij verre het grootste gedeelte van den buitenkant. Weder ligt het schoorsteengat buiten slechts een paar voet boven den beganen grond. Dan volgt een vogeltuin, onder het beheer van een Japanner sedert kort aangelegd; ter verkrijging van kooien heeft men eenvoudig de voormuren weggebroken der woningen van hofbedienden, die overtollig gebleken zijn. Ook apen, een tijger, eenige herten

wonen hier, een kijkspel voor den vorst. In dezen hoek staat voorts het begin van een museumpje van Koreaansche oudheden, zich nog beperkend tot porcelein, louter witte figuurtjes op grijzen grond of blauwe op een witten, alles nu uiterst zeldzaam en kostbaar, doch primitief en zeker niet fraai. Thans betreden wij acht rijstvelden, ofschoon ons nog steeds bevindende binnen de paleismuren. Zij stellen de acht Koreaansche provinciën voor en vroeger bewerkte de keizer deze althans ten deele zelf, als zinnebeeld zoowel van zijn werkzaamheden ten bate des rijks, als van de overwegende waarde van den rijstbouw voor het land. Thans echter is dit gebruik vervallen. Daarachter strekt zich een breed park uit, grootendeels bosch, meest pijnboomen, en met gemetselde vijvers die door steenen trappen zijn omringd. Het is sterk geheuveld. Een dezer hoogten draagt een theehuisje, waar op het balkon, dat de geheele bovenste, tweede verdieping omringt, thee op de Chineesche wijze wordt aangeboden. Dit gebouwtje bezit een zoldering, die door kleine balken in vierkantjes is verdeeld en evenals het bovendeel der wanden met bonte figuren beschilderd is. In dit park ook ligt, geheel ommuurd, een laag zomerverblijf voor den keizer, waarin hij zich met zijn vrouw, een zeventienjarige Koreaansche die hij pas heeft gehuwd, terugtrekt. Het heeft heel intieme, kleine hofjes en binnenplaatsjes en schuilt weg onder altijd groene boomen, herinnerend aan Japan. De vertrekjes echter niet. Zij hebben hangluiken voor de papieren vensters; glas is nergens in de echt-Koreaansche gebouwen te bespeuren. En die luiken hangen nu tegen de zoldering aan of liever tegen het dak, want zoldering ontbreekt ook hier. Geen enkele versiering bedekt de wanden, bestaande uit hekwerk met papier overtrokken. In een hoek ligt een matras met de zesvlakkige steunkussens van China. Daar, op zijn Koreaansch, ook in kleederdracht, altijd gehurkt,

brengt de keizer nu en dan zijn dagen en nachten door. Geen voorwerpen van kunst, geen gemakken, alles klein en bekrompen. Doch de omgeving ademt vrede. Nu zijn paarse bloemen ontloken aan nog bladerlooze struiken. En het park, dat doet denken aan een groote Europeesche buitenplaats, is werkelijk allerliefst en verplaatst mij met zijn achtergrond van op duinen lijkende heuvels en pijnboomen een oogenblik naar de zomerverblijven onzer vaderen aan de Nederlandsche kust. Als ik eindelijk naarbuiten word geleid, blijkt de wandeling door de paleisgronden, ofschoon gestadig voortgezet, niet minder dan twee uur in beslag te hebben genomen.

Een somberen indruk neem ik mede van dit bezoek, dien van een zacht, verwaarloosd volk, zonder kracht, dat nu een harde maar misschien heilzame school doorloopt.

Het bewustzijn van hun voorbeeldeloozen vooruitgang en groote kracht, in ongelooflijk korten tijd bereikt, mogen den mannelijken Japanneezen en vooral hun voormannen een parvenu-achtige zelfingenomenheid hebben gegeven; hun hand moge zwaar rusten op het haast zonder tegenweer in hun bezit gekomen Korea, dat Japan in niets had gekweld, integendeel in alles toegegeven, — overal hoor ik, dat hun bestuur over Korea gunstig afsteekt bij het daaraan voorafgaande. Verschillende onpartijdige ingewijden beschrijven mij het laatste als misschien het slechtste der wereld. Elkeen die bezittingen had en geen ambtenaar was, werd ten bate van hof en bestuurders naar willekeur beroofd, en dientengevolge gaf de burger elken arbeid op, die voor het onontbeerlijke levensonderhoud niet strikt noodzakelijk was, terwijl men thans weer begint te werken. Alles was òf ambtenaar òf pauper. Duizenden en duizenden leefden parasitisch aan of van het hof. Grenzenloos werden staat en keizer bestolen en benadeeld. Aan een mijner zegslieden klaagde de

oude keizer, geen gewone zilveren vork en lepel te kunnen machtig worden voor minder dan 100 „mon" of „yen" = *f* 122. Pas zijn weder door het Japansche bestuur niet minder dan 2000 paleisdienaren ontslagen, die geheel leefden van de vorstelijke schatkist en niets te doen hadden. In weerwil van de genegenheid, die door tegenspoed gewekt wordt, heeft wat ik van Korea gezien heb mij niet de overtuiging geschonken, dat die oordeelvellingen onjuist zouden zijn.

Er is een tijd geweest, dat Korea vooraan stond onder de staten van Oost-Azië. Doch dat is wel een eeuw of tien geleden. Langzaam zakte het, tot in het einde der 16e eeuw Japan het bijna onderwierp. Reeds in die dagen werd het rijk een twistappel. De Mantsjoes, toen nog geen heeren van China, beschermden het tegen Japan, maar maakten het zelven schatplichtig, in 1635 of 1637. Toen zij in 1644 den troon te Peking vermeesterden, begon Korea's afhankelijkheid van het Chineesche rijk.

Zijn kracht voelende falen, sloot Korea zich sedert, gelijk Japan, af, zooveel slechts mogelijk was.

Dat dit niet geheel gelukte, blijkt uit het eerste bericht omtrent Korea van Europeesche ooggetuigen, namelijk uit het hiervoren reeds aangehaalde en besproken werkje: „'t Oprechte journael van de ongeluckige Reyse van „'t Jacht de Sperwer, varende van Batavia na Tyowan en „Fermosa / in 't Jaer 1653 en van daer na Japan / daer „Schipper op was Reynier Egbertsz van Amsterdam. Be„schrijvende hoe het Jacht door storm en onweer op „Quelpaerts Eylant vergaen is / ophebbende 64 Man / daer „van 36 aen Lant zijn geraeckt / en gevangen genomen „van den Gouverneur van 't Eylant / die haer als slaven „na den Coninck van Coree dede voeren / alwaer sij 13 „Jaren en 28 dagen hebben in Slaverny moeten blijven, „waren in die tijdt tot op 16 nae gestorven: Daer van acht

„persoonen in 't Jaar 1666 met een kleyn Vaertuygh zijn „'t ontkomen / achterlatende noch acht van haer Maets. En „hoe sij in 't Vaderlandt zijn aengekomen. Anno 1668 in „de Maent July. t' Amsterdam, Gedruckt Bij Gillis Joosten „Saagman, in de Nieuwe-straet / Ordinaris Drucker van „de Zee-Journalen en Landt-Reysen" [1]).

De schrijver verhaalt, hoe minstens jaarlijks „den Tarter", nl. de Tartaarsche of Mantsjoe-gezant uit Peking, „quam „om sijn gewoonlijcken Tribuyt te halen". Voorts dat er wel handel met die stad werd gedreven door Koreanen, al was die niet omvangrijk, daar het vervoer geheel over land en op paardenruggen plaats vond. Eindelijk, dat de Japanners aan de kust een loge, handelsvestiging bezaten.

De aankomst der Hollanders op het eiland Quelpaert beschrijvende, vertelt de schrijver:

„Bij den gouverneur vonden zij sitten een Man met een „rooden langen Baert: Hij vraegden ons wat dat voor een „Man was / waerop wij tot antwoort gaven een Hollander / „daer op begon den Gouverneur te lagchen / en wees ofte „seyde dat het een Cokees man was / naer veel praetens „aen weder-zijde / vraeghde desen Man / die tot noch toe „stil gezwegen had / in onse Spraeck / wat voor Volck en

---

1) Een exemplaar van dit boekje bevindt zich in de Kon. Bibl. te 's-Gravenhage. — Een andere uitgave, in 1668 verschenen te Rotterdam, vermeldt A. Hotz in zijn verdienstelijke bewerking van de reis door den Raad van Indië Cunaeus naar Perzië, uitgegeven door het Hist. Gen. 1908, op blz. LXXXI. Deze bewerking is geschreven „door de Boeckhouder „van 't voornoemde Jacht de Sperwer, ghenaamt Hendrick Hamel van „Gorcum."

P. A. Tiele deelt in zijn *Bouwstoffen voor een Bibliographie van Nederlandsche reisbeschrijvingen*, opgenomen in *Bibliographische Adversaria* 1873 's-Gravenhage No. 2, mede, dat van dit reisverhaal reeds in 1670 een Fransche vertaling te Parijs verscheen en een Engelsche in 1732; *Brockhaus* vermeldt een Duitsche vertaling, verschenen in 1668 te Neurenberg.

„waer wij van daen waren / wij gaven hem tot antwoort „Hollanders van Amsterdam / ende dat wij naer Japan wil- „den / doch dat ons sulcks door de Almogende God belet „was / als zijnde door storm op het Eylandt vervallen / en „nu een genadige verlossinge verwachtende waren: Wij „vrachden hem doen naer sijn Naem / en wat hij voor een „Landtsman was / ende hoe hij aldaer was ghekomen? gaf „tot antwoordt / mijn naem is Jan Jansz. Weltevree / uyt de „Rijp / en Anno 1626 met 't schip Hollandia uyt het Vader- „landt gekomen / en dat hij Anno 1627 met het Jacht Ouder- „kerck na Japan gaende / door contrarie windt op de kust „van Coree vervallen waren / ende om Water verleghen „zijnde / met de Boot naer 't vaste Landt waren gevaren / en „van de Inwoonders met haer drien sijn gehouden / dat de „andere twee over 17 a 18 jaren van den Tarter / doen hij „'t Landt in-nam / waren doodt geslagen / te weten / Dirk „Gijsbertsz uyt de Rijp ende Jan Pietersz Verbaest van „Amsterdam / met den voornoemden Weltevree gelijck in „Oost-Indien gekomen: Wij vraeghden mede waar hij „woonde / en waerom hij op 't Eylandt gekomen was? „waerop hij antwoorde / dat hem onthiel in de konincklijcke „Stadt / ende van den koninck gesonden was / om te zien „wat wij voor Volck / en hoe aldaer gekomen waren / ver- „haelden ons mede dat hij verschyde malen aen den koninck „en andere Grooten / versocht hadde om naer Japan geson- „den te werden / en dat van haer sulcks altijdt wierdt „afgeslagen / zeggende waert ghy een Vogel soo mocht ghy „daer na toe vliegen / wij senden geen vreemt Volck uyt „ons lant." [1])

Dat deze Weltevree de eenige vreemdeling was, door de schipbreukelingen in de vele jaren van gedwongen verblijf in Korea aangetroffen, behalve dan het genoemde

[1]) Blz. 8—9.

Mantsjoe-gezantschap, dat trouwens telkens slechts een oogenblik bleef, is een aanwijzing van de mate, waarin het streven naar afsluiting gelukte. Dat voorheen een nauwe aanraking zoowel met China als Japan heeft plaatsgevonden, bewijst al dadelijk bijv. de in de voorgaande bladzijden aangetoonde overeenstemming tusschen de bouworden in de drie landen. De schipbreukelingen vonden, niettegenstaande de Koreanen hun eigen taal hebben, in Korea het Chineesche schrift naast twee andere schrijfwijzen. Het eerste was het officieele en daarin werden de boeken gedrukt, terwijl het tweede evenals het thans nog in Japan naast het Chineesche schrift voortlevende stelsel „seer „radt is gelyck 't loopende in 't vaderlandt; het derde „ofte slechtste wort van de vrouwen en de ghemeene man „geschreven.... Dit geschiedt alles met penceelen seer „vaardigh". Merkwaardigerwijze wordt daarentegen de thee, zoowel in China als Japan de volksdrank bij uitnemendheid, in Korea noch gekweekt, noch gebruikt.

De beschrijving der Hollanders past nog op het heden. Reeds zij spreken van „hoeden van paertshayr gemaeckt" en van stookplaatsen als hiervoren beschreven en het volk noemen zij reeds: laf en „goedtaerdigh"; „zij hebben een vrouwenhart".

Sedert bleef Korea een paar eeuwen lang een gesloten boek, tot omstreeks het derde der vorige eeuw over land gekomen Fransche zendelingen het Roomsche Christendom begonnen te prediken.

Hun werk ging het voorspoedig, en blijvend heeft het Christendom in Korea voet gevat. Op Paaschdag zag ik in de hoofdstad zelve de kerk der Amerikaansche zending, welke laatste sedert 1884 aan het werk is, vol Koreaansche mannen en vrouwen; ook Japanners bevonden zich onder hen. Thans telt het keizerrijk 15.000 Protestanten en driemaal zooveel Roomschen.

Toen deze beweging in 1866 tot een christenmoord op groote schaal had geleid, deed de Fransche regeering Korea met een bombardement straffen, doch het land bleef gesloten. Evenmin bracht daarin de Amerikaansche expeditie verandering, in 1871 uitgezonden ter bestraffing voor den moord op de bemanning van een in 1866 gestranden Amerikaanschen schoener.

Het was Japan, dat het slot deed springen, in 1876, toen het Korea zonder bloedvergieten dwong enkele havens voor zich te openen. Het erkende in dit verdrag [1]) Korea „als een niet minder onafhankelijk land als het zelf (was)", waarmede het den eersten stoot toebracht aan de Chineesche rechten. Zes jaren later slaagde Amerika, evenzeer de Koreaansche onafhankelijkheid erkennend. En sedert is zoogoed als de geheele wereld gevolgd, ook staten van den tweeden rang als België en Denemarken. Nederland alleen mist een verdrag met Korea; het heeft zelfs het aanzoek afgeslagen er een te sluiten.

De opening van haar land is voor de Koreaansche regeering het begin geweest van haar einde.

Reeds na enkele jaren bleek het slechts de vraag, welk volk voortaan Korea zou beheerschen. Aanvankelijk traden alleen China en Japan in het strijdperk, met het gevolg dat reeds in 1884 een aantal voormannen, die den Chineeschen invloed begunstigden, door de Japansche partij werden vermoord, het volk in opstand kwam en de Japanners, met hun gezant aan het hoofd, van de hoofdstad naar Chemulpo moesten vluchten. De politieke strijd leidde in 1894 tot den oorlog van Japan met China, het volgend jaar beëindigd bij den vrede van Shimonesèki met wederzijdsche erkenning van Korea's onafhankelijkheid.

---

[1]) Van 27 Februari 1876.

Was daarmede China van de baan, Japan zette zijn streven nu eerst recht voort. Het dwong den koning in een aantal takken van staatsbestuur Japansche zoogenaamde raadgevers aan te stellen en veranderingen voor te schrijven in het inderdaad verdorven, zwakke en onbekwame bestuur. Een sterke partij in den lande trachtte, met medewerking van de koningin, zich te verzetten en slaagde erin die Japansche raadgevers te doen ontslaan. De Japanners antwoordden, zooals reeds gezegd, met de koningin te vermoorden.

Thans trad Rusland als mededinger op. Russische officieren kwamen het Koreaansche leger scholen. En toen oproeren uitbraken met medewerking van Japan, landden in 1896 een paar compagnies Russische mariniers ter bezetting van hun gezantschap, waar de koning zijn toevlucht zocht.

In lijnrechten strijd met zijn gebleken onmacht, in strijd ook met het aantal zijner onderdanen, nog geen volle tien millioen [1]), versierde de koning zich een jaar later met den keizerlijken titel, een noodkreet om zijn onveranderde aanspraken op onafhankelijkheid luide te doen weerklinken. Inderdaad zag zich deze opnieuw erkend door Japan en evenzeer door Rusland in het verdrag van 25 April 1898, in hetwelk zij elkander onthouding van inmenging in Koreaansche binnenlandsche aangelegenheden beloofden. Het was met dit verdrag als veelal met het Christendom, „une réligion pour les autres": de bedoeling wederzijdsch bleek, dat het slechts door de tegenpartij zou worden nageleefd. Het is een doode letter

[1]) 9,781,671 op 28 Mei 1907 volgens het „Annual Report for 1907 „compiled by H. I. J. M's Residency-General, Seoul 1908." Einde 1909 bedroeg volgens de Japansche regeering het aantal Koreanen 13.115.449 en dat der Japanneezen, in het rijk gevestigd, 171.543 (*Handelsberichten* van 22 Febr. 1912).

gebleven. Na den vrede met China werden al maar meer Japanners het land binnengevoerd en hun regeering vond daarin aanleiding tot oprichting van een aantal consulaten en herhaalde uitzending van eigen policie, op grond van de door alle tractaat-mogendheden ook hier bedongen consulaire rechtsmacht. Die policie nam steeds toe in aantal zoowel als in bemoeienis; zij werd een gewapende Japansche macht in het land. Met spoed en kracht trachtte Japan den staat in zijn geest te hervormen. Rusland daarentegen volgde den langzamen weg, die het in Azië sedert lang tot zijn doel had gevoerd, drong zich niet op, trachtte alleen Japan te weren en daardoor vooral zijn spoorwegen en invloed in Mantsjoerije te handhaven. Alleen een oorlog, meende Japan ten slotte, kon het van dit verzet bevrijden. Hij brak uit in 1904 met een overval door de Japanners.

Korea diende thans Japan als brug voor zijn troepen, die evenals zijn vloot Rusland uit Zuid-Mantsjoerije gingen verdrijven.

Dadelijk, bij protokol van 23 Februari van hetzelfde jaar, dwong Japan de Koreaansche regeering tot het toestaan van alle krijgsmaatregelen, die het zou noodig achten. Op grond daarvan liet het met den grootsten spoed door zijn leger een spoor leggen naar Mantsjoerije, in aansluiting aan zijn lijntje tusschen de hoofdstad en haar havenplaats, en aan zijn in 1901 begonnen spoorweg, loopende van Seoul naar de tegenover Japan gelegen haven Fusan. Aan het einde van 1904 kwam deze laatste gereed en die naar Mantsjoerije in 1906. Daarmede had Japan over geheel Korea spoorwegverbinding in het leven geroepen en had het die in eigen handen. Een telegraaflijn tusschen deze drie plaatsen had Japan reeds aangelegd bij het uitbreken van zijn oorlog met China, ofschoon Korea met beide oorlogvoerenden op voet van vrede

verkeerde. Korea zelf had die plaatsen reeds telegrafisch verbonden, nadat in 1884 een onderzeesche kabel tusschen Nagasaki en Fusan door de Deensche energieke „Groote Noordsche Telegraaf-Maatschappij" was gelegd. Sedert 1895 werkten die Koreaansche lijnen; doch het beheer liet te wenschen over en buitendien, Japan wenschte beschikking over een eigen telegraaf.

De vrede van Portsmouth (V. S.), gesloten 5 September, geratificeerd 14 October 1905, maakte tegelijkertijd een einde aan dezen oorlog, aan Ruslands macht in Zuid-Mantsjoerije en in Korea en aan de onafhankelijkheid van den Koreaanschen keizer. Rusland zoowel als Groot-Brittannië beloofden zich niet te zullen verzetten tegen Japan als „gids, beschermer en beheerscher der krijgs-„maatregelen in het schiereiland". Aangezien Korea er niet aan kon denken Japan den oorlog te verklaren, had hiermede officieel de Japansche overheersching haar intrede gedaan.

Sedert heeft zij dagelijks meer om zich gegrepen, tot Korea tenslotte een Japansch wingewest geworden is. Hoe, op welken grondslag dit geschiedde leeren de volgende verdragen, die Japan achtereenvolgens aan den Koreaanschen keizer ontwrong.

In het zooeven genoemde protokol van 23 Februari 1904, dadelijk na het uitbreken van den oorlog tegen Rusland gesloten, had Korea reeds beloofd „volle vertrouwen „te stellen in de keizerlijke Japansche regeering en haar „raad te zullen volgen (dus bevelen te zullen nakomen) „met betrekking tot verbeteringen in het bestuur." Japan zou „de veiligheid en rust van het keizerlijke Koreaansche „Huis verzekeren." Toen had Japan nog verklaard: „definitief de onafhankelijkheid en ongerepte instandhouding „van gebied van het Koreaansche keizerrijk te waarborgen." Nog voor den vrede met Rusland had Korea bij overeen-

komst van 22 Augustus 1904 op zich genomen „een gel- „delijk raadgever, Japansch onderdaan, in dienst te nemen „en voor alle buitenlandsche aangelegenheden Japan te zul- „len raadplegen" en toegestemd, om „bij het sluiten van ver- „dragen en overeenkomsten met vreemde mogendheden en „aangaande andere belangrijke diplomatieke aangelegenhe- „den, zooals het verleenen van concessies of contracten aan „vreemdelingen, eerst de Japansche regeering te zullen „raadplegen." Het volgende jaar had de Japansche regeering zich eerst, namelijk bij de overeenkomst van 1 April 1905, het geheele beheer doen afstaan over post, telegraaf en telefoon en daarop aan alle Japansche schepen de kustvaart en den toegang tot alle Koreaansche wateren verzekerd. Thans, een maand na ratificatie van het vredesverdrag, bij de overeenkomst tusschen Japan en Korea van 17 November 1905, ging het bestuur der Koreaansche buitenlandsche aangelegenheden over op het Departement van Buitenlandsche Zaken te Tokio en maakte de buitenlandsche vertegenwoordiging van Korea voor die van Japan plaats. Tegelijkertijd werd als hoofdvertegenwoordiger der Japansche regeering in Korea een resident-generaal aangewezen, „vooreerst voor diplomatieke aangelegenheden", en werd besloten de Japansche consuls te vervangen door „residenten", die Japan zou kunnen aanstellen waar het maar wenschte; niet alleen in naam, doch ook in werkkring kwamen zij met onze gewestelijke hoofden in Nederlandsch-Indië overeen. Als eerste resident-generaal trad op de markies, later prins, Hirobumi Ito en hij is het tot zijn dood gebleven. Vijf dagen later maakte Japan deze overeenkomst wereldkundig in een Verklaring, bij welke die verandering werd toegeschreven aan „de onverstandige en „niet vooruitziende houding van Korea". In alle takken van bestuur werden Japansche „raadgevers" aangesteld, ook bij de rechtbanken. Hun raad werd echter niet steeds

door de Koreanen gevolgd en deze bleken minder vlug dan de Japanners, in het verzaken hunner eeuwenoude inzichten en gewoonten. Toen verlangde en verkreeg, 24 Juli 1907, het heetgebakerde Japan een verder gaande overeenkomst. Daarbij beloofde Korea voortaan „te zullen „handelen ingevolge de leiding van den resident-generaal „en geen maatregelen van wetgevenden aard of van eenig „belang te zullen nemen zonder diens voorafgaande goed- „keuring". Voorts werd daarbij het juiste beginsel vastgesteld van volledige afscheiding tusschen de uitoefening van het recht en die van het bestuur. In de achtereenvolgende „regulatiën" omtrent Ito's ambt en dat der residenten werd hem „de algemeene macht gegeven over alle staat- „kundige aangelegenheden", ook het benoemen en ontslaan der ambtenaren, terwijl de residenten gemachtigd werden zoo noodig de hulp der krijgsmacht te bevelen, ordonnantiën in te voeren en die door vrijheids- en geldelijke straffen te doen naleven. Van deze, sedert geldig gebleven bepalingen heeft Japan gebruik gemaakt om een aantal Koreaansche ambtenaren door Japanners te vervangen. 1 Augustus 1907 moest de Koreaansche regeering bij Keizerlijke Boodschap het geheele Koreaansche leger ontbinden. Aangezien Japan sedert den oorlog met Rusland twee leger-divisies in het land aanhoudt en ook over deze de resident-generaal het opperbevel voert, is thans zijn, d. w. z. Japans, macht over Korea onbeperkt geworden.

Ook over den keizer en diens huis. Teneinde allen vreemden of weerspannigen invloed te weren, heeft Ito sedert Juli 1906 den toegang tot de keizerlijke verblijfplaatsen gesloten voor allen, die niet door de betrokken Japansche overheid van een pas zijn voorzien, en die verblijven doen bewaken door Japansche policie[1]).

---

[1]) *Administrative Reforms, official documents*, Seoul 1907, blz. 7.

Zooveel mogelijk tracht de regeering thans land en volk te verjapannizeeren, naar Japansche voorbeelden te vervormen, een onderdeel van Japan te doen worden.

Bij de posterijen, waarmede gelijk in Duitschland de eenheid begon, gelden slechts de postzegels van Japan en zijn alle ambtenaren Japanners. Een praktische maatregel heeft over het geheele land aan de postkantoren de taak opgedragen van ontvang- en betaalmeesters.

De vroegere Koreaansche munten heeft men ingetrokken en doen inwisselen, verre beneden hun nominaal bedrag, een oorzaak van veel schade en ontevredenheid. De nieuwe, thans gangbare geldstukken werden geslagen in Japan aan de Keizerlijke Munt te Osaka en zijn volkomen gelijk en gelijkwaardig aan de Japansche; alleen verschilt het stempel en is het woord yen vervangen door won. Grootere stukken dan een halve won bestaan niet. Papieren geld wordt uitgegeven door een Japansche bank; het is alleen in Korea gangbaar. Daarentegen moet het Japansche geld voor gelijke waarde als het Koreaansche worden aangenomen. Ook hier vormt de gouden standaard den grondslag, doch zonder dat men gouden munten te zien krijgt.

Zeer in het belang van het volk is de hervorming van het onderwijs, dat totnogtoe steeds het oude stelsel van Confucius volgde. Thans zijn, over het geheele land verspreid, een vijftigtal moderne lagere scholen door de regeering opgericht, bezocht door vierduizend scholieren, haast alleen van het mannelijk geslacht. Te Seoul zag ik op een dier scholen een aantal volwassen Koreaansche leerlingen. De onderwijzers zijn uitsluitend Japanners, en gelijk in hun land had men bij de inrichting van het gebouw partij getrokken van goede Amerikaansche en ook Europeesche voorbeelden, alles ongeverfd, eenvoudig en zoo goedkoop mogelijk, doch verzorgd en praktisch. In plaats

van op den grond zat men op Europeesche banken en schoolplaten als bij ons hingen aan den wand. Met kracht is de invoering der Japansche taal ter hand genomen. Zij wordt op alle staatsscholen naast die van Korea en ook van China onderwezen. Voorts rekenen, de beginselen van aardrijkskunde, geschiedenis en natuurkennis, teekenen en eindelijk twee uiterst nuttig gebleken vakken, namelijk zedelijk onderwijs en lichaamsoefening. Verplicht heeft men het onderwijs nog niet kunnen maken, doch het is kosteloos. Voor de opleiding van Koreaansche onderwijzers heeft de staat een normaalschool opgericht en geweigerd bijzondere inrichtingen van opleiding toe te laten. Een school staat te worden opgericht, bedoeld om de oude kunstnijverheid te doen herleven; zoowel onderwijs als kost en inwoning zullen er omniet worden verstrekt. De oude medische school is op nieuwerwetsche leest geschoeid geworden en telt onder haar onderwijzers ook een Amerikaanschen geneesheer. Voorts bezit Seoul thans een middelbare school en een voor vreemde talen, waar buiten de genoemde oostersche ook Engelsch, Fransch en Duitsch kunnen worden aangeleerd. Dat intusschen het staatsonderwijs zich nog in een eerste tijdperk van ontwikkeling bevindt, blijkt uit de begrooting, die onder dit hoofd slechts 300.000 yen toestaat, juist een vijfde van de kosten der keizerlijke huishouding.

Ook met betrekking tot openbare werken heeft Japan reeds nuttige stappen gedaan. In drie steden worden werken aangelegd om te voorzien in de dringende behoefte aan behoorlijk drinkwater; niet echter in de hoofdstad, omdat de Koreaansche regeering het recht daartoe indertijd aan een vreemde firma heeft afgestaan. Sedert 1903 heeft men niet minder dan 35 torens of huisjes gebouwd, welke de kust en rivieren verlichten. Aan de

drie in de hoofdstad bestaande ziekenhuizen wordt een vierde, op groote schaal ontworpen, toegevoegd. Voor de departementen van algemeen bestuur heeft men er een weidsch paleis opgericht, in Europeeschen stijl en toch, een uitzondering bij de Japanners, niet leelijk. Niettegenstaande den overheerschenden invloed in het oosten van de Engelsche beschaving, geeft Japan in Korea den vreemdeling de maten aan in meters.

Uiterst nuttig zoowel voor het land als voor het volk zijn voorts de maatregelen tot herbebossching. Thans toch ontbreekt het de bevolking aan hout voor den bouw van andere dan haar ellendige woningen van klei en stroo. Hout moet thans in belangrijke mate worden ingevoerd. En buitendien heeft de ontwouding medegewerkt om den regenval zoo goed als geheel te beperken tot de maanden Juli en Augustus, terwijl dan de in de overige maanden bijeenvergaarde, steeds toegenomen waterdamp heftige tropische regens vormt. Die overstroomen en verwoesten de landerijen en vloeien dan gelijk in Curaçao zoo goed als nutteloos voor den landbouw naar zee of verdampen, niet door wouden tegengehouden, terwijl in het droge jaargetijde voldoende water ontbreekt en bevloeiingen dan niet kunnen plaats hebben. Dientengevolge blijven groote stukken land onbebouwbaar en brengt Korea aan vruchten van den bodem veel minder voort dan bij behoorlijke voorziening mogelijk zou zijn. En ofschoon het land spaarzaam bevolkt is — 10 millioen menschen op 220.000 vierkante kilometer, dus een derde der bevolking van Java op een bijna dubbel zoo groot oppervlak — biedt het zelfs dit kleine aantal slechts een schamel onderhoud. Sedert 1906 heeft de regeering een dertigduizendtal hectaren met boomen volgeplant en een school voor herbebossching opgericht. Een bijzondere overeenkomst van hetzelfde jaar stelt de bosschen bij de

Jaloe- en Tumen-rivieren onder gezamenlijk beheer van Korea en Japan en heeft ten doel die tot hun recht te doen komen.

Kunstwegen ontbraken in het onafhankelijke Korea, gelijk in China. Het verkeer werd daardoor somtijds belet, in elk geval belemmerd en moest zichzelf een weg banen dwars over akkers en door rivieren heen. De aanleg van behoorlijke wegen is het eerste middel om een achterlijk land vooruit te brengen; dat toonen onze ambtenaren in Nederlandsch-Indië en Japan tracht hier hun voorbeeld na te volgen.

De aanplant van katoen wordt zooveel mogelijk bevorderd, ook door modeltuinen.

Tot veel ontevredenheid heeft Japans bemoeienis met het mijnwezen aanleiding gegeven. Het land voert jaarlijks een vijftal millioenen yen aan ruw goud uit en brengt ook, zij het in veel mindere mate, zilver voort, koper, grafiet en kolen. Zoowel de rechten als de verplichtingen der ontginners trof Japan in chaotischen toestand aan. Verschillende afdeelingen van het staatsbestuur en zelfs het Keizerlijk Huis hadden, onafhankelijk van elkaar, nu en dan mijnrechten verleend, zoodat herhaaldelijk botsingen ontstonden tusschen de verkrijgers; en evenzeer werden van allerlei zijden willekeurige belastingen geheven. De resident-generaal trok het bestuur over het geheele mijnwezen aan zich en bepaalde dat ieder mijnbewerker voortaan verlof van hem moet bezitten; dat, ingeval zich verschillende gegadigden voordoen, hijzelf, de resident-generaal, de macht heeft uit dezen er een aan te wijzen; dat weigerachtige eigenaars van den bodem door hem kunnen gedwongen worden tot het verleenen van verlof voor bewerking van den ondergrond; en dat reeds verleende rechten, ook al is er uitvoering aan gegeven, kunnen worden ingetrokken, indien van vergissingen of

bedrog blijkt, zij het openbare belang kunnen schaden of gedurende minstens een jaar ongebruikt zijn gebleven. In de uitvoering dezer maatregelen schijnt de regeering nogal eens willekeurig te zijn opgetreden en onrecht te hebben begaan.

Over hetzelfde beklagen zich de Koreanen ten aanzien der land-certificaten of grondbrieven. Thans kan geen vreemdeling land verkrijgen, zonder dat de grondbrief door een Japansch resident is goedgekeurd.

Het rechtswezen, een der zwakste zijden, indien ik juist gezien heb, van alle oostersche volken, heeft in het onafhankelijke Korea alles te wenschen gelaten. Werden staatsambten door koop bemachtigd, omgekeerd zegepraalde de hoogste som bij de rechtspraak. De bestuurders waren tegelijkertijd de rechters. Rechtskundige hulp voor aangeklaagden ontbrak, pijniging en verbeurdverklaring bleven geregeld toepast. Het eenige Koreaansche wetboek, het crimineele, schreef zelfs voor kleine misdrijven de zwaarste straffen voor. Op diefstal bijvoorbeeld stond de doodstraf, die door worging werd toegepast. In de praktijk ondervonden aangehoudenen, die op hun vonnis wachtten, geen betere behandeling dan de reeds veroordeelden. De gevangenissen waren niet beter dan stallen en er werd geen enkele bescherming geboden tegen de uitersten van koude en warmte van het Koreaansche klimaat; de dood was daarvan vaak het gevolg. De gegoeden konden er zich op eigen kosten met alle gemakken omringen. Japan heeft het rechtswezen naar het voorbeeld der blanken geregeld. Verbeteringen in de wetgeving zijn aangenomen of worden voorbereid; in de rechtbanken zetelt een Japanner, naar het ook in andere takken van bestuur gevolgde voorbeeld van Nederlandsch-Indië, en betere gevangenissen zijn of worden gebouwd. Doch dat de onpartijdigheid bij de toepassing van het recht ook bij

de moderne Japanners belangrijk te wenschen laat, weet elke blanke, die hun land heeft bewoond. Dat zij de Koreaansche geeselstraf hebben gehandhaafd, daarvan getuigt een voor mij liggende fotografie. En dat de policie, welke thans in de hoogere rangen geheel en in de lagere grootendeels uit Japanners bestaat, den wind onder de bevolking heeft, toonen telkens de schrik en de deemoed van elken Koreaan, die door policie-dienaren wordt aangesproken.

De Europeanen staan thans nog, krachtens hun onafgeloopen tractaten met het oude Korea, onder de rechtspraak van hun eigen consuls. Doch de resident-generaal toont in zijn officieele geschriften, hierin niet langer dan volstrekt noodzakelijk te willen berusten. Hij wijst o. a. op het Koreaansche verdrag met de Vereenigde Staten van Mei 1882, in hetwelk de laatsten beloofden hun rechtspraak te zullen opgeven, zoodra de Koreanen genoeg waarborgen zouden aanbieden. Hij herinnert, hoe ook de andere verdragsmogendheden soortgelijke verklaringen aflegden en vraagt ten slotte, hoe de rechtspraak door een enkelen consul mogelijk is voor een zoo uitgestrekt land en wat het recht van hooger beroep te beteekenen heeft, waar dit tegenover Engelschen en Amerikanen moet worden uitgeoefend in het verre Shanghaï of tegenover Franschen in het nog afgelegener Saïgon.

In de kosten van al deze hervormingen heeft Japan voorzien door orde te stellen op 's lands geldmiddelen. De inderdaad buitensporige uitgaven voor het hof en het even buitensporig aantal hofdienaren zijn besnoeid. Geen uitgaven mogen worden gedaan zonder voorafgaande goedkeuring van den resident-generaal of zijn gemachtigden. Een scheiding is ingesteld tusschen belastinggaarders en bestuurders, voorheen dezelfde personen. Een einde is gemaakt aan de willekeurige belastingheffing van allerlei

onbevoegde overheden, tot welke zelfs het hof behoorde. Ook zijn de verregaande vrijstellingen van gunstelingen opgeheven. De in- en uitvoerrechten werden tot nog toe geïnd, gelijk in China, door een internationaal samenstel van ambtenaren, tot hetwelk voor weinige jaren nog een Hollander behoorde. Tot 1895, den vrede met China, hadden deze ambtenaren deel uitgemaakt van de bekende Chinese Imperial Customs, onder Sir Robert Hart. Toen was deze staf onder een van China onafhankelijk maar evenzeer blank hoofd gekomen, n.l. onder een Amerikaan, doch zonder dat de Koreaansche regeering de minste macht over hen uitoefende. De aanmunting lag in handen der keizerlijke hofhouding en zij behield de aanzienlijke daarop gemaakte winsten. Thans heeft Japan alle Europeanen door eigen onderdanen vervangen, de inning van deze inkomsten zelf in handen genomen en vloeien deze in 's lands kas. Misbruiken zijn ook thans nog niet uitgesloten, doch treden niet op den voorgrond. Meer klaagt het volk over hardheid bij de invordering.

Al deze maatregelen van hervorming ademen denzelfden geest, die den reiziger elk oogenblik bij de Japanners treft: dien van opgewekte arbeidzaamheid en doorzettingskracht. En overal toonen zij hun helder verstand naast algeheele toewijding aan hun taak. Voor geen maatregel deinzen zij terug, als hun die nuttig schijnt. Thans is bijv. alle alkohol bij het leger streng verboden en daarentegen de vleeschvoeding ingevoerd. Reeds dadelijk na hun inlijving oefenen zich de recruten op bevel in het hollen met zwaar bepakte ransels op den rug, gedurende uren achtereen en zulks zonder morren, blijmoedig zelfs. Op den duur moeten zulke menschen slagen.

Althans in één opzicht stelt Japans werkzaamheid in Korea te leur en toont het nog een laag standpunt in te nemen, indien het waar is dat de hoogte eener beschaving

kan worden afgemeten aan de plaats der vrouw. Deze is in Korea gelijk in de meeste oostersche landen die van volslagen onderworpenheid. De echtgenoot is de eenige man aan wien de eerbare Koreaansche zich mag vertoonen en hem is zij tot volledige gehoorzaamheid verplicht. Vrijelijk, zonder haar te vragen, beschikken over haar de ouders of echtgenoot, ook voor de laagste doeleinden. Volgens de Koreaansche wet zijn de dochters der gevallenen verplicht zich aan het beroep harer moeder te wijden, tenzij aan de overheid een losgeld wordt betaald [1]). Zoo ongeveer is het in alle landen met een Chineesche beschaving. En in die algeheele onderworpenheid der vrouw weigert zelfs de moderne Japanner beslist een ommekeer te brengen.

Dat de Koreanen, trots de gedweeheid tot welke eeuwenlange verdrukking hen heeft neergeslagen, hun ontevredenheid niet geheel hebben gesmoord, heeft Europa enkele malen bespeurd; bijvoorbeeld aan het vergeefsche bezoek van enkele Koreaansche grooten aan de laatste vredesconferentie te 's-Gravenhage en aan den moord op prins Ito. Minder bekend echter is, dat de ontevredenheid zich voortdurend in het binnenland door gewapend verzet openbaart en wel over een veel grootere uitgestrektheid en in veel belangrijker mate dan in Atjeh. Nog steeds moet Japan jaarlijks vier millioen gulden uitgeven tot onderhoud van zijn leger, dat de opstandelingen moet bestrijden. Het verslag van den resident-generaal over 1907 moest verklaren, dat zekere landbouw-vereenigingen nog in dat jaar slechts op enkele plaatsen konden worden opgericht, „tengevolge van rustverstoringen door het gemeen „in het binnenland" [2]). En in het kleine dagblad *The Korea Daily News*, dat te Seoul verschijnt, zag ik elken dag een

---

[1]) De Japansche krijgsarts Koike in *Intern. Arch. f. Ethnogr.* 1891 blz. 14.

[2]) Blz. 60.

reeks van berichten over gevechten met opstandelingen. Vóór mij ligt nog bijvoorbeeld het „Bulletin" van 14 April 1909, waarin niet minder dan zes berichten voorkomen over van elkander verschillende opstanden, sommige van verscheiden honderden personen, ook aan de kust en ook aan de spoorlijn. Telkens blijkt den reiziger, dat geen enkele koloniale macht in het Verre Oosten zijn Atjeh mist; men zij dus in Nederland niet mistroostig.

Mistroostig waren mijn Javaan en ik evenmin, hoe behaaglijk en belangrijk onze dagen in Seoul ook geweest waren, toen mij eindelijk de regeering de angstig verbeide gelegenheid aanbood, om geheel over land Moekden te bereiken.

Aan den anderen kant van de Jaloe, in Mantsjoerije, hebben water, ijs en wind zestien bruggen en zeven Engelsche mijlen weggeslagen van de stoomtramlijn, met welke de Japanners, zooals wij zagen, bij het uitbreken van hun oorlog met Rusland, Moekden en Seoul hebben verbonden. Toen inderhaast gebouwd, de bruggen zelfs uitsluitend uit ruwe houten balken, verkeert de lijn in Mantsjoerije sedert nog steeds in denzelfden toestand en liet nu wekenlang in het geheel geen verkeer toe. Dank zij mijn aanbevelingsbrieven heeft men het onontbeerlijkste eenigermate bruikbaar gemaakt en stelt mij voor, de andere noodlijdende gedeelten te voet en per lorrie af te leggen. Hoeveel dagen de tocht zal duren, dat weet men niet, en van een gedrukten spoorweggids blijkt geen sprake te zijn. Trouwens, het Mantsjoerijsche gedeelte van de lijn is een militair spoor, nauwelijks voor algemeen gebruik open.

De spoorweginspecteur, die mij aan het station ontvangt, legt er nog eens den nadruk op, dat ik de reis op goed

geluk moet ondernemen. Hoorende, dat ik tot Moekden geen enkelen Europeaan zal ontmoeten, noch Japanners die eenige Europeesche taal spreken, vraag en krijg ik een geleider, die een weinig Engelsch kent. Met de behoefteloosheid, die een der sleutels is der Japansche krijgsoverwinningen, gaat de aangewezen jongeman, een spoorwegambtenaar, onmiddellijk, zonder eenig reisgoed, mee op weg.

Als altijd in dit jaargetijde, de maand April, is het frisch, vroolijk weder, gelijkend op dat onzer eerste lentedagen. Trouwens, het geheele jaar verschilt het Koreaansche klimaat van dat van Noord-Europa alleen door zijn verder gaande uitersten van warmte en kou, 96° F. in Augustus en 24° F. vorst in December en Januari.

In het Koreaansche deel van den weg loopen de wagons over breed spoor [1]) en zijn zeer voldoende, recht zindelijk ook en de bediening laat niet te wenschen. Gelijk in Japan krijgt men aan een paar stationnetjes weder keurige houten doosjes met warme rijst en toespijs, alles gezamenlijk voor 20 sen, zijnde juist een Hollandsch kwartje. In de eerste klasse zitten slechts een paar Japansche officieren, doch de derde klasse-wagons zijn opgepropt met Koreanen en Japanners.

Den geheelen dag sporen wij grootendeels langs onbebouwde, onvruchtbare velden, die echter afgewisseld worden door akkers, beplant met graan, rijst en soja-boonen. Ook wijst mijn begeleider mij een kleine plant, welker gember-achtige wortel, de beroemde ginseng, duur betaald wordt, vooral door de Chineezen; zij zien er een voortreffelijke artsenij in, die opwekt en jeugdige krachten

---

[1]) Thans is ook het Mantsjoerijsche deel van den weg, n.l. van Antoeng naar Moekden, in breed spoor veranderd en voor algemeen gebruik opengesteld, sedert November 1911. (*China Yearbook* 1912, blz. 164).

hergeeft. Bij de Koreanen vervangt het artikel eenigermate de thee. Niettegenstaande de gebrekkige watervoorziening voert Korea in den laatsten tijd waarlijk belangrijke hoeveelheden uit aan rijst, een zes millioen yen per jaar; aan soja-boonen half zooveel. Dan volgen in belangrijkheid als uitvoer-artikelen huiden, ginseng, vee en ten slotte ruwe katoen en visch. Japan koopt driekwart van den Koreaanschen uitvoer, de rest grootendeels China.

Terwijl daar eenzame boerderijen nauwelijks voorkomen en boeren, uit vrees voor elkaar en voor een overval, in steeds ommuurde dorpen samenwonen, zie ik hier onbeschermde, eenzame boerenwoningen en dorpen zonder muren. Alle huizen, zonder onderscheid, zien er ellendig uit, kleimuren, met stroodaken gedekt en zeer laag. Het land is bijkans onafgebroken bezet met heuvels, en soms vertoonen zich rechts hooge bergen op den achtergrond. Verscheidene breede doch ondiepe rivieren trekken wij over, op houten bruggen, naast welke men nu bezig is op steenen pijlers ijzeren te bouwen. Nu en dan enkele sawah's, zwakke nabootsingen van Java, en ook enkele steden komen wij langs, oeroud soms, nu ellendig van uiterlijk, bestaande uit de gewone, lage hutten, maar altijd met de statige, hooge poort van den bekenden vorm in den nooit ontbrekenden muur. Telkens komt dan een half dozijn deftige Koreanen mij beleefde woorden toevoegen, maar meer dan dat weet mijn begeleider mij niet te vertalen.

Te elf uur in den nacht bereiken wij de Jaloe en daarmee de Koreaansche grens. Lange, lange jaren heeft men ter afsluiting hier een groote strook onbewoond gelaten. Doch de Japanners hebben hier nu het begin van een stadje gebouwd, genaamd Wiju, uitgesproken Widzjoe, door de Japanners Shingishu (Sjingisjoe) genoemd. Wiju ligt 520 kilometer van Seoul verwijderd en over dezen

afstand hebben wij juist 14 uur gespoord, dus met de voor Azië redelijke snelheid van 37 K.M. per uur.

Een Japanner in Europeesche kleeding haalt ons af. Op het naamkaartje, dat de Japanners steeds wisselen bij kennismaking, zie ik, dat hij vice-resident is. Voorgelicht door een papieren lampion, wandelen wij over een zandweggetje naar een kleine Japansche herberg, met slechts een paar kleine kamertjes, waar Pawiro en ik voldoende nachtverblijf vinden.

Den volgenden morgen moesten wij weder reeds om halfzes op het pad; wij bespeurden dat de waardin rekenen geleerd had, want 10.80 yen of 13.50 gulden verlangde zij voor dit nachtverblijf en een kop thee. Wiju blijkt een nieuwe zandstad te zijn, inderhaast neergeworpen, Amerikaansch in opzet en afschuwelijk. De vice-resident, die mij weder begeleidt, verklaart zich er diep ongelukkig te gevoelen. Aan de Jaloe gekomen, vinden wij het landingshoofd weggeslagen. Over drie jaar zal Japan de rivier overbrugd hebben, doch daarmee is nog geen begin gemaakt[1]. Op een ellendige Chineesche roeiboot, met een huisje er overheen gebouwd en waarin men een petroleum-motor heeft aangebracht, steken wij de rivier over, wier naam in den Russisch-Japanschen oorlog over de geheele wereld heeft weerklonken. Tien mijlen hoogerop ligt het slagveld, waar de Japanners, op weg naar de toen nog Russische spoorlijn, hun vijand ontmoetten. De rivier draagt vele dozijnen schepen, grootendeels Chineesche, en zelfs twee stoombootjes, de laatste onder Japansche vlag. Waarlijk vertoont Korea zich ook even op het water, in den vorm van een klein kanoetje zooals de negers gebrui-

---

[1]) Volgens telegraphisch bericht is deze brug begin November 1911 gereed gekomen.

ken op de verre Zambesi en evenals daar met een dubbele peddel voortbewogen. De rivier is ongeveer even breed als de Maas te Rotterdam. Bergen vertoonen zich op den achtergrond.

Thans ligt Korea voorgoed achter ons.

HOOFDSTUK V.

MANTSJOERIJE.

V. MANTSJOERIJE [1]).

Aan den anderen, rechtschen oever van de Jaloe wacht mij de Japansche consul. Want hier begint weder het Chineesche grondgebied, Zuid-Mantsjoerije; en de Japansche regeering, ofschoon ook hier oppermachtig, moet haar ambtenaren van titels voorzien, die niet tegen het volkenrecht indruischen. Hier vangt dus ook weder het gebied van de Chinese Imperial Customs aan, ter plaatse vertegenwoordigd door een Amerikaan; doch ik bemerk niets van eenigen douane-ambtenaar. In de stad, door de Chineezen Antoeng genoemd maar in het Japansch Antoken geheeten, is niets Koreaansch meer te bekennen. De mooie, zwevende daken der Koreanen maken weer plaats voor de rechte Chineesche, alleen aan de einden even opgewipt. Alles lage, grijze, Chineesche huisjes. Antoeng blijkt een uitgestrekte stad. Er wonen 10.000 Chineezen en 4000 Japanners. In een overoud Europeesch rijtuigje, blijkbaar uit den Russischen tijd, met een klein paardje bespannen, rijden wij naar het station. Men is zeer beleefd, geeft mij een

[1]) Het hiervoren op blz. 341—345 medegedeelde behoorde eigenlijk tot dit hoofdstuk, daar ook zij op Mantsjoerije betrekking hebben, doch moest vóór Korea een plaats vinden, omdat anders het verloop van het reisverhaal al te zeer zou zijn onderbroken.

eigen wagonnetje en weder vrij vervoer tot het Russische grensstation Kwan-Chen-Tsé, drie dagen sporens verder gelegen, en doet mij tot den volgenden avond, d. i. tot Moekden, begeleiden door een ambtenaar, die Engelsch spreekt en zeer nuttig en voorkomend is gebleken.

Doch primitiever spoorweg zag ik in de wereld nog niet. De dunne rails liggen nauwelijks op armlengte van elkaar; het treintje lijkt speelgoed; de bankjes schijnen bestemd voor dwergen en missen elke bekleeding; zonder onzen extra-wagen hadden wij moeten reizen met en als koelies.

Langzaam, nauwelijks sneller dan in een rijtuig, rijden wij eerst door een dal van keurig bewerkte akkers dat omgeven is door kale heuvels en bergen. Boomen vormen een uitzondering; met zijn gebrek aan gemeenschapszin en door de afwezigheid van overheidszorg heeft de Chinees zijn land schoon gehakt, bergen zoowel als dalen, verbruikt het hout en beplant den grond. Gaandeweg wordt het landschap woest en vertoont heftig getande bergranden, wilde rotsen met diepe spleten, die nu nog wit zijn van sneeuw en ijs. Hier en daar liggen eenzame boerderijen. De muren, die anders alle steden, dorpen en nederzettingen en zelfs de alleen in het veld staande huizen in China volgens de wet omringen, ontbreken hier. Nooit echter het tempeltje voor goden en voor de geesten der voorvaderen. Het is hier niet hooger dan twee tot drie voet, bestaat uit ruwe rotssteenen en verheft zich niet boven wat men soortgelijks ziet onder de negers in Oost- en West-Afrika. Aan de enkele stations staan, ofschoon op Chineesch grondgebied, Japansche ambtenaren in donkere uniform en gendarmerie in kaki, ook Japanners; in naam beschermen zij de lijn, ingevolge de verdragen, maar inderdaad oefenen zij hun macht veel verder uit.

Tegen den middag houden wij stil aan een heel kleine

nederzetting, waar in een oud, vervallen Chineesch miniatuurhuisje een Chineesche kok ons een recht goeden Japanschen kleinen maaltijd voorzet.

Dan gaat het een bergrand over. Duidelijk bespeurt men, dat voor den bouw van den spoorweg groote technische moeilijkheden zijn te overwinnen geweest, te grooter omdat men in vollen oorlog verkeerde. Alle bruggen zijn opgebouwd uit ruwe, ongeschaafde boomstammen. De lijn behoort in naam aan een Japansche maatschappij, waarvan de aandeelen zich echter in handen van de regeering te Tokio bevinden.

Het landschap blijft bergachtig. Doch nu duiken hier en daar langs den weg struiken op, thans in een lichtbruin kleed gehuld, dat door de zon beschenen, goud schijnende plekken vormt op den grijzen bodem. De avond daalt, zonder dat eenig dorp en meer dan enkele eenzame huizen te bespeuren zijn geweest. Te zeven uur verlaten wij ons trammetje, aan de pleisterplaats Tsan-Ho-Koe, door de Japanners Sankokoe genoemd; het bestaat weder slechts uit enkele huizen. Hier wacht ons een echt Japansch herbergje, waar wij een zeer voldoend onderkomen en een voortreffelijken Japanschen maaltijd vinden. Is men eens over de vreemdsoortigheid en over het gemis aan vleesch heen, dan komt men spoedig tot groote waardeering der Japansche spijzen en voelt er zich hier zelfs gezonder bij dan bij de Europeesche, die in Azië zelden meer zijn dan een noodzakelijk kwaad. Mijn begeleider toont zich evenzeer echt Japansch, door openlijk zijn behagen aan den dag te leggen in de „neisans", de altijd glimlachende dochterkens van Nippon die ons ook hier met de grootste opgewektheid bedienen. Tot laat in den nacht hooren Pawiro en ik door de papieren wanden heen zijn woordenvloed en geschater, dat door gestadig saké (warmen rijstewijn) drinken al maar luider wordt.

Nog is het geheel donker, vijf uur, anderhalf uur vóór den gewonen vertrektijd wegens de te wachten gebroken bruggen, als wij moeten opbreken. Het stortregent en Pawiro ziet paars van de kou. Ons treintje rijdt verder het gebergte in, dat over aanzienlijke uitgestrektheden begroeid blijkt met thans bruinroode struiken. Onze weg loopt door smalle valleien, die geheel zijn ingenomen met keurig en allerzorgvuldigst bewerkte akkers en enkele bergboerderijen vertoonen. In de verte gezien doen die denken aan arme streken van Duitschland, bijvoorbeeld het groothertogdom Hessen in de buurt van Giessen. Naderbij blijkt papier hier de plaats van het glas in te nemen. Ook de godenhuisjes herinneren aan Duitschland, aan de kapelletjes aldaar. Hier bevatten zij een houten of steenen staande plankje, met inschrift, een enkele maal een beeldje.

Een zelfde rivier heeft over een afstand van 12 kilometers niet minder dan 16 spoorwegbruggen weggeslagen. Daar nemen goedig eruit ziende berg-Chineezen, koelies, onze koffers op den rug en steken wij over tijdelijke bruggetjes, die op één plaats zelfs drijven, den ondiepen, thans kalmen stroom over. Dan wandelen wij een eind en worden vervolgens met ons reisgoed geplaatst op lorries, die door koelies worden voortgeduwd, totdat opnieuw een gebroken brug te voet gaan noodzakelijk maakt. Wij vormen nu een kleine karavaan, doordat enkele Japansche ambtenaren zich mijn treintje, het eerste sedert vele weken, ten nutte maken.

Steeds de rivier volgend, doorschrijden wij aldus een woest berglandschap. Pijnboomen vertoonen zich hier en daar, vereenzaamd of in kleine groepen, in het leven gelaten omdat elk hunner door een geest wordt bewoond. Een klein dorp, waarvan de ommuring slechts een paar voet hoog is, ligt aan onze zijde en is omringd door akkers, die de onderste flanken der bronzen bergen bedekken.

Over weinig weken zal alles hier groen zijn en dan moet dit een allerbekoorlijkst landschap wezen. Soms vliet de rivier vlak onder bijkans geheel naakte rotsen, die eruit zien als rose marmer, evenals de steenen waarmee de rivier is bezaaid. Heel boven op een rots, grandioos, staat een tempel. Op één punt aan den rivierkant zijn de rotsen verweerd, afgeslepen en gebroken tot vierkante kasteelen en vormen daarnaast schijnbaar een langen fortmuur, kaarsrecht op den hellenden berg. Nu heeft de trein de kammen van het gebergte langzaam bereikt.

Dan dalen wij.

Beneden houden wij stil bij een kolenmijn in volle en nieuwerwetsche bewerking. Japanners hebben haar in bezit genomen, maar de Chineesche regeering betwist het recht daartoe. Het is een der brandende vraagstukken met betrekking tot Mantsjoerije, dat gelijk bijna alle, waarin China betrokken is, al maar onopgelost blijft. Het ontbreekt den Chineezen aan machtsmiddelen om zich tegen Japan te verzetten, dat in Moekden, ofschoon een onbetwist tot China behoorende stad, een geheel legerkorps heeft liggen. Met even goeden uitslag belemmert Japan het verkeer van andere natiën in Mantsjoerije, en de Duitsche handel is er daardoor reeds bijna verdwenen. Zuid-Mantsjoerije wordt langzamerhand in de werkelijkheid Japansch.

Sedert dezen morgen ben ik mijn eigen tramwagen kwijt en zitten wij met ons achten gepropt in een speelgoedwagentje. Twee Japanners, een officier in kaki en een ingenieur in Europeesche burgerdracht, blijken zich in die kleedij en Europeesche gewoonten niet bijster thuis te gevoelen, trekken hun schoeisel uit en gaan breed uit op de banken op hun hurken zitten. Vergeefs tracht ik telkens een spoorboekje te krijgen of ten minste een opgaaf van vertrek-uren en -dagen tot Harbin; aldus hoor

ik de Russische stad steeds noemen, gewoonlijk Charbin of Karbin geschreven, waar ik de Siberische lijn zal bereiken. De uren, die men mij nu en dan heeft opgegeven, blijken steeds volkomen verkeerd en ik zal dus maar op avontuur verder moeten reizen.

Omstreeks den middag bereiken wij de oneindige vlakte van Moekden, een eentonige reeks van velden en akkers.

Een Mantsjoe stapt ons wagentje binnen. Inderdaad een ander type dan de echte Chineezen: wel geel, maar de neus gebogen en onze oogvorm. De Mantsjoes ontvangen nog steeds een toelage uit de schatkist als de veroveraars en ook omdat zij den landstorm vormen en geroepen zijn hun vorsten, thans die van geheel China, te verdedigen. Toen de waarde van deze instelling gering gebleken was en men zich genoodzaakt had gezien Europeesch gedrilde troepen te vormen, heeft de laatste regeerende keizerin bevolen, deze toelage af te schaffen. Doch dit bevel is onuitgevoerd gebleven en vele Mantsjoes leven zelfs uitsluitend van die toelage, arbeid aan anderen overlatende. Gelijk zij zich in het eigenlijke China hebben genesteld, hebben de Chineezen op hun beurt Mantsjoerije overstroomd, vooral landbouwers. Japan tracht nu hun plaatsen te doen innemen door eigen landzaten en hen langzamerhand terug te dringen.

Eindelijk, te zeven uur in den avond, bereiken wij **Moekden**. De afstand van de Jaloe, van Antoeng, tot hier bedraagt slechts 189 Engelsche mijlen, 315 kilometer, die een Europeesche trein makkelijk in zes uren zou hebben afgelegd; wij hebben er twee dagen over gedaan!

Het station van Moekden is blijkbaar niet door de Japanners gebouwd; want het is groot en vuil. De stationschef komt mij hoffelijk vertellen, dat het beste vervoermiddel naar de stad voor mij gereed is. Doch dit blijkt

het vieze wrak van een victoria te zijn, bespannen met een kolossaal paard, het eerste werkelijk groote dat ik in twee jaren heb gezien. Zelfs mijn onaandoenlijke Javaan, aan kleine paardjes gewoon, staat er met open mond naar te staren. Het loopt onder een Russischen boog en wordt door een brutalen, grooten, vuilen Mantsjoe bestuurd. Het is vinnig koud en regent erbij. Pawiro zit ineengekrompen naast mij; zijn hoofddoek komt slechts even uit boven den opgeslagen kraag van zijn Europeeschen ulster. Holderdebolder rijden wij over den gemeensten weg der wereld, een zwarte modderpoel met wagensporen van wel een voet diep, drie kwartier lang. Weldra bereiken wij een dikken hoogen stadsmuur met geweldige poortdeuren en bevinden ons dan in een uitermate leelijke stad van breede straten of liever wegen en van huizen, alle slechts van één verdieping.

Wij betrekken het eenige Europeesche logement, weids Astor-House genaamd doch innig vuil en armelijk; een eenvoudiger logement is haast niet denkbaar. De vurig verbeide badgelegenheid ontbreekt. En in mijn kamer is de ouderwetsche kachel gebroken, zoodat wij ons langzamerhand overdekt zien met een zwart waas. De hotelhouder is een Fransche jood.

Voor het logement staan paarden met ongewoon hooge zadels en Chineesche reiskarren op twee wielen en van een huif voorzien, alles het eigendom van Chineezen uit den omtrek, die den schouwburg komen bezoeken.

Deze ligt naast het logement. De Chineesche hoofdbediende daarvan brengt mij erheen. Als ik op een bank beneden wil plaats nemen, verzet hij zich hevig met een telkens herhaald „no can", het prachtige Pidgin-English voor: it is not possible. Hij drijft mij naar een zijloge boven en verlangt $ 5 als prijs van een plaats aldaar voor hem en mij. Daar ik slechts een oogenblik wil

blijven en weder een onbeschaamde „squeeze", het algemeene woord voor de nationale Chineesche afpersingen, vermoed, keer ik onmiddellijk weder met hem naar het logement terug, ga vervolgens zonder geleide opnieuw naar den schouwburg en bevind dan dat bovenplaatsen slechts 40 cents per man kosten en ik voor een paar dubbeltjes zonder eenig bezwaar ook op de benedenbanken word toegelaten. Als ik later den guit hierover onderhoud, schaamt hij zich heelemaal niet, lacht pienter en zegt met toegeknepen oogen: „master belong (= is) clever".

Prachtig gekleede meisjes vervullen de hoofdrollen. Het heele stuk door treedt, gelijk bij de beschreven voorstelling in Korea, een clown op, met geschilderd gelaat, op het hoofd de Europeesche witte narrekap maar zonder schellen. Het orkest zit achter op het tooneel, en de beide zijden daarvan worden door toeschouwers ingenomen, die ongestoord op het tooneel heen en weer loopen. Intusschen gaan langs alle banken mannen rond met thee en bakken warm water, waarin groezelige kleine handdoekjes drijven. Even worden die uitgewrongen en dan aan de kijkers overgereikt of uit de verte toegeworpen, die er zich het gelaat ter verfrissching mee afwisschen, evenals ik dat bij Chineesche maaltijden elders had gezien.

Den volgenden morgen zendt de Chineesche onderkoning bericht, dat het door mij aangevraagde verlof tot bezichtiging van het stamhuis van het geslacht Chin, dat der tegenwoordige keizers, wel kan worden verleend, doch eerst over een dag of drie, vier. Nauwelijks heb ik dit even vermeld bij mijn bezoek aan den Japanschen consul-generaal, of deze zegt energiek, daar orde op te zullen stellen en te zullen zorgen dat ik het verlof binnen hoogstens twee uur bezit; Japan blijkt hier oppermachtig. De consul-generaal bewoont een Europeesch ingericht

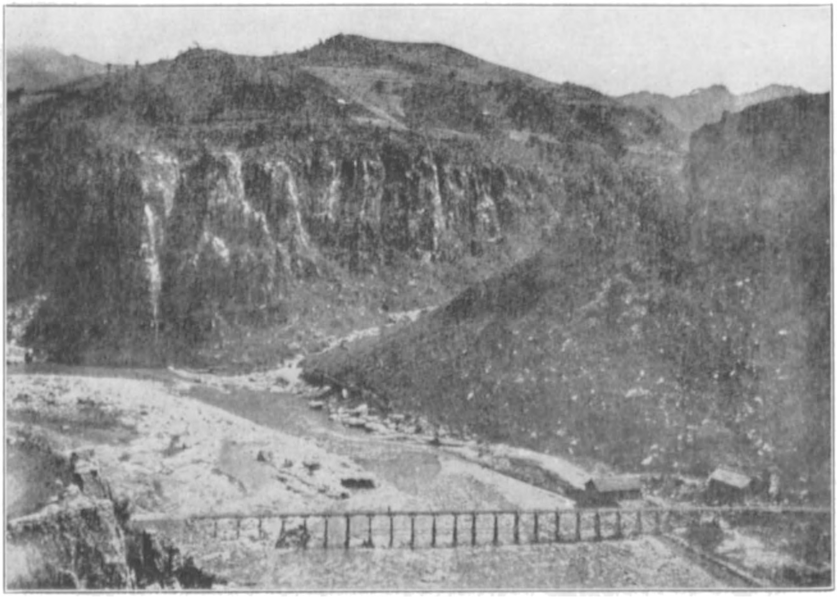

Tusschen Korea en Moekden. Blz. 404.

Keizerlijke begraafplaats bij Moekden. Blz. 414.

huis, draagt ook onze kleedij en spreekt voortreffelijk Engelsch. De groote mogendheden hebben hier ook hun eigen consuls, wier taak het is elkander na te gaan en vooral datgene wat Japan doet. Welk een verblijf voor hen!

De straten zijn onbeschrijfelijk slecht. Te voet komt men haast niet vooruit, in wagens evenmin; en alles, wat niet tot de laagste klasse behoort, bedient zich van rijpaarden of van riksja's. Aan de laatste moet ik mij met beide handen vast klampen om er niet door de diepe wagensporen, gaten en hobbels te worden uitgeworpen. Tal van Japansche officieren, allen op hooge paarden, kom ik tegen, elk weder met een verzameling kruisen en ridderorden op de borst. Winkelende bespeur ik, dat de Japanners hier zelfs aan hun muntsoort vasthouden en in hun winkeltjes alleen in yen willen verkoopen. Naast deze zijn Chineesche geldstukken van de meest uiteenloopende soorten in omloop. Men weegt, bespeur ik, als in ons Indië, bij picols en catties. Alle gewone Japansche waren blijken verkrijgbaar en alles is erg goedkoop. Voor slechts een rijksdaalder per stuk sla ik een paar van de bekende, uit bamboe gevlochten Japansche koffers in, die voor de reis door Siberië bijkans onontbeerlijk zijn, omdat zij worden toegelaten in de spoorweg-coupés. Goed rookbare Manilla-sigaren verkoopen Chineezen voor slechts enkele centen. Ook hier worden op groote schaal de bikkelharde peer verkocht, die men overal in China vindt, en een bittere soort van sinaasappelen en mandarijnen.

Intusschen is het verlof tot bezichtiging van het keizerlijk paleis inderdaad en tijdig aangekomen.

Heel oud is het laatste niet; het dagteekent eerst van 1631, dus weinige jaren voordat de eigenaar den troon te Peking besteeg. Sedert jaar en dag is het verlaten. Het ligt midden in de stad. Naar den trant van alle aanzien-

lijke behuizingen in China verraadt de ommuring niets van hetgeen achter haar gebouwd is, niets daarvan steekt er boven uit.

Een fraaie poort geeft toegang. Op donkerrooden grond vertoont zij groene, blauwe en witte figuren. Zij voert naar een uitgestrekten, ommuurden voorhof, die twee groote, hooge, roode koepels bevat, eenigszins in den vorm van onze muziektenten.

Vandaar treden wij, weder door een poort, een tweeden hof binnen, met groote steenen platen bevloerd. De linkerzijde daarvan wordt geheel ingenomen door magazijnen met kostbaarheden, alles zorgvuldig ingepakt. Mijn begeleiders, Chineesche officieren in Europeesche uniform doch met los neerhangenden staart, toonen er mij snoeren van paarlen, die groot zijn als knikkers. Voorts zeldzaam, kunstig bewerkt porcelein, dat er soms uitziet als ragfijn vlechtwerk, dan weer bestaat uit een aantal wanden om elkaar heen; alle zijn die zichtbaar doordat men er figuren in heeft uitgesneden. Honderden prachtige staatsiekleederen liggen opgestapeld, alles eeuwenoud en alles brokaat met bonte, uitermate kunstvaardige borduursels, die jaren arbeids moeten hebben gekost. De groote zorg aan de oude wapens besteed wijst op een tijdperk van krijg. Alleen het zwaard blijkt in eere gestaan te hebben. Men toont er mij gevesten van, bestaande uit jaspis, dat met turkozen, topazen en lapis azuli is ingelegd, en houten scheeden met goud beslagen of ingelegd en tot uiterst kunstige figuren besneden. Van het lakwerk haalt zelfs het beste niet bij het oude Japansche. Daarentegen heeft men veel kostbaarder materiaal gebruikt dan bij de kunstvoorwerpen van het vroegere Japan. Het mooiste van de oorspronkelijke verzameling bevindt zich thans te Peking.

Middenin dit ommuurde plein verrijst op een vierkant terras, dat op de hoeken zware sierlantaarns van wit

marmer draagt, een laag gebouw van één verdieping, de plaats waar al de pas geziene pracht werd tentoongespreid, de troonzaal. Een gebeeldhouwde balie van wit marmer omringt haar. Gelijk al de gebouwen van dit paleis bestaat het geheel uit hout. Het is gedekt met geglazuurde glinsterende pannen van het keizerlijke geel, met groen afgezet. Groot is dit middenpunt van macht niet; de vorst heeft blijkbaar talrijke omstanders bij zijn staatsiezittingen niet gewenscht. De troon neemt een groot deel van het vertrek in, staat tegen een schut van gele zijde, is geheel besneden, in hoofdzaak met het draken-ornament, en roodachtig verguld. Fraai is de binnenkant van het dak. Men ziet daarvan het geheele samenstel, elke plank, elke balk, alles in figuren bont maar smaakvol geverfd. Hier gelijk in al deze paleis-gebouwen overheerscht donkerrood; met het goud, wit en groen, soms ook blauw der figuren laat het wel geen verfijnden maar toch schoonen indruk achter.

Thans betreden wij een derde ommuurd pleintje, dat in zijn midden, opnieuw op een terras, een weder donkerrood paviljoen draagt van drie verdiepingen. Ook hier, evenals bij al deze gebouwen en bij soortgelijke in het eigenlijke China, wordt het midden der breede toegangstrap gevormd door een schuins liggende zerk, die en-relief een draak vertoont en de motieven van lucht en water, namelijk wolkachtige spiraaltjes en golvende lijnen. Dit gebouw lijkt voor feestelijkheden bestemd te zijn geweest. Het wordt gevormd door drie vertrekken boven elkander, elk geheel door een balkon omgeven, waarvan weder elk door een schuin dak wordt overschaduwd. Dit is nu werkelijk eens een prachtig Chineesch gebouw, dank zij ook de herstelling, die het geheele paleis niet lang geleden heeft ondergaan. Het onderste vertrek heeft een zoldering, die bij uitzondering iets anders vertoont dan figuren,

namelijk een telkens herhaalden phenix; van de twee bovenste verdiepingen is de zoldering, evenzeer bij uitzondering, wit van grond. Alle worden zij gestut door roode, ronde pilaren. welke bovenaan onderling zijn verbonden door drie zware horizontale balken.

Van het bovenste balkon zie ik neer op een kleine wereld van gebouwen ofschoon alle binnen de paleis-ommuring gelegen, meest kleine, sierlijke huizen en koepels, alle donkerrood en alle met aan de hoeken even opgewipte daken. Sommige staan op ommuurde plaatsjes, andere rijen zich met een kleinen onderlingen afstand aan weggetjes die met steenen platen zijn bevloerd. Tuinen, ja zelfs elke plantengroei worden helaas in dit paleis gemist.

Afdalend brengt men mij ten slotte in de keizerlijke woonvertrekken. Zij vullen een aantal kleine, intieme, gezellige binnenplaatsjes achter en naast het beschreven groote paviljoen. Weder bedekt met de keizerlijke gele, glinsterende dakpannen, vertoonen zij vanbuiten een beschildering met volkomen onnatuurlijke landschappen, voor welke, gelijk in alle landen met Chineesche beschaving, niet de werkelijkheid tot voorbeeld heeft gediend, doch modellen van oude meesters. Ofschoon hier de vorst zelf en zijn gezin hun dagen hebben gesleten, ontbreekt vanbinnen elke versiering en heeft men de wanden eenvoudig met effen papier beplakt.

Gemeubeld is niets meer in het geheele paleis, en trots de pas plaatsgevonden vernieuwing hebben de vogels de vloeren reeds rijkelijk beplekt met de kennelijke teekenen hunner aanwezigheid. Doch over het geheel ontbreekt het vervallene en vuile, dat den reiziger telkens in China tegemoet treedt en hindert.

De bezoeker neemt een mooien doch geen verfijnden indruk mede. Behalve door de daklijn, die vanvoren gezien niet zooals in Korea schuin doch recht naar be-

neden loopt, herinnert het paleis sterk aan de beschreven keizerlijke verblijven te Seoul. Doch die zijn veel en veel uitgestrekter en weidscher, en dragen den stempel van een gevestigde, voorgoed afgebakende heerschappij. Welk een verschil vooral met de paleizen van oud-Japan, met de toch uit denzelfden tijd stammende reeks van gebouwen te Nikko bij de graven der Shoguns, de erfelijke militaire regenten van dat land! Daar, te midden van hoog geboomte, een symphonie van kleuren, alles lakwerk, elke duim met de grootste zorgvuldigheid en smaak versierd. Hier geen plant te bekennen; niets dan ruwe verf; de versiering betrekkelijk primitief zoowel van vorm als van kleur en beperkt tot de zolderingen, waar zij tot overdaad is saamgeperst; zelfs van den Japanschen koelie biedt het woonvertrek meer dan deze keizerlijke slaapkamers. Daar bouwde een tot rust gekomen volk van kunstenaars, hier een stam van krijgers, nog in het begin hunner machtsuitbreiding.

Nu naar de graven der hier gewoond hebbende keizers.

Eerst een eind stad, door altijd overvulde straten. Dan gaat het de giganten-poort van den zwaren stadsmuur door. Onmiddellijk daarachter sluit zich weder een stadskwartier aan, even afschuwelijk als geheel Moekden en omringd door een kleiwal, die niet meer dan anderhalve meter hoog en blijkbaar alleen voor den vorm aanwezig is; Moekden is uit zijn kleeren gegroeid. Het telt nu ongeveer 200.000 inwoners, van welke 1½ % Japanneezen zijn.

Dan volgt het veld. Telkens moet ik mijn riksja verlaten door de onbegaanbaarheid van den weg, om welken niemand zich bekommert. Op al te slechte plaatsen heeft het verkeer zich eenvoudig verlegd over de akkers heen. Waarheen men het oog ook richt, niets dan vlakten, een door de natuur aangegeven slagveld voor groote legers.

Inderdaad hebben de Japanners in 1905 het daarvoor gebruikt. De Russen moesten zich toen wegens slechte leiding terugtrekken naar Charbin; en sedert is Moekden inderdaad Japansch geworden. In de verte ontwaar ik de pagode, die in deze gevechten tot richtpunt diende. In tegenstelling met het gewone Chineesche type, dat doet denken aan een staanden pijnappel of aan een sterk geribden kegel, bij ons sedert eeuwen bekend uit nabootsingen op porcelein en lakwerk, draagt deze pagode het Birmaansche karakter; zij heeft het uiterlijk van een handschel.

Na veel sukkelen over akkers en deels ondergeloopen grasvelden bereik ik een wijd uiteengeplant bosch van lage boomen, liefelijk begin der graven, vooral nu heden de zon schijnt. Een lichte overjas volstaat; de lente komt. Aan weerszijden van den smallen weg verrijst een gedenksteen met inschrift. Twee steenen pilaren volgen, om welke zich, hoog erop gelegen, een draak slingert. De top draagt weder een fantastisch dier, een soort van wonderleeuw, die zoo fier het hoofd ophoudt, zoo gebiedend kijkt, zoo beslist de lippen samenperst, zoo stevig staat op zijn gestrekte pooten, dat de aandachtige beschouwer inderdaad onder den indruk komt van grootsche kracht en ernst. Onder den leeuw steekt, dwars door de pilaren, een stuk steen, dat eenigszins den vorm heeft van een bijl-ijzer; het moet blijkens de wolk-figuren, welke er en-relief op zijn aangegeven, de lucht voorstellen.

Iets verder geeft een wit marmeren doorgang met een dak, dat gesteund wordt door accoladen van hetzelfde materiaal, toegang tot het eerste bordes. Dan sta ik voor een rood poortgebouw met aan weerszijden, op een zwaren hoogen muur, een grooten draak, gevormd door een aantal kolossale gekleurde tegels. De draak speelt in China, zooals men weet, een hoofdrol; in Moekden eindigen zelfs de

ver uitstekende dakenbinten als Gothische gotenpijpen vaak in drakenkoppen. De ingang is tegenwoordig echter niet hier doch links, door een drakenpoort. Daar bestaan de accoladen uit geel en groen aardewerk en vertoonen een duidelijk beeld van hun samenstel. De onderste rust op een balkje, dat even uit den muur steekt, en draagt een tweede balkje, evenwijdig loopend aan den muur. Tegelijk echter zendt zij een kwart-boog naar voren, ontspruitend uit haar midden, een tweede accolade dragend. Deze laatste steunt weder een balkje, dat dus meer naar voren ligt dan dat er onder. En zoo voort, reeksen van accoladen boven en vlak naast elkaar. Japan heeft die wijze van daksteun en versiering in al zijn paleizen, poorten en tempels overgenomen en ook Korea.

Door deze poort bereikt men een heerlijk bosch van naaldboomen. Men bekomt hier van het gewoel der stad, te meer, daar het geheele bosch ommuurd is; men ademt op na al die oneindige boomloosheid; voor het eerst sedert lang hoor ik weder vogels kweelen. Het voert naar een laan, die aan weerszijden bezet is met ongeveer levensgroote steenen dieren, een paar paarden, olifanten, kameelen en wonderdieren, alle kleiner, minder talrijk en dichter bij elkaar geplaatst dan bij de keizerlijke graven van Nankin en van Nankau (in de buurt van Peking). Deze laan loopt van de nu gesloten staatsie-ingangspoort, zooeven beschreven, kaarsrecht naar een dubbeldakig, hoog paviljoen. Tot zijn nok wordt dit ingenomen door een reusachtigen, platten gedachtenissteen, die rust op een schildpad van zeven meter, zinnebeeld van de lengte der tijden, van de onsterfelijkheid der verdiensten en der nagedachtenis. Het dier heet te zwemmen; want de zerk eronder vertoont en-relief het waterteeken, golvende lijnen, waarboven visschenkopjes even uitsteken.

Nu weer een muur, een kolossaal vierkant vormend en

zich openend in een even kolossale, driedakige poort. Deze is nu gegrendeld met Chineesche hangsloten van een halven meter lang. Eerst onwillige wachters geven, vermurwd door zilver, mij toegang.

Thans bevind ik mij op een plein als in een vesting. Het bevat vijf onversierde, zoogoed als ledige gebouwtjes. Bovenop de vier muurhoeken verrijst een paviljoen, eveneens boven den ingang van het plein en ook op den muur tegenover dezen. Ik bestijg den muur, die even breed is als een ordentelijke straat en zoo hoog, dat ik nu eerst ontwaar, hoe al de paviljoens bedekt zijn met donkergele, bijna oranje pannen. Langs hooge, primitieve trappen beklim ik het bovenste balkon van het poortgebouw. De verf vertoont zich nog, maar veel is vermolmd en ik kijk neer op daken, die reeds gaten hebben en zich beginnen te begeven. Dan naar het gebouw bovenop den muur tegenover den ingang. Het bevat weder een gedenksteen en is van binnen blijkbaar onlangs overgeschilderd met meest groene figuren en enkele bloemtakken op een helderrooden grond.

Van die hoogte zie ik nu, vlak erachter en slechts ervan gescheiden door een gang van een paar meter, weder een zware ommuring, opgevuld met zand hetwelk er pyramide-achtig bovenuit steekt en bovenop een enkelen boom draagt. Dat is de begraafplaats. Daar rust sedert 1643 keizer Chon-To. Ook hier duidt niets de juiste vindplaats van zijn overschot aan, niets menschelijks dekt het, geen huis, geen dak, geen zerk zelfs; zijn stof is weder een geworden met de aarde. Grootschheid heeft den keizer begeleid totdat hij voor eeuwig ter ruste werd gelegd; toen is hij opgegaan in de natuur.

Deze reeks van zware gebouwen, zoo wijd uiteen en niets bevattend dan gedenksteenen, deze minachting voor afmetingen en materiaal, zij bereiden op indrukwekkende

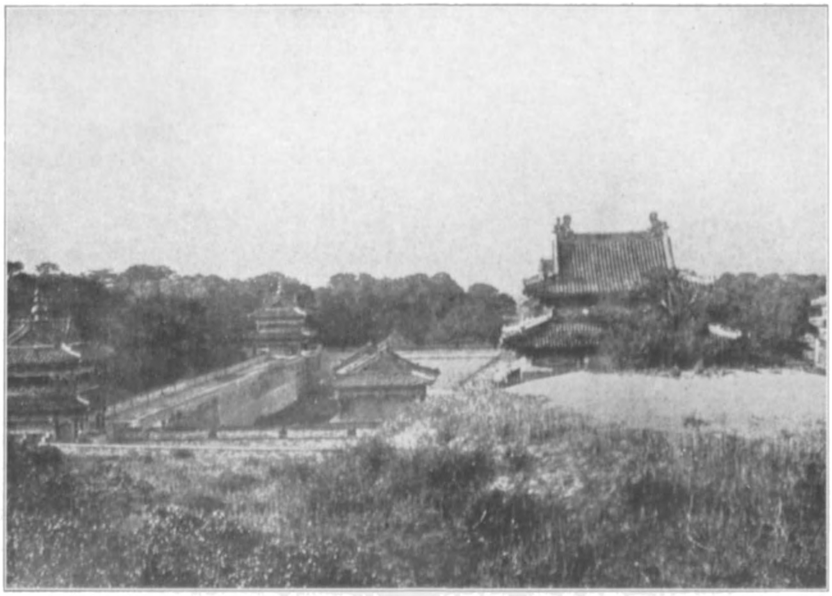

Keizerlijke begraafplaats bij Moekden. Blz. 416.

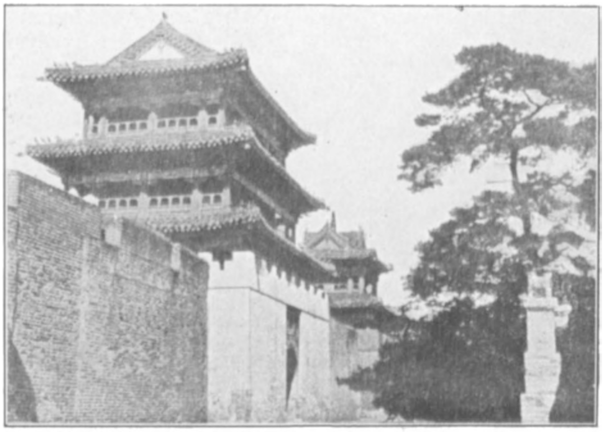

Als boven.

wijze voor tot het naderen van een graf, dat slechts uit zand bestaat en geen ander kenmerk draagt dan een boom. Deze keizerlijke begraafplaats mist wel den stempel van verlatenheid en van oudheid tevens van die bij Nankin; de groep bij Nankao is veel, veel uitgestrekter. Doch de dierenbeelden staan hier dichter bij elkaar en bij de grafgebouwen en vormen daarmee één geheel; de beschildering is nog niet, gelijk daar, verdwenen; en vooral het heerlijke geboomte draagt ertoe bij, dat deze begraafplaats althans bij mij den schoonsten indruk achterlaat van alle.

Nu kan ik gelukkig Moekden verlaten en den trein nemen naar het Japansche eindstation Kwan-chen-tsee. O, wat een vuile stad toch en wat een vuile Chineezen! Op weg naar het station zie ik een aantal ezels en muilen, wier huid slechts enkele plekken haar vertoont; de rest is opgegeten door ongedierte. En alle dieren zijn tot den kop toe beplekt met dikke klompen klei.

Dicht bij het station ontwaar ik nu de uitgestrekte barakken van het Japansche legerkorps. Daartegenover verrijst een machtige stoepa, wat de Europeanen hier noemen pagode, geheel in den handschel-vorm van Ceylon en Birma. Het handvat van de schel wordt echter hier gevormd door een Chineesche toren-pagode, die naar boven schuins toeloopt en gedekt is door een breede ijzeren „ti". [1] Hier nadert de vorm van de ti meer dien van een zonnescherm dan in Birma. De romp van het gebouw, de schel zelf, heeft weder een nis voor Boeda juist in het noorden, zuiden, oosten en westen. Het is blijkbaar heel oud en sterk afgebrokkeld; de metselsteen komt achter de bepleistering te voorschijn.

Een echte pullman-car, in Amerika gebouwd, neemt ons om halfnegen in den morgen op. De inrichting ervan is weelderig en uitmuntend; slaapgelegenheid ontbreekt.

---

[1]) Zie ter verklaring blz. 218 hiervoren.

De weg blijkt buitengemeen eentonig, niets dan vlakke, nu dorre akkers, meest voor boonen en ook graan; water ziet men niet. Vijf mandarijnen in prachtig brokaat liggen languit te snorken. Aan alle stations en ook in den trein bevinden zich Japansche krijgslieden, allen in keurige kleedij. Doch die schijnt hun maar weinig te behagen; want nauwelijks hebben de officieren, ook in de eerste klasse, plaats genomen, of zij trekken stelselmatig hun laarzen uit. Bij het station Tieling verrijst een groote Japansche meelfabriek, Europeesch ingericht. Europeesch van vorm doch laag zijn ook de enkele huisjes, die steeds de stations omringen.

Eerst tegen zeven uur bereiken wij de grens der Japansche invloedssfeer, het vlek Kwan-chen-tsee of Changchung, slechts 250 kilometer van Moekden verwijderd. Ofschoon dit baanvak een brok uitmaakt van de groote lijn Dalny—Harbin, is dus de snelheid van den trein slechts half zoo groot geweest als van een gewonen bij ons. Vanuit het eenzame station ziet men slechts de eenvormige, grijs-steenen huizen van het Japansche spoorweg-personeel en van de beschermingstroepen, alsook een onmetelijk hotel, dat de Japanners bezig zijn te bouwen. Hier verlaat mij met veel beleefdheden mijn Japansche begeleider en moeten de reizigers oppassen. De Russen toch, het verkeer liever leidende over hun eigen lijn van Wladiwostok, bemoeilijken dat over dezen weg door hun spoorwagens hier niet verder te laten komen dan tot hun eigen gelijknamig station, dat twee kilometer verder ligt dan het Japansche eindpunt; dien afstand moeten de reizigers met hun reisgoed te voet afleggen. Ditmaal komt bij uitzondering een Russische trein tot hier, gevuld met een drom Russen, die een hunner generaals, op weg naar Peking, tot hier uitgeleide doen.

Opeens bevind ik mij in een andere wereld, te midden

van kolossale, blonde, vierkante menschen, spoorwegambtenaren, leden van den burgerlijken dienst, consuls en officieren, allen hooggelaarsd en in militaire kleedij. Ridderorden schijnen te geef in Rusland; niemand hunner is zonder, en zelfs kapiteins dragen sterren. Het zijn mooi gebouwde kerels, die goed hun werkelijk fraaie uniformen dragen, sommige gedekt door hooge mutsen van astrakan boven welke een muts van lichtblauw met goud uitsteekt. Geweldig ook blijkt hun eetlust aan den in een eetwagen gereedstaanden maaltijd van allerlei spijzen en wijnen, aan welken zij mij doen deelnemen en die twee uur in beslag neemt.

Na een groot half-etmaal sporens, te halftien in den morgen, bereiken wij **Harbin**, waar de Mantsjoerijsche lijn die ontmoet, welke te Wladiwostok, aan de Japansche Zee, begint en in Rusland eindigt.

Voor het eerst na een paar jaar reizens in Azië, sedert Voor-Indië, bevind ik mij weder in een groot, Europeesch eruitziend station. Vlak daarachter ligt het beste logement, klein ofschoon Grand-Hotel geheeten en vuil maar niet ongeriefelijk. Voor beddegoed en handdoeken moet men extra betalen, als men dit niet met zich voert. De Russische keuken blijkt zeer te verschillen van alle andere, maar bevredigt volkomen. Een paar Serviërs begeleiden de maaltijden met muziek.

De winter voert zijn doodsstrijd, de zon schijnt nu en dan; maar toch behoef ik mijn dikste kleeren en telkens sneeuwt het en huilt een ijzige wind.

De stad lijkt een nieuwe Amerikaansche. Eerst zie ik eenzame groepen van groote, deels leeg staande huizen, soms op een heuvel, te midden van een wildernis. Dan hooge, breede, machtige gebouwen, die de Russische bezetting herbergen, den burgerlijken dienst en dien van het hoofdbeheer over het oostelijk deel van den Russischen

spoorweg. Primitieve, armelijke, kleine huisjes en nerinkjes rijen zich aan statige winkels, die nu reeds te groot geworden zijn en waar men, trots hooge prijzen, slecht terecht kan. De ellendige wegen, voor zoover al geplaveid, hobbelen met hun riviersteenen als een montagne-russe. Boomen ontbreken geheel. Hier en daar een kleurige kerk, geheel afwijkend van wat men, waar ook, buiten Rusland aanschouwde, niet hoog, soms lichtblauw, effen of gestreept en bezet met vijf en ook wel meer vergulde torens in den vorm van een ui.

Harbin dagteekent eerst van 1896 en beleefde een grooten bloei in den Russisch-Japanschen oorlog, toen zij het hoofdkwartier vormde van het Russische leger. Er is in dien tijd schromelijk veel geld verdiend; het kleinste muntstuk was de roebel, gelijkstaande met ongeveer vijf kwartjes. Men heeft toen verkeerdelijk vertrouwd, dat die bloei blijvend zou blijken, erop los gebouwd, groote voorraden ingeslagen. Met het vertrek van het oorlogsleger en het verloren gaan voor Rusland van het zuidelijk gedeelte van Mantsjoerije is Harbin achteruit gaan hollen en nu een half bankroete stad.

Uit den bloeitijd dagteekenen ook de groote meelfabrieken dezer geheele streek, aan welke thans kapitalen aan Russisch geld worden verloren. Een toekomst schijnen zij echter wel te hebben.

Geen lach, zelfs geen blijmoedigheid bespeur ik op eenig gelaat. Nergens zag ik een bevolking van duisterder menschen, noch een grootere verzameling van ongunstige tronies.

Allerlei volken zijn hier vertegenwoordigd; Chineezen, voornamelijk koelies; Japansche winkeliers; Fransche geverfde vrouwen uit de muziekhuizen, waar de opvoeringen eerst 's nachts om één uur een aanvang nemen, als de rechtgeaarde Europeaan uit het Verre Oosten reeds

uren onder zijn deken ligt; en dan een overmaat van Joden uit alle streken, bij elken stap, op elk uur, op elke paar meters. Daaronder blijkt zich ook een landgenoot van ons te bevinden, met een Poolschen naam, afkomstig uit Londen, die in boonen zegt te handelen en mij in plat Amsterdamsch volgens opdracht van de policie komt uithooren en vragen wat ik hier eigenlijk uitvoer.

Eindelijk en voornamelijk wordt Harbin bewoond door Russen. Zij vormen de helft harer 50.000 inwoners. Blijkbaar behooren zij tot alle standen. Keurig, Fransch gekleede Russinnen verbazen Pawiro en mij door haar voor ons nog nieuwe reuzenhoeden. Kleine paardjes dragen op hooge zadels Kozakken, in lange, grijze jassen gehuld en met het Duitsche model van pet gedekt. Die schijnt allen krijgslieden hier gemeen. De sabel wordt niet om het midden maar aan een bandelier gedragen, die bij de officieren geweven is uit gouddraad. Alle ambtenaren vertoonen zich in uniform en zijn gewapend.

Ook Russisch werkvolk leeft hier, allervuilst eruit ziende, gestoken in jassen en mutsen van binnenste buiten gekeerde schapenvellen en vilten schoeisel. Russen zijn ook de koetsiers; zij dragen wat de Boeren teekenend noemen zwarte pluishoeden, zooals die omstreeks 1830 in de mode waren, van boven wijd uitwijkend en met kleine, omgekrulde randen; als overkleed een laken hemd. Van hun paarden loopt er slechts één in het gareel, dat door een boog over de schouders heen wordt bijeengehouden. Daarnaast holt, los aangespannen, een tweede paard; soms aan de andere zijde een derde. Al die Russen hebben blauwe oogen, blond haar en lijken Oost-Pruisen; het is mij nu niet langer twijfelachtig, dat de laatste veel Slavisch bloed bezitten. Bij velen steken de jukbeenderen nog sterker uit, niet minder dan bij de Japanners en

Mongolen; en ook hun opgekrulde lippen geven hun het echte Rubinstein-type.

Een belangwekkende kaste vormen de Tartaren, waaronder men hier een geheel ander volk verstaat dan in Peking. Daar is het een ander woord voor het volk van Noord-China, dus Chineezen in ras en godsdienst. Hier verstaat men eronder lieden uit de Krim, van niet groote gestalte, zwartharigen, zoo goed als blank en allen Mohammedanen; in kleeding verschillen zij alleen van den Europeaan, doordat zij een heel klein, zwart kalotje op het achterhoofd dragen; geen rechtgeaard Mohammedaan gaat ongedekt. [1]) Zij behooren hier tot de hoogere klasse. Als wij een winkel binnenloopen om een hoed voor Pawiro, wiens Javaansche hoofddoek hem hier maloe (beschaamd) maakt, blijkt die door Tartaren te worden gehouden en niet te verschillen van de grootste Europeesche kleedingwinkels hier of zelfs in de andere groote Chineesche steden.

Tot mijn verbazing zie ik hen en zelfs de Russen zich in hun winkels van het Chineesche telbord voor hun berekeningen bedienen, waarvan het gebruik, hoe dienstig blijkbaar ook voor de ingewijden, den Europeanen in China een ondoorgrondelijk geheim blijft.

Feitelijk hoofd van de geheele stad is de generaal Horwat, bestuurder van het oostelijk deel der Russische sporen, de Chemin de Fer Chinois de l'Est, als zoodanig tegelijk

---

[1]) De beteekenis van het woord Tartaren heeft zich voortdurend gewijzigd en uitgebreid; het is thans een onzekere aanduiding geworden en wordt toegepast op menschengroepen, die toch onderling uitermate verschillen. Oorspronkelijk de benaming voor een Mongoolschen stam, werd het vervolgens die van alle Mongolen en daarna ook van de door dezen onderworpen volken. Toen ging men er ook Turken onder verstaan. Thans is Tartaar in hoofdzaak een naam voor twee geheel verschillende families: 1°. de in Rusland gevestigde Turken, 2°. de bewoners van noordelijkst China.

bevelhebber der troepen die station en lijn hier moeten beschermen en voorzitter van den gemeenteraad.

Welke met betrekking tot het volkenrecht de positie is van Harbin, blijft een open vraagstuk. De Russen gedragen zich als heeren en meesters, op grond der hun door China verleende concessie om hun Trans-Baikalië met hun Wladiwostok te verbinden door een spoor, dwars door het ertusschen gelegen Chineesche Mantsjoerije heen. Die concessie is verleend aan een Russische maatschappij, waarvan de Russische regeering de aandeelen bezit. Deze beschouwt Harbin als een aanhangsel, een onderdeel van die lijn, oefent ook policiezorg uit en vordert thans belastingen van alle inwoners. Daartegen heeft China zich onlangs verzet, gesteund door Duitschland, en betoogd dat de souvereiniteit niet is afgestaan. Generaal Horwat bevindt zich thans te Peking om een schikking te treffen. [1])

Ook te water kan men van hier het Russische gebied in het oosten en noorden en zelfs de zee bereiken. De stad ligt namelijk aan de rivier Sungari, die zich aan de grens in de Amoer stort, en over deze beide rivieren loopen

---

[1]) Zijn plaatsvervanger Hilkow, wiens naam ik Giokof hoor uitspreken, behoort tot de tallooze Knias, een titel die in West-Europa, naar het schijnt verkeerdelijk, met prins wordt vertaald. In werkelijkheid werden oorspronkelijk met Knias aangeduid hoofden, niet alleen van uitgestrekte landstreken en volken, doch ook van stammetjes, groepen en zelfs benden, zoodat de titel niet geheel gedekt wordt door eenigen Europeeschen graad van adel en met „prins" in de meeste gevallen veel te weidsch wordt weergegeven. In ons Indië doet zich geheel hetzelfde voor, namelijk bij het woord radjah, dat een bijkans gelijke beteekenis heeft en toch vertaald wordt of werd met het veel te hooge „koning." De foutieve vertaling van Knias dagteekent, naar ik vernam, van de aankomst van het eerste Russische gezantschap in Frankrijk, toen men, uit onwetendheid en beleefdheid, bij de vertaling maar een slag naar de juiste beteekenis heeft gedaan.

booten van hier naar Chabarowsk. Vandaar voert een spoor zuidwaarts naar Wladiwostok en kan men noordwaarts de Amoer verder afvaren tot Nikolajewsk, dat tegenover het eiland Sachalin aan de Tartaarsche golf gelegen is.

Ons zal echter thans de trein westwaarts weg voeren van dit vreeselijke oord, door Siberië „huistoe".

HOOFDSTUK VI.

DE SIBERISCHE WEG.

VI. DE SIBERISCHE WEG.

Het was te Harbin, eind April. Wij wachtten op een van Wladiwostok komenden trein die ons naar Europa zou voeren.

De reiziger heeft de keus tusschen zeer verschillende treinen, en deze in het kort te bespreken kan, naar ik bemerkt heb, zijn nut hebben.

Allereerst dan loopen over de Trans-Aziatische lijn, waarvan officieel alleen de westelijke helft Siberische spoorweg heet, behalve sneltreinen ook zoogenaamde posttreinen. De laatstgenoemde doen alle stations aan, gaan langzaam en leveren geen voeding; de eerste klasse kost er niet meer dan de tweede in de sneltreinen; alleen zij hebben een derde klasse. Voor doorgaande reizigers zijn zij nauwelijks bruikbaar. Van de sneltreinen loopen er wekelijks drie. 26 uren na het vertrek van Wladiwostok stoomen zij Harbin binnen. Tot Tsjeljabinsk volgen zij dan nog een zelfde spoor. Vandaar stoomt er één naar St. Petersburg, terwijl de beide andere langs een zuidelijker weg Moscou bereiken en daar hun eindpunt hebben.

Van deze beide laatste treinen behoort er één aan de Compagnie Internationale des Wagons Lits, te Brussel gevestigd. Niet-Russen maken bijkans uitsluitend van dezen

gebruik en de plaatsen zijn er dientengevolge soms reeds vele maanden te voren alle besproken. De andere trein naar Moscou evenals die naar St. Petersburg is geheel Russisch. Vrees eenerzijds om niet verstaan te worden en gebrek aan reclame anderzijds zijn oorzaak dat er niet veel gebruik van gemaakt wordt. Ik heb er een goede ondervinding van en vind hem zelfs verkieselijk. Plaats is er gewoonlijk zelfs nog een uur voor het vertrek te verkrijgen; de prijs bedraagt iets minder; de wagons zijn niet overvol; men leert iets kennen van het echt Russische leven; het voedsel wordt op de voortreffelijke Russische wijze toebereid; en in plaats van den volledigen maaltijd in den Internationalen trein, kan men zelf de enkele spijzen uitkiezen, die bij den langen rit volstaan.

Tegenwoordig wordt zooveel reisgoed medevervoerd als men maar wil, doch voor meer dan 25 kilo moet een hooge vracht betaald worden. Daarom bewijzen bamboekofferdoozen, die niet te groot zijn voor de slaapafdeelingen en aldaar met vrijgevigheid worden toegelaten, voortreffelijke diensten [1]).

Voor 282 roebel of ± *f* 366.60 koop ik hier een kaartje eerste klasse via Moscou tot St. Petersburg en voor 183½ roebel of ± *f* 238.50 een tweede klasse; duur is de Siberische weg dus niet en veel goedkooper dan de zeereis.

Nog denzelfden avond neemt de trein mijn Javaan en mij mede.

Nergens in de wereld reisde ik in zulk een weelderigen wagen. De afdeelingen voor zitten en slapen hebben in de eerste klasse aan één kant de bank; de andere zijde wordt gevormd door een schut met breede deuren, die naar een zelfde soort afdeeling voeren. Zulk een dubbel

---

[1]) Drukwerken voor en van het Verre Oosten neemt de Siberische post nog niet mede, maar wel postpaketten, sedert kort en slechts voor een paar gulden (*Handelsberichten*, Den Haag 9 Juni 1910).

vertrekje wordt te mijner beschikking gesteld. Het is zeker 3½ meter hoog, bevat een stoel, een tafeltje en op verschillende plaatsen electrisch licht, o. a. een tafellampje bij hetwelk men alleraangenaamst kan lezen en zelfs schrijven. Alles is nieuw, nog niet vervuild en getuigt van smaak. Na Irkoetsk zal, waarschuwt men mij, de vreugde ophouden; daar eindigt het gebied van generaal Horwat, den bestuurder te Harbin, aan wien ik dit vorstelijk onderkomen dank en zal deze geheele trein worden vervangen.

De bank wordt door uittrekken verbreed en tot een voortreffelijke legerstede ingericht. Net wil ik mij ter ruste begeven, als ik deemoedig word aangeklampt om hulp door een zoon van het trotsche Albion, die nu voor het eerst met zijn eenige taal heelemaal niet terecht kan. Wel spreekt het hoofd van den trein redelijk Fransch en de bediende in den eetwagen ietwat Duitsch, doch Engelsch kent niemand van het personeel. De Brit is hierover heftig vertoornd, beschouwt het als een onloochenbaar bewijs van barbaarschheid bij het Russische volk en is in een heftigen twist gewikkeld met de conducteurs, die de jonge Britsche kamenier zijner echtgenoote gestopt hebben in een afdeeling met een Russisch officier. Nu een andere schikking geweigerd wordt, ook door den officier, breng ik haar bij mijn bescheiden Pawiro onder.

Een voortreffelijke nacht volgt, gedurende welken wij het Chingan-gebergte bestijgen. 's Morgens schijnt de zon; het is einde April, lente hier, en de somberheid is geweken. Wij rijden over en langs bergkammen, welker gebrek aan boomen ons herinnert, dat wij ons steeds in Chineesch gebied bevinden. Hier en daar glinstert nog een dunne laag sneeuw in de zon. Wij dalen tot het station Hailar of Chailar; daar begint de steppe. Pluis is het hier blijkbaar nog niet. Telkens als de trein stilhoudt aan een station,

komen Kozakken in lange, lichtbruine jassen en netjes gekleed, zich met overgehaald geweer langs den trein scharen. Zij bewonen evenals het wegpersoneel romantische blokhuizen, sterk gebouwd, uit ruwe, ongeverfde boomstammen en die aan geen station ontbreken. Altijd ook draagt het water-reservoir het uiterlijk van een ouderwetschen ronden kasteeltoren en is het van schietgaten voorzien, uit welke geweerloopen te voorschijn komen. Niet alleen tegen de Mongolen wenscht men zich te beschermen, maar ook tegen herhaling van de overrompelingen door lager Russisch personeel in de dagen voor en na den vrede met Japan. Elk station heeft naast en achter zich enkele lage houten huisjes van één verdieping; dat is het heele dorp.

Nu gaat de steppe heuvels dragen van zand, dat even begroeid is, en voel ik mij verplaatst naar Scheveningen. Dan wordt de woestijn weer vlak, hier en daar beplekt met schaarsch geel gras, dat nu staat te branden. Tegen zonsondergang bereiken wij de Chineesche grens, het station Manchuria.

Een Engelschman, in dienst van de Chinese Maritime Customs, welke naam dus onjuist blijkt, treedt den trein binnen om uitvoerrechten te heffen, blijkbaar alleen voor den vorm, terwijl Russische beambten hoffelijk een vluchtig onderzoek instellen naar reisgoed en paspoorten. De stad bestaat uit eenige kazernes en regeeringsgebouwen van helder rooden baksteen en verspreide kleine Europeesche huizen; van versiering evenmin als van boomen eenig spoor. Zij herbergt thans een 15.000-tal lieden.

Hier eindigt de Chineesche Ooster-Spoorweg, welke te Wladiwostok begint, zoogenaamd eigendom eener maatschappij, feitelijk van den Russischen staat. Met het Russische gebied vangt hier ook de Russische staatsspoor aan. Zij is in vijf onderdeelen gesplitst, waarvan het

eerste en nu volgende de Trans-Baikal Spoor heet en tot Irkoetsk loopt.

De dag is aangenaam voorbijgegaan. Herhaaldelijk hebben wij gelegenheid gehad om eenige minuten op het plankier wat beweging te nemen, tot de tweede bel luidt; nauwelijks heeft de derde geklonken of de trein zet zich in beweging. Door het wijde spoor zijn de wagens breeder dan bij ons en vormt de eetwagen een aangenaam vertrek met losse tafels, stoelen, een rustbank, armzetels, een piano en een boekenkast. Daarvoor ligt een volledig ingerichte badkamer van welke echter wegens den prijs, een rijksdaalder per keer, weinig gebruik gemaakt wordt. Het voedsel laat niet te wenschen; men zet ons wild voor, versche boter, room en pas gelegde eieren; ook sterlet, een beroemde Russische zoetwatervisch met omgekrulden snuit. Het eetvermogen der Russen blijkt weder ontzaglijk. Zij maken het grootste deel uit van de reizigers, slechts 22 in getal, de eerste en tweede klasse bij elkaar gerekend, hebben bijna allen forsche gestalten en zijn beleefd, blijkbaar wat waterschuw van buiten en van binnen en geen taal dan de hunne machtig. Voorts bevinden zich onder ons eenige Joodsche handelaars, afkomstig uit Polen en in deze streken gevestigd; het Engelsche paar, dat nu mak geworden is; een Duitsch zeeofficiertje uit Tsingtau (Kiautsjau), dat de Engelschen wil nadoen, door stokstijf en vergeefs te trachten iedereen te dwingen tot het spreken van zijn taal; een Italiaansche weduwe uit Yokohama met een wonderlijk veeltalig zoontje van vijf jaren; en ten slotte twee Italiaansche aannemers, die ik bezig gezien heb aan den moeielijken spoorwegbouw tusschen Tonkin en Yunnan. De tweede en eerste klasse eten en leven gezamenlijk, en de wagens der eerstgenoemde zijn nog iets leeger dan de andere. Tezelfder tijd is in den Internationalen trein elke plaats besproken tot over drie

maanden. De Compagnie Internationale heeft voorgesteld, ook de Russische treinen onder haar beheer te brengen. Dat zou de reizigers doen toenemen en de diefstallen ten laste van den Russischen staat doen eindigen. Doch Rusland weigert, maakt geen reclame voor dezen trein, en nu dekken de ontvangsten niet eens de uitgaven, laat staan renten en afschrijvingen.

Van de grootscheepsche oneerlijkheid van het spoorweg-personeel verhaalt ons een Duitscher, die ons morgenochtend te Tsjita gaat verlaten. Hij is uit Europa daarheen getrokken om van tering te genezen en het klimaat heeft hem reeds na drie maanden hersteld. Sedert jaren deze buurt bereizende om Amerikaansche landbouwwerktuigen te verkoopen, verklaart hij dat hier flink geld is te verdienen. Uit ervaring deelt hij ons mede, hoe gedurende den Russisch-Japanschen oorlog het spoorweg-personeel den baas speelde over materieel, de reizigers en hun goed, en de soldaten in vollen opstand waren tegen hun eigen officieren, deze dwingende de rollen om te keeren en zich te onderwerpen aan de bevelen der minderen. Nog neemt de regeering voorzorgen.

Na Tsjita, een tamelijk groote stad, meest van houten huizen, hoofdplaats van Trans-Baikalië, volgt een boschwereld, eerst vlak, dan van bergen, die nu geheel besneeuwd zijn. Dit landschap behouden wij den geheelen dag.

Dan blinkt in den vroegen morgen ons het Baikal-meer tegemoet. Daar het niet minder dan 476 meter hoog gelegen is en uit zoetwater bestaat, wordt het nog door ijs bedekt. Zoo ijl is de lucht op deze hoogte, dat ik duidelijk den overkant van het lang uitgerekte meer, een blauwen bergrand, kan ontwaren, alsof het slechts een niet eens breede rivier was. Toch is het zoo groot als heel Nederland, een van de uitgestrektste meren der aarde. Bosch bedekt de oevers, doch dit is hier afgebrand en vertoont slechts

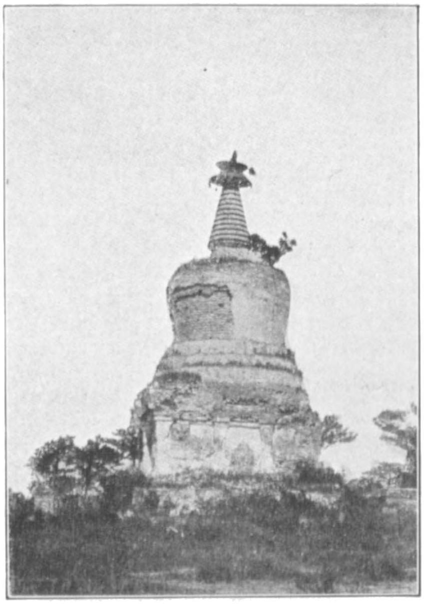

Pagode binnen de muren van
Moekden. Blz. 417.

Nederzetting aan den Siberischen spoorweg. Blz. 430/5.

zwarte stammen. Helder en vroolijk wordt mijn wagen verlicht door de sneeuw, die hier alles bedekt. Sedert 1906 rijden de reizigers rond het zuidelijkste deel van het meer; doch treinen met handelsgoederen laadt men op stoombooten, die vroeger ook de personenwagens vervoerden en het meer oversteken, een veel kortere afstand dan de spoorlijn.

Wij houden stil aan een groot dorp, dat liefelijk aan het meer gelegen is. Het bestaat uit louter houten huizen en een groen kerkje, eveneens van planken, dat aan Noorwegen herinnert. Dan stoomen wij door tal van tunnels en over tal van bruggen, die verklaren waarom dit kleine stuk eerst zoo laat gebouwd is geworden en ontzagwekkende sommen gelds heeft gekost.

Ofschoon men uit den trein geen woningen bespeurt, bevinden wij ons hier in een immigranten-land. Groote treinen landverhuizers komen wij aan verscheidene stations tegemoet. Zij bestaan uit goederen- of beestenwagens, die men in twee verdiepingen verdeeld heeft en volgepropt met menschen. Voor de enkele, kleine, getraliede venstertjes zien wij gezonde, innig vuile gezichten nieuwsgierig samendringen. Aan elk station bevindt zich een huisje, dat geheel door een reuzenketel met altijd kokend water is ingenomen en vanbuiten èen aantal kraantjes heeft. Daar gaan wij allen in ons blikken keteltje kookwater halen voor onze thee en daarheen stevenen ook de landverhuizersvrouwen in drommen. Allen dragen zij hooge mansstevels. Het zijn vierkante, zware, gezonde kolossen, wier uiterlijk zoowel van goedigheid als van een overmaat van domheid en vuilheid getuigt.

Hier krijgen wij een nieuwen medereiziger, een Deen, die voor een Deensche maatschappij in deze streken boter opkoopt; voornamelijk in Engeland wordt die weder verkocht. Tegenwoordig voert Siberië meer

dan vijfduizend koelwagens aan boter per jaar uit [1]).

Na het meer volgen wij de daarin vloeiende Angara-rivier en bereiken dan te twee uur de stad Irkoetsk. Hier begint het tweede gedeelte van de Russische staatsspoor, namelijk de eigenlijke Siberische lijn, die te Tsjeljabinsk een einde neemt. Tal van kerktorens in den eigenaardigen Russischen vorm verrijzen boven en naast uitgestrekte gebouwen. Irkoetsk is blijkbaar een uitgebreide stad en bezit zelfs een schouwburg; 50.000 menschen wonen er. De Russen hebben haar reeds in 1652 gesticht.

Hier keert onze trein terug en is het met ons treinparadijs gedaan. De eerste klasse afdeelingen zijn nu niet beter dan de tweede klasse van den vorigen trein, en ofschoon de wagens hier eenigen tijd hebben staan wachten, heeft men niets schoon gemaakt; op den vloer liggen nog vuurhoutjes en vruchtenschillen, door mijn voorganger achtergelaten. Pawiro schudt bedenkelijk het hoofd: „kottor betoel betoel" [2]); en gaat aan het dweilen, nu de wagenbediende waggelt van dronkenschap. Deze heeft voor zichzelf een eerste klasse afdeeling in beslag genomen en ligt daar languit laarzen te poetsen. De oogen van het treinhoofd zwemmen van wodki. Het geheele treinpersoneel blijkt zich tegen de lange reis daarmee te hebben versterkt. Verzoeken van alle kanten om schoonmaken worden met een ris van „nièt"s (= neen) en hoofdschudden beantwoord, en de geheele reis doet het personeel daar evenmin iets aan, behalve een half uur voor de aankomst aan het eindstation. Onwaardeerbaar blijken dan ook mijn elastieke waschkom en badje. Niemand spreekt iets anders dan Russisch behalve een bediende in den eetwagen, die enkele woorden Duitsch verstaat. Het voedsel, ofschoon minder fijn dan in den vorigen

---

[1]) *Handelsberichten* van 7 Maart 1912.

[2]) Werkelijk, werkelijk vuil.

trein, blijkt recht bevredigend, goedkooper en beter dan in den Internationalen. Wij vervangen het gedeeltelijk door onze eigen thee te bereiden en van boerenvrouwen aan de stations room, melk en eieren te koopen, daarbij geholpen door het wonderkind uit Yokohama, dat in die enkele dagen reeds voldoende Russisch blijkt te hebben geleerd.

Nu rijden wij een dun, niet hoog bosch binnen van ontzaglijke uitgestrektheid. Blijkbaar wordt er partij van getrokken. Grootendeels bestaat het uit berken, welker witte stammen even besneeuwd lijken als de grond, gezamenlijk een parkachtig, mooi winterlandschap, dat soms licht beheuveld is en door een kronkelend bergriviertje doorstroomd wordt. Doch o, hoe schaars bevolkt! Den geheelen dag, volgende op dien van Irkoetsk, zie ik slechts enkele woningen. Hier zou plaats zijn voor de overbevolking van geheel Europa, als koude en warmte in het hart van winter en zomer niet zoo overdreven.

Laat in den avond overschrijden wij de breede Jenissei. Wij houden er stil bij de stad Krasnojarsk, die 30.000 inwoners herbergt, meest verbannen misdadigers.

Als de zon weder opgaat heerscht het volmaaktste lenteweder der wereld en dit blijft ons de geheele verdere reis getrouw. Zonder overjas of hoeden bewandelen wij de stations-plankieren, met welbehagen de heerlijke zuivere lucht opsnuivend. De golvende bodem van gisteren heeft plaats gemaakt voor een volledige vlakte, hier en daar laag beboomd en waar rundvee zich komt vertoonen. Tegen den avond bereiken wij een punt, vanwaar een zijlijntje in 3½ uur voert naar de universiteitsstad van Siberië, Tomsk, niet minder dan 50.000 inwoners rijk. Wonderlijk ver van de nederzettingen en steden is de lijn gebouwd. Ik hoor, dat dit een gevolg is van de weigering harer bevolking om te voldoen aan het verlangen der bouwers om hen ondershands met reusachtige fooien te

betalen voor een gunstiger keus van aanleg; zonder fooien krijgt men niets in Rusland gedaan. Snel loopen de treinen niet; over den afstand van Harbin tot Moscou, 7408 werst, zullen wij negen dagen plus 6½ uur tijdsverschil rijden; en daar een werst gelijk is aan 1.067 kilometer, leggen wij dus slechts 33½ kilom. per uur af.

Thans behoort het twintigtal passagiers „aan boord" van den trein tot niet minder dan zes volken en zijn de Russen in de minderheid gekomen. De laatsten reizen allen tweede klasse, waar meer plaats dan in de eerste en de inrichting der wagens niet slechter is.

Een dag volgt van niets dan steppen, hier en daar schaars met vee bezet en vaak afgewisseld door een eind moeras. Aan de stations liggen heden telkens minstens honderd landverhuizers, gehuld in schaapsvellen, op het onoverdekte plankier, naast hun fraai beschilderde kisten. Aan het station der stad Omsk, die bijkans even groot is als Tomsk, loopen goedige, blijkbaar nooit gewasschen, reusachtige Mongolen rond, een puntig dierenvelmutsje met de haren aan den binnenkant op het zeer gele gelaat. Breed en forsch steken hun jukbeenderen uit. Zij zijn gestoken in gewatteerde, van het middel af gepijpte en naar onderen wijd uitstaande jassen en zevenmijlslaarzen, alles zoo stijf, dat zij zich met moeite voortbewegen. Allen dragen zij een korte postillonszweep in de hand. Weder komen wij wagons tegen met landverhuizers. Aan een eenzaam stationnetje, waar buiten het personeel geen ziel te bekennen is, komt een terugkeerende vrouw wanhopig op ons toe met een lang verhaal. Zij blijkt haar trein bij ongeluk te hebben laten vertrekken, bracht reeds een etmaal op het plankier door en zal nu dagen moeten wachten op een volgenden goederen- of posttrein, tenzij wij haar willen medenemen en voor haar bijbetalen. Het sommetje is spoedig bijeengebracht.

De belangrijke stad Petropaulowsk bereiken wij tegen middernacht. Dan begint in den morgen de streek, vlak en liefelijk, meer kenteekenen van menschelijken arbeid te vertoonen, want het eindelooze, lage berkenbosch wordt afgewisseld door akkers. De wagens schudden geweldig, doordat de rails zeer slecht zijn gelegd.

Tegen den middag bereiken wij het belangrijke Tsjeljabinsk. Hier eindigt Siberië en begint de rechtstreeksche weg naar St. Petersburg. Ook de Oeral neemt hier een aanvang, en reeds worden aan het station zoogenaamde Oeralsche half-edelsteenen verkocht, amethysten, topazen, robijntjes enz. Thuis zijn mijn inkoopen geslepen glas gebleken, made in Germany. Heel geleidelijk gaat het tegen het gebergte aan, door een liefelijk landschap met parkachtige boomplekken, een meertje, een riviertje, zonder toppen van belang. Hier bereiken wij het hoogste punt der geheele lijn en tegelijk een lage obelisk van slechts een paar meter hoogte, die aan den eenen kant het woord „Azië" en aan den anderen „Europa" vermeldt, de geographische grens. Ik moet mijzelf bekennen met leedwezen het werelddeel te verlaten, dat mij meer dan eenig ander geboeid heeft en mij de twee gelukkigste reisjaren mijns levens heeft geschonken.

Een wijd, beheuveld landschap, met bosschen van berken of dennen bezet, opent zich nu. De sneeuw is hier verdwenen, maar groen vertoonen nog enkel de pijnen. Wij dalen en bereiken Zlatoust, een bergstadje. Wat verder ligt op eenigen afstand der lijn, tegen de heuvels aan, een liefelijk dorp. Altijd maar door begeleiden ons pijnen en berken, de karakteristieke boomen der geheele lijn. Een kronkelend riviertje vertoont zich en dan een dichte groep van louter heel kleine planken huisjes, tegen een berghelling aan langs een rivier tot een kleine stad bijeen gebouwd. Alleen de besproken posttreinen houden hier stil.

Eindelijk ligt de Oeral achter ons en bereiken wij weder steppen en akkers. Nu wordt de bevolking dichter. Van tijd tot tijd zien wij, altijd op eenigen afstand van de lijn, dorpen, een verzameling van geel strooien daken op heel lage muurtjes; en trots de sneeuwplekken zijn de zaaiers, in roode kielen, reeds aan hun werk. Met de bosschen is het nu uit en wij stoken niet langer hout doch petroleum. Het zijn alle graanvelden, die ons omringen, voeders van West-Europa. Doch welvaart heerscht hier blijkbaar geenszins; het uiterlijk der woningen van de talrijke dorpen is niet beter dan dat der negerhutten in Oost-Afrika.

Het landschap blijft nog golvingen vertoonen.

In den namiddag wordt Samara bereikt, het eerste groote stationsgebouw sedert Harbin, het eerste ook met een overdekt plankier. Ik zie er allerlei mij volkomen onbekende gelaatstypen; Samara is een groote, internationale stad geworden van wel 100.000 menschen.

Eerbied vervult den reiziger, nu hij de voorname oorzaak van deze opkomst en mengeling van volksaarden voor zich ziet. Die wordt slechts gevormd door twee eenvoudige ijzeren strepen, welke zich in de verte verliezen; want zij voeren heel naar Turkestan, naar Tasjkent, Samarkant, Merv, naar de Afgaansche grens en ten slotte naar den zuidoostelijken oever van de Kaspische Zee, alles weer een onderneming van den Russischen staat. Waarlijk, Rusland moge achterlijk zijn, barbaarschheid en omkooping mogen er op den voorgrond treden, — grootschheid, niet alleen in gebied en zielental maar ook in denkbeelden en uitvoering, valt er evenmin te miskennen. Thans bouwt Rusland bijvoorbeeld in het Verre Oosten een ontzaglijke spoorweglijn van Nertsjinsk in een boog, noordelijk van de Amoer, naar Khabarowsk.

Nu nemen de graanvelden nog meer toe. Niets dan akkervelden omringen ons en telkens ontwaart men kleine,

Hollandsche windmolens. Tegen donker trekken wij op een machtige ijzeren brug de zeer breede, statige Wolga over, die heel laag beneden ons een soort van Mississippi-stoomboot met zich voert, plat, met drie verdiepingen boven het water, gelijk ook de Europeesche en Japansche vaartuigen op de Yangtse. Dan kronkelt zich de baan en zien wij de zooeven verlaten brug met haar veertien pijlers in al haar majesteit. Langen tijd sporen wij langs opeengehoopte dwarsliggers, genoeg om er een heele stad van op te bouwen. Zij zijn noodzakelijk, omdat men den spoorweg niet geballast heeft en de dwarsliggers, daardoor aan weer en wind bloot gesteld, na vier jaar verrot zijn en vernieuwd moeten worden. Op grond van dezelfde oorzaak wordt, de geheele reis door, een onmatige hoeveelheid stof opgeworpen, in den zomer zoo groot, dat men de vensters der wagens zorgvuldig moet toeplakken.

Nu breekt de laatste dag onzer reis aan. De stof en het vuil hebben ons ten slotte toch overmeesterd, en zelfs het Duitsche officiertje is er tam door geworden; wij ondergaan het nu, berustend in het onvermijdelijke. Het wagenpersoneel heeft gedurende de geheele reis nauwelijks iets uitgevoerd. Terwijl alle reizigers, volgens de in het Verre Oosten van zelf aangeleerde gewoonte, om half zes opstaan, komen de bedienden eerst om half negen uit de door hen bezette eerste en tweede klasse afdeelingen; en zelfs om half negen is de gemeenschappelijke eetwagen nog op slot.

Thans bevinden wij ons in een heerlijk zomer-landschap, volkomen bebouwd en Europeesch, bijna Hollandsch zelfs, van karakter, vlak, met knotwilgen, nette houten, door tuintjes omringde stations en ontelbare windmolens, soms in lange rijen naast elkaar gebouwd. De sneeuw heeft men tot een hoogen wal van tientallen kilometers lengte bijeengeschept, en reeds begint het graan hier en daar op te schieten. Met groote, mooie paarden zien wij ploegen.

Morsjansk doemt op, een flinke stad van een 30.000-tal inwoners met een groot aantal lage, helder gekleurde Byzantijnsche torens, die koepels hebben in den vorm van uien. Daar wordt een nieuw model locomotief aangekoppeld, in Rusland vervaardigd, hoog als een zaal, met den waterketel, in liggende pijp-vorm, ver boven de reuzenwielen.

Moscou nadert. En toch duren de negerhutten voort. Tegen 4 uur bereiken wij de stad Toela, beroemd door haar groote geweerfabriek; reeds in 1630 werd deze gesticht door een Hollander, Vienius. Hier bereikt mij het bericht, mij heelemaal uit het Verre Oosten welwillend achterna geseind, dat Nederland een troonsopvolgster heeft gekregen. Dankbaar stoom ik om half acht, slechts 25 min. te laat op 9½ dag reizens, Moscou binnen.

Behalve over gebrek aan zindelijkheid en aan de kennis van ten minste één vreemde taal bij het spoorweg-personeel, valt over de geheele reis niet te klagen. Integendeel, zij is aangenaam gebleken en aanbevelenswaardig. Nergens, zelfs niet in de Nieuwe Wereld, heb ik, alles te zamen genomen, over groote afstanden zoo geriefelijk gereisd. Mijn eindindruk is bewondering.

Heelemaal zonder invloed blijken zooveel dagen sporens en schuddens toch niet; men bespeurt de spanning van het zenuwgestel. Ook voel ik terdege, twee jaren in Azië te hebben gereisd en te hebben geleefd in een betrekkelijk primitieve omgeving; want de toch niet overdreven pracht en weelde in het Hotel National, waar ik mijn intrek neem, maken mij verlegen, linksch en stil. Het zal een paar dagen duren, voor ik mij weder thuis gevoel in Europa.

Moscou eenigermate volledig te beschrijven en daarna St. Petersburg, het worde hier niet beproefd en is ook niet meer noodig. Te veel nieuws bieden beide echter, te

Oeral. Blz. 437.

Morsjansk. Blz. 440.

zeer herinneren zij, vooral Moscou, aan het pas verlaten Azië, om niet op enkele punten te wijzen, die zelfs van bereisde menschen de aandacht trekken.

Het hotel, geheel nieuw, door een Franschman gehouden, staat niet achter bij de beste in Europeesche steden. Voor 15 roebels — goedkoop blijkt Moscou niet — krijg ik een goed gemeubeld vertrek, dat op zijn Amerikaansch van een badgelegenheid en bijbehoorende gemakken is voorzien.

Het plaveisel der stad daarentegen laat nog alles te wenschen. Trots de sneeuwbuien vertoonen de straten alle een zeer levendig verkeer. Met verbazing staart Pawiro, slechts aan kleine paardjes gewoon, naar het groote en fraaie ras, dat hier algemeen schijnt. Ofschoon de koetsiers geen zweepen hebben, bewegen de dieren, slechts trekkende met de borst en niet aan lijnen, zich met ongemeene vlugheid. De koetsiers hebben zich in ontzaglijke gewatteerde jassen gehuld, hoe dikker hoe deftiger, zoodat zij de geheele breedte van het rijtuig beslaan.

Voor den bouw van het fraaie moderne stadskwartier heeft blijkbaar Parijs tot voorbeeld gestrekt; en van alle West-Europeesche landen heeft Frankrijk op de zeden den grootsten invloed geoefend. Voor een thuisblijvend volk als het Fransche telt dit hier ook een aanzienlijk aantal vertegenwoordigers, sommige zelfs sedert verscheidene geslachten hier gevestigd. Franschen zijn zij gebleven van officieelen landaard, doch de grootschheid van Rusland heeft hun hart en denken veroverd. In allerlei beroepen vindt men hen, ook in den winkelstand. Het oude geslacht der de Villiers, dat in geen Zuid-Afrikaansch dorp ontbreekt, dat zonen telt in Engeland en in het oude moederland, blijkt zelfs hier vertegenwoordigd.

Belgen spelen in den laatsten tijd ook hier een belang-

rijke rol in de nijverheid, ontginnen mijnen in den Oeral, bouwen, trams, en in Zuid-Rusland hebben zij de ijzerindustrie zelfs grootendeels in handen [1]. In de ontwikkeling der overtalrijke hulpbronnen van zijn land laat de Rus nog een ruime plaats aan den vreemdeling over.

Nederland bezit hier evenzeer onderdanen, waaronder enkelen sedert geslachten in Rusland woonachtig; de laatsten zijn onze taal niet meer machtig, doch allen houden met hand en tand vast aan hun nationaliteit, voorzoover de Hollandsche overheid hun dit veroorlooft, d. w. z. zij hun aanspraak op onze nationaliteit met bewijzen kunnen staven.

Duitsch van oorsprong zijn o. a. verscheidene groote kooplieden; en onder deze groep van Duitsche Russen neemt de Nederlandsche consul een eerste plaats in. Reeds uit de verte bespeurden Pawiro en ik met vreugde aan zijn kantoor het vaderlandsche vlaggedoek ter eere onzer kroonprinses, en aan den maaltijd speelde een orkest ons Wilhelmus en was de lijst der Russische spijzen in de Nederlandsche taal opgesteld.

Sterk Aziatisch daarentegen is de haast nooit ophoudende toewijding aan uiterlijke godsdienstplichten [2]. Ofschoon de stad bezaaid is met kerken en tempeltjes van de grootste tot de kleinste afmetingen, soms slechts enkele vierkante meters, kruist ieder die er voorbij gaat zich bij elk een aantal malen. Boven een der poorten van het Kremlin hangt een beeltenis van Christus, die ingevolge een czarenbevel van bijkans drie eeuwen geleden zelfs in de felste kou niet met ongedekten hoofde wordt voorbijgegaan. Geen

---

[1]) Vice-consul Gerth van Wijk. *Handelsberichten* 5 Mei 1910.

[2]) Die toewijding geldt misschien niet eens alleen de uiterlijke plichten. Want het Russische volk is diep godsdienstig en heeft den godsdienst wel minder bestudeerd doch meer in zich opgenomen dan de meeste andere Christenvolken, volgens Tolstoï.

vertrek zonder heilige, op papier of doek, aan den wand, zelfs geen hotelkamer; en ik ontdek zulk een plaatje, hoog tegen de zoldering aan, in schouwburgzalen, koffiehuizen, café-chantants en ook in spoorwegstations. Ieder groet eerbiedig de rijtuigen, in welke heilige schilderijen ter genezing of vertroosting naar zieken worden gereden; de beeltenissen hebben er de eereplaats; en de begeleidende pope, de lagere geestelijke met zijn lange haren en tot den grond reikend zwart gewaad, zit er eerbiedig tegenover met den rug naar den koetsier.

Alle dragen die ontelbare kerken een aantal torens, veelal vier op de hoeken en een in het midden, eindigend in een altijd uivormigen koepel. Op de toppen verrijst een dubbel kruis, gevormd door twee dwarse lijnen loodrecht op de staande. Overziet men, gelijk eens de groote Napoleon, van den beroemden Musschenheuvel, een eind buiten de stad gelegen, de ontzaglijke, over het millioen menschen herbergende stad, dan blinkt de zon in duizenden van die koepels, bedekt als die zijn met messing of verguldsel, dat hier niet door fabrieksrook wordt verduisterd maar integendeel voortdurend door sneeuw en regen gewasschen. Helder blauw en soms ook andere vroolijke kleuren draagt de rest van de koepelwereld.

In alle kerken evenals in Griekenland en Roemenië scheidt een meest geheel vergulde, met versiering overladen tusschenwand het altaar van het schip. Niet altijd heeft het grondplan den kruisvorm; soms is het eenvoudig vierkant. Zitplaatsen ontbreken overal ten eenenmale evenals orgels; klokken komen zeldzaam voor. In meer dan één opzicht leeft dus de oorsprong, de tempel der oude Grieken, voort. Beelden ontbreken ingevolge het tweede der tien geboden en worden vervangen door zoogenaamde iconen, portretten van heiligen bij welke alleen het gelaat en de handen zijn geschilderd of gedrukt

en de rest, dus kleeding en achtergrond, gevormd wordt door een echt of nagemaakt gouden of zilveren plaat; de laatste is soms besneden en uitgehamerd en draagt menigmaal kapitalen aan edelgesteenten.

De grootste en tevens de schoonste der kerken ligt op een heuvel aan de Moskowa. Zij draagt den naam van „den Heiligen Verlosser" en is gebouwd ten dankoffer voor Napoleon's aftocht. In den vorm van een Grieksch kruis en zeer eenvoudig van lijn en versiering, maar fraai en zelfs edel zoowel vanbuiten als vanbinnen, waar zij geheel bekleed is met marmeren platen in verschillende zachte tinten, vertoont zij een zuiver Byzantijnsch karakter. Zelfs de muurschilderingen van heiligen zijn even symmetrisch als die uit de vijfde eeuw te Ravenna. Gedurende den dienst zie ik rijk en arm geknield op den naakten steen. Zelve zingt de gemeente niet, maar koorgezang weerklinkt, edel, eenvoudig, telkens denzelfden korten toonzin herhalend. Muziek en ceremoniën wisselen elkaar af; preeken behooren tot de uitzonderingen in Rusland.

Een verzameling kerken, vlak naast elkaar gebouwd, vormt met eenige uitgestrekte paleizen het Kremlin, het heilige middelpunt van Rusland, waar de czaren zich kronen. Het ligt aan de Moskowa op een hoogen heuvel, die tot een terras is afgeplat, in het midden der stad. Als een vesting is het omgeven door een bruinen, gekreneleerden muur, die n.l. aan den bovenrand van insnijdingen voor kanon of geweer is voorzien en die tal van eigenaardige torens draagt, puntig toeloopend in verscheidene, telkens kleinere verdiepingen.

Binnen de ommuring koop ik aan een venster van het roode Tsjoedoff-klooster een heilig broodje, waarin de omtrekken van een heilige gestempeld zijn, en ga dan de kapel van het klooster binnen. Zij vertoont een aantal geheel metalen vaandels, met edelsteenen bedekt. Het is

er vol vrouwen. En nu bespeur ik, dat inderdaad alleen mannen binnen de ruimte van het altaar worden toegelaten: Azië werkt hier door. Vlak hierbij staat de kroningskerk der czaren, de z.g. Uspenski-kathedraal, vier eeuwen oud, vierhoekig zoowel vanbinnen als vanbuiten. Barbaarsch en overdadig is de weder geheel Byzantijnsche beschildering der ruimte. De kolossale pilaren vertoonen in fresco rijen boven elkaar van levensgroote heiligen en strijdende ridders. De altaarscheiding, ofschoon nieuw, wordt gevormd door een gouden wand, dicht met edelsteenen bezet. Voor de czaren, gebieders zoowel over kerk als rijk, staan hier verscheiden oude tronen, in afmetingen die passen voor reuzen. Inderdaad zijn dat de meeste hunner geweest, getuige b.v. Peter de Groote's laarzen, nog zichtbaar in een der musea. Hij en al zijn voorgangers, van den eersten, den Noorschen koning Rjurik af, rusten in de Archangelski-kathedraal, vlak bij de zooeven vermelde gelegen; hun steenen lijkkisten zijn steeds boven den grond blijven staan. Naast deze kerk ligt, onoverdekt, de beroemde zoogenaamde roode trap, thans echter grijs, die uitsluitend door de czaren is betreden en op welke Iwan (d. i. Jan) de Verschrikkelijke een slecht nieuws brengenden bode met zijn van onderen puntigen stok den voet aan den bodem nagelde en daarop leunende zich den langen brief liet voorlezen. Alle drie getuigen deze oude, half duistere kerken van machteloos streven naar pracht, van half barbaarsche onbeholpenheid. De pilaren, uiterst dik maar niet hoog, zijn omslingerd met zware dikke ranken, de laatste niet als de rest Byzantijnsch doch blijkbaar Russisch van stijl. Vromen, behoorende tot alle, ook de hoogste klassen, ambtenaren zelfs in volle uniform, kussen er als Japanners, als Siameezen, als Aziaten den vuilen grond, alsook de handen en voeten der beelden en het glas dat de iconen beschermt.

Doch sierlijk, nieuwmodisch en luchtig schijnen deze kerken in vergelijking met die door genoemden Jan den Verschrikkelijke in 1554 begonnen, de Basilius-kathedraal, even buiten de Kremlin-muren op de zoogenaamde roode plaats. Anderhalve eeuw werkens heeft er een allerwonderlijkst gebouw van gemaakt. Grootendeels bestaat het uit dicht op elkaar gedrongen torens van verschillende hoogten, elk weder uitloopende in een uivormigen koepel, doch hetzij geribd in de lengte of in slingers, hetzij met prisma's en punten bezet; dit laatste doet vreemdelingen spreken van de pijnappelkerk. Deze torenwereld wordt gedragen door een laag gebouw, de eigenlijke kerk, dat een zeer onregelmatigen vorm en slechts enkele venstertjes heeft. De geheele kathedraal vertoont vanbuiten alle kleuren, zoo bont mogelijk saamgevoegd, doch alle in sombere tinten. Vanbinnen nog barbaarscher dan vanbuiten, blijkt zij te bestaan uit een verzameling van louter nauwe, lage, gewelfde gangen en cellen in twee verdiepingen boven elkander en één vertrek, het kerkschip, dat slechts eenige meters oppervlakte heeft doch hoog is. Dik liggen op de muren en pijlers barbaars gehouwen dieren, ranken en krullen, terwijl de vlak gebleven gedeelten nog wonderlijker versierd zijn, n.l. met motieven der Italiaansche renaissance, die hier tot zware, logge lijnen zijn uitgedikt, niet begrepen zijn en soms onderste boven aangebracht. Ik denk, dat men naar te kleine teekeningen uit Italië heeft gewerkt en niet juist geweten, hoe die toe te passen. Herhaalde malen bijv. ziet men een kroon-motief, waarvan de punten naar beneden wijzen, en bloemen met de kelkopening naar onderen, waaraan een geheel samenstel van lijnen en ranken hangt.

Behalve door oneuropeesche karaktertrekken wordt Moscou, gelijk trouwens de geheele Russische beschaving, misschien het meest overwegend gekenmerkt door de

ontzagwekkende afmetingen, in tegenstelling met Japan, het land, niet van het kleinsche maar van het kleine. Alles is groot in Rusland; de menschen, reuzengestalten met blijkbaar nooit bevredigde magen; de armoede, die deernis wekt; het zielenaantal, de overvloed van kerken, het bijgeloof, niet te berekenen fortuinen, spoorwegen van weken reizens, gebouwen die geheele straten beslaan, de macht van den alleenheerscher.

Daar is bijv. de rijschool voor krijgslieden, dagteekenend van even na Napoleon; 2000 man kunnen hier tegelijk rondrijden en tegenwoordig dient de zaal in den winter voor exerceeren van één of twee regimenten. In het Kremlin staat naast het besproken klooster op den grond de grootste bel der wereld; nooit heeft zij kunnen hangen wegens haar ontzaglijk gewicht. Zij is 1¾ eeuw oud. Daar is verder een vondelingenhuis, welks vensters ik maar ophoud te tellen als ik tot eenige honderden ben gekomen. Het kan duizenden menschen bergen, maar het grootste gedeelte hebben, naar ik hoor, ambtenaren en geneesheeren voor zichzelven in beslag genomen volgens algemeen Russisch misbruik. Daar is voorts het gebouw op de „roode plaats" naast het Kremlin, een wereld van winkels bevattend, een paar duizend wel, in drie verdiepingen, en dat dus drie winkelstraten boven elkaar vormt, één enkel huis. Het is nog geen twintig jaar oud.

Daar vind ik opnieuw Azië terug, het Chineesche telbord waarmee heel China, Japan en Korea zijn berekeningen maakt, namelijk het houten raam met rijen balletjes, die aan staafjes kunnen worden heen en weer geschoven. Het blijkt in algemeen gebruik; zelfs de groote bankhuizen bedienen er zich van.

De middelmaat schijnt ook bij fortuinen een uitzondering; men heeft òf niets òf is schatrijk, veelal tengevolge van geërfde schenkingen van czaren en czarinnen aan gun-

stelingen, schenkingen van uitgestrekte landstreken met de bevolking erbij. Elke paar minuten word ik door dronken werklieden om een aalmoes aangeklampt. Daarentegen heeft men op de renbaan, ofschoon die slechts een paar maal per jaar gebruikt wordt, achter de twee tribunes machtige steenen gebouwen gezet, welke dan voor ontspanning moeten dienen. Ernaast ligt het bekende veld, waar bij de laatste kroning 1400 menschen elkander in paniek dooddrukten. Aan de andere zijde der stad rijst, hoog en fraai, in klassieken stijl, op een kunstmatig terras, een paleis, waarbij het Haagsche in het niet verzinkt en dat toch slechts dient voor de verzameling van één man, het Rumjazew-museum. Het bevat naast een reeks olieverfportretten van beroemde Russen en niet bijzondere schilderijen een ethnographische verzameling, ook uit Java, en honderden levensgroote poppen, die Russische gelaatstypen en kleedingswijzen vertoonen, den West-Europeaan, althans mij, volkomen onbekend en een denkbeeld gevend van de bontheid der tot het rijk behoorende volken.

Veel, veel talrijker nog is de verzameling schilderijen, uit eigen middelen door de beide gebroeders Tretjakow bijeengebracht, thans aan den staat geschonken. Welk een rijkdom! De zoon, een schilder van eenvoudig karakter, verloor zijn zinnen door de aanvaarding der erfenis. Slechts enkele vreemdelingen zie ik hier, waaronder één Joseph Israëls, drie naaiende boerenmeisjes. Overigens is alles moderne Russische kunst, een paar duizend stukken. Eersterangs werk ontbreekt niet geheel, vooral niet onder de zeestukken, maar de aantrekkelijkheid der verzameling ligt toch, zou ik meenen, voornamelijk in het beeld, dat zij geeft van Rusland nu en voorheen. Daar is b.v. de oude heer in onze tegenwoordige kleederdracht, bezig mooie dorpsmeisjes te verkoopen aan een vriend. Daar is de nog indrukwekkender schilderij van „le droit du

seigneur", een grijsaard die deemoedig drie bruiden brengt aan den slotheer; dit recht behoort nog niet tot het verleden en ook in Oost-Pruisen en Poolsch Oostenrijk leeft het, althans de facto, voort. Heeft niet eerst de Groote Napoleon in Oost-Pruisen, land van Slaven, de lijfeigenschap opgeheven? De beroemde Weresjtsjagin vertoont in een reeks van stukken de ellende en de prachtliefde in Centraal-Azië; niemand heeft trouwer dan hij de heerlijkheid weergegeven der Voor-Indische bouwkunst, den zwier der grooten van een droomstad als Udaipur. Telkens, eens zelfs in gewone soldatenkleedij als man te paard gezeten, verschijnt de Groote Catharina, een aanwijzing harer populariteit. Haar onverzadelijkheid in teeder opzicht heeft haar blijkbaar in Russische oogen niet geschaad, noch haar veroveringszucht, haar willekeur, haar dwingelandij; de Rus vereert haar, omdat hij in haar, de vreemdelinge nog wel, de karakteristieke eigenschappen van zijn ras tot den hoogsten graad ontwikkeld vindt.

Hier en daar vertoont zich oud-Holland. Vooreerst in de schatkamers van het groote keizerlijke paleis in het Kremlin; onder de ontelbare hoeveelheid zilveren vaatwerk, grootendeels weder in reusachtige afmetingen, dat daar ligt opgestapeld, bevindt zich allerlei dat uit onze republiek stamt; evenzeer onder de groote, kunstige pistolen. Wat in deze verzameling weder het meest treft, is de overdaad zoowel in hoeveelheid als in afmetingen. Men ziet er sleden, groot als een vertrekje, indertijd door een paar dozijn paarden voortbewogen; kolossale karossen; tronen voor reuzen; en telkens weder een andere kroon voor elken souverein, soms zelfs voor elke plechtigheid; men hoeft niet te vragen of hier staats- en vorstenkas dezelfde zijn geweest. Sommige dier kronen omringen een bonte muts; die stammen uit de dagen voor Peter de Groote, voordat de Hollanders in Moscovië de West-

Europeesche kleeding hadden ingevoerd. De hier ook tentoongespreide kleeding der Bojaren, de naam der edellieden uit die dagen, spreekt niet alleen van liefde tot pracht maar evenzeer van halve barbaarschheid. Uit Utrecht stamt het paarse fluweel, dat de muren bedekt van een der oude vertrekken in dit paleis. Die hoek bevat ook heel kleine, heel lage woonkamertjes zooals in Oost-Azië die der keizers te Moekden en Seoul; een tapijt samengesteld uit lappen laken van allerlei kleur, zoo bont mogelijk geschikt; kamerwanden, die den ruwen, onbekleeden steen vertoonen, donker geverfd; alles verhalende van achterlijkheid. Om dit oude, steenen gedeelte en een ander, dat nog geheel van hout werd opgetrokken, heeft men een halve eeuw geleden het tegenwoordige, roode, onmetelijke paleis heengebouwd. Elke Russische ridderorde heeft er een afzonderlijke reuzenzaal voor haar toch uiterst zeldzame bijeenkomsten; de zinnebeelden der orde versieren de wanden.

Van Holland ook spreekt een even merkwaardig als wonderlijk, laag, klein huis, aan een nauwe straat gelegen. Vanbuiten is het bont en barbaarsch geschilderd, de onderverdieping in prisma's van geel met groen en rood. Alle venstertjes zijn slechts heel klein, geen hooger dan een paar voet. Dit is het stamhuis der Romanoffs en hier werd de eerste czaar uit het tegenwoordige regeerdersgeslacht geboren. Welk een verblijf voor zoo aanzienlijke, zoo machtige menschen der 16e en 17e eeuw! En toch geeft het een trouw beeld eener Bojaren-woning uit dien tijd. Geen glas maar doorzichtige mika vormt de ruiten. De deuren hebben niet meer dan een meter hoogte. In de vertrekken moeten de bewoners, die blijkens de stoelen kolossale menschen moeten zijn geweest, maar net even hebben kunnen staan; de zolderingen hebben er den vorm van gewelven. Gezellig zijn die vertrekjes echter

wel. Huisraad, meubels, de geheele inboedel spreken van den grootsten eenvoud, van heel primitieve kennis en smaak, met enkele uitzonderingen; en die blijken afkomstig uit de Vereenigde Nederlanden, b.v. kasten van palissander met ebbenhout en ook vijzels uit de 17e en 18e eeuw.

Nog een verblijf van wonderlijk uiterlijk hebben de Romanoffs zich hier gebouwd, dat hetwelk hen moet huisvesten vóór het kroningsoogenblik, het Petrowski-paleis. Van buiten toch lijkt het een vesting, en muren met schietgaten en torens omringen het, alles roode baksteen. Hier vertoefde Napoleon, toen zijn loopbaan begon te dalen.

Dat dergelijke voorzorgen hier minder misplaatst zijn dan de West-Europeaan zou meenen, leert mij een bezoek aan een bank: trappen, lokalen en brandkast worden op kosten der bank voortdurend bewaakt door soldaten van het leger, het geladen geweer in de hand.

Nog meer neiging tot het weidsche dan Moscou vertoont **St.-Petersburg**, dat men in een nacht sporens bereikt. Van geen stad gaven mij aanleg en uiterlijk een grootscher indruk. Ontzaglijke gevels en reusachtige openbare gebouwen, meest in klassieken of rococo-stijl opgetrokken en zelden uit baksteen, geven aan St.-Petersburg het aanzien eener stad van paleizen. Oneindig schijnen de straten. Telkens steken groepen van spitsen en koepels boven de huizenzee uit; zij geven een misschien nog schooner aanblik dan die te Moscou, doordat zij niet geheel en al met goud zijn bedekt doch slechts ten deele en bij wijze van versiering. Midden door de stad heen vliet, breed en machtig, de grijze Newa, die Peter de Groote deze plek deed kiezen voor zijn nieuwe hoofdplaats. Prachtige, wijde bruggen overspannen de rivier; en aan haar oevers rijt zich paleis aan paleis.

In dit gedeelte verzamelen zich in den namiddag de aanzienlijken, elkander in hun koetsen voorbij rijdend. Opvallend velen dragen uniform, alle ambtenaren, de studenten en zelfs de schooljongens; behalve de krijgsmacht is een tiende van St.-Petersburg in ambtskleedij gestoken. Den werkman en al wat een pet draagt zie ik bij deze samenkomsten door de policie meedoogenloos geweerd; van gelijkheid van rechten is in Rusland geen sprake.

Aan deze wegen ligt ook de bekende Ermitage, een der heerlijkste kunstverzamelingen op de wereld, heerlijk om haar reusachtigen rijkdom en meer nog omdat zooveel daarvan meesterstukken zijn. Veertig Rembrandts tel ik er. Hoogst merkwaardige en kostbare voorwerpen, van welke geen ander museum ter wereld zelfs een denkbeeld geeft, bevat haar verzameling uit Centraal-Azië. Ook daar wordt, zie ik, cloisonné vervaardigd; die ons uit Japan algemeen bekend geworden wijze van kleurbedekking van vazen en voorwerpen, ontstaan in China gelijk geheel Japan's oude beschaving, heeft dus ook naar het westen haar weg gevonden. Hier beperkt zij zich echter tot twee kleuren. Daarnaast treedt ook ons Bali op met zijn tot monsterkoppen uitgesneden krisgevesten van gedegen goud en juweelen, onmiskenbaar wegens den spitsen neus en de uitpuilende oogen. In Zuid-Rusland opgegraven terracotta-vazen vertoonen in afwijking van de gewone beschildering relief-figuren en gedeeltelijk verguldsel. Eenige zaaltjes, niet algemeen toegankelijk, zijn geheel gevuld met keizerlijke kostbaarheden, welker rijkdom en pracht doen duizelen, geheel gouden toiletstellen, degens en wandelstokken van deels hetzelfde metaal, allersmaakvolst werk van het einde der 18e eeuw en uit Frankrijk afkomstig, alles met waardevolle edelsteenen bezaaid; groote vazen van ivoor, in Frankrijk met gedegen goud en juweelen versierd; kistjes, niet eens klein, geheel en al met

paarlen en edelsteenen bedekt; schabrakken voor groote paarden met randen van een hand breed, die geheel uit groote en echte diamanten bestaan; ontelbare groote schotels voor brood en kistjes voor zout, niet alleen van zilver doch ook van goud met juweelen.

Men kan de vraag niet onderdrukken: waartoe die overdaad, al dat ongebruikte en nog wel in zulke hoeveelheden? Waartoe in het aangrenzende Winterpaleis na den dood van elken czaar het geheele samenstel der door hem bewoonde vertrekken voortaan ongebruikt gelaten, waardoor reusachtige afmetingen noodzakelijk worden? Waartoe te Moscou al die kronen, voor elken keizer een andere? Bewijst zulk een opeenhooping den onbevooroordeelde niet, dat veel te veel van den nationalen eigendom aan het vorstenhuis wordt ten offer gebracht?

Komt Azië in zulk een verkwisting weer te voorschijn, een leegte wijst erop, hoe jong de Russen nog zijn als Europeesch volk. In al de vele openbare of particuliere verzamelingen van Peter's stad begint de schilderkunst eerst te spreken tijdens Catharina II, dus laat in de 18e eeuw. Het museum Alexander III van Russische schilderkunst bewijst, dat deze sedert reuzenschreden heeft gedaan. Ook bij de schilders openbaart zich de nationale liefde voor het kolossale; sommige dezer stukken bedekken een geheelen wand.

De kunstnijverheid begint blijkens de verzamelingen eerst in den allerjongsten tijd eenigszins op te komen; wat daarin aan schoons van voorheen te vinden is blijkt telkens in den vreemde vervaardigd. In het merkwaardige museum van keizerlijke rijtuigen b.v., in meer dan één opzicht een blik gevend in de Russische geschiedenis, blijkt al het fraaie afkomstig uit Frankrijk, enkele malen uit Londen. Wat uit Rusland stamt, treft alleen door zijn afmetingen en kostbaarheid. Een wagen van Catharina II, aan de

binnenzijde bovenaan bezet met een rand van echte diamanten en robijnen, is door Watteau zelf beschilderd. Een ander rijtuig van haar is bestemd voor acht personen, gezeten als rondom een tafel. Een harer sleden biedt zelfs plaats voor tien menschen aan en is groot als een kamertje. Lange zalen zijn gevuld met ontelbare paardentuigen, bezet met paarlen, robijnen en gouden platen, grootendeels geschenken van Centraal-Aziatische vorsten; de zadels zijn zoo hoog, dat de ruiters bijkans moeten staan in de beugels. Te midden van al die pracht en overdaad vertoont de slee van Peter den Groote geen enkele versiering, is de eenvoud zelve. Van alle historische personen, die in Rusland tot den reiziger spreken, laat hij, man van de daad bij uitnemendheid, den eerbiedwaardigsten indruk achter.

Holland vertoont zich gewoonlijk naast hem. Zijn eigen woonvertrekken prijken met Hollandsch huisraad. Het museum van het zeewezen bezit het model van zijn huisje te Zaandam en van een aantal Nederlandsche schepen, ook uit veel lateren tijd, alle nog van onze vlag voorzien. Toen een Nederlandsch kofschip voor een zijner nakomelingen is ingericht, heeft men de kajuitsdeur met groote edelsteenen bezet; zij wordt in deze verzameling bewaard.

Van de begunstiging onzer vaderen spreekt nog luider de Nederduitsch Hervormde Kerk. Peter stond hun een grondstuk af, veel grooter dan voor het bouwen van een kerk noodzakelijk was. Door de geweldige uitbreiding der stad is het, vroeger in een buitenwijk, thans in haar midden komen liggen en heeft een overgroote waarde gekregen. Men heeft het dus volgebouwd en, daar de grootste en fraaiste winkelstraat van Petersburg, de Newski-Prospect, er langs loopt, beschikt de kerk jaarlijks over een fortuin aan inkomen. Uiterst vrijzinnig besteedt zij dit ook voor andere dan kerkelijke doeleinden en

helpt alle gezindten en nationaliteiten, ook Joden. Zoo zond zij op eigen kosten een ambulance niet slechts naar den Boerenoorlog doch ook naar Mantsjoerije en onderhoudt zij met de Fransche en Duitsche gereformeerde kerken een voortreffelijke latijnsche school, zoo weelderig, dat b.v. het onderwijs in de aardrijkskunde er gegeven wordt met behulp van tooverlantarens die vreemde landschappen en menschen op het doek werpen. Eenige jaren geleden heeft de gemeente een Hollandsche onderwijzeres aangesteld om onze taal te leeren aan wie zich maar aanmeldt. Door het aannemen van vreemde lidmaten en doordat onze taal bij Hollandsche afstammelingen veelal verloren ging, heeft het Duitsch haar onmiskenbaar van de eerste naar de tweede plaats verdrongen. Het veld van nuttige werkzaamheid is daardoor vergroot, maar daarentegen kunnen vele Petersburgsche Nederlanders zich terecht in het geheel niet vereenigen met de eereplaats, in hun kerk aan een vreemde taal toegestaan. Tegenwoordig wordt weder om de veertien dagen een Hollandsche dienst gehouden. Van dien in het moederland en ook in Zuid-Afrika wijkt deze af. Trouwens, de kerk staat niet onder onze synode doch onder onzen gezant en slechts de helft van haar kerkeraadsleden zijn Hollanders, de wederhelft Duitschers. Bijbels en psalmboeken miste ik bij de schoone preek van den tegenwoordigen predikant, Ds. Pantekoek. Deze is, weinige jaren geleden, ingevolge de voorschriften der kerk evenals zijn voorgangers uit Nederland hierheen beroepen, als opvolger van Ds. Gillot, wiens liefde voor onzen stam in den Boerenoorlog zich krachtdadig heeft geuit en wiens druk bezochte, Duitsche predikingen nog in wijde kringen te St.-Petersburg voortleven. Het oude gebouw is helaas verdwenen en heeft in 1830 plaats gemaakt voor het tegenwoordige, dat doelmatig is doch nauwelijks aan het vaderland herinnert. In de kerkekamer hangen van

onze Koningin en Haar Ouders verouderde, bij uitstek leelijke portretten; de Prins ontbreekt zelfs.

Lang na Peter's tijd heeft zich hier een nieuw kolonietje Hollanders gevestigd, die gezamenlijk een wijk deden ontstaan van louter Hollandsche winkeltjes. Het waren slechts lage en kleine huisjes, doch zelfs door de grootvorsten werden zij bezocht, omdat de waar er altijd de beste was; hetzelfde dus, wat wij in Japan ondervonden, waar, ook na de opening van het land voor alle vreemdelingen, de Hollandsche goederen jaren lang bij verre de voorkeur genoten. Die winkeliers kwamen bijna allen uit de buurt van Vriezenveen (Twenthe), keerden daarheen elk jaar terug en lieten daar hun gezinnen achter. Ook was het onder hen wet, zelfs nog in onzen tijd, slechts met echte Nederlandschen een huwelijk aan te gaan. Ook Archangel heeft een dusdanige Nederlandsche kolonie bezeten; en er zijn tijden geweest, dat de Nederduitsch Hervormde Kerk voor de beide steden vier predikanten had. Concurrentie heeft de Hollandsche winkeliers te St.-Petersburg thans tot een tweetal ingekrompen; het daar verkochte, linnengoed, is „made in Germany."

Van Holland gewaagt ten slotte ook de Kazan-kathedraal, een kruisvormig gebouw, op de wijze van de St. Pieter te Rome aan beide zijden geflankeerd door een gaanderij, die in een kwart cirkel naar voren springt. Hier toch hangen naast een aantal Fransche adelaars en de sleutels van vele Duitsche steden ook die van Breda en Utrecht sedert Napoleon's val.

Slechts van een der tallooze Russische kerken der hoofdstad zij hier nog gesproken, omdat zij het sprekendst bewijs levert der vasthoudendheid aan de ziellooze stijve kerkversiering van vijftien eeuwen geleden. Nog slechts van enkele jaren dagteekent die kerk, genaamd naar de Opstanding en gesticht ter herdenking en ter plaatse der

vermoording van Czaar Alexander II. Het stukje straat, waar de aanslag geschiedde, is onveranderd uitgespaard gebleven in de kerk; een der keien blijkt door het dynamiet gebarsten. De emir van Bokhara heeft er een koepeltje overheen gebouwd. Met haar groote verzameling van torens en koepels en haar bonte beschildering in facetten, die den indruk geeft van ruw, barbaarsch houtwerk, doet deze kerk van buiten denken aan de Basiliuskathedraal van Iwan den Verschrikkelijke te Moscou; alleen rusten die torens hier niet op een laag onderstel, doch op een hoog, baksteenen gebouw, dat met een aantal Byzantijnsche heiligen-koppen beschilderd is. Aan den binnenkant heeft men den geheelen wand en ook de zoldering beschilderd in mozaïk met poppen, altijd in paren, zelfs de zware, vierkante pijlers. Ook bij de houding van lijf en hoofd is slechts naar symmetrie gestreefd; van uitdrukking geen spoor. Voor deze bouwers heeft de schilderkunst na de Byzantijnen geen enkel nieuw woord gesproken.

In andere opzichten vertoont de hoofdstad echter wel teekenen van nieuwe denkbeelden. In de Keizerlijke Boekerij zie ik een ambtenaar der inrichting rondgaan met een stoet menschen, waaronder ook handwerkers, en hun een voordracht houden over tentoongestelde portretten en merkwaardige geschriften. Daar is voorts het Taurische paleis, aldus gedoopt, omdat Catharina II het liet bouwen voor haar minnaar Potemkin, veroveraar van Taurië. De Russische regeering heeft het teruggekocht en thans dient het tot vergaderplaats voor de volksvertegenwoordiging. Zoo spaarzaam mogelijk heeft men de reeks van uitgestrekte zalen gemeubeld en elke versiering weggelaten. Ik zie alle leden in gewone West-Europeesche kleedij, behalve de priesters, wier oud-testamentische haardos en baarden laag neerhangen op hun tot den grond reikend zwart,

wijdgemouwd overkleed; een groot kruis hangt hun op de borst. De musea ziet men telkens bezocht door drommen schoolkinderen onder geleide hunner meesters, vooral de uitnemend gehuisveste, overrijke verzameling van dieren.

Inderdaad behoort deze verzameling tot de belangwekkendste dezer soort, die ik waar ook ter wereld gezien heb, vooral wegens de in Aziatisch Rusland gevonden voorwereldlijke dieren. Sneeuw en ijs hebben die ongeschonden behouden; zelfs hun inwendige deelen zijn hier aanwezig. Mammoeten, groot als een huis, vertoonen voortanden die, ofschoon boogvormig, twee meter naar voren steken. In zoo grooten getale worden de laatste in het gouvernement Jakoetsk gevonden, dat dit jaarlijks een duizend of drie kilogram ervan uitvoert. Ook huidige Russische diersoorten treffen. Daar staan bijv. hazen dubbel zoo groot als bij ons en geheel wit, doordat zij leven in de sneeuw; ijsberen van drie meter lengte en zoogenaamde yaks uit Centraal-Azië, overeenkomende met koeien, tweemaal zoo hoog en zoo dik als bij ons. Groot is alles in het czarenrijk.

Veel zelfs grootsch.

Doch als wij, op weg naar huis, dc grens zijn overgetrokken, dan roept een medereiziger niet ten onrechte: „Nous voilà enfin en Europe!"

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

REGISTER.

REGISTER.

Bladz.

„Aanteekeningen betrekkelijk Siam" 130
„Aanteekeningen gehouden op een zending naar Siam" . 107, 131, 135
Abaca 67, 72
Acapulco 22, 24
Accijns, Philippijnen 75
Acuña 26
„Administrative Reforms", (Korea) 355, 384
Aguinaldo, Emilio 44, 47
Aino's 356
Ajudia. . . 121, 135, 140, 152, 153, 157, 175
Albuquerque 102
Alcohol, Korea 391
Alexander II. 457
„Almanach de Gotha" 103
Amarinta 123
Ambacht. . 56, 89, 105, 117, 158, 172
Ambtenaren, Philippijnen . . 31—32
Amerika . . . . 44—90, 379
Amoer 423, 424
Anaradjapoera 254
Anda y Salazar, Simon de . . 15, 29
„An Eagle Flight" 43
Angara-rivier 434
Angkor, naar 228

Bladz.

Angkor Thom . . . . . 248—256
Angkor Wat . . . . 237—247, 255
Anglikaansche Kerk 36
Annam 181, 184, 202, 256
Annamieten . . . 191, 213, 257, 328
Annamitisch dorp 296
„Annuaire Général de l'Indo-Chine" 197, 198
„Annual Report for 1907, compiled by H. I. J. M's Residency-General", (Korea) 380
„Annual Report of the Bureau of Health", (Philippijnen) 59
„Annual Report of the Insular Collector of Customs", (Philippijnen) 59, 67, 68, 70
Antoeng 401
Anijs-alcohol 72
Araneta, Gregorio 50
Archangel 456
„Articulen en conditiën van den Eeuwigen Vrede tot Munster" . 29
Artsen in de Philippijnen, inlandsche 60
Asiatic Petroleum Company . . 342
Astor-House, Moekden 407
„Au Pays des Moines" . . . 40, 43
Australië 71, 76

Bladz.

Australische Lijn 70
Ava 161
Aymonier, E. 248, 255
Ayuntamiento. 48

Baai van Along. . . 274, 320—324
Bac-Lé 299
Bac-Ninh 298
„Badiane et sa culture en Indo-Chine, La". 308
Badianen 308
Baikal-meer 432, 433
Baillon 308
Bali. 83, 84
Bamboe 80, 203
Bandoeng 78
Bangkok . . 95, 98, 102, 105, 118, 131, 140, 166
Bang Pa In 138
Banken, Saïgon. 193
Bantam 145, 154
Bapoem 250
Barcelona 72
Baron, Hendrik, ... 295
Barrows, Dr. David P. . 9, 11, 147
Basilius-kathedraal 446
Bastian, Dr. Ad. 96, 154, 176, 182, 244, 294
Batavia 65, 162, 263
„Bataviaasch Nieuwsblad" . . . 336
Battambang 101
Beau, Paul 330
Beets, Abraham van der . . . 146
„Begin ende Voortgang van de Vereen. Neederl. Geoctroy. Oost-Indische Co." 258
Begraafplaats te Manilla . . . 86
Begrafenis Philippijnen 88
Bel, de grootste — der wereld . 447

Bladz.

Belasting 108, 228, 328
Belastingstelsel. 52, 53
Belgen 441
België. . 62, 75, 104, 350, 351, 379
Benavide, Miguel de 35
„Berichten van een Maleier over Siam" 144
Bert, Paul 277
„Beschrijvinge van de Oost Ind. Co." . . 133, 146, 151, 167, 265, 293, 294, 296, 331
„Beschrijvinge van het Magtigh koninckrijcke Japan". . 124, 132, 143, 144, 159, 160, 166, 174
Bestuur . . 186, 191, 192, 225, 226, 227, 284, 330, 423
Bestuurskosten Philippijnen, 53, 90
Bevloeiïng 98, 271, 286
Bevolking Annam 185
„ Antoeng 401
„ Cambodja . . . 185, 229
„ Cochinchina 185
„ Dariën. 343
„ Fransch Indo-China . 185
„ Harbin. 420
„ Irkoetsk 434
„ Korea . 348, 367, 380, 387
„ Krasnojarsk 435
„ Kwan-Tsjeoe-Wan . . 185
„ Laos. 185
„ Luzon 14
„ Manchuria 430
„ Manilla 14
„ Moekden. 413
„ Mong-Tsé 319
„ Morsjansk 440
„ Moscow 441
„ Omsk 436
„ Philippijnen . . . 14, 72

Bladz.

Bevolking Pnom-Penh. 212
„ Saïgon. 190
„ Samara. 438
„ Seoul 352
„ Siam. 103, 107
„ Tomsk. 435
„ Tonkin 185, 270, 299, 314, 330
Bevolkingsdichtheid Java . . . 62
„ Philippijnen 62
„Beziehungen der Niederl. Ost-Ind. Comp. zu Japan im 17n Jahrh., die" 290
„Bezoek aan Manilla en omstreken, Een" . . . 31, 41, 42, 59, 68
Bezoldiging van den gouverneur-generaal, Fransch Indo-China. 285
Bezoldiging van den gouverneur-generaal, Philippijnen 64
Bhanurangsi, prins 96, 127
Biënhoa 201, 202, 203
Bitter, Pieter de 169, 170
Bloedboomen. 89
Blumentritt, F. 42
Boeda. 97, 280, 359, 417
Boedisme 107, 117, 137, 217, 229, 232, 236, 239, 245, 247, 253, 257, 266, 301
Boekerij Bangkok, Koninklijke . 121
„ Sint Petersburg, Keizerlijke 457
Boerenoorlog 455
Bogaerts, Abraham 152, 166
Bojaren 450
Borneo 79
Boter 433, 434
Boudewijns, Huybert. 264
„Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel" . 147, 148, 150, 151, 152, 156, 160, 163

Bladz.

Brahmanisme. 253
Brazilië 34
Briketten. 326
Britsch-Indië 130
„Brockhaus' Lexicon" . 14, 105, 376
Bronchorst, Antonie van. . . . 291
Brouwer 155
Buffels. 207, 233
Buitenzorg 62, 79
„Bulletin Economique". . 134, 197, 200, 209, 275, 321
Bureau of Science, Philippijnen 60—62, 85
Burgerlijke stand, Cambodja . . 228
Burma. 84, 97
Burmeezen 106, 175
Bustamante, Fernando de . . . 20

Caen, Antonie 148, 160
Caerden, Paulus van 27
Calesa. 4, 82
„Cambodge, Le", door Aymonier. 248, 255
Cambodja . 144, 181, 184, 211—267, 332, 356
Camoës 258
Caron, François. 124, 132, 143, 144, 159, 166
Carpentier, Pieter de. 156
Carromata 82
Casteleyn, Pieter 265, 266
Catharina II 453, 457
Cavite. 4, 29, 47
Cedula. 33
Cementfabriek, Haïphong . . . 273
„Census of the Philippine Islands" . 9, 11, 12, 13, 14, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 47, 62, 63, 147

Bladz.

Centrale bestuursinstellingen te Hanoï 285
Centralisatie van het bestuur te Hanoï 285
Ceremoniemeesters, Koreaansche. 369
Chabarowsk 424
Chargeurs Réunis 179, 267
Chaumont, ridder de. . . . 174, 175
Chemin de fer Chinois de l'Est . 422
Chemulpo 341, 346, 348
Chili 22
China, . 71, 74, 153, 156, 186, 202, 295, 305, 313, 318, 343, 353, 356, 359, 365, 375, 378, 423, 430
„China Yearbook" 394
Chineesch nieuwjaar. 317
Chineesch schrift 186, 378
Chineesche soldaten 314
Chineezen 7, 13, 17, 23, 38, 56, 58, 65, 70, 80, 90, 98, 105, 117, 143, 145, 168, 173, 188, 191, 193, 213, 273, 283, 302, 326, 343, 401
Chinese Maritime Customs 311, 318, 391, 430
Chingan-gebergte 429
Chittie's 193
Cholon 195, 275
Cholula 254
Chon-To, keizer 416
Christenen 13, 21, 57, 257, 259, 279
Chulalongkorn, koning 122, 123, 231
Chijs, Mr. J. A. van der . 145, 148, 153, 155, 175
Cleveland 87
Clubgebouwen, Cambodja . . . 225
„ Manilla 16
Cochinchina 71, 179-210, 271, 275, 332
Coen, Jan Pietersz. 27, 146, 148, 151, 155

Bladz.

Colegio van San Tomás 35
Colquhoun 6, 10, 39
Columbianen 33
Compagnie française des chemins de fer de l'Indo-Chine et du Yunnan 310
Compagnie Internationale des Wagons Lits 427, 432
Comprador 193
Concepción, Fray 23
Confucius 359
Consulaire rechtspraak 99
Consuls 70, 193, 275, 311, 334, 350, 352, 408
Conway Belfield, H. . . . 149, 150
Copra 67, 72
„Corpus Diplomaticum" 150
Coxinga 26, 147, 168, 293
Crachin 321
Crawfurd, John 103, 111, 130, 135, 150, 160, 166, 173, 182, 184, 220, 321
Cuba 44, 91
Cuernavaca 254
Cunaeus 376
Cycloon 87

„Dagregister van het Kasteel Batavia" 135, 148, 150, 151, 152, 154, 157, 160, 162, 163, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 290, 291, 293, 295, 296
Dalgado, S. R. 220
Dalny, zie Dariën. . . . . . .
Dam, Pieter van, 133, 146, 151, 167, 172, 258, 265, 293, 296, 331
Danish East Asiatic Company . 95
Dansen, Korea 362
„ Manilla 85
Dariën 341, 344

Bladz.

Dau-Giai. 203
Dekker, Mej.. 81
Del Cano 18, 48
Delden, Van 100
Delfstoffen, Philippijnen 61
Denemarken 104, 379
Departementen van algemeen bestuur, Bangkok 109
Departementen van algemeen bestuur, Philippijnen 48
„Derde voyagie van Gijsbert Heecq naar Oost-Indijen" 133, 157, 160, 165, 166
Dewawongse, prins 124
Dewey. 44
„Dialecto Indo-Portuges de Ceylão". 220
„Dictionnaire Botanique". . . . 308
Diethelm en Co. 99, 193
Dingding 150
„Discours du Gouv. Gén. (de l'Indo-Chine) à l'ouverture de la Session ordinaire du Conseil Supérieur" 197, 272, 325, 328, 329, 335
Djatti-bosschen 97, 117
Does, Frank van der 26
Domela Nieuwenhuis, F. J. 99, 133
Dominicanen 35
Dong-Dang 308
Dooden-vereering, Siam 120
Douane 311, 343
Doumer 278, 316
Draagstoelen 366
„Drie aanmerkelijke en seer rampspoedige Reysen" 124, 167, 172, 173
Drinkwater, Korea 386
„ Philippijnen. . . 60, 76
Druyff, koopman 146
Duchemin 67

Bladz.

Duitschers, Moscou 442
Duitschland . 71, 103, 186, 343, 405
Dupuy, Jean 302
Dusit-park 125, 128
Dijk, Mr. L. C. v., 28, 33, 147, 257, 262

Eastern and Australian Steamship Company 3
Eberhardt, Dr. Ph. 308
Ecole Coloniale. 329
Ecole française d'Extrème Orient 257, 286
„Eight Annual Report of the Director of Education" (Philippijnen). 54, 55
Elseracq, Johan van 162
„Elsevier's Maandschrift" . . . 102
„Encyclopædie van Nederlandsch Indië". 25
Engeland, 71, 101, 105, 109, 144, 146, 149, 161, 167, 169, 173, 302, 313, 334, 336, 382
Engelsche aanvallen op de Philippijnen. 29
Engelschen . . . 19, 29, 291, 295
Engelsche Taal, ... 53, 77
Erfpacht. 63, 333
Ermitage. 452
Escolta 65
„Excursions et Reconaissances" 260, 262
Exportblad 4, 68, 69, 197
Extramuros. 15

Faulkon, Constantin 174
Fernando da Siliva,. 159
Ferry, Jules 183, 301, 305
Ficus elastica. 310
Fooienstelsel 96, 436

Bladz.

Forbes, Cameron 52
Foreman, John 11, 12, 26, 31, 33, 35, 37, 40, 58, 147
Formosa 26, 28, 147, 168
Fort Santiago 15
Frankfurter, Dr. O. 121
Franciscanen 32
Frankrijk 101, 105, 144, 181, 256, 278, 284, 301, 311, 318, 325, 328, 333, 379
Fransche koloniën, uitbreiding der . . . . 182—184
Franschen 174, 190, 197, 264, 266, 269, 275, 288, 291, 298, 378, 441
Fransche taal 193, 217, 325
Fransch Indo-China 56, 103, 177—337
Freer, Dr. med 60
Fusan 346, 381

Gaelen, Jan Dirksz. 259
Gaisman, A. 201, 302. 332
Ganesja 111
Garnier 303
Geerts, A. J. C. 290
Geneestkunst, Annamieten . . . 331
„Geographical Journal" 63, 203, 313, 342, 351
Gerth van Wijk 442
„Geschichte der Indochinesen" 96, 102, 154, 176, 182, 244, 294
Geschiedenis, 18—48, 143—176, 181, 219, 257—265, 375
Gevangeniswezen Korea 389
„ Philippijnen, 77, 78
„ Siam. 131
Geweerfabriek 440
Gezantschapsgebouwen Siam . 101, 109, 127
Gezondheidsmaatregelen 58, 59, 227
„Gids, de" 259

Bladz.

Gillot, Ds. 455
Ginseng 394
Goa. 81, 257
Goud, Korea 388
Goudkust 335
„Government of India, The" . . 169
Goyer, Willem de. 264
Graanvelden, Rusland 438
Grand Cañon. 324
Groeneveldt, W. P. 25
Grondbezit 63, 201, 389
Groot, Prof. Dr. J. J. M. de 139, 287
Groote Noordsche Telegraaf-Maatschappij 382
„Guide pratique" (Angkor) 238, 255
Guyana 34
Gijsbertsz, Dirk. 377

Haagen, van der 262
Haardracht, Siam 107
Hagen, Dr. 238, 256
Hagen, Steven van der 145
Hailar. 429
Haïphong 269
Half-edelsteenen 437
Hamel, Hendrick 376
„Handbook of the Federated Malay States 149, 150
Handel 22, 71, 105, 145, 151, 154, 161, 167, 172, 193, 195, 258, 262, 292, 343, 351, 395
„Handelsberichten" 68, 114, 133, 274, 345, 380, 434, 442
Hanengevechten 41, 81, 82, 83, 84, 280
Hanoï 191, 273, 276, 285
Hanuman 111, 243
Harbin 405, 419
Hart, Sir Robert . . . 305, 311, 391
Hartsingh, Carel 290, 291

Bladz.

Hasselman, C. J. 52
Havanna. 58
Heecq, Gijsbert. . . . 157, 165, 167
Heerendiensten 90, 228
Heeres, Prof. Mr. J. E. 26, 147, 149, 150
Heiser, Victor G. 59
Hennep 67
Herbebossching, Korea . . 349, 387
Herbinger, kolonel 302
Hesse Wartegg, von. 96
Hesseling, Prof. Dr. 220
Heuvel Bakeng. 254, 255
Hilkow 423
Hindoes 357
Hindostan 78
„Historische Reizen" . 152, 166, 167
Hoeden, Korea. . . . 347, 361, 367
„ vervaardiging van. . 73, 74
Hoëvell, Dr. W. R. van 11
Ho-Keoe. 311
Hollander, De 144
Hollandsche kerk te St.-Petersburg. 454
Hollandsche taal 287
Homan van der Heide, J. . 98, 102, 134, 137, 201, 208, 231, 271
Hongaï 274, 320, 324
Hooglandt en Co. 99, 193
Horwat, generaal 422
Hotz, A. 376
House of Lords 36
Hout 134, 146, 156, 275, 353
Houtman, Frederik 145
Houtzagerijen. 117, 118, 275
Hué. 182, 202, 275
Huizen, drijvende 108, 136

Bladz.

Igorotten. 12, 54, 64, 89
Ilang-ilang-boomen 88
Ilbert, Sir Courtenay 169
Iloilo 46
Ilustrado's 41, 89
Indiaansche soldaten uit Mexico. 8
Indianapolis 87
Indigo. 88, 163
„Indisch Genootschap" 137, 201, 208, 231, 271
In- en uitvoer . . . 66, 67, 70, 134
In- en uitvoerrechten 71, 72, 74, 106, 198, 273, 304, 351, 430
Inlanders, Philippijnen . 12, 38, 62
„Internationales Archiv für Ethnographie" . . . 42, 242, 353, 356, 357, 392
Intramuros . . . 15, 35, 48, 58, 65, 87
Intsie Lannangh 264
Irkoetsk 434
Isabella II. 41
Ito, prins 360
Italië 103, 311, 318
Iwan de Verschrikkelijke . . . 445
Izquierdo. 41

Jägor 35
Jakoetsk. 458
Jaloe, de 395, 396
Japan 39, 43 71, 74, 78, 156, 162, 263, 343, 346, 348, 353, 355, 359, 365, 375, 378—391, 401, 405, 408
Japanners 259, 314, 343, 350, 359, 369, 376, 401, 405, 413, 418
Java 62, 74, 75, 95
Java-China-Japan-Lijn 196
Javanen 332
Java-waterhyacint. 139, 280
Jenissei 435

Bladz.

Jezuïeten. 16, 35, 78
„Journael van de treffelijcke reyse gedaen naer Oost-Indiën ende China met elf schepen door den manhaften Admiraal Cornelis Matelief de Jonge uytghevaren in den jare 1605. En wat haer in de volghende jaren 1606, 1607 ende 1608 wedervaren is". 154
„Journal of an Embassy to the courts of Siam and Cochin-china". 103, 111, 131, 135, 150, 160, 166, 173, 174, 182, 184, 220

Kaap St. Jaques 180
Kampot 212
Kapokboomen 229
Kapp, Otto von 316
Karel III 30, 35
Karel IV 15
Kathedraal, Hanoï 279
Katoenspinnerij, Haïphong. . . 272
Kazan-kathedraal 456
Kébao. 325
Keizerlijke graven. 413, 414, 415, 416
Keizerlijke rijtuigen, St.-Petersburg 453
Keizer van Korea . . . 369, 370, 371
Kerken 15, 16, 75, 81, 82, 173, 174, 188, 279, 378, 442, 456
Kerkhof, Siam 158
Kern, H. 42, 91, 287
Kettingh, Pieter 263
Keun, Consul-generaal 108
Khmers 212, 256
Kiesrecht, Philippijnen 51
Kinderen, onechte. 37, 132
Kindersterfte 195
Kleeding 6—8, 82, 97, 106, 125, 187, 205, 208, 213, 229, 232, 235, 271, 284, 314, 325, 347, 349, 360, 367, 421, 436, 452
Klimaat 5, 140, 209, 270, 300. 314. 321, 347, 394
Klobukowski. 192, 226, 335
Klongs 105, 108
Koelkamers 76
Koffie-ondernemingen 310
„Koloniaal Verslag Philippijnen", 5, 10, 11, 55, 59, 62, 63, 64
Komma-ornament 232, 356, 357, 369
Koninklijke Petroleum Maatschappij 275, 345
Koopmans de Wet, Mevr. . . . 87
Korea . . . . 339—397
Koreaansche taal 378
„Korea Daily News, The" . . . 392
Krasnojarsk 435
Kremlin 444
„Kronyk van het Historisch Genootschap" 159
Kroock, Paulus. 262
Kue Sing, zie Coxinga. . . . .
Kuischheid, Monniken. 37
Kunstnijverheid. . 119, 282, 354, 453
Kwan-Chen-Tsé 402, 417
Kwan-Tsjeoe-Wan 186

Lahati. 313
Lakken der tanden 108, 271
Landbouw 56, 62, 72, 89, 105, 203, 271, 286, 333, 387
„Land van Columbus, Door het" 30, 34, 61, 254, 356
Landverhuizers 333, 433, 436
Lanessan, de. 330, 332
Langson. 298
Laokaï 311
Laos 106, 144, 181, 184, 261, 264, 267

Bladz.
Lauweck. 261
Lauwen 261
Lazarus-eilanden 18
Legaspi 18, 19, 48
Leger, 7, 39, 109, 187, 214, 215, 235, 285, 300, 335, 368, 384, 391
Liao-rivier 342
Liefdezusters 205
Ligor 147, 151
Li-Hung-Chang. 343
Lith, P. A. van der. 25
Loonstandaard 64, 74, 196, 204, 272, 274, 326
Loterijen. 41
Loudon, Mr. A. . . . 107, 131, 266
Luang-Prabang. 264, 266
Luneta 6, 17, 44
Luzon. 11, 69, 72
Lijfeigenen. 161
Lijkverbranding. 120, 225
Lijnwaden 134

Maaltijd Philippijnen, Inlandsche, 82
Macao. 167, 173, 257
Madagascar 9
Maetsuyker, Joan. 292
Magellaan, Ferdinand 18, 48
Maïs 203, 204
Maitre, Cl. E. 287
Malabon. 82
Malacañan. 86, 87
Malakka. 76, 102, 144, 151, 262, 335
Maleiers 34, 62, 106, 229
Maleische taal 160, 193
Mandarijns. 160, 164, 167
Manilla . 3, 20, 61, 65, 69, 72, 76, 81, 87, 159
Mantsjoerije . . . 341, 343, 381, 393, 399—424

Bladz.
Mantsjoes . . . . 406—417
Marees 157
Mariquina 88
Markt, Hanoï 283
Masanao Koike, Dr. . . . 353, 392
„Mastery of the Pacific, The" 6, 10, 11, 12, 39
Matelief de Jonge, Corns. . 121, 154
Medan. 78
Meelfabrieken, Harbin 420
Meerkamp & Co. 69
Meerkamp van Embden, P. K. A. 70
Mekong, de 211, 264
Melaatschheid 61
Menado 71
Menam 96, 103, 138, 155
Messageries Fluviales . . . 180, 207
Messageries Maritimes . . . 179, 267
Methodisten 79, 83
Meubelen, Korea 354
Mexicanen 33, 111
Mexico 8, 20, 22, 67, 356
Meyer, Joan de 263
Milton. 55
Minehassa 8, 56, 71, 88, 329
Mindanao 10, 47, 71
Mitsutok. 356
Moekden. 341, 406
Moerdijck 163
Mohammedanen. 57
Mohammedanisme. 10
Mollenbeecker, Johannes . . . 146
Molukken 25
Mongolen 436
Mong-Tsé 314, 318
Monniken 20, 33, 36, 48, 213
Monopolies. 41, 68
Montalban. 89
Mooren 155, 173

Bladz.

Morel 278
Morga, Antonio de 20
Moro's. 9, 34, 38
Morsjansk 440
Moscou 440
Muller, Dr. Hendrik 30, 34, 61, 254, 256
Municipaliteiten. 51, 53, 82
Munt, Mexicaansche. 24
Muntstelsel 5, 24, 25, 132—134, 194, 385, 409
Musée Commercial et Industriel 276, 283
Museum Alexander III 453
Muskus 163
Muyden, Jan van. 164
Muziek 78, 85, 87
Mijnen 61, 309, 320, 324, 325, 326, 327, 388, 405, 442
Mytho. 183, 202

Naber, S. P. L'Honoré 133
Nachod, Dr. O. 290
Naga 110
Nagasaki 382
Nam-Dinh 273
Nam-Quan 307
Nam-Ti 311, 313
Nankau 415
Nankin 415
Nao. . . . . 22—24
Napoleon III. 302
„Naukeurige beschrijvinge van het koningrijck Siam". 106
Neck, Jacob Korneliszoon van 145, 258
Nederland 62, 69, 98, 109, 121, 144, 153, 159, 351, 379, 442
Nederlanders 25, 161, 163, 168, 172, 220, 225, 258, 260, 275, 287, 288, 290, 334, 336, 375, 455

Bladz.

„Nederlanders in China, de" . . 25
„Nederlanders in de Philippijnsche wateren vóór 1626, de" . 27, 147
Nederlandsche aanvallen op de Philippijnen . . . . . . 25—29
Nederlandsche koloniale litteratuur 287
Nederlandsche munt. 25
Nederlandsche onderdanen . . . 99
Nederlandsche Paketvaart Maatschappij 71, 95
„Nederlandsche Reizen" 145
Nederlandsch Indië 57, 61, 76, 78, 80, 88, 90, 98, 134, 274, 286, 327, 333
Nederlandsch Indische Leger. . 335
„Neerlands Indië" . 52, 68, 147, 149
„Neerlands vroegste betrekkingen met Borneo, Solo-archipel, Cambodja, Siam en Cochin-China" 28, 33, 147, 257, 262
Negrito's. 8, 9, 11, 54
Negros 72
Newa 451
New-Chwang 342
Newski-Prospect 454
New-York 79
Nicolajewsk 424
Nipa 80
Nippon-Yusen-Kaisha-lijn . . 3, 141
„Noli me tangere" 43
Norodom, koning. 183, 221
Noord-Duitsche Lloyd . . . 95, 179
Noort, Olivier van 26, 27
Nijenroode, Cornelis van. . . . 155
Nijverheidsondernemingen, Tonkin 272

Observatorium, Manilla 79
Oedjangh Salangh 148, 150

Bladz.

Oeral 437
Oesterschelpen 80 81
„L'Oeuvre de la France au Tonkin" 201, 302, 332
Officieren, Siameesche 109
Oldham, W. F. 79, 80
Olieslagerijen 344
Olifanten 118, 124, 143
Ombielin-kolen 327
Onafhankelijkheid, Siam's . . . 105
Onderkoning van Tonkin . . . 288
Onderwijs 34, 35, 38, 53, 54, 55, 64, 89, 206, 216, 227, 325, 329, 332, 385
Onderwijspolitiek 329
Onderwijzers 35, 54
Onderzoek van voedings- en genotmiddelen 60
Oost-Indische Compagnie 144—153, 155—159, 161—171, 174, 258, 262, 289—296
Openstelling der Philippijnsche havens. 30
Opium. 59
Oppervlakte der Philippijnen. . 13
Oppervlakte van Annam. . 184, 185
„ „ Cambodja. 184, 185
„ „ Cochinchina 184,185
„ „ Fransch Indo-China 184, 185
Oppervlakte van Korea 387
Oppervlakte van Kwan-Tsjeoe-Wan 185
Oppervlakte van Laos. 185
„ „ Luzon 14
„ „ Siam. 103
„ „ Tonkin. . . . 185
„'t Oprechte Journael van „de Sperwer". 346, 347, 375
„Oud en Nieuw Oost-Indiën" 145, 146, 155, 157, 159, 162, 173, 174, 258, 294, 295
Oud-Holland in Rusland 449, 450, 451, 454, 455, 456
„Overzicht der betrekkingen van de Nederl. Oost-Ind. Comp. met Siam" 145, 148, 153, 155, 175

Paarlemoer. 76
Padang 274
Paknam 97
Paleizen, 121, 138, 219, 222, 284, 363, 409, 451, 457
Pali-handschrift. 255
Pampango 33
Pandelingschap. 227
Pangkor 150
Pantekoek, Ds. 455
Papier. 353
Pardo de Tavera, T. H. . . . 23, 26
Paribatra, prins, ... 96, 128
Parkes, Harry 130
Parlement, Philippijnen . . . 48, 49
Parochies 38
Partijen, Philippijnen 91
Parwadi 111
Pasig 4, 65, 74, 87
Passenstelsel 228
Patani. 144, 155
Patijn, Mr. J. A. N. . . . 102, 179
Pegu 106, 161, 170
Pelliot, Paul 286
Pensioenen. 64
Peper 146, 152, 163
Pera 148, 149
Peru 22
Peso duro 25
Peter de Groote 445, 454
Petersburg, Sint. 451

Bladz.

Petroleum 134, 275, 342, 351
Petropaulowsk 437
Phallus-dienst 357
Philastre. 304
Philippine Commission. . . . 46, 49
„Philippine Islands, The" 11, 12, 26, 31, 33, 35, 37, 40, 147
Philippino's 17, 78
Philippijnen . . . . . . 1—91, 225
Phu-Tu-Son 309
Pigneau de Béhaine. 181
Piña 8
Pinang 102
Plantengroei 237, 248, 250, 309, 311, 314, 364
Pleitbezorgers. 49
Pnom-Penh 211, 216, 264
Poeloe Condor 180, 181
Policie, Korea 381
Poolvoet. 167, 168
Port-Arthur 342
Portugal. 19, 101, 131, 258
Portugeesche taal 160, 220
Portugeesch Oost-Afrika 36
Portugeezen 105, 151, 154, 159, 167, 172, 219, 257, 259, 262, 290
Posterijen, Korea 385
Pratsjadi. 113, 114, 224
Priesters 20, 21, 24, 32, 35, 36, 37, 47, 222, 232, 457
Prostituees 39, 58
Protestanten 378
Protestantisme 79
Provinciën, Philippijnen . . . 51, 53

Queda. 148, 150
Quelpaert-eiland 375
Quinam 294
Quinhon. 267

Bladz.

Raad van Autoriteiten, Philippijnen 35
Ramajana-verhaal. 242
Reaal van achten. 25
Rechtbanken, Burgerlijke en geestelijke 36
Rechtsmacht 51, 311
Rechtspraak . 54, 126, 163, 227, 389
Regemortes, Pieter van . . . 262, 265
Régie Générale des Chemins de fer 312
„Reisen in den Philippinen" . . 35
„Reis na Siam door den ridder de Chaumont" 125, 173, 175
„Religious System of China, The" 139
„Remonstrantie der gelegenheyt des coninckrijckx van Sjam omtrent 1634" 159
Renkin 79
„Report of the Auditor," (Philippijnen). 53
„Report of the Secretary of the Interior", (Philippijnen) . . . 64
„Reports of the United States Philippine Commission" 12, 36, 44, 46, 51, 54, 63
„Reseña Histórica de Filipinas desde su descubrimiento hasta" 33, 26
„Revue de Paris". 336
Reynier Egbertsz 375
Richelieu 104
Rizal, Dr. José. . . . 40, 42, 49, 89
Rochussen, J. J. 10
Rolin Jacquemyns. 99, 104
Romanoffs, de 450, 451
Roode Rivier. 269
Röst. 193
Rubber 204
„Ruïnes d'Angkor" 238, 255
Rumzajew-museum 448

Bladz.

Rusland . 104, 380, 382, 343, 423, 430
Russen 414, 418
Russisch-Japansche oorlog . 342, 420
Rijk, koopman van 167, 168
Rijschool, Moscou. 447
Rijst 71, 98, 134, 136, 156, 159, 181, 184, 195, 204, 230, 271
Rijstpellerijen. 275
Rijststroo. 74
Rijstvelden . . 88, 97, 276, 298, 348

Sachalin, eiland 424
Saïgon 179, 184, 186, 188, 195, 202
Salarissen onderwijzers. . . . 35, 54
Samara 438
Sampeng. 105
Sangora 148, 151, 155
San Mateo. 89
San Pedro 87
Santa Anna 74
Santa Justa y Rufina 21
San Tomas, Universiteit van . . 60
„Schetsen uit Siam". . . . 122, 132
Schilderijen, Moscou. . . . 448, 449
Schlegel 357
Scholen . 53, 54, 55, 216, 227, 257, 325, 329
Schouten, Joost 121, 124, 143, 157, 159, 166
Schouwburgen 85, 116, 190, 270, 278, 361, 407
„Second voyage du père Tachard" 173
Senn van Basel, W. H. . . 122, 132
Seoul 341, 349, 381
Sepoy's 8
Sesamzaad 204
Shinto-godsdienst 357
Siam . . . . . . 93—176, 231, 256
Siameesche schrijfwijze. 106

Bladz.

Siameesche versieringswijze . 119, 120
Siam Steam Navigation Company. 95
Siberische Weg, De 425
Siem Réap 101, 232
Sigaren, Manilla 69, 72
Silezië 327
Simonsz, Herman 296
Singapoer 70, 79, 85, 95, 102
Siri-kauwen. 108
Sisavong, koning 264
Sisophon. 101
Sisowath I, koning 219, 221
Slaven. 11
Slavernij 132, 227, 375
Sloos, Dr. D. A. 27, 147
Smith, Dr. W. P. 63
Smith, James F. 50
Smits, Pieter 264
Sneltochten. 89
Société des Ciments Portland artificiels de l'Indo-Chine 274
Société française des Charbonnages du Tonkin 325
Soeloe-archipel 10
Soerabaya 89
Soja-boonen 342, 344, 395
Solo-Vallei-werken 279
Sone, burggraaf. 360
Song-Hoa 299
Sonntag, juffrouw 349
Spaansche taal 34, 49
Spanjaarden . . 13, 18, 19, 279, 315
Spanje 39, 44, 50, 52, 58, 62, 65, 68, 71, 82, 87, 89, 182
Specx, Cornelis. 153, 154
Speelhuizen 106
Speidel & Co., firma 195
Spoorbruggen 276, 315, 395, 396, 404, 439

Bladz.

Spoorwegen 31, 102, 135, 202, 207 212, 276, 279, 306, 310, 312, 320, 341, 348, 381, 393, 402, 418, 422, 427, 434, 438
Spoorwegtunnels 314
Srethawongse, prins 138
Staatsinrichting van de Philippijnen 51
Staatsleening, Indo-China . . . 328
Standard Oil Company 276
„Staring's lijst van alle binnen- en buitenlandsche maten, gewichten en munten." 25
Steenkolenmijnen 61, 320, 324, 325, 326, 327, 388, 405
Stoepa 97, 224, 248, 417
Stoomvaartlijnen 31, 95, 134, 196, 336, 341
Strafkolonie 180
Strobell 104
Struys, J. J. 124, 166, 172
Suiker. . . 67, 72, 134, 162, 201, 204
Sumatra 61, 69, 84
Sungari 423
Suriname. 61

Tabacalera. 72
Tabak. 67, 68, 72, 204
Tachard, Guy 125, 173, 175
Taft, W. H. 39, 50
Tagaalsch 9, 81
Tagalogs. 42
Talé-Sap. 211, 230
Tanden, zwartlakken der. . 108, 271
Tapioca 204
Tartaren 422
Taurische paleis 457

Bladz.

Telegraaf, Korea 381
Tempels 97, 109, 143, 145, 217, 235, 280, 301, 359, 417
Tenasserim 155
Teotihuacan 254
Terauchi, generaal 360
Ternate 26
Thai-Ha 287, 296
Tho 299
Thu-Dhau-Mot 202
Thymonse de Jonge, Dirk . . . 172
Thiele, P. A. 147, 148, 150, 151, 152, 156, 160, 163, 376
Tiëntsin 341
Timor 3, 70
Tin . . . 102, 146, 149, 163, 168, 314
Tinquartieren 148, 150
Toela 440
„Toelichting en Verdediging". . 10
Tomás G. del Rosario 35, 36, 38, 40
Tomsk. 435
Tonkin 185, 191, 202, 264, 269—337
Tonlé-Sap, zie Talé-Sap . . . .
Tooneel 85, 116, 190, 270, 278, 361, 407
Topografische dienst. 285
Tourane . . . 181, 202, 267, 275, 325
Trams 65, 108, 352, 442
Trans-Baikalië 423
Tretjakow, Gebroeders 448
Tsan-Ho-Koe 403
Tsjeljabinsk 437
Tsjita 432
Tsjoedoff-klooster 444
Tu-Duc, keizer 182
Turijnen 109, 127
Tutoyeeren 283
„Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijksk. Genootsch." . . . 179
„Tijdschrift voor Indische taal-,

Bladz.

land- en volkenkunde" 107, 131, 135, 145, 152, 153, 171
„Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië" 11
Tzum, Reynier van 162

Urdaneta 18, 20, 48
Uspenski-kathedraal 445

Vaccinatie 59
Valentijn 145, 155, 157, 159, 162, 173, 258, 291, 294
Veeteelt, Cambodja 228
Veldwachters, Siam, inlandsche . 141
Vellen. . . 156, 158, 163, 170, 172
Venezolanen 34
Verbaest, Jan Pietersz. 377
Verdonck, Hendrick. 296
Vereenigde Staten. 39, 43
„Verhaal van de Wonderlijcke voyagie door de Strate Magallanes onder den Admirael Olivier van Noort anno 1598". . 27
„Verhael van 't succes der legatie van Van Vliet na Siam" 124, 161, 162
Verlichting 58, 83, 180, 207, 269, 352, 386
Verpleegsters, inlandsche . . . 60
„Verslag van den toestand van Compagnie's handel in Indië" . 156
Victoria, koningin. 109
Vienius 440
Villa Lobos, van 18
Villeneuve, de 287
Villiers, de. 441
Vincart, Léon 350
Vinh 202

Bladz.

Vliet, Jeremias van 106, 121, 124, 152, 160
Vondelingenhuis 447
Voorwereldlijke dieren 458
„Voyage du yacht hollandais „Grol" 290, 291, 293
Vreemdenlegioen . . . 302, 308, 326
„Vremde geschiedenissen in de koninckrijken van Cambodia en Louwenlant zedert 1635—1644" 265, 266
Vries, Lucas de 27
Vrij, Hermanus de 29
Vuurhoutjes 74, 75
Vijandelijkheden 27, 39, 44, 46, 148, 159, 161, 167, 168, 174, 181, 231, 258, 262, 295, 302, 305, 379, 392

Wapen van de Philippijnen . . 49
Waterleiding 89, 386
Wegen 31, 63, 88, 109, 135, 201, 228, 269, 277, 352, 388, 407, 409, 413
Weltevree, Jan Jansz. 377
Werktijd. 74
West-Afrika 336
Westengard, Prof. Jens I. . . . 104
Westerwoldt, Volckerus 167
Wetenschappelijke wedkampen . 281
Wincjan, koning 264
Windmolens 439
Winkel, Dr. 260, 262
Wiselius, J. A. B. . 31, 41, 59, 68, 197, 256, 259
Wittert 27
Wladiwostok 345, 423
Wolga. 439
Woningen 80, 108, 117, 189, 207, 229, 233, 297, 314, 319, 325, 342, 348 352, 359, 395, 401, 420, 438

Bladz.

Worcester, Dean C 9
Wuysthoff, Gerrit 263
Wiju 395

Yang en Yin 356
Yankees 13
Yunnan 310

Zamboanga 71
Zeden der Nederlanders in Siam 164, 165, 166
Zeden, 17e eeuwsche 174
Zeepfabriek 275

Bladz

Zeeroof 10
Zending, de 181 182
Zendelingen 257, 378
Zendelingen, Toelating van, in Nederl.-Indië 80
Ziekenhuizen 59, 276, 387
Ziekten 60
Zimbabwe-ruïnen 357
Zinkmijnen 309
Zlatoust 437
Zon- en regenschermen . . . 73, 74
Zwitserland 71
Zijde-cultuur 204
Zijde-nijverheid 120